

VIII

GOSPODARSKA,
KULTURNA
IN ZGODOVINSKA
KRONIKA

1976

ZBORNIK
OBČINE
GROSUPLJE

ZBORNIK
OBČINE GROSUPLJE
VIII — 1976

ZBORNIK OBČINE GROSUPLJE

GOSPODARSKA, KULTURNA IN ZGODOVINSKA KRONIKA

VIII

Izdano
v počastitev občinskega praznika
občine Grosuplje, dne 29. oktobra 1976
in 35-letnice vstaje slovenskega naroda

KAZALO

ZBORNIK OBČINE GROSUPLJE

Metod Mikul	7
Stane Valenti	11
Milan Guček	15
NASA OBČINA IN OBČANI	
GOSPODARSKA, KULTURNA IN ZGODOVINSKA KRONIKA	21
Anton Marolt	27
Franc Trontelj	33
Martijan Planinc	37
Anton Marolt	41
Milo Sojar	45
Alojz Trontelj	53
Janez Peterka	55
Danko Zupančič	59
Sizko Zupančič	73
Miha Adamič	75
Sizko Zupančič	83
Hilida Lučovnik	87
KNJIŽNOST, KULTURA, PROSVETA	
II. p. II	
Tone Podgoršek	89
Henry A. Christian	99
Tomo Mastrak	101
Andrej Kurenj	121
Andrej Kurenj	123
Peter Škof	125
Mira Erjavec	127
Anka Novak	129
Martija Dolanc	131
Stane Mikul	133

GROSUPLJE 1976

ZBORNIK OBČINE GROSUPLJE

GOSPODARSKA, KULTURNA IN ZGODOVINSKA KRONIKA

ZBORNIK OBČINE GROSUPLJE

Izdaja Občinska konferenca SZDL Grosuplje, ureja uredniški odbor: France Adamič, Ivan Ahlin, Cvetko Budkovič, Ive Krevs, Tine Kurent, Janez Lesjak, Jože Marolt in Stane Valentinčič

Glavni urednik
prof. dr. France Adamič

Odgovorni urednik
Ivan Ahlin

Lektor
Prof. Marija Janežič

Naslov uredništva in uprave: 61290 Grosuplje, p. p. 11

Naslov glavnega urednika: 61000 Ljubljana, Janežičeva 1, tel. 23-589

Ziro račun pri SDK Grosuplje 50130-678-92911

Natisnila Univerzitetna tiskarna v Ljubljani

Zbornik občine Grosuplje izhaja s prispevkom SO Grosuplje, Občinske izobraževalne skupnosti Grosuplje, Občinske kulturne skupnosti Grosuplje in prispevki temeljnih organizacij združenega dela, ki so navedene v oglasnem delu.

Po menju republiškega komiteja za prosveto in kulturo izvršnega sveta Skupščine SR Slovenije št. 4210-210/76 z dne 17. 6. 1976, šteje ta publikacija med proizvode 36. člena 7. točke 1. odstavka Zakona o obdavčevanju proizvodov in storitev v prometu, za katere se ne plačuje temeljni davek od prometa proizvodov.

DOGODKI IN PODOBE IZ NOV

KRONIKA IN RAZGLEDI

315	Molvoz in planje — rojstno mesto sodobnega tr...
321	Črnovodstva in korenega plana v Jugoslaviji
323	50 let (odkritja) Taborške jame
327	Vodna koleca, mlinski stope in šare
342	Zdravstvena služba v zdravstveni zadruzi Ponik
345	ve — Dobropolje
352	Iz dedove knjige
362	Kronika občine Grosuplje
365	Naši kraji

Metod Dalar
Janez Lesjak
France Adamič
France Perli
Mihelca Jarc
Jose Marolt
France Adamič
Stane Valentinčič
in Ivan Šolar
Matjaž Kotar

KAZALO

370	30 let I. ožarske družine Grosuplje
380	Začetek VII. Kulturnega tedna v Sentvidu pri

Matjaž Kotar
Stane Valentinčič
France Adamič
Jose Marolt
Mihelca Jarc

DOGODKI IN PODOBE IZ NOV

Metod Mikuž	1941—1976	7
Stane Valentinčič	Moja srečanja s komandantom Francom Rozma-	
	nom Stanetom	11
Milan Guček	Vrnitev med ljudi	15

NASA OBCINA IN OBCANI

Janez Lesjak	30 let v svobodi	21
Rudi Povše	Mizarstvo Sinoles v Ivančni gorici	27
Franc Trontelj	Splošno mizarstvo Grosuplje v novih prostorih	33
Marijan Planinc	Novi mizarški obrat Lesnine Sinoles v Ivančni	
	gorici	37
Anton Marolt	Izgradnja in program obrata Agrostroj v Ivanč-	
	ni gorici	41
Mile Sojar	Naravne razmere in stanje zasebnega kmetijstva	45
Alojz Trontelj	Družbena posestva v občini Grosuplje od 1971	
	do 1975 leta	53
Janez Perovšek in	Ljubljanske mlekarne	55
Darka Jenko	Zdravstveno varstvo v občini v letih 1976—80	63
Slavko Zupančič	Umrl je nač. častni občan Tone Kralj	73
Slavko Zupančič	Evropska pešpot od Drave do Jadrana skozi gro-	
Miha Adamič	supeljsko občino	75
Slavko Zupančič	Nova zdravstvena postaja v Dobropoljah	83
Hilda Lučovnik	Družbeno varstvo predšolskih otrok	87

KNJIZEVNOST, KULTURA, PROSVETA in ZNANOST

Tone Potokar	Cankar in Zupančič v beograjski izdaji (1933 do	
	1934)	89
Henry A. Christian	Iz dveh domovin do enega sveta	99
Tomo Maštruko	Ob 25-letnici smrti Louisa Adamiča	107
Janez Perovšek	Kam ste skrili boga	121
Alenka Trontelj	Vselili smo se pred letom dni	125
Marijan Zadnikar	Stična v luči novih odkritij	129
Andrej Kurent	Igralska družina Potokarjev	139
Cvetko Budkovič	Osnovna šola v Višnji gori	147
Peter Šoštarič	Razmah Kulturnih tednov v Sentvidu pri Stični	167
Mira Erjavec	Ljudsko življenje v delih Josipa Jurčiča	171
Anka Novak	Vzajemna pomoč na vasi — na primeru Zdenska	
	vas	185
Marija Dolanc-Marolt	Razvoj splošnoizobraževalne knjižnice Grosuplje	199
Stane Mikuž	Slikar France Zupan	207

KRONIKA IN RAZGLEDI

<i>Metod Dular</i>	Motvoz in platno — rojstno mesto sodobnega računovodstva in kontnega plana v Jugoslaviji	215
<i>Janez Lesjak</i>	50 let (odkritja) Taborske jame	221
<i>France Adamič</i>	Vodna kolesa, mlini, stope in žage	223
<i>Eman Pertl</i>	Zdravstvena služba v zdravstveni zadrugi Ponikve — Dobropolje	237
<i>Mihaela Jarc</i>	Iz dedove knjige	245
<i>Jože Marolt</i>	Kronika občine Grosuplje	255
<i>France Adamič</i>	Naši kraji in ljudje	265
<i>Stane Valentinčič</i>	30 let Lovske družine Grosuplje	279
<i>in Ivan Špolar</i>	Začetek VII. Kulturnega tedna v Šentvidu pri Stični, dne 26. junija 1976	289
<i>Marjan Kotar</i>		

7	1941—1976	Metod Miklavž
11	Moja srečanja s komandantom Francom Rozmanom Staneom	Stane Valentinčič
15	Vrtnice med ljudi	Milan Guček

NAŠA OBČINA IN OBCANI

31	30 let v svobodi	Janez Lesjak
37	Mizarstvo Šinoles v Ivančni gorci	Rudi Pošec
33	Splošno mizarstvo Grosuplje v novih prostoriših	France Trontelj
37	Novi mizarški opat Lesnine Šinoles v Ivančni gorci	Marjan Planinc
41	Izletarja in program občina Grosuplje v Ivančni gorci	Anton Marolt
45	Naravne razmere in stanje kmetijskega kmetijstva	Milo Sojar
23	Družbena poselja v občini Grosuplje od 1971 do 1975 leta	Aljoša Trontelj
55	Ljudjanske inštitucije	Janez Petrovec in Darinka Terško
63	Zdravstveno varstvo v občini v letih 1976—80	Slavko Zupančič
73	Umetna jezero ob Tona Kralj	Slavko Zupančič
75	Evropska peset od Druve do Jarmana skozi gro-supljsko občino	Mira Adamič
83	Novo zdravstveno postaja v Dobropolju	Slavko Zupančič
87	Družbena varstvo predšolskih otrok	Lilida Lucovnik

KULIZEVNOST, KULTURA, PROSVETA IN ZNANOST

89	Članek in zbornice v geografski zbornici (1933 do 1934)	Tone Poljanec
93	Iz dvuh domovnih do enega sveta	Henry A. Christian
107	Ob 25-letnici smrti Ludvika Adamiča	Tomaž Maštrko
121	Kam se škrili bogovi	Janez Petrovec
125	Veseli smo se prvega letom dol	Alenka Trontelj
129	Stična v luči novih odkritij	Marjan Šabnik
139	Izletarska družina Polokarjev	Andrej Kurent
147	Osnovna šola v Ivančni gorci	Čestko Budkovič
167	Razmah kulturnih tednov v Šentvidu pri Stični	Peter Šoštanj
171	Ljudsko življenje v delni Josipa Jurčiča	Mira Erjavec
185	Vzajemna pomoč na vaseh — na primeru Ščebarska	Anka Novak
199	Marja Dolanc Marolt	Marja Dolanc Marolt
207	Školar France Zupan	Stane Miklavž

1941—1976

Metod Mikuž*

Če še tako premisslujemo, tehtamo in odšteavamo, že 35 let je od začetka narodno-osvobodilnega boja jugoslovanskih narodov. Pa je spet obletnica — si mislimo — in spet čas za proslave. Na oboje prav mislimo: res je, spet je obletnica in tudi čas za proslave. Res pa je tudi, da moramo nekoliko le premisliti ob tej naši novi obletnici in o njenem praznovanju. Premisliti je treba kaj bomo praznovali in kako bomo to praznovali. Praznik in njegovo praznovanje je dobra stvar le takrat, če imamo kaj od tega, se pravi, če je vse to le vzpodbuda za naše delo — telesno ali duševno. Človek se v svojem kakršnemkoli že koristnem delu ne sme nikdar ustaviti in ker mu pri delu včasih že pešajo moči in upada pogum, so prazniki in njihovo pravilno praznovanje prav uspešna pobuda za nadaljnje delo. Kajti vsako delo za boljše in lepše je v bistvu boj, vsak boj pa je težak. Zato vsaj malo premislimo dvoje:

Vsi večji ali manjši slovenski ali jugoslovanski kraji se le ne morejo pohvaliti, da so leta 1941 že imeli svojo partizansko četo. Grosuplje in njegovi ljudje iz bližnje in daljnje okolice pa se lahko pohvalijo, da so jo imeli. Pri tem ne bodo razmišljali, zakaj je v drugih krajih še ni bilo. To bi bilo nesmiselno samopovelečevanje, kajti pomembna je samo resnica, da je grosupeljska partizanska četa obstajala že 1941, ko se je upor vseh jugoslovanskih narodov začel. In če hočemo letos *kaj praznovati*, je več kot dovolj že to zgodovinsko dejstvo: Grosuplje, leta 1941 majhen kraj pod cerkvico sv. Mihaela na prijaznem hribočku ter razpotegnjen ob cesti, s tekstilno tovarno in železniškim križiščem proti Novemu mestu in Kočevju, z nekaj večjimi, a v glavnem le z majhnimi hišami in hišicami, je bilo že leta 1941 tako močno, da se je s svojo bližnjo in daljnjo okolico vidno uprlo. Seveda lahko pri tem pomislimo tudi na vse takratne, danes žal že mrtve ali pa na srečo še žive prvorce, ki jim velja naša zahvala, a vendar bo ostalo tehtno in pomembno da se je uprlo *Grosuplje*. In prav to Grosuplje je s svojimi ljudmi že prešlo v slavno zgodovino narodnoosvobodilnega boja slovenskega naroda in jugoslovanskih narodov in — nič ne bodimo preskrómni — tudi v zgodovino odporniškega gibanja velike in svetovne antifašistične koalicije.

* Prof. dr. Metod Mikuž, 61000 Ljubljana, Yu, Tobačna 2.

To dejstvo je veličastno, že če ga pogledamo površno samo pod dvema zornima kotoma. Tudi na Grosupljem in v njegovi bližnji in daljnji okolici je bilo — kot v vsej Ljubljanski pokrajini — Italijanov »kot listja in trave«. Toda Osvobodilna fronta in njena grosupeljska četa je nastala kljub temu in se v boju prav s tem »listjem in travo; neprestano krepila. Točno je, da ne bi bilo ne OF ne grosupeljske čete brez KPS, njenega vodstva in neprestanega pravičnega usmerjanja, a točno je tudi to, da je bilo Grosuplje s svojimi ljudmi, bližnjo in daljnjo okolico tako tesno zraščeno v svoji OF, da si takrat sploh ne moremo misliti enega brez drugega. In le to in samo to je bilo poročstvo za zmago. Se pravi: ljudje, povezani v OF, so spoznali in se oprijeli misli, ki je bila takrat edino mogoča, da je rešitev samo v boju, pa čeprav je ta boj vedno bolj zavzemal oblike boja na življenje in smrt. Takrat smo se večkrat radi spominjali znane legende o dečku Davidu in orjaku Goljatu, a vedeli smo tudi za še večjo resnico, da je vsak narod, pa naj bo še tako majhen, nepremagljiv v pravičnem boju za svoj narodni obstoj, če je v tem boje enoten in če mu njegovo vodstvo neprestano prav in pravilno kaže cilje in oblike tega boja. In cilj našega, tudi grosupeljskega boja je bil en sam, narodna osvoboditev in da se »stara ne sme nikdar več povrniti«.

Dosegli, se pravi, izbojevali smo si oboje in obenem postali še bogatejši za veliko spoznanje, kaj zmore in premore narodna enotnost in zaupanje v tistega, ki je narod združil v to enotnost, ga vodil v takratnem boju in ga vodi v boju še danes. V zmoti je, kdor misli danes je že svoboda in zato tudi konec boja. Še danes teče pravi boj in to hud boj za pravilne odnose med nami samimi. Boj teče v tovarnah, na vseh delovnih mestih, v skupnostih, boj za zares prave in socialistične samoupravne odnose in še vedno je boj med starim in novim svetom. Ta boj nas čisti, saj neprestano izloča iz naše srede vse, kar je nezdravo, kar ovira naš neprestani revolucionarni razvoj in mu sledi.

Rekli smo že, da v tem boju slovenski narod ni bil sam, temveč združen in povezan z drugimi jugoslovanskimi narodi in ta končno še povezan v veliki antifašistični koaliciji. To drugo zgodovinsko dejstvo nam kaže tudi grosupeljsko četo v še lepši luči. Povezava vseh zaslužjenih narodov v skupnem boju proti nečloveškemu fašizmu in nacizmu je bila leta 1941 — čeprav nekako pod plaščem mogočne Sovjetske zveze, Velike Britanije in Združenih držav Amerike — še precej nejasna, negotova. Ko je nastajala tudi grosupeljska četa, so se mogočni kraki do takrat nepremagljive nemške armade že stegovali proti Moskvi, Leningrad je bil obkoljen in nacistični tanki so nezadržno prodirali po Ukrajini in ob Črnem morju.

Res je, nastanek in prve vojaške akcije grosupeljske čete niso same rešile obupnega položaja pred Mosko ali kjer koli že v Sovjetski zvezi, vendar moramo resnici na ljubo reči tudi takole: ko je bila nemška ofenzivnost v Sovjetski zvezi na višku (nikdar ne prej ne kasneje ni bila taka), je imela naša jugoslovanska partizanska vojska pod Titovim vodstvom predvsem v Srbiji izbojevano že veliko osvobojeno ozemlje; če pa pogledamo takrat samo v Slovenijo, je bila za nami že velika akcija slovenskih partizanov na Lož in Bezu-ljak, akcija dolenskih partizanov na izselitveno področje v Zasavju, vdor v

Šoštanj, velike akcije v dolini obeh Sor in tako naprej. Tako sta imela samo v Jugoslaviji v tistem času Hitler in Musolini fronto tudi v »lastnem« zaledju in k uspešnosti te fronte je prispevala tudi grosupeljska četa. Tako je bil nujno vezan na jugoslovansko fronto del fašističnih in nacističnih sil, tistih sil, ki bi bile že od jeseni in zime 1941 Hitlerju in Musoliniju potrebnejše drugod.

Res je, nemški in italijanski okupatorji so silovito reagirali na vse naše akcije in za vsako ceno so poskušali uničiti tudi slovensko partizansko vojsko. Prav tega pa niso nikoli in nikdar dosegli. Točno je, razpršili so partizanske enote, a niso jih mogli uničiti, in to je bilo najvažnejše. Razpršeni partizani so se znali vedno znova zbrati, saj so se zbirali ob neuničljivi OF, takratni hrbtenici slovenskega naroda.

Tako ima grosupeljska občina po 35 letih res kaj proslavljati: s svojo četo in prebivalci je prešla v zgodovino, ta pa nikoli ničesar ne pozabi. Bila je soborec velike antifašistične koalicije za dobrine tega sveta, ki se jih še vedno premalo zavedamo in jih zato tudi vedno prav ne cenimo. Bila je soborec — kot piše v temeljnih dokumentih antifašistične koalicije — za svet brez zla in nasilja, soborec za resnično svobodo in enakopravnost narodov vsega sveta, majhnih in velikih. Za našo skupno jugoslovansko zgodovino pa je bila še prav posebej tudi soborec za idejo, da se »staro ne sme nikdar več povrniti«.

II

In prav v tej zadnji misli, ki ima seveda revolucionarno vsebino, vidim tudi odgovor na vprašanje, *kako* praznovati obletnico začetkov našega narodnoosvobodilnega boja.

Ce bi danes v kateri koli kraj naše slovenske in jugoslovanske domovine prijepljali človeka, ki je kraj zadnjikrat videl pred vojno, bi kraja skoraj gotovo več ne spoznal. Tudi Grosupljega ne. Kaj vse je zazidano, pozidano, na novo narejeno in prenarejeno. »Spremenilo se je,« ponavadi pravimo, a pri tem prav nič ne pomislimo, da se ni spremenilo samo od sebe, temveč le zaradi dela in pridnosti naših rok in možganov.

Prav se mi zdi, naj bi bila prva misel ob vsakem našem prazniku ponos na vse, kar je ustvarilo naše ročno in umsko delo, ponos na vse, kar je ustvarila naša revolucionarna pridnost, ki se je rodila in mogla roditi samo v narodnoosvobodilnem boju: Pridnost, ki smo si jo naravnost priborili, pridnost, za katero se borimo tudi danes, pridnost, ki ne zametuje, kar so dobrega in lepega ustvarili duhovi in pridne roke pred nami, temveč njihovo delo samo oplemenituje, a ustvarja tudi boljše, lepše in popolnejše.

Ce le morem, rad pridem na proslavljanje grosupeljskega občinskega praznika, rojstnega dneva grosupeljske čete, novega Grosupljega in njegovih novih ljudi. Gane me podelitev Jurčičevih nagrad zaslužnim ljudem, od partizanskih učnih moči do vseh drugih zaslužnih ljudi. Vselej si ob tem mislim nekako tole: Lej, pa le ni prazna beseda naš socialistični humanizem. Mladi rod, ki ima danes v rokah že vse odgovorne funkcije, ve za prizadevanja in zna nagraditi delo tistih, ki so ga vzgojili in pripeljali do tega, kar danes je. Tako se prvi vsebini naših praznovanj pridružuje še ena, hvaležnost in ljubezen do

MOJA SREČANJA S KOMANDANTOM FRANCOM ROZMANOV-STANETOM, NARODNIM HEROJEM

*Stane Valentinčič**

Usoda je hotela, da sva se v življenju večkrat srečala; gotovo je, da se to ne bi bilo zgodilo, če ne bi bilo vstaje slovenskega naroda in partizanskega boja. Tako sva si postala več kot znanca; srečanje z njim je nekako dalo še poseben pečat mojemu nadaljnjemu življenju. Zato — in pa tudi brez tega — naj ta skromni zapis ohranja spomin na najina srečanja, obenem pa naj komandanta Staneta ponovno pokaže kot komandanta, ki je zrasel iz ljudstva. Spomladi 1942, približno konec marca dobim s Police obvestilo, naj takoj pridem tja; bil sem predsednik okrožnega odbora OF Grosuplje, istočasno pa odgovoren za oskrbo partizanskih enot. Kurir s Police me je odpeljal v gozd, ki leži med Polico in Pečjo; tam se je ustavila partizanska enota, ki ji je poveljeval Stane. Bilo je to moje prvo srečanje z njim. Ležal je na tleh, čeprav je sneg šele nedavno odlezel. Ni vstal, ko so me pripeljali k njemu, ampak sem jaz počepnil k njemu. Pogovorila sva se o preskrbi partizanov s hrano. Potem sem odšel.

Drugo moje srečanje z njim pravzaprav ni bilo osebno — vendar ga tudi to srečanje kaže v njegovi pravi luči, v luči ljudskega partizanskega komandanta. Ko je maja 1942 prvi dan divjala janška bitka II. grupe odredov, ki ji je poveljeval Stane, z Nemci, je pome prišel kurir s Police. Sporočeno mi je bilo, da so na Blečjivrh prispeli iz te bitke ranjenci, ki jih je treba zdravniško oskrbeti. Šel sem po dr. Franja Podkoritnika in z mojimi motornimi kolesom sva se odpeljala na Blečjivrh; tam je Franjo obvezoval ranjence. Nenadoma zagledamo ranjenega partizana, ki jaha proti nama. Bil je partizan s partizanskim imenom Matiček (doma s Polja, pozabil sem mu priimek), ki je bil v bitki ranjen v oko. Da bi bil čimprej na Blečjemvrhu, kamor je prišel zdravnik, mu je komandant Stane dal svojega malega konjička!

Ko je bila janška bitka končana, se je II. grupa, ki je hotela čez Savo in ki so jo Nemci odbili, umaknila na Polico. Treba je bilo poskrbeti za hrano tedaj že velike, a lačne in utrujene partizanske vojske, zato je kurirka zopet prišla pome. Kupili in zaklali smo nekaj živine in vojska je bila nahranjena. Ob tem pa sem se na Polici srečal z ožjim štabom II. grupe odredov — s komandantom Stanetom, njegovim namestnikom Skalo in politikomisarjem Tomažem. Želeli so jesti — palačinke. Ko smo se dogovarjali, kje bi se to dalo napraviti,

* 61000 Ljubljana, Yu, Titova 25; dipl. vet., dr. znanosti in redni profesor Biotehniške fakultete.

je štab sam odločil, da gremo v gostilno, kjer se je pred vojno reklo pri Možaku. Tam so tedaj bili manj partizanski kot v sosednji gostilni, zato smo šli na palačinke k njim, »da ne bi kompromitirali Franckove gostilne, češ da je gostilna partizanska«.

Potem se nisva srečala dve leti.

Maja leta 1944 sem šel iz Črnomlja v Šmihel pri Žužemberku; tam je bil štab 7. korpusa in bil sem tja dodeljen za referenta korpusne veterine. Neki na poti med Črnomljem in Šmihelom, kamor sem pešal (tudi kasneje sem nekajkrat prepešal to razdaljo, v obe smeri okrog 90 km; nekoč sem šel v Črnomelj zgolj na palačinke), sem naletel na voz s konjsko vprego — bila je takoimenovana etapna voznja — in se truden povzpел nanj. Ko smo se peljali skozi gozd, ki se na desnem bregu Krke razteza med Sotesko in Jamo, zagledamo v resni ob poti ležeča dva partizana, ob njima motorni kolesi. Bil je komandant Stane in njegov spremljevalec. Trudna od jahanja motorjev po jamastem kolovozu, sta se zleknila kar na mehka gozdna tla, da se odpočijeta.

Franc Rozman-Stane

Nekaj mesecev kasneje je bil komandant Stane s člani glavnega štaba NOV in PO Slovenije, ki mu je stal na čelu, na uradnem obisku v štabu 7. korpusa. Nenadoma pride pome kurir z naročilom, naj se zglašim v štabu korpusa. Tam zopet vidim Staneta, ki je bil tedaj že general. »Ti prideš k nam gori,« mi je takoj povedal in s tem mislil na to, da pridem za načelnika veterinarske službe v glavni štab. »Tako smo odločili, ker te poznamo,« je bila še kratka utemeljitev, na katero sem rekel samo: »Razumem.« Čez kratek čas je prišel tudi pismeni ukaz in jaz sem avgusta 1944 odšel v Crmošnjice, kjer je bil tedaj glavni štab NOV in POS.

Kmalu zatem smo po radiu izvedeli, da je Moskva komandanta Staneta odlikovala z visokim vojaškim odlikovanjem. Kak večer zatem sem šel po cesti, ki iz vasi Črmošnjice pelje proti Komarni vasi skozi gozd, kjer je bil tedaj v barakah nameščen ožji (glavni) štab in pa tudi misije. Nasproti mi pripelje avto, v njem komandant Stane, Pozdravim, avto se ustavi. Tedaj je že imel star, rabljen avto. Seževa si v roke, obenem mu čestitam k odlikovanju. »Kutuzov, kajne,« mi reče in lice mu ozarja vesel nasmeh. Ni še vedel za to radijsko sporočilo, vendar je o predlogu za odlikovanje že prej izvedel od šefa ruske misije; mislim, da je to tedaj bil Patrahajcev.. Še enkrat sva si trdno stisnila roke. Zadnjič.

Kmalu potem je glavni štab odšel iz Črmošnjic. Sam štab se je nastanil v novih barakah v gozdčku pred Črnomljem, oddelki pa so bili razmeščeni po okoliških vaseh; veterinarski oddelek glavnega štaba je bil v Ručetni vasi. Bilo je menda 5. novembra 1944, ko sem počasi jahal proti Ručetni vasi in se predajal sanjarjenju o bližajočem se koncu vojne. Dobrih 14 dni je namreč že bil osvobojen Beograd. Naj povem mimogrede, da sem prav tistega dne — 20. oktobra — zvečer bil poklican k bolnemu konju organizacijskega oddelka GŠS, ki je bil v bližnji vasi. Pravkar sem konju dal injekcijo, ko zunaj zareglja strojnica. Takoj nato še ena in še puške. In v partizanih v takih primerih ni bilo prav dosti časa za razmišljanje in obotavljanje. Zato smo hlev brž zapustili in se pretočili v noč. Zunaj pa je pokalo, bobnelo in donelo z vseh strani. Vsa Bela krajina je regljala. To pa se nam je zdelo že neobičajno in smo telefonirali v glavni štab ter zvedeli, da velja veselo streljanje osvoboditvi Beograda. Tako smo tedaj vsi vedeli, da konec ni več daleč. In prav o tem sem razmišljal, ko tam proti Črnomlju prepara tišino »bum, bum«. Bila je to mina in minometalec, ki so ga preizkušali člani glavnega štaba in med njimi Stane. Ni mu tega bilo treba početi, a bilo je v njem preveč borca, da bi opustil tako priložnost, kot je preizkušanje novega, od zaveznikov poslanega orožja. »Na 19 mestih je imel prestreljena čreva,« mi je kasneje povedal partizanski zdravnik Bogdan Breclj. Operacijo je prestal, poškodb pa ne.

7. novembra 1944 smo ga mrtvega spremili na črnomaljsko pokopališče in se od njega poslovili. Tudi jaz med drugimi. To najino zadnje srečanje je obenem bilo zadnje slovo.

VRNITEV MED LJUDI

Milan Guček*

Sercerjevi brigadi je bilo ob njeni ustanovitvi oktobra 1942 za manevrsko območje dodeljeno obsežno ozemlje, ki je pričelo ob žici tik za ljubljanskim mestom in se je raztezalo tja do Kolpe. Zaobjelo je vso Notranjsko na to stran tržaške proge, vso Kočevsko in tisti del Dolenjske, ki leži ob kočevski progi.

Večji del tega prostranega ozemlja je doživel največje strahote proslule poletno-oktobrske ofenzive. Gorele so domala vse vasi, ki so bile osvobojene ob pomladanski partizanski ofenzivi, popolnoma porušena je bila Kočevska in vse vasi okoli Kureščka in Mokreca. Te že drugič v slabih šestih mesecih. Prebivalstvo takratnega svobodnega ozemlja, ki je sodelovalo s svojo ljudsko partizansko vojsko, je bilo v tisti poletni ognjeni ujmi težko preizkušeno — pobitih je bilo na stotine vaščanov, na stotine jih je bilo odpeljanih v sovražnikova koncentracijska taborišča in zapore, in kar jih je ostalo doma in se niso uklonili, so bili neprestano pod grožnjami in pritiskom ne samo okupatorske soldateske in njegove policijske službe; še huje pa je bilo to, da se je prav na tem, tako prizadetem ozemlju razpasla bratomorna vojna kot nikjer drugje na Slovenskem. Bloke in Loška ter Cerknjska dolina so bile leglo najbolj zagriženih belogardistov, ki niso samo ždeli ponoči za varnimi zidovi cerkva in župnišč, kot je bilo v navadi v drugih predelih takratne okupatorjeve »Ljubljanske pokrajine«, ampak so bili napadalni do skoraj nerazumljivih meja in v stalnem pogonu za partizani in političnimi aktivisti, podnevi in ponoči. Partizanske kurirske patrolje, pa celo večje enote — čete, bataljoni in same brigade, niso bile varne pred njihovimi zasedami nikjer, niti v najbolj odljudenih krajih; da bi pa partizanski vojski presekali vsakršno možnost oskrbe z živežem, se je morala večina prebivalstva Blok na silo izseliti s svojih domov v belogardistične postojanke z živim in mrtvim inventarjem vred, tako da so bili celi predeli Notranjske izpraznjeni.

Sercerjeva brigada pa je dobila ukaz, da mora vztrajati za vsako ceno na tem, tako opustošenem in neobljudenem ozemlju. Nedaleč tu je bila neukročena, zibelka in še vedno gonilna moč narodnoosvobodilnega boja, ki je morala imeti vsaj moralno oporo v občutku, da je blizu številna udarna partizanska brigada, ki kljub vsemu le ustrahuje okupatorja in mu lahko vrne udarec za udarec; skozi to ozemlje so vodile za okupatorja nadvse pomembne prometne zveze, ki so morale biti vedno v strahu, da bodo porušene in je bilo njihovo

* 66280 Ankaran-Valdoltra, Yu, publicist

delovanje tudi pogosto onemogočeno: predvsem pa — partizanska vojska je morala varovati zavedno prebivalstvo pred povračilnimi ukrepi okupatorja in zlasti domačih izdajalcev ter uničevati njihovo živo silo, kjerkoli je nanjo naletela.

Izpolnjevati take naloge in nositi to breme pa Šercerjevi brigadi ni bilo lahko. Vztrajati na mrtvi straži in zlasti v neznosni drugi partizanski zimi je pomenilo za vsakega borca in vsakega starešino neizmerno žrtvovanje in visoko politično zavest in trdnost, da so se lahko vsi, do zadnjega v brigadi, odpovedovali zadostni hrani, počitku — če že ne na toplem, pa vsaj pod streho — in radosti, da so med svojimi ljudmi — kajti domovanje šercerjevcev so bili v dežju, mrazu in snegu ali pa v soncu le gozdovi Mokrcra in Krima, edini stiki z ljudmi pa večni spopadi s sovražnikom, ki ni poznal milosti. Se ob tistih redkih priložnostih, ko so brigadni borci na neskončnih pohodih — kajti brigada je bila skorajda venomer na premiku — zašli v napol prazna in porušena naselja, ni bilo zanje prostora niti v mrzlih listnjakih, ker bi bila gostiteljeva domačija že drugi dan poplačana za gostoljubje partizanom s požigom in krvjo nedolžnih ljudi.

Tako je ustrahovala vso deželo med Mokrcem, Krimom, Javorniki, Snežnikom in Veliko goro protiljudska duhovščina iz Novi vasi, Sv. Vida, Begunj, Grahovega, Starega trga, Sodražice in od drugod. Prav neverjetne so bile zato pripovedi kurirjev, ki so prihajali v brigado proti koncu dvainštiridesetega z ozemlja, kjer so se zadrževale in bojevale druge tri slovenske brigade — Tomšičeva, Gučbeva in Cankarjeva. Tam na Dolenjskem in v Beli krajini da so nastanjeni partizani po vaseh, ki so cele, v hišah pa dobri ljudje in kašče polne živeža. Da se celo kruha in vina ne manjka, pa sproščene zabave in da sovražnika ni blizu, le če izve, kje so partizani. Bela garda pa da sploh ni niti omembe vredna, saj ne dela nikomur sile tistih nekaj njenih vojščakov, ki le iz strahu pred okupatorjevim maščevanjem gredo od časa do časa pod orožjem prenočevat v postojanko ali pa v patroljo, vendar samo podnevi in ne dlje kot okoli domače vasi.

Stvarnost pa je bila za šercerjevce vse drugačna. Vso njeno trdoto in bridkost so izkusili že ob prvem svojem ofenzivnem sunku, ko so si zadali nalogo, da bodo obračunali z belogardistično postojanko v Škocjanu pri Turjaku. Ob nekaj padlih, še več pa težko ranjenih so se morali odmakniti od debelih utrjenih farovških in šolskih zidov, ki so jih branili zagrizeni beli vojščaki, v pomoč pa jim je prišla še okupatorjeva vojska. Da si uredi vrste in nabere novih moči, se je Šercerjeva brigada takrat ustavila za nekaj dni v Rutah nad Iško, nato pa je preizkusila svojo moč v noči pred svetim večerom nad utrjeno belogardistično postojanko Runarsko, ki leži ob cesti iz Nove vasi na Bokah v žigmarško dolino. Pa tudi to pot je bila udarna moč brigade prešibka nasproti debelim zidovom cerkvenega zvonika in vaške gostilne. Ob zori je prihitel, kar od maše, na pomoč obkoljenim pajdašem še novovaški župnik Hren, ki je vodil belogardistično in italijansko pomoč — in spet se je morala brigada odmakniti, za plačilo pa je morala znova žrtvovati nekaj svojih borcev.

Za oporišče za prihodnje ofenzivne sunke si je brigada sedaj pred božičem izbrala vasi na Gori. Že v poletni ofenzivi težko prizadeti ljudje so šercerjev-

ce za božjo voljo prosili, naj se zadovoljijo z bivaki, v listnjakih, hišam pa naj prizanesejo, ker bi bile po odhodu partizanov takoj pogorišča.

Neutrudni zalezovalci brigade pa so jo zasledili na Gori že naslednji dan, na sam božič, in na Štefanovo je krenilo proti Gori iz doline več sovražnikovih kolon. Že na daleč so z minometalskim ognjem navsezadnje zasuli vas in njeno obrobje, tako da se je morala brigada nemudoma umakniti, da bi obvarovala vasi in vaščane še večjih nevšečnosti. Sedaj ji ni preostalo drugega, kot da se napoti z ranjenci v Mokrc in da zabriše za seboj sled.

Za dne in v silnem snežnem metežu se je brigada zvrstila na pohod. Nečloveško težka je bila pot preko širnih zasneženih bloških planjav in zamrznjenih močvirnih logov. Na srečo sta snežna ujma in gosta megla zbrisali vidljivost, tako da se je kolona izvila iz nevarnega območja, kjer ni bilo nobenega kritja za odprt boj, in do mraka se je kolona privlekla do neke zapuščene hiše na samoti ob robu gozda. Gospodarji so jo zapustili, ko so šli pod varstvo bele garde v bližnjo postojanko. Borci so vdrli vanjo in s podnicami zakurili peč, da so bili vsaj za silo na toplem ranjenci; izlakoteni in bolj iznajdljivi pa so na ošiljene dolge palice nabadali skozi kletno okno krompir, ki ga je gospodar zazidal, da bi bil na varnem pred partizani, in so si ga pekli na žerjavici. Premor in počitek pa nista trajala dolgo. Še pred polnočjo je bil zapovedan premik na pot proti Mokrcu. Snežilo je še kar naprej in kolona je v celcu do pasu klecala, se spotikala, padala v nevidne opasti in se še ves dan prebijala po ozemlju brez gospodarja do Krvave peči. Že v trdi noči je stopila predhodnica v okrilje mokrških gozdov in trajalo je še nekaj ur, da so borci odložili z nažuljenih ramen nosila z ranjenci.

Sneg pa je medtem za seženj visoko in še više zametel vse zemljanke in kolibe brez oken in vrat v brigadnem taborišču. Imele so samo streho, narejeno iz tankih hojevih debelc, špranje pa zalite na stikih zadelane z mahom.

Na počitek pa še ni bilo misliti. Kam? Kako? — Leči v sneg, ki so ga bila polna ležišča, poslana z nakleščenimi hojevimi vejami? Veter ga je nanosil nanje skozi odprtine v slemenih, da je skoznje vlelo dim, ko so sredi kolib kurili ogenj, da so bila zaklonišča vsaj za silo ogreta.

Najprej smo si morali z golimi rokami popolnoma postrgati z ležišč in s streh sneg, da nam ne bi tekla voda zvrha na telesa, ko bi ga ogenj topil. Potem smo zagazili v celo med bukve in z žagami in sekirami vrgli na tla nekaj debel, jih razžagali na krclje in naklali polena, nato nalomili ob vznožju hojevih debel suhih vej in si zakurili ognje.

Skoraj se je že naznanja jutranja zarja, ko so kuharji pripravili za borce in za ranjence prvi topel obrok v teh dveh dneh, da smo zatem lahko legli k počitku. Spanca pa še ni bilo, dokler ni ogenj v kolibah in zemjankah posušil streh, da ni več curljalo, in kapalo po nas.

Medtem ko sta naš drugi in tretji bataljon še naprej opravljala svoje obrambno poslanstvo na opustošeni bloški planoti, je bilo I. bataljonu naloženo, da ostane še naprej v zasneženih mokrških gozdovih, da bi bil tako čim bližje Ljubljani. Čas, ko si ob izteku starega in porajanju novega leta ljudje po vsem svetu želijo topline doma in bližine svojih dragih — sedaj v vojni morda še bolj kot sicer, je tudi nas navdajal z domotožjem in silovito željo,

da bi stopili vendar v svet, med ljudi; da bi spet občutili radost, biti človek, in da bi — pa čeprav le za kratek čas — videli in doživeli kaj drugega kot samo sneg, sneg, sneg in večno moč in hlad okoli sebe in na sebi, in okusili v ustih še kaj drugega kot le neslano krompirjevo juho, pa čeprav je bil zraven pridejan še velik kos mesa brez okusa.

Zato ni bilo prav nič čudno, da smo se tako pogosto zalotili ali pri glasno izgovorjenih besedah ali pa pri sanjarjenju, kako lepo mora biti tam spodaj v dolini proti Ljubljani in Turjaku, kjer smo vsako noč s stražarskega mesta videli migotati na stotine in na tisoče drobnih luči, ki so oznanjale za nas nedosegljivi svet in življenje v njem.

Vendar — zgodilo se je. Bilo je okoli Treh kraljev, ko je bil pod noč zapovedan zbor vsega bataljona, z orožjem in vso opremo. In to je ponavadi pomenilo premik, odhod z Mokrcra. Pred nas, ki nismo mogli skriti radovednosti, češ kakšna pot in kakšna akcija sta nam namenjeni, je stopil sloki politični komisar Janez Japelj in nas nagovoril v prijetno zveneči govorici domačina izpod Krima. Da zapuščamo mokrške gozdove, verjetno enkrat za vselej, je dejal, da gremo v doino in med ljudi v vaseh, ki so še cele, in da mora biti nasploh prava ljudska vojska med svojim ljudstvom, ne pa v gozdovih.

Le kje je tista obljubljena dežela, kjer so vasi še cele, kjer še stojijo topli domovi in v njih živijo ljudje — ne samo po podobi, ampak tudi po srcu, — ki so pripravljeni odpreti partizanom vrata, jih sprejeti medse in jim privoščiti tudi prijazno besedo — vse te neizrečene misli so nas navdajale s sladkim pričakovanjem, da bodo morda zares uresničena naša sanjarjenja.

Bataljonska kolona je neslišno zdrsnila po globoki gazi mimo mokrške logarske bajte, prečkala senožeti pod Kureščkom, se spustila v globel pod Golim in se znašla v želimeljski dolini. »Kam le gremo?« smo se borci spraševali, ko smo se vzpenjali v strmi breg pod turjaško cesto. To pot smo dobro poznali in nam ni nikdar navrgla kaj več kot kakšen nahrbtnik fiziola in mernik krompirja, vse, kar so premožni namenili za nas ljudje iz vasic okoli Turjaka.

Namesto proti temnim obrisom nezgrehljivega Ahca pa so naši vodniki usmerili gaz proti zvezdi severnici. Bil je že čas globokega spanja, ko smo se ustavili v čedni vasi, postavljeni na vzvišenem kraju nad manjšo ravnino, ozadje pa so zapirale visoke smreke. S hišne številke najbližje domačije sem prebral ime vasi — VINO.

Občutni mraz jasne januarske noči pa ni pregnal diha po ljudeh, ki je ležal med hišami še od dneva. Izza zaprtih hlevskih vrat je silila na plano rezka kiselkasta gorkota in slišati je bilo pritajene glasove živine, ki je prežvekovala in se premikala, da je bilo čuti verige na jasilih.

Tako kot je bila vsa vas polna spokojnosti in vonja po življenju, je bilo v nas polno težko zatajevane vznemirjenosti. Za bataljonsko kolono je bil zapovedan »stoj!« Tu da se bomo ustavili za prenočitev. Da bo naš bivak zavarovan, so takoj odšle na položaje na obrobje vasi straže, na pot obhodne patrolje, četam pa so bile določene hiše, kjer naj bi našli zavetje.

Potrkali smo na okno prve, najbližje. Komaj so zamrli v snegu topi odmevi naših odločnih klicev, že je bilo slišati v hiši drobne stopinje bosih nog in brez vprašanja, češ kdo je, so se odprla vrata.

»Partizani smo in malo se bomo pri vas pogreli!« nas je naznanil domačim in preizkusil njihovo gostoljubnost četni komisar Jernej. »Kar v hišo stopite!« nas je brez presenečenja, zato pa z odkritim veseljem in dobro voljo povabilo mlado dekle.

Otepli smo sneg z obutve in vstopili. Skozi na stežaj odprta vrata v hišo, kot pravijo na kmetih veliki sobi, je zasvetila žarnica pod stropom, ki jo je prižgalo dekle, od vsepovsod, od vseh sten in iz vseh kotov zaprtega prostora pa nas je zajela gorkota, da so nam od mrzlega zraka in rezkega vetra otrpili in otrdeli obrazi pričeli žareti, konci uhljev pa kar goreti.

Ko smo se gnetli v hišo, se nam je zdelo, kot da smo stopili v svetišče. Vse nas je prevzelo — močna luč, snažna tla, bele stene, čista velika javorova miza v kotu jaslice pod razpelom. Sprva se nismo upali niti trdno stopiti v ta posvečeni prostor, poln človeške toplote.

V zadregi so bile tudi ženske, ki so ležale pod zajetno odejo na segreti krušni peči. Vendar ne za dolgo. Mati in njene dve hčeri so se brž skobacali na tla in s prijaznimi besedami prepustile gorke lončene kope nam, same pa so se umikale v mrzlo izbo in nam zaželele prijeten počitek.

Kako sladko, spokojno in globoko je bilo spanje po tolikih mesecih v suhi, topli hiši — pa čeprav so bila naša ležišča enako trda — bodisi tla, klopi ali pa peč, za vzglavje pa tako kot vedno — nahrbtnik. Kljub takšnemu udobju pa se ni smel nihče niti sezuti, kaj šele, da bi se razpasal ali zrahljal oblačilo. Ne zaradi tega, ker česa takšnega nismo bili niti več vajeni, ampak tako je velevala budnost za našo varnost.

Vendar kljub vsemu — zbudili smo se spočiti kot še nikoli doslej. Zarana so bili na nogah tudi že domači. Ženske so nam pripravljale toplo vodo, da se bomo ocedili. Sinoči nismo niti opazili, kako čistih udov in obrazov so oni, mi pa smo imeli roke in obraze kot oglarji. Od večnega podtikanja ognja, pokladanja polen in drezanja v ugašajoče plamene, ki so predramljeni potem ihtavo poganjali kvišku zublje isker in dima in nam jih je veter nosil v obraz, smo imeli roke vse črne, na licih pa od oči navzdol vse bolj črne kolobarje, ki so jih zarisavale solze, potočene izza razdraženih vek.

Potem sva prejela s prijateljem Krištofom od četnega poveljstva naročilo, da obiščeva vse hiše in sporočiva vaščanom ukaz, da ne sme nihče iz vasi, dokler bomo mi tu. Da bi se ne ponovila Gora.

Le kakšni so ti ljudje — sva se kar naprej spraševala in čudila, ko ni bilo prav nobene slabe volje in godrnjanja zaradi takšnega oznanila, čeprav jim je prinašalo le sitnosti. Pa ne samo to — povsod so naju sprejemali veselih obrazov in z besedami prijateljev, v neki hiši pa so naju celo pogostili, vsakega z zvrhanim krožnikom vroče godlje, kosom kruha in krvavico.

Borce so vaščani kar naprej presenečali s svojo dobroto in nismo se mogli načuditi gostoljubju, ko so nam iz neke hiše, blizu katere smo bili na prostem v zasedi, prinesli na naš položaj vedro vročega mleka in hlebec kruha.

Vrnili smo se v svet, katerega odsev je bil komajda še v nas. Kakšno nasprotje onim mrzlobnim planotam, kjer so bili ljudje zastrupljeni in ustraševani od gonje proti partizanom! Dogodilo se je neke noči pri Lužarjih, da nismo zmogli več nespešne poti po globokem snegu in nam ni nihče odprl,

ko smo trkali pri neki hiši. Bili smo mokri in premraženi in smo se hoteli le malo odpocíti na toplem.

»Mar nismo ljudska vojska?!« je takrat zarobantil komandant Luka, in smo vdrlí v hišo.

Pa že ko smo bili pod streho, so nas domači izganjali ven, v listnjak. Niti popoltople noči na suhih tleh nam niso privoščili. — Cez dan smo opravljali svojo vojaško službo in dolžnosti, ob večerih pa smo prirejali po vseh vaseh med Grosupljim, Škofljico in Turjakom mitinge. Četni in bataljonski starešine so imeli politične govore, jaz pa sem recitiral pesmi Mateja Bora. Vsi prostori v hiši, kjer smo nastopali, so bili polni vaščanov vseh starosti; prav nič jih ni bilo treba zganjati in videti je bilo na njihovih obrazih, da so bili hvaležni za vsako besedo, ki jim je bila namenjena. Na koncu so pritegnili borcem še v petju bojnih pesmi, tudi harmonika se je zmeraj oglasila in domača dekleta so se prav rada zavrtela s postavnimi partizani. Radost in veselje do življenja sta premagovala vse pomisleke in zmagovala.

Še belogardisti iz tistih nekaj postojank, ki so bile naokoli, so nas te dni pustili pri miru.

Toda naš praznik in doživeti mali paradiz se je stekal h kraju. Gostile so nas po nekaj dni že vse vasi, gostoljubnih in dobrih ljudi pa nismo smeli več izpostavljati nevarnostim in povračilnim navalom, ko bodo spet ostali sami. Za zmeraj pa nismo mogli ostati z njimi in pri njih.

Vso noč pred našim odhodom je metlo, ko smo se v pršecem snegu odpravili navsezgodaj na pot proti visočinam za Kureščkom in Mokrcem. Do pasu smo gazili celec, s seboj pa nosili že skoraj izgubljeno vero v ljudi, ki nas je potem držala pokonci še vso zimo. Prav ta pa je bila tisto leto dolga ne samo še neskončnih šestdeset in toliko dni, ampak je imela tudi neizmerljive širjave — od Ljubljanskega vrha, Kríma in Iške pa tja do kočevskega Medvedjeka. In vse to je bila dežela mrzlih ognjišč in brez toplote v človeških srcih.

30 LET V SVOBODI

*Janez Lesjak**

V lanskem letu 1975 smo v Jugoslaviji praznovali vrsto pomembnih obletic. Brez dvoma so bile najvažnejše tiste, ki so slavile 30 let osvoboditve in 25 let delavskega samoupravljanja. Ob takih zgodovinskih obletnicah je prav, da pogledamo v preteklost in ocenimo prehojeno pot in uspehe 30-letnega dela naših občanov. V zgodovini naroda 30 let ne pomeni veliko. Ta stara resnica pa ne velja za jugoslovanske narode, ki so v teh letih dosegli to, kar so mnogi narodi delali in ustvarjali 50 let.

Tudi v prostoru Dolenjske, ki ga predstavlja sedanja občina Grosuplje, so v teh desetletjih nastale velike spremembe, največje pa brez dvoma v miselnosti ljudi, v njihovi zavesti in ravnanju. Ljudje so v teh krajih še v stari Avstriji in kasneje v predaprilski Jugoslaviji živeli skromno, brez velikih zahtev in načrtov. Življenje je v 210 naseljih sedanje občine teklo dokaj enolično, brez večjih družbenih sprememb. Ljudje so se v glavnem preživljali s kmetijstvom. Kmečki ljudje so videli denar le kdaj pa kdaj, ko so prodali živinče, prašiča ali v skrajni sili tudi, ko so posegli v gozd. Gozd je bil vedno zlata rezerva, če se je možila hči in je bilo treba spraviti skupaj doto ali pa morebiti plačati dolgove. Po vaseh je bila številna delovna sila; strici in tete so živeli doma na kmetiji in se svoje brezposelnosti niti niso zavedali. Revnejši so kot dninarji hodili delat k bogatejšim kmetom, nekaj zaposlitve se je našlo pri obrtnikih, trgovcih, gostilničarjih ali na železnici. V tem prostoru sta obstajali dve tovarni: Motvoz in platno Grosuplje in Usnjarna Lavrič v Šentvidu. Po razpoložljivih podatkih je bilo v naših krajih zaposlenih približno 800 do 900 ljudi.

Vodovod so imeli le v predelu Suhe krajine iz zajetja v Globočcu in naselji Šmarje in Grosuplje ter mesto Višnja gora. Električna je bila po vaseh še redkost in še ta je služila predvsem za razsvetljavo. Skromne so bile šole, njihova oprema, tudi prevoz otrok niso poznali. Skromno je bilo tudi organizacija zdravstvene službe, razlika je bila le v tem, da takrat ni bilo toliko zdravstvenih zavarovancev in ni bi tak naval k zdravnikom, kot je to danes. — Te primerjave bi se lahko še nadaljevale v neskončnost.

V občini živi 23.723 prebivalcev. Prebivalstvo se vsako leto poveča povprečno za 0,5 odstotka. Povečanje je opazno predvsem v naselju Grosuplje in v nekaterih lokalnih centrih. Upravno-politično je prebivalstvo razdeljeno na 23 krajevskih skupnosti. To so nekakšne zaokrožene celote, ki geografsko, go-

* 61290 Grosuplje, Yu, predsednik Skupščine občine Grosuplje; iz govora na proslavi občinskega praznika v Ivančni gorici, dne 29. oktobra 1975.

spodarsko in kulturno povezujejo tamkajšnje ljudi v skupnih prizadevanjih. Skupni interesi v teh krajevnih skupnostih mobilizirajo ljudi v delavne in ustvarjalne občane-samoupravljalce. Ljudje niso več vdani v usodo, nič več niso skromni in zadovoljni z malenkostmi. Novi čas, napredek znanosti, sproščenost in optimizem v novi socialistični Jugoslaviji in vsestranska možnost zaposlitve, ki omogoča višji standard, večje možnosti napredka, vse to je spremenilo tudi značaj ljudi. Občanom ni več tuja oblast, upravljanje, odločanje. To je zanje že postalo vsakdanjost in pri tem aktivno sodelujejo. Članstvo v svetih krajevnih skupnosti, v delegacijah, v organih upravljanja v podjetjih, v ustanovah, vse to jim je že prišlo v meso in kri. Generacija, ki je zrasla po osvoboditvi, je polna idej, načrtov in delovne vneme, brez malo-dušja in skrbi za jutrišnji dan.

Te spremembe, ki so nastale v letih po osvoboditvi v zavesti naših ljudi, so največja pridobitev in garancija za še lepši in boljši jutrišnji dan.

Poglejmo, kaj je v tem obdobju delovna vnema naših občanov spremenila in kaj je bilo narejenega v 30-letnem obdobju.

Druga svetovna voljna je tudi v tem prostoru pustila strahotno opustošenje, in mnogi ljudje so se iz taborišč in zaporov vrnili na porušene in uničene domove. Prva dela so stekla na obnovi stanovanjskih hiš, saj so bile mnoge vasi požgane. Požgana je bila tudi tovarna Motvoz in platno, uničena Usnjarina v Sentvidu in vrsta drugih objektov, kot so železnica, železniške postaje itd. V naseljih sedanje občine se je v teh letih obnovilo in nanovo zgradilo čez 4000 stanovanjskih hiš. Na kmetijah so se postavljala in obnavljala tudi uničena gospodarska poslopja. V družbenem sektorju je bilo zgrajeno v blokovni gradnji 270 stanovanj. Razveseljiva je ugotovitev, da opremljenost in urejenost novozgrajenih stanovanj po naših vaseh v ničemer ne zaostaja za mestnimi. Bližina Ljubljane in nove prometne povezave, predvsem cesta Ljubljana—Zagreb, je nekaterim krajem, kot so Grosuplje, Šmarje, Ivančna gorica, omogočila, da so se razvili v močne gospodarske in stanovanjske centre. Temu razvoju je veliko pripomogla tudi skrb občine za infrastrukturo, to je za ceste, vodovode, poštno in telefonske linije, preskrba z električno energijo in komunalno urejanje naselij. Vodovod ima danes že 97 večjih naselij ali 62 odstotkov vsega prebivalstva. Vse to prebivalstvo oskrbuje 6 vodovodnih sistemov: Grosuplje, Šmarje, Žalna, Staro apno, suhokrajinski vodovod ter vodovod Stična—Trebnje. Zajeto je 11 vodnih virov, katerih voda teče v 94 km cevovodov. V začetni gradnji pa je že tudi nov vodovod, ki bo napajal vasi krajevne skupnosti Podtabor, Sp. Slivnica in Račna, in vodovod za KS Videm-Dobrepolje.

Elektrika, nekdanj domena bogatejših, je bila v teh letih napeljana v vseh vaseh. Izostali so le posamezniki na osamljenih kmetijah. Speljanih je bilo na stotine kilometrov daljnovodov in zgrajenih nešteto novih transformatorjev. Zaradi porasta standarda in večje mehanizacije na kmetijah je tok šibek in je treba daljnovode obnoviti; gradijo se tudi novi transformatorji, da se nizko napetostno omrežje usposobi za zadovoljevanje potreb novih stanovanj in kmečke mehanizacije.

Današnje življenje zahteva dobre ceste. Po kategorizaciji, katero imamo sedaj, je v občini 89 km republiških cest, od katerih je asfaltiranih 48 odstot-

kov. Poleg teh imamo 114 km občinskih cest, od tega asfaltiranih le 19 odstotkov. Gradnja dobrih cest je pri nas prepočasna, ker so to izredno drage investicije. Preko naše občine gre tudi cesta Ljubljana—Zagreb, ki je tem krajem prinesla močan gospodarski utrip; ta se bo še povečal z bodočo izgradnjo drugega pasu avtoceste. Tega se nadejamo iz predpostavke, da bodo na ozemlju naše občine trije priključki na to avtocesto.

Poleg cest so važne tudi prometne zveze. Vsi kraji, ki ležijo ob navedenih cestah, imajo danes izredno dobre avtobusne povezave, predvsem z Ljubljano. Te prometne povezave še vedno dopolnjuje železniška proga Novo mesto—Ljubljana. Po ukinitvi potniškega prometa na kočevski progi sedaj ustrezno skrbijo za prevoz avtobusi, močna ovira zanje pa so za zdaj še makadamske ceste, ki vodijo iz Dobrepolja.

Zaposlitev je omogočila ljudem, da si nabavijo avtomobile, s katerimi se vozijo tudi na delo. V občini je bilo ob koncu leta 1975 registriranih 3110 osebnih avtomobilov, ali 1 osebni avtomobil na 7,18 prebivalcev. Nadalje je bilo v tem času registriranih 253 tovornih avtomobilov, 8 avtobusov, 49 avtomobilskih prikolic, 22 gasilskih avtomobilov, 30 motornih koles ter 594 mopedov, ki spadajo pod registracijo. Samo v letu 1975 je bilo na novo registriranih 520 motornih vozil. Važna postavka v motorizaciji so tudi traktorji, katerih imajo kmetje v občini Grosuplje okrog 600, preko 1200 motornih kosilnic in nekaj tisoč raznih drugih gospodarskih strojev in traktorskih priključkov. Temu primerno raste tudi število voznikov motornih vozil. Vozniško dovoljenje ima že vsak peti občan saj jih je bilo konec leta 1975 5651, med njimi 1123 žensk ali slabih 20 odstotkov. Kmetijski stroji omogočajo, da se kmečki ljudje v večjem številu zaposlujejo, stroji jim pa omogočijo, da kmetijska dela lahko opravijo v prostem času. Te spremembe na vasi nastajajo z izredno nagllico. Tako smo še leta 1953 izkazovali 62,3 odstotka kmečkega prebivalstva. Ta struktura se je danes bistveno spremenila. Če vzamemo za merilo zavarovance s področja kmetijstva, izkazujejo še 1800 kmečkih gospodarstev ali 20 odstotkov prebivalcev, katerim je kmetija glavni vir dohodka.

Velika mehanizacija na naših kmetijh pa omogoča, da kljub velikemu odhajanju kmečkega prebivalstva iz vasi, kmetijska proizvodnja ne nazaduje. Razlika je le v tem, da sedaj prevladuje proizvodnja mesa in mleka, manj pa je žit in povrtnin. Tako je bilo na območju naše občine v letu 1975 odkupljeno 8.000.000 litrov mleka: 5 milijonov 263 tisoč litrov od zasebnega sektorja, ostala količina mleka je iz družbenih posestev Ljubljanskih mlekarn v Grosupljem in Stični. Živine je bilo v letu 1975 odkupljeno 1.571.000 kg žive teže. Po oceni Ljubljanskih mlekarn je naša občina po uspešnosti organizacije odkupa mleka med prvimi v Sloveniji.

Bližina Ljubljane in velik razvoj gospodarstva v občini je ustvaril ugodne razmere za zaposlitev. Zaposlil se je lahko vsak, komur so dopuščale razmere v družini in zdravstveno stanje. Na območju občine je zaposlenih 4220 delavcev, in sicer: 3193 v matičnih delovnih organizacijah ter 1027 v obratih podjetij, ki so v drugih občinah. Na delo zunaj občine, v glavnem v Ljubljano, se dnevno vozi cca 2800 delavcev.

V tujini pa dela po nekih podatkih blizu 500 občanov. Če bi govorili še o rezervni delovni sili oziroma o ljudeh, ki bi se še lahko zaposlili, to so predvsem ženske, je še nekaj te delovne sile v dobrepoljski dolini, v Suhi krajini, v hribovitih predelih okolice Starega apna, Ilove gore in nad Stično. V občini je tudi 246 obrtnikov. 67 obrtnikov zaposluje tudi dopolnilno delovno silo, in sicer 167 delavcev.

Redni mesečni osebni dohodki, ki so v letu 1975 bili v občini v povprečju 2888 din, so solidna osnova nadaljnjega gospodarskega in kulturnega razvoja naših vasi. Del teh sredstev se že v mnogih krajevnih skupnostih oziroma vaseh v obliki samopriskupkov preliva v objekte družbenega značaja. Ljudje se na referendumih prostovoljno odločajo, da prispevajo delež k gradnji in sofinanciranju vodovodov, asfaltiranju cest, gradnji nizkonapetostnega omrežja in transformatorjev, zidavi šol, otroških vrtcev, ambulant, kanalizacije in podobnih naprav, ki jih zahteva vsakdanje življenje v naših vaseh. Ljudje danes sami čutijo potrebo, da bi se družbeni standard na vasiboljšal, zato so samopriskupki postali temeljni kamen vsake večje investicije v družbenem sektorju.

Teh 30 let je prineslo tudi velike spremembe v gospodarski strukturi občine. Tako imamo danes na našem območju 25 temeljnih organizacij združenega dela in organizacij združenega dela s področja gospodarstva. Obratov, katerih matična podjetja so zunaj občine, je 18. Na področju negospodarstva (družbene službe in ustanove) je 22 matičnih organizacij in delovnih skupnosti ter 6 obratov, ki imajo sedež uprave zunaj občine. Ves ta gospodarski in družbeni napredek je spremljala močna investicijska dejavnost. Zgrajenih je bilo v tem času preko 30 večjih gospodarskih objektov. Naj navedem samo nekaj pomembnejših: upravna stavba in delavnice Splošnega gradbenega podjetja Grosuplje, tovarniški objekti Kovinastroja in Instalacij, uprava, trgovski lokali, skladišča in hladilnica Trgovskega podjetja Tabor, novi proizvodni obrati splošnega mizarstva Grosuplje, novi proizvodni obrati, skladišča in menza v tovarni Motvoz in platno, nova tovarna Black & Decker, garaže in delavnice Komunalnega podjetja Grosuplje, zgraditev gospodarskih poslopij na kmetijskem posestvu Brvace in Boštanj. V Višnji gori stavba obrata Iskre, delavnice v Dekliškem vzgajališču Višnja gora.

V Ivančni gorici izgradnja livarne sive litine IMP, nova tovarna Sinolesa z upravo, postavitve tovarne Agrostroja na Hudem, delavnice Avtoprevoza in na kmetijskem posestvu Stična zidava enajstih hlevov za vzrejo bekonov. V bivši samostanski kašči pa je urejena moderna zorilnica sira, ki spada med največje v Sloveniji. V Šentvidu je zgrajena nova tovarna Rašice, na Krki nova šola, ki se je kasneje preuredila za tovarno konfekcije, v njej pa je sedaj obrat podjetja Krim. V Dobrepoljah je postavljena nova peč v Apnenici in zgrajene so delavnice v Stolarni. Velika investicijska vlaganja so bila tudi v Delovno-varstvenem zavodu v Ponikvah.

Investicije so bile tudi v gostinstvu in turizmu. Tako je bil zgrajen Hotel Polževo, Gostišče Taborska jama, Penzion Polževo Ivančna gorica, Motel Turist v Grosupljem in dokončno urejena Taborska jama.

Prebivalstvo občine se danes oskrbuje v 40 trgovskih lokalih podjetij Tabor, Mercator-Hrana, Ljubljanske mlekarne in Kmetijska zadruga Stična. Glede na zastarelost prostorov in pomanjkljivo opremljenost posameznih trgovskih lokalov v nekaterih krajih moramo priznati, da tu zelo zaostajamo in nas čaka še veliko dela.

V udarniški zagnanosti prvih povojnih let je bilo zgrajenih 10 združenih domov. V občini je danes 18 kulturnih domov in dvoran, ki so opremljeni tako, da lahko kulturna dejavnost nemoteno poteka. Imamo tudi 3 muzeje: na Muljavi pisatelja Josipa Jurčiča, v Prapročah ameriškega pisatelja slovenskega rodu rojaka Louisa Adamiča in Muzej obrti v gradu Podsmreka pri Višnji gori.

V teh letih so bila velika sredstva vložena tudi v gradnjo šol. Nove šole so bile postavljene na Muljavi, v Šmarju, na Ilovi gori, Korinju, v Temenici, Hrastovem dolu, Šentvidu, Zagradcu in v Grosupljem. Tudi šole iz predvojne dobe so bile ustrezno obnovljene. Sedanja šolsko mrežo predstavljajo 4 osnovne centralne šole s 15 podružničnimi šolami. Na vseh 4 centralnih šolah imamo organiziran prevoz otrok iz oddaljenih krajev. Povojna pridobitev je tudi gimnazija v Stični, ki ima prostore v stiškem samostanu. V 25 letih je omogočila neštetim dolenskim dijakom višjo izobrazbo in boljši kos kruha, saj je od teh 254 končalo višje ali visoke šole.

Manjši uspeh v teh letih beležimo v organiziranem otroškem varstvu. Spričo tako velikega števila zaposlenih ljudi — med temi je nad 40 odstotkov žena — sta dva otroška vrtca v Grosupljem in Ivančni gorici veliko premalo. Zadnje čase poizkušamo zamujeno nadomestiti, saj je že zgrajen nov vrtec v Šentvidu, v pripravi pa je v Šmarju in Višnji gori.

Za zdravje občanov skrbita dva po vojni zgrajena zdravstvena domova v Grosupljem in Ivančni gorici in novozgrajena ambulanta v Dobropoljah. V pripravi je tudi gradnja v Zagradcu. V občini obstaja tudi Zavod za revmatične rekonvalescente za mladino v Šentvidu pri Stični, Delovno-varstveni zavod v Ponikvah in Vzgojno-varstveni zavod v Višnji gori.

Napredek glede na razmere v stari Jugoslaviji je tudi skrb za socialno ogrožene. Množica siromakov, ki so v stari Jugoslaviji hodili od vasi do vasi, od hiše do hiše, je danes preskrbljena v domovih za ostarele. Skupnost socialnega skrbstva ima v družbenem varstvu 550 starejših in 255 mladoletnikov, ki so bili v svojem okolju socialno ogroženi. V občini je 126 oseb, ki prejema socialno podporo, v zavodih se vzdžuje 46 ostarelih osamljenih oseb in 28 otrok in mladoletnikov. 30 otrok je v rejniški oskrbi. Otroški dodatek prejema 3200 iz delavskih družin, 316 otrok iz kmečkih družin pa prejema družbeno pomoč. V občini je tudi 1800 osebnih družinskih upokojujencev. Zaradi posledic vojne prejema danes 123 oseb invalidnino in je 255 družinskih vojaških invalidov.

Se bi lahko naštevali stvari, pridobitve današnjega časa, ki jih ljudje nekdanje niso poznali, pa smo se sedaj tako navadili nanje, da menimo, da je bilo vedno tako. V tem sestavku sem morda zašel preveč v podrobnosti, vendar so za popolnejšo sliko velikih sprememb, ki so nastale v 30 letih, prav ti podatki zanimivi predvsem za mlajše ljudi, ki ne poznajo življenja v stari Jugoslaviji.

MIZARSTVO SINOLES V IVANČNI GORICI

Govor direktorja Rudolfa Povšeta na proslavi občinskega praznika dne 29. oktobra 1975

Ob svečanem praznovanju letošnjega občinskega praznika, ko hkrati slavimo pomembno delovno zmagob ob pričetku obratovanja prve delovne enote Sinolesa-proizvodnje stavbnega pohištva v novih prostorih, bom na kratko opisal razvoj naše temeljne organizacije združenega dela.

Ustanovitelj podjetja oziroma prve mizarске delavnice je bil glavni odbor Zveze vojaških vojnih invalidov v avgustu leta 1948. Podjetje je bilo registrirano z nazivom Invalidsko mizarско podjetje s sedežem v Ivančni gorici s predmetom poslovanja: izdelovanje mizarских izdelkov po naročilu. Ustanovitelj je hkrati formiral še vrsto drugih proizvodnih dejavnosti kot samostojna podjetja, in sicer žagarsko, kovaško in kolarsko.

Ob ustanovitvi je podjetje poslovalo brez lastnih osnovnih sredstev. Začetni kapital za obratna sredstva je znašal le 150.000 starih dinarjev. Poslovni prostori in sredstva za proizvodnjo, stroji in orodje so bili najeti pri zasebniku.

Po treh letih poslovanja, konec leta 1951, je zaradi odpovedi lastnika delavnice podjetje preselilo svojo dejavnost v dosedanje prostore v Šentvidu pri Stični. Aprila 1954 so se združile vse uvodoma našete dejavnosti v združeno podjetje Kovina-Les.

Kot v Šentvidu se v tem obdobju tudi v Stični razvija sorodno podjetje Splošno mizarstvo Stična. Obe mizarски podjetji sta v svojem razvojnem obdobju izmenično preživljali občasna kritična obdobja. Tako se je leta 1960 zaradi večje poslovne krize »Mizarstvo« v Stični pripojilo šentviškemu podjetju. Tako združeno obrtno mizarско podjetje je 1. 1. 1972 dobilo sedanji naziv SINOLES, ker je bila z delno specializacijo proizvodnje v obratih dosežena večja ekonomičnost poslovanja. Z izpopolnjenim asortimanom je združeno podjetje moglo sodelovati pri gradnji večjih objektov s stavbenim pohištvom in z notranjo opremo. Tako je imelo podjetje v svojem sestavu dve ločeni enoti finalne proizvode: za stavbne izdelke v Šentvidu, za notranjo opremo v Stični in delovno enoto za predelavo lesa — žago v Ivančni gorici.

Združeno podjetje je v letu 1960 z 60 zaposlenimi delavci napravilo za 78 milijonov starih dinarjev izdelkov, leta 1965 z 74 zaposlenimi delavci za 169 milijonov starih dinarjev, v letu 1970 z 84 zaposlenimi delavci že za 729 milijonov izdelkov. V tekočem poslovnem letu bo naša Temeljna organizacija

* Ivančna gorica 61295, Yu, Sinoles.

združenega dela je z 98 zaposlenimi delavci po oceni realizirala 2 milijardi 250 milijonov starih dinarjev celotnega dohodka. Še bolj objektivni oziroma realno primerljivi so kazalniki o povečani delovni storilnosti; z boljšo opremljenostjo proizvodnih enot, izboljšano organizacijo dela ter z nagrajevanjem po učinku nam je v zadnjih osmih letih uspelo izdelavne normative znižati v povprečju za poolvico. To smo lahko dosegli le ob složnem prizadevanju tehničnega kadra, samoupravnih organov ter ob podpori celotnega kolektiva. Zato smo ves čas posvečali največ pozornosti stalnemu izpopolnjevanju tehnične opremljenosti in vse doslednejšemu nagrajevanju po učinku dela. V letih 1967 do 1973 je naš kolektiv namenil vso ustvarjeno akumulacijo za nabavo sodobne strojne opreme in naprav ter za povečanje lastnih obratnih sredstev.

TOZD Sinoles razpolaga po stanju 30. 9. 1975 z naslednjim družbenim kapitalom:

- osnovna sredstva v funkciji predstavljajo vrednost 969 milijonov starih dinarjev
- lastna obratna sredstva znašajo 525 milijonov starih dinarjev
- tako znašajo lastni viri poslovnih sredstev 1 milijardo 191 milijonov starih dinarjev
- dolgoročnih in srednjeročnih kreditov ima TOZD najetih za 541 milijonov starih dinarjev
- vrednost zalog materiala, nedovršene proizvodnje in gotovih izdelkov znaša 30. 9. 1975 452 milijonov starih dinarjev ali 20 odstotkov več v primerjavi s stanjem 30. 9. 1974.

98 delavcev, ki združujejo svoje delo v temeljni organizaciji, in 19 vajencev smo v devetih mesecih tega leta dosegli naslednje rezultate:

- celotni dohodek je bil realiziran v višini 1 milijarde 652 milijonov starih dinarjev, oziroma primerjalno z lanskim obdobjem index 111.
- dohodek je bil realiziran v vrednosti 822 milijonov starih dinarjev
- ostanek dohodka pa je bil dosežen v vrednosti 303 milijonov starih dinarjev ali 14 odstotkov več kot v enakem obdobju lanskega leta.

Primerjava poslovnih kazalnikov za prvih devet mesecev preteklega in letošnjega leta nam daje naslednjo sliko:

- poslovni stroški so bili realizirani v isti vrednosti kot v preteklem letu
- pogodbene obveznosti so narasle za 53 odstotkov
- zakonske obveznosti so se povečale za 74 odstotkov
- tako so skupni poslovni stroški večji za 6 odstotkov.

Iz navedenega izhaja, da pri 11 odstotnem porastu celotnega dohodka poslovni stroški počasneje naraščajo (samo za 6 odstotkov), močno pa so v porastu pogodbene in zakonske obveznosti, kar pomeni relativno povečano obremenitev naše temeljne organizacije združenega dela.

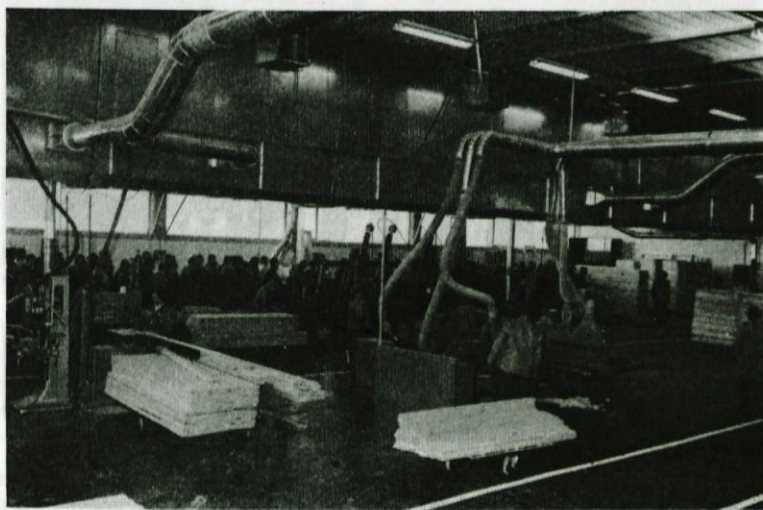
Primerjava zaposlenih izkazuje, da v primerjalnem obdobju ni spremembe niti v številu niti v kvalifikacijski strukturi zaposlenih. Povprečni izplačani osebni dohodek za devet mesecev znaša 317.800 starih dinarjev, oziroma 38 odstotkov več od lanskega primerjalnega obdobja.

Produktivnost, izračunana iz razmerja celotnega dohodka in opravljenih delovnih ur, izkazuje porast za 19 odstotkov.

Glede na družbeni dogovor, da stopnja rasti osebnih dohodkov ne sme presegati 90 odstotkov rasti bruto dohodka in da se nominalni osebni dohodki lahko povečujejo hitreje od rasti življenjskih stroškov le v tistih TOZD, ki so povečale produktivnost dela in izboljšale razmerje v korist skladov, ugotavljamo, da naša temeljna organizacija ne krši uvodoma navedenega dogovora, ter da je relativno visoko povečanje osebnih dohodkov opravičljivo in v skladu z družbenim dogovorom.

Pri izvozu je naša TOZD udeležena le simbolično z žaganim lesom in je v devetih mesecih realiziran le za 15 tisoč dolarjev izvoza.

V zadnjih letih se je temeljna organizacija soočala s problemom pomanjkanja kadrov, kar je bilo pogosto predmet razprave na sejah samoupravnih orgnov. TOZD si je zagotovila najnujnejše tehnične kadre z dopolnilnim izobraževanjem na Lesnoindustrijskih šolah in vključitvijo zadostnega števila vajencev; to zagotavlja ustrezno pomlajevanje kolektiva. Fluktuacije delovne sile skoraj ni beležiti, prav tako tudi ne odhodov v tujino.

Začetek obratovanja v novih prostorih Sinoles v Ivančni gorici

Precejšnjo pozornost smo posvečali stanovanjskemu standardu zaposlenih in vsako leto dodeljevali graditeljem sicer skromne zneske za zidavo družinskih hišic. Tudi za družbeni standard so samoupravni organi v okviru možnosti kazali razumevanje ter sodelovali pri vseh večjih akcijah krajevnih skupnosti Šentvid, Stična, Ivančna gorica, koder prebivajo naši delavci.

Proizvodnja stavbno-mizarskih izdelkov v Šentvidu je potekala v objektih, ki so bili zgrajeni in adaptirani v povojnih letih za potrebe obrtnih delavnic;

zato so bili za potrebe sodobne proizvodnje zastareli, pretesni in niso ustrezali higiensko-sanitarnim, niti požarnovarnostnim predpisom. Ker je bil objekt enonadstropen, ni bilo mogoče urediti notranji transport. Zaradi neperspektivne lokacije je bila TOZD v zadnjih letih primorana nabavljati nove sodobne stroje in opremo, da se je lahko obdržala na tržišču. Neprimerni, pretesni, mračni in pozimi slabo ogrevani prostori niso dovoljevali, da bi se organiziral sodoben tehnološki proces pri izdelavi stavbnega pohištva.

Proizvodnja se torej ni mogla večati, produktivnost dela je stagnirala.

Notranjo opremo izdelujemo v Stični v pritličnih provizorijih, ki so sicer nekoliko primernejši, saj so bili z adaptacijami delno izboljšani, pač pa obstaja problem, kako urediti zunanji transport; večja vozila namreč ne morejo do obrata skozi odprtino samostanskega portala, zato je treba pogostokrat ročno prekladati material in izdelke.

Nova delovna hala podjetja Sinoles v Ivančni gorici na dan odpiranja dne 29. oktobra 1975

Zagarska dejavnost TOZD poteka na žagi v Ivančni gorici. Oprema v žagalnici za proizvodnjo je bila delno modernizirana. Žaga oskrbuje obe predelovalni finalni enoti, delno pa pošilja žagan les na jugoslovansko in zunanje tržišče.

Ker je bila proizvodnja relativno majhnega podjetja organizirana v delovnih enotah na treh lokacijah, je to povzročilo v poslovanju neprestane težave, dodatne poslovne stroške ter neracionalno uporabo strojnih, energetskih, transportnih kapacitet. Tudi financiranje gradnje ustreznih proizvodnih pro-

storov na treh lokacijah je ekonomsko nemogoče in predrago za tako majhno temeljno organizacijo.

Zato se je DS Sinoles na seji dne 25. 2. 72 odločil in sprejel razvojni program oziroma rekonstrukcijo podjetja, ki predvideva perspektivno koncentracijo vse proizvodnje na enotni lokaciji tu v Ivančni gorici. Po vsestranskih daljši razpravi v delovni organizaciji in samoupravnih organih je Biro za lesno industrijo v Ljubljani izdelal investicijski program za rekonstrukcijo podjetja novembra 1972. V ta namen je blo odkupljeno 1 ha zemljišča. Investicijski program predvideva dve fazi, I. faza zajema izgradnjo proizvodne hale stavbnega pohištva, II. faza pa izgradnjo proizvodne hale za notranjo opremo. Programirano investicijo bi bilo sicer najbolj izvesti hkrati, to pa zaradi omejene finančne možnosti ni bilo mogoče. Tedaj je nastopilo tako imenovano kritično obdobje: zbiranje sredstev oziroma zagotavljanje le-teh za izgradnjo prve faze hale za proizvodnjo stavbnega pohištva v velikosti cca 2200 m² kritih površin. Dokaj zahtevno investicijsko nalogo je kolektiv naše temeljne organizacije lahko realiziral le ob tesni povezavi s trgovskim podjetjem Lesnina Ljubljana, s katerim je delno poslovno sodeloval v prejšnjih letih. To so omogočila tudi nova ustavna določila, ki narekujejo tesnejše poslovno sodelovanje med proizvodnjo in trgovino na enakopravni osnovi. Ob sodelovanju med tema sferama, predvsem pa ob jamstvu trgovine, da se proizvodnji omogoča kontinuiran plasma izdelkov na trgu, je bil izpeljan postopek za organiziranje naše delovne organizacije kot TOZD v sestavi Lesnine. Z opravljeno integracijo smo zaposlenim zagotovili večjo socialno varnost. Graditev nove proizvodne hale se je začela v maju 1974. V objektu so v glavni hali — kjer smo sedaj — proizvodni prostori z lakirnico v izmeri 1800 m²; v aneksu objekta je kotlovnica s kompresorsko postajo — 100 m², skladščni, sanitarni in drugi pomožni prostori — 280 m² ter v nadstropju upravni prostori — 290 m² površine.

Ker gre za proizvodni obrat na popolnoma novi lokaciji, so morala biti opravljena tudi najnujnejša komunalna dela, vodovod, kanalizacija z dovozno cesto. Za zagotovitev potrebne elektro energije je bilo treba izgraditi daljnovod in kablovod z nizkonapetostnimi kabelskimi izvodi (cca 800 metrov) in novo transformatorsko postajo.

Celotna vrednost izvršene investicije to je izgradnje proizvodne hale z aneksom z vsemi inštalaterskimi deli in opremo se ocenjujejo na milijardo 300 milijonov starih dinarjev. Za nemoteno obratovanje je potrebno 300 milijonov starih dinarjev obratnih sredstev skupaj cca milijardo 600 milijonov dinarjev.

Pri finansiranju izvršene investicije so udeleženi, in sicer:

- Ljubljanska banka z 470 milijoni starih dinarjev oziroma 29 odstotki
- DO Lesnina Ljubljana z 260 milijoni ali 16 odstotki
- LESCO München preko uvoznega TOZDA Lesnine komercialni kredit za uvoženo opremo 268 milijonov starih dinarjev ali 17 odstotkov
- sklad skupnih rezerv Občine Grosuplje 88 milijonov ali 16 odstotkov, ter
- lastna udeležba Sinolesa s cca 514 milijoni ali 32 odstotki.

Za izvršeno investicijo I. faze izgradnje te hale so proizvodne kapacitete stavbenih izdelkov podvojene. Z manjšim finančnim posegom cca 140 starimi milijoni dinarji, pa je zahvaljujoč hitremu razvoju tehnologije mogoče v kratkem času trikratno povečati proizvodnjo.

Izvedena investicija izgradnje proizvodnega obrata stavbnega povišstva po izmerah je spričo pomanjkanja tovrstnih izdelkov na trgu, ker se je večina proizvajalcev preusmerila na serijsko proizvodnjo, kakor tudi iz vidika večje učinkovitosti storilnosti dela, dokaj solidne akumulativnosti te zvrsti proizvodnje utemeljena. To potrjuje tudi dejstvo, da je za tako proizvodnjo lahko zagotoviti surovine iz domačih virov, ter da obstojajo možnosti usmeritve tudi v izvoz.

Z izgradnjo te proizvodne hale je kolektivu Sinolesla dana solidna osnova za še hitrejši razvoj. V času poiskusnega obratovanja bomo zato morali čim hitreje premagovati vse ovire v proizvodnji, da v čim krajšem času dosežemo predvideno optimalno proizvodnjo. Ob tem moramo pričeti z pripravami in načrtovanjem potrebne tehnične dokumentacije za izvršitev II. faze rekonstrukcije naše temeljne organizacije združenega dela, le tako bomo lahko preostalemu delu kolektiva naše temeljne organizacije omogočili boljše delovne pogoje pri delu.

V imenu delovne skupnosti TOZD Sinoles se iskreno zahvaljujem vsem soinvestitorjem, katerih predstavniki so v večini danes med nami, za izkazano finančno pomoč; še posebno smo hvaležni Ljubljanski banki za njeno popolno razumevanje pri reševanju zapletenih finančnih problemov med gradnjo.

Iskrena hvala velja tudi vsem, ki so na kakršen koli način pripomogli k realizaciji izgradnje te hale.

Posebno pa se zahvaljujem članom naše delovne skupnosti za plodno sodelovanje med graditvijo.

SPLOSNO MIZARSTVO GROSUPLJE V NOVIH PROSTORIH

*Govor direktorja Franca Trontlja na dan odpiranja nove hale dne 25. oktobra 1975**

30. leto osvoboditve Jugoslavije mineva in zato je še toliko bolj sloveser tudi praznik občine — 29. oktober. Iz leta v leto se na ta dan, dan, ko se spominjamo ustanovitve Grosupeljske čete, veselimo in pregledujemo uspehe. Danes so naši uspehi vidni in ne bi jih bilo treba posebej omenjati! S tem trenutkom smo zaključili dokončno rekonstrukcijo proizvodnih prostorov. Da pa bomo tudi danes, ko so naše misli usmerjene v novo zgrajene objekte, podoživeli kanec zgodovine in naš skupni boj, smo sprejeli medse vrsto mladih fantov in deklet — pohodno četo Dolfeta Jakhla. Mladinci so si nadeli ime ustanovitelja Grosupeljske čete. Vedo, zakaj! Mi pa smo njih pokrovitelj. Naša občina se iz dneva v dan razvija in tem mladim ljudem morajo biti na stežaj odprta vrata do kosa kruha, do poklica in zaslužka!

Zgodovina našega podjetja je pestra, saj seže tja v leto 1947, ko je bilo ustanovljeno z odlokom takratnega Ljudskega odbora Grosuplje. Do leta 1959 so bili poslovni prostori in stroji last zasebnika; podjetje jih je imelo le v najemu. Zato v teh letih tudi ne moremo beležiti večjih uspehov v razvoju. Leta 1959 je takratni krajevni odbor dodelil zemljišče, na katerem smo sedaj. Toda tu je tedaj stalo le staro gospodarsko poslopje, ki smo ga morali, še preden smo se lahko vselili vanj, rekonstruirati, oziroma preurediti za delo.

S pridobitvijo lastnih proizvodnih prostorov so bile dane možnosti za hitrejši razvoj, kar se je pokazalo v letih 1950—1966. V tem času smo nabavili tudi nekaj novih strojev in s tem smo mogli prevzemati zahtevnejša dela.

V letu 1957 smo navezali tud tesnejše stike s trgovskim podjetjem Lesnina, sprva še v manjšem obsegu; to sodelovanje pa se je iz leta v leto stopnjevalo. Ko smo poslovali z Lesnino, smo se tudi specializirali za izdelavo notranje opreme hotelov, laboratorijev in lekarn.

V tem obdobju je podjetje zaposlovalo že približno 50 delavcev, predvsem kvalificiranih mizarjev. Leta 1960 smo ustvarili 85 starih milijonov brutto dohodka, in še danes smo se dolžni zahvaliti takratnemu ljudskemu odboru za dodelitev omenjenih prostorov, ki so bili temelj našemu nadaljnjemu razvoju.

Ob razvoju Jugoslavije in sploh celotne tehnike smo tudi mi videli edino pot do večjega uspeha v nadaljnjem razvoju in tehnološkem izpopolnjevanju podjetja.

V letu 1970 je bilo v našem podjetju zaposlenih povprečno 71 delavcev, ustvarili pa smo 685 starih milijonov brutto dohodka in od tega 91 milijonov

* Grosuplje 61290, Yu.

izločili za poslovni sklad. To pa je bil tudi naš največji uspeh v tem obdobju. V tem letu smo pričeli razmišljati o celotni rekonstrukciji podjetja.

Samoupravni organi so sprejeli sklep, da se izdelata elaborat za rekonstrukcijo; to delo je opravil Biro za lesno industrijo Ljubljana. Pri omenjenem elaboratu pa je sodeloval tudi nekdanji glavni direktor Lesnine tovariš Tine Ravnikar. Kompletan elaborat je bil izdelan v letu 1971, celotna predračunska vrednost pa je znašala 1,5 stare milijarde dinarjev. Zavedali smo se, da celotne investicije ne bomo mogli takoj izpeljati, zato smo se odločili, da bomo gradili v dveh fazah. Tako smo konec leta 1971 pričeli postavljati proizvodno halo strojnega obrata v izmeri 1300 m² in nabavili tudi nekaj najpotrebnejših novih strojev. Istočasno smo zgradili še 600 m² skladiščnih prostorov. Omenjena investicija je znašala 5.600.000 N din; dobili smo kredit pri LB, in sicer 1.500.000 din, pri skladu skupnih rezerv Sob Grosuplje 400.000 din, lastnih sredstev pa smo imeli 3.700.000 din. Omenjena investicija je bila končana v letih 1972/1973.

V letu 1974 smo z nabavo še nekaterih manjkajočih strojev v vrednosti 1.200.000 din izpopolnili celotno tehnološko opremo. Za nabavo teh strojev smo dobili zunanjetrgovinski kredit pri LB, in sicer 790.000 novih din, 410.000 pa je bilo vloženi lastnih sredstev.

Še preden je bila zaključena prva faza rekonstrukcije, smo že začeli razmišljati o nadaljnjem razvoju. To je bilo nujno potrebno, saj so bili vse bolj občutni tudi problemi v lakirnici in oddelku montaže.

V letu 1973 so se pričeli razgovori s trgovskim podjetjem Lesnina o združitvi v OZD Lesnina in že v začetku naslednjega leta je bila združitev izpeljana.

Ob tem moramo poudariti, da je bilo naše sodelovanje z Lesnino vsa leta zelo uspešno, zato pri združitvi ni bilo nikakih ovir.

V letu 1974 smo se začeli pripravljati za izvedbo druge faze rekonstrukcije. Vrednost investicije druge faze je po predračunu znašala 7.300.000 din; dobili smo kredit pri LB 1.140.000 din, OZD Lesnina 3.000.000 din, lastna sredstva pa so znašala 3.160.000 din.

Vrednost vseh investicij prve in druge faze od leta 1971 do 1975 znaša 13.900.000 din. Kot sem že prej omenil, smo dobili kredite pri LB za celotno investicijo 2.640.000 din, pri Lesnini Ljubljana 3.200.000 din, kredit za trajna obratna sredstva pri LB 1.500.000 din, pri skladu skupnih rezerv Sob Grosuplje 850.000 din; lastna sredstva pa so znašala 7.347.000 din od leta 1971 dalje.

V omenjeni investiciji so bili zgrajeni naslednji objekti:

— skladišče gotovih izdelkov v izmeri 750 m²

— proizvodna hala strojnega oddelka 1300 m²

— lakirnica in oddelk montaže 1300 m²

— skladišče vnetljivih tekočin 50 m²

— skladišče raznih materialov in medskladiščni prostor 900 m².

Skupaj imamo trenutno sodobnih proizvodnih in skladiščnih prostorov 4300 m².

S tem smo našim delovnim ljudem zagotovili najboljše delovne razmere, take, kakršnih doslej niso imeli.

Kot smo že omenili, se je naše podjetje vsa leta razvoja soočalo z najrazličnejšimi težavami in raslo takorekoč samorastniško, zato se tudi nismo mogli posvetiti našemu delovnemu človeku in kaj več storiti za družbeni standard. Toda zdaj se zavedamo, da je pred nami nova naloga, saj moramo vedno misliti tudi na našega delavca.

Gostje in pohodna četa Dolfeta Jakhla ob odpiranju nove hale

Ob tej priložnosti mi je v prijetno dolžnost, da se najtopleje zahvalim vsem, ki ste karkoli pomagali, da se danes lahko skupaj veselimo vseh teh naših uspehov. Še posebej se moram zahvaliti LB, OZD Lesnina in komisiji sklada skupnih rezerv, kot tudi Sob Grosuplje. Članom kolektiva pa želim, da bi se v novih prostorih kar najbolje počutili in s tem dosegali čimboljše rezultate. Tistim pa, ki so zadnje dni s prostovoljnim delom pomagali pri ureditvi zunanje okolice podjetja, naj velja še moja posebna zahvala.

NOVI MIZARSKI OBRAT LESNINE SINOLES V IVANČNI GORICI

*Govor glavnega direktorja Marijana Planinca, dne 29. oktobra 1975 na slovesnosti odpiranja obrata**

Ob praznovanju letošnjega praznika občine Grosuplje odpiramo že drugi nov proizvodni mizarški obrat Lesnine v tej občini. Preteklo soboto smo odprli rekonstruirano in povečano tovarno pohištva v našem Splošnem mizarstvu v Grosupljem, danes pričinja redno proizvodnjo delovni kolektiv Sinolesa v novem mizarškem obratu v Ivančni gorici. Delovni ljudje Lesnine, ki delamo v mnogih organizacijskih enotah in deloviščih širom po Jugoslaviji in v tujini, se veselimo tega uspeha delavcev Sinolesa, ki so si po dolgih letih hudih naporov in velikega odrekovanja zgradili novo tovarno z najsodobnejšo proizvodno tehnologijo in boljšimi delovnimi razmerami. Tako si je tudi ta proizvodna TOZD v Lesnini zagotovila možnost proizvajati pod enakimi pogoji kot mnoge druge moderne pohištvene ter lesarske tovarne in obrati pri nas ter enako-pravno tekmovali s temi kolektivi bodisi v proizvodnji, bodisi na tržišču.

Naši delavci, vabljeni delegati zborov občinske skupščine in drugi gostje so lahko že iz poročila direktorja Sinolesa tov. Povšeta ugotovili, da Lesnina tudi v tej svoji proizvodni TOZD konkretno in dosledno uveljavlja določila nove ustave o povezavi proizvodnje in trgovine v enoten reprodukcijski proces, v katerem naj delavci iz proizvodnje in trgovine skupno združujejo svoje delo in sredstva ob enakem poslovnem riziku in pravični delitvi ustvarjenega dohodka.

TOZD Sinoles z dosedanjim sedežem v Šentvidu pri Stični z dvema dosedanjima obratoma v Šentvidu in v Stični, je samo ena od 13 TOZD Lesnine, združenih v skupno delovno organizacijo.

Znano je, da je bila Lesnina prvotno samo trgovinska delovna organizacija; šele v začetku preteklega leta je vključila tudi devet proizvodnih delovnih organizacij iz Slovenije s podobnim obsegom in tipom proizvodnje kot je to v Sinolesu, s katerim je trgovska Lesnina že prej mnogo let poslovno sodelovala in so jo s temi kolektivi vezali ne samo poslovni, ampak globlji interesi. Z integracijo take proizvodnje si je želela pridobiti artikle stalne in kvalitetne maloserijske proizvodnje, ki jih ne izdelujejo velike pohištvene tovarne v Jugoslaviji oziroma Sloveniji, in pa artikle posamezne visokokakovostne proizvodnje pohištvene opreme za vse večje potrebe predvsem javnih objektov in institucij, t.j. hotelov, gostinskih obratov, šol, domov in podobno.

* Ljubljana, Titova 51, Yu. dipl. oec.

Ta cilj smo želeli doseči že z integracijo dveh, sicer manjših obratov Sinolesa, popolnoma pa je bil realiziran z zgraditvijo nove tovarne, v katero smo prenesli celotni proizvodni program iz sedanjega starega obrata v Šentvidu.

S samoupravnim sporazumom o združitvi trgovinskih in proizvodnih TOZD v skupno delovno organizacijo Lesnine je bila določena delitev dela in razmejitev poslovnih funkcij vseh TOZD. Proizvodne TOZD naj izdelujejo, trgovinske prodajajo, oboje pa tesno sodelujejo. Proizvaja naj se ob kar največjem izkoriščanju tehnologije in proizvodnih zmogljivosti, da se dosežejo čim ugodnejši ekonomski rezultati, vendar naj se izdeluje le to, kar je moči čim uspešnejše in hitreje prodati. Riziko poslovanja in skupno ustvarjeni dohodek pa naj se kar najpravičnejše razdelita na podlagi delovnega prispevka pri realiziranem proizvodu vsake TOZD.

Te odnose med proizvodnjo in trgovino v Lesnini še izgrajujemo in ko bodo popolnoma urejeni, bo delavcu resnično omogočeno, da odloča o svojem ustvarjalnem dohodku.

V trgovinski in proizvodni dejavnosti celotne Lesnine dela 1700 delavcev, ki ustvarjajo letno čez 300 milijard celotnega dohodka; od tega izdelamo v svojih tovarnah za okoli 30 milijard S din pohištva. V svojem 26-letnem obstoju smo si zgradili močno domačo in zunanjetrgovinsko mrežo z 80.000 m² prodajaln in skladišč, z mnogimi predstavništvi, potniško službo in specializiranimi komercialnimi dejavnostmi v Jugoslaviji in mnogimi podjetji, predstavništvi in zastopništvi v tujini.

Danes, v zaostrenih razmerah poslovanja, v velikih težavah pri prodaji lesa in pohištva na tujih tržiščih, pa tudi doma, ustvarjamo letno okoli 7 milijard S din lastnih skladov in 3 milijarde S din amortizacije; to predstavlja sorazmerno močno reproduktivno sposobnost, ki zagotavlja hiter in skladen razvoj celotne delovne organizacije, bodisi njenega proizvodnega bodisi blagovnoprometnega dela.

Tako stanje gospodarjenja in urejeni samoupravni odnosi zagotavljajo delovnim ljudem vseh naših TOZD, da bomo sposobni tudi ob gospodarskih krizah in recesijah dati našim delavcem delo in omogočiti prodajo njihovih izdelkov ne samo doma, ampak tudi v tujini.

V tem in v solidarnosti med TOZD, ki je dogovorjena v mnogih naših samoupravnih sporazumih, je dana popolna socialna varnost vseh naših delavcev.

Moram poudariti, da smo prav z integriranjem proizvodnje v našo delovno organizacijo močno povečali izgraditev in rekonstrukcije naših proizvodnih obratov, saj smo v dveh letih skupnega življenja vložili v lastno proizvodnjo 2,6 milijarde S din sredstev.

Preteklo leto je bila zgrajena nova tovarna pohištva Bor v Laškem, rekonstruirana žaga in tovarna pohištva v Sopotu v Radečah pri Zidanem mostu, preteklo soboto smo odprli rekonstruirano in razširjeno tovarno stanovanjske opreme in pohištva Splošnega mizarstva v Grosupljem, danes pričujemo redno proizvodnjo stavbnih mizarških izdelkov v tej tovarni, konec leta bo rekonstruirana tovarna pohištva Dekorlesa v Dobovi, v začetku novega leta bo pričela proizvodnjo razširjena in modernizirana naša največja tovarna specialnega pohištva v Ljutomeru. Že pripravljamo rekonstrukcijo oziroma preusme-

ritev proizvodnje v EMMI v Slovenski Bistrici in v Tapetništvu v Radovljici. Vse to so sicer manjši, vendar izredno proizvodno prilagodljivi pohištveni obrati, katerih izdelki so kljub današnjim velikim zalogam velikoserijske proizvodnje pohištva zelo iskani in dobro plačani.

Tako velika sredstva za usposobitev moderne proizvodnje v naštetih proizvodnih obratih oziroma naših proizvodnih TOZD je bilo mogoče zbrati le z združevanjem sredstev vseh TOZD Lesnine — kjer so glavni delež dale trgovinske TOZD — in pa s krediti drugih kreditorjev, predvsem Ljubljanske banke, za katere so solidarno jamčile vse TOZD Lesnine.

V prostovoljnem združevanju sredstev vseh 13 TOZD Lesnine, ki so bile včeraj pretežno še samostojne delovne organizacije, se kaže visoka solidarnostna zavest vseh delavcev naše delovne organizacije, istočasno pa tudi, poslovni interes vsake TOZD ob dogovorjeni delitvi dela in proizvodnih programih ter skupnem riziku poslovanja.

Morda smo prav zaradi take usmerjenosti Lesnine v zadnjih dveh letih, ko smo poleg tega vlagali velika sredstva tudi v drugo, predvsem surovinsko lesno proizvodnjo in proizvodnjo za izvoz, malo zapostavili širitev naših malo-prodajnih zmogljivosti v Jugoslaviji. Res je, da smo v tem času zgradili okoli 8000 m² novih prodajal in skladišč, to pa je odločno premalo spričo naglega porasta jugoslovanske proizvodnje pohištva pa tudi naše proizvodnje. Uvedeni 50 odstotni depozit na investicije v trgovino je zavrnil realizacijo naših načrtov tudi za prihodnje leto, vendar bomo morali ne glede na to problemom plasiranja posvetiti v bodoče vso skrb. Zato je razumljivo, da pričakujejo naši trgovinski delavci pomoč tudi od naše proizvodnje; saj bo — tako modernizirana — sposobna kmalu izločati sredstva tudi za razširitev prodajnih zmogljivosti, na katere smo v dobi velikih konjunktur tako radi pozabljali.

Delavci Lesnine poznajo Sinoles oziroma njegova dva obrata v Šentvidu in Stični dolgo vrsto let. Gotovo 20 let je imela naša trgovina stike s tema kolektivoma. Z integracijo v začetku preteklega leta je obseg medsebojnega poslovanja močno narasel, trgovinske TOZD pa so v kvalitetni ter predvsem individualni in maloserijski proizvodnji našle interes združiti sredstva in dati garancijo za gradnjo nove tovarne v Ivančni gorici. Vaši proizvodi so nam potrebni pri opremljanju mnogih javnih objektov in v naših poslovalnicah za domačega kupca v vsej Jugoslaviji.

Investicija v novo tovarno ni majhna. Vanjo ste vložili skoraj 1,6 milijarde S din pretežno samo gradnjo, kar boste morali v glavnem vrniti kreditorju ali TOZD, ki so skupaj z vami združili svoja sredstva kar ne bo lahko. S selitvijo proizvodnega programa in vseh delavcev iz starega obrata v Šentvidu so se sicer tam razmere izboljšale, vendar so zdaj v drugem delovnem okolju in izpopolnjenem proizvodnem procesu; vse to bo zahtevalo od vseh nas velikih naporov, da se uresniči zadani načrt: proizvesti od dosedanjih 2 milijard S din skoraj 5 milijard S din izdelkov letno.

Vemo, da z izgradnjo te tovarne niste prenehali z načrti za bodoče. Aktivirati želite sedaj izpraznjene prostore v Šentvidu, z novim proizvodnim programiranjem, v čemer vas centralni organi upravljanja popolnoma podpirajo.

Tudi delavcem v pohištvenem obratu v Stični želite omogočiti enake delovne razmere, kot jih imajo delavci v tej tovarni. Prav tako že razmišljate, da bi tudi za te delavce dobili delovna mesta s povečavo nove tovarne ali z rekonstrukcijo obstoječih prostorov obrata v Stični. Prepričan sem, da ste sposobni ostvariti tudi te načrte v zelo kratkem času, mi pa bomo v vaših lepih novih načrtih zainteresirali tudi ostale TOZD Lesnine, da vam priskočijo na pomoč, če bo potrebno.

Za vaše izdelke se ne bojimo težav na tržišču, čeprav je to vprašanje danes v lesnopredelovalni in pohištveni proizvodnji najbolj navzoče, zato mislim, da je vaša prvenstvena naloga organizacija najbolj učinkovitega in najbolj ekonomičnega proizvodnega procesa v novi tovarni. To pa vam bo — in o tem sem prepričan — omogočilo, da stopite s pohištvenimi izdelki tudi na svetovni trg, čeprav vam ta tudi zdaj ni nepoznan, saj ste doslej že vrsto let uspešno izvažali rezan les.

Morda bi na koncu rekel še to: vaša TOZD je verjetno ena tistih, ki se težje prilagaja do sedaj zgrajenim poslovnim in samoupravnim odnosom v naši delovni organizaciji. Mislim, da je večina naših TOZD pozakala solidarnost do vas z združitvijo sredstev in z danimi jamstvi za najete kredite za to investicijo. Zato je prav, da pripadnost temu velikemu kolektivu Lesnine čutite tudi vi. Le tako bomo hitreje zgradili idealne samoupravne odnose, ko bodo na najbolj pošten način razdeljeni sadovi dela vsake naše TOZD in delavca v njej.

Dovolite mi, da na koncu čestitam delegatom zborov občinske skupščine in občanom občine Grosuplje ob njihovem prazniku, delavcem Sinoleša pa želim še mnogo delovnih uspehov.

IZGRADNJA IN PROGRAM OBRATA AGROSTROJ V IVANČNI GORICI

Anton Marolt*

Agrostroj v Ljubljani je lani (1975) slavil 30-letnico delovanja. Pred 30 leti so bile ustanovljene kmetijskostrojne postaje, ki so imele glavno delavnico v Dragi, prav tam, kjer je sedaj Agrostroj. Prvotna dejavnost te delavnice je bila usmerjena v glavna popravila traktorjev in kmetijskih strojev za vsa posestva v Sloveniji, predvsem pa v širšem ljubljanskem območju.

Tovarna silosov v Ivančni gorici

V prvih povojnih letih smo imeli še zelo malo proizvajalcev kmetijskih strojev in naprav. Velika delavnica za popravilo kmetijskih strojev v Ljubljani ter še druge njej enake so si počasi ustvarile osnovo, da prično izdelovati kmetijsko mehanizacijo. Kolektiv te ljubljanske delavnice se je pogumno odločil, da začne prvi v Jugoslaviji izdelovati namakalne naprave in drugo opre-

* Ljubljana, Draga 41, Yu, dipl. ing. agr., samostojni svetovalec v Agrostroju.

mo. Postal je edini proizvajalec teh naprav v Jugoslaviji in je to še danes, v svetu pa zavzema vidno mesto med mnogimi enakimi.

Želja kolektiva pa je bila razširiti svojo dejavnost tudi na druge izdelke, ki direktno služijo kmetijstvu. Tako se je odločil za proizvodnjo poliesterskih silosov za silažo krme.

Ta pomembna odločitev je seveda zasnovana na predhodnih podrobnih analizah. Predvsem je bilo treba ugotoviti, ali bi industrijsko — ne ročno — izdelani silosi mogli konkurirati klasičnim — betonskim in lesenim, ki so med našimi živinorejci dobro poznani. Potrebno je bilo vdeti, kako so se taki poliesterski silosi obnesli na tujem, predvsem v deželah, ki so glede na živinorejo podobne Sloveniji in severnim predelom Jugoslavije.

Vsa ta predhodna ugotavljanja so opogumila kolektiv in vodilne ljudi v Agrostroju, da so se že lani odločili za proizvodnjo takih silosov za siliranje živinske krme.

Kakšni so ti silosi? Izdelani so iz umetne smole in steklene volne. Oba ta dva osnovna materiala se s posebno napravo skupaj navijata okrog velkega jeklenega plašča — bobna. Velikost (premer) bobna je različna. Oskrbeli so si 3 različne premere 3,5 m, 3 m — oba sta namenjena za silažo — in 2,2 m, ki je na enem koncu koničen in je namenjen za shranjevanje žita. Dolžina teh silosov je lahko poljubna: od 4 do 10 metrov. Glede na premer in dolžino je mogoče izdelovati silose s prostornostjo od 40 do 100 m³.

Kakšne prednosti ima tak iz poliestra in steklene volne izdelan silos?

Predvsem gre tu za kar najbolj kvalitetno siliranje najrazličnejše krme — trave lucerne, koruznice (zelene koruske) itd. Zaradi izredno — kot ogledalo gladih notranjih sten se šilaža odlično usede; brez posebnega tlačenja iztisne sama zrak, to pa je osnovni pogoj za dobro silažo.

Druga pomembna prednost je v tem, da so ti silosi, kar se vzdržljivosti tiče, mnogo bolj odporni kot leseni, tako glede vročine, mraza in tudi sicer. Važno je tudi, da jih ni treba pred vsakim polnjenjem premazati znotraj z zaščitnimi sredstvi proti razjedanju kislin in podobno. Omenili bi še bolj in manj važne prednosti teh silosov v primerjavi z betonskimi in lesenimi, vendar naj o tem kupce prepričajo silosi sami.

Silose bo moči že popolnoma izgotovljene prevažati s posebnim vozilom — kamionom s prikolico — do mesta, kjer bo stal. Poprej bo kupec moral — lahko sam po načrtu — izdelati betonski podstavek. Na takem podstavku bo silos privijačen in ga bo po potrebi mogoče tudi prestaviti.

Agrostroj se je odločil postaviti tovarno omenjenih silosov v Ivančni gorici iz več razlogov. Najpomembnejši je vsekakor ta, da bodo ljudje iz bližnjega okoliša dobili zaposlitev. Prav gotovo pa je umestna ta lokacija tudi zato, ker je Stična, Grosuplje in ves ta predel Dolenjske pomembno živinorejsko področje.

Za sedaj je predvidena letna kapaciteta od 300 do 600 silosov, lahko pa jo bo brez večjih težav povečati še za enkrat.

Našim vinogradniškim podjetjem pa naj povemo, da se dajo silosi uporabljati tudi za skladiščenje vina. V svetu (V Italiji in drugod) take vinske

cisterne že dalj časa uporabljajo v te namene predvsem zato, ker so cenejše od jeklenih, steklenih ali betonskih, vinu pa prav tako ohranijo kvaliteto.

Naj še dodamo, da v Švici štiri tovarne že več let izdelujejo take silose in se tako ni bati, da ne bi proizvodi iz Ivančne gorice našli dovolj kupcev v Sloveniji in Jugoslaviji.

Tovarna silosov za živinsko krmo Agrostroj v Ivančni gorici je pridobitev za širšo stiško okolico, za občino Grosuplje in slovensko živinorejo.

NARAVNE RAZMERE IN STANJE ZASEBNEGA KMETIJSTVA

Milo Sajer*

Kmetijstvo je edina gospodarska panoga, ki prideluje hrano. Nekateri pridelke in proizvode daje kmetijstvo na trg brez posrednika ali predelovalca, druge pa prideluje kot surovino za predelavo.

Kmetijstvo postavlja na trg brez predelave lahko mlesko, vso zelenjavo in sadja. Prav tako pa so ti prehranbeni predmeti lahko surovine za prehranbeno industrijo. Pri pridelovanju poljščin, vrtnin in sadja ima kmetijstvo težje delovne razmere kot industrija ali obrt. Ti dve imata navadno organizirano proizvodnjo na določenem zaprtem in uokvirjenem prostoru in je ta neodvisna od zunanjih dejavnikov, to je vremenskih razmer. Kmetijstvo ima pridelovanje poljščin, vrtnin in sadja organizirano v širšem kmetijskem prostoru, to je na vrtovih, njivah, travnikih in pašnikih. Pridelovanje poljščin, vrtnin in sadja je stalno pod vplivom zunanjih dejavnikov (dež, toča, mraz, suša) in je tudi časovno omejeno samo na dobo letne vegetacije. Zaradi posebnih razmer, saj je pridelovanje mogoče samo v zemlji do globine 25 cm, je kmetijstvo nasproti industriji v popolnoma drugačem položaju.

Vsaka država staja kmetijstvo tako, da skuša zadovoljiti lastne potrebe po prehrani. Prehrana je za človeka neizpolnjava, čeprav se tega ne zave toliko časa dokler je ta urejena.

Kmetijstvo kot gospodarska panoga predstavlja pomemben člen v gospodarstvu vsake države. Izrednega pomena je kmetijstvo v Socialistični republiki Sloveniji, saj se s kmetijstvom preživlja nad četrtino prebivalstva (28,3 odstotka), v občini Grosuplje pa kar tretjina prebivalstva ali 34,2 odstotka.

Naravne razmere

Kmetijsko sodi Dolenjska v predalpsko nižinsko območje. Nastopajo vplivi alpskega pasu in mediteranske klime. Sporeladi se čutijo blažiji vplivi mediteranske klime, za katero so značilni topli in vlažni vetrovi, ki povzročajo včasih tudi pozimi toplo vreme. Pogostejši so suhi vzhodni vetrovi, ki prinašajo tudi poleti pravi spomladanski hlad; največjo moč dosegajo ti vetrovi meseca marca, deloma aprila in v oktobru.

Grosupeljska kotlina ima za približno 1 °C nižjo letno temperaturo od ostalega dolenjskega sveta. Po 16-letnem povprečju je v Grosupljem srednja letna temperatura 8,9 °C, v Novem mestu 9,9 °C, v Trebnjem 9,7 °C. Maksimalna tem-

* 61200 Grosuplje, Yu, Skupščina občine Grosuplje, dipl. inž., obč. inšpektor za kmetijstvo.

NARAVNE RAZMERE IN STANJE ZASEBNEGA KMETIJSTVA

Mile Sojar*

Kmetijstvo je edina gospodarska panoga, ki prideluje hrano. Nekatere pridelke in proizvode daje kmetijstvo na trg brez posrednika ali predelovalca, druge pa prideluje kot surovino za predelavo.

Kmetijstvo postavlja na trg brez predelave lahko mleko, vso zelenjavo in sadje. Prav tako pa so ti prehrambeni predmeti lahko surovine za prehrabeno industrijo. Pri pridelovanju poljščin, vrtnin in sadja ima kmetijstvo težje delovne razmere kot industrija ali obrt. Ti dve imata navadno organizirano proizvodnjo na določenem zaprtem in uokvirjenem prostoru in je ta neodvisna od zunanjih dejavnikov, to je vremenskih razmer. Kmetijstvo ima pridelovanje poljščin, vrtnin in sadja organizirano v širšem kmetijskem prostoru, to je na vrtovih, njivah, travnikih in pašnikih. Pridelovanje poljščin, vrtnin in sadja je stalno pod vplivom zunanjih dejavnikov (dež, toča, mraz, suša) in je tudi časovno omejeno samo na dobo letne vegetacije. Zaradi posebnih razmer, saj je pridelovanje mogoče samo v zemlji do globine 25 cm, je kmetijstvo nasproti industriji v popolnoma drugačnem položaju.

Vsaka država ureja kmetijstvo tako, da skuša zadovoljiti lastne potrebe po prehrani. Prehrana je za človeka najvažnejša, čeprav se tega ne zave toliko časa dokler je ta urejena.

Kmetijstvo kot gospodarska panoga predstavlja pomemben člen v gospodarstvu vsake države. Izrednega pomena je kmetijstvo v Socialistični republiki Sloveniji, saj se s kmetijstvom preživlja nad četrtino prebivalstva (26,2 odstotka), v občini Grosuplje pa kar tretjina prebivalstva ali 34,2 odstotka.

Naravne razmere

Klimatsko sodi Dolenjska v predalpsko nižinsko območje. Nastopajo vplivi alpskega pasu in mediteranske klime. Spomladi se čutijo blažilni vplivi mediteranske klime, za katero so značilni topli in vlažni vetrovi, ki povzročajo včasih tudi pozimi toplo vreme. Pogosti so suhi vzhodni vetrovi, ki prinašajo tudi poleti pravi spomladanski hlad; največjo moč dosega ti vetrovi meseca marca, deloma aprila in v oktobru.

Grosupeljska kotlina ima za približno 1 °C nižjo letno temperaturo od ostalega dolenjskega sveta. Po 16-letnem povprečju je v Grosupljem srednja letna temperatura 8,9 °C, v Novem mestu 9,9 °C, v Trebnjem 9,7 °C. Maksimalne tem-

* 61290 Grosuplje, Yu, Skupščina občine Grosuplje, dipl. inž., obč. inšpektor za kmetijstvo.

perature nastopajo v mesecu juliju in v avgustu, minimalne pa v mesecu januarju in februarju.

Pozni mrazovi in slane so še v mesecu aprilu in tudi v maju. Slane škodujejo nekaterim poljščinam (fižol, koruza) in sadnemu drevju. Največkrat se pojavlja slana na območju Grosupljega. Višje ležeči predeli pa zaradi vetrov slane skoraj nimajo.

Padavine so precej enakomerno razporejene čez vse leto. Za območje Grosupljega je letna množina padavina za 25-letno obdobje 1292 mm. Največ padavin je v mesecu juniju (135 mm), najmanj pa v marcu (71 mm). Izredno vlažna in izredno sušna leta ne nastopajo, v sušnih letih pa trpe poljščine na plitvih zemljiščih.

Iz podatkov klimatskih razmer so dani pogoji predvsem za gojitev krmnih rastlin, ozroma žita, krompirja pa tudi koroze, manj pa za gojitev vrtnin in sadja.

Grosupeljska kotlina je po svoji legi in naravnih pogojih povezana z Ljubljansko koflino in je prehodno območje med njo in srednjim delom Dolenjske. Ljubljanski kotlini se močno približuje ter navezuje v demografskem in gospodarskem pogledu. Prav zaradi bližine večjega potrošnega centra in ugodnih prometnih zvez je prodaja vseh vrst kmetijskih pridelkov in proizvodov močja ob vsakem času.

Relief

Območje Dolenjske se razprostira po kopastih hribih, gričih in strnjenih dolinah. Večje in bolj prostrane planote se širijo okoli Grosupljega, v Stiški kotlini in Temeniški dolini. Med kopastim hribovitim območjem se razprostirajo še manjše in ožje doline ter soteske, skozi katere tečejo potoki.

Značilen za Dolenjsko je stik med Alpami in Dinarskim gorstvom. V dinarskem območju prevladuje apnenec z dolomitom, zato so tu razviti kraški pojavi. Pokrajina ob Temenici, šentviška in Grosupeljska kotlina ter planota okrog Višnje gore pa pripada še dolenjskemu Krasu. Za Grosupljem pod Boštanjem leži tipično radensko kraško polje. Potoki okoli šentvida in Stične so tipične kraške ponikalnice.

Kraško in nekraško površje Dolenjske družijo nekatere značilnosti, skpne vsemu območju. Tu so se formirale nižje planote, in sicer na SZ od črte izvir Krke v višini 600 do 650 m, na vzhodu in severovzhodu pa 500 do 550 m. V skladu s tem se je na Dolenjskem izoblikovalo površje z manjšimi strminami. Ravnih tal je zelo malo. Značilni so položni hribi, zmerne vzpetine in nizke, zelo na široko zaobljene gorice. Ta relief je posebno očiten v Grosupeljski kotlini, v šentviški kotlini in ob Temenici.

Od značaja osrednje dolenjske pokrajine se najbolj razlikuje Suha krajina, ki se razprostira od Temenice do Dobrepolj ter Male gore. Tu ustvarjajo kraške geomorfološke in hidrografske lastnosti razlike med Suho krajino in vzhodnim predelom Dolenjske. Površje Suhe krajine pripada apniško dolomitskim hribinam. Po večini so hribine zelo prepustne za vodo in jih je zajelo zakraševanje in močno preoblikovalo normalni relief. Plodna tla Suhe krajine so na levi strani Krke kraške kotanje s širšim ravnim dnom.

Značilnosti tal

Na vsem Dolenjskem prevladuje ilovica, ki je rezultat začasnega razkranjanj apnencev, dolomitiziranih apnencev in dolomitov. Dolinski del celotnega območja ob večjih in manjših potokih so naplavine; te so globoke, ilovnato glinaste s sedimenti peska in proda.

Obrobni del naplavin se postopno dviga v nizke terase. Terasasta oblika obdelovalnih tal je značilna za vso Dolenjsko. Terasa sestavljajo globoka diluvialna tla, ki so bila nanešena s hribov v dolino. Z obdelovanjem so se terase še bolj oblikovale. Ponekod so tla zelo plitva; skale in razdrobljeno kamene gledajo iz zemlje.

Najrodovitnejše so naplavine, diluvialna tla, rjava ilovnata in rjava kraška tla v dolinskem območju. Ostala tla so manj rodovitna, vendar se dosežejo zadovoljivi uspehi s pravilno izvajanimi agrotehničnimi ukrepi. Najmanj rodovitna so tla na kraški podlagi; ker so plitva, so neprimerna za njivsko pridelovanje. Primerna so za košenice, večina take zemlje pa je porasla z gozdom.

Prebivalstvo

Podatki o številu prebivalstva, število gospodinjstev in struktur na velikost kmečkih posestev je vzeta iz statističnega popisa iz leta 1960 in 1970. Dinamiko gibanja števila prebivalstva kaže naslednja tabela:

	1960	1970	Indeks 70/60
prebivalstvo	22.594	23.063	102
od tega kmečkega prebivalstva	10.297	9.532	93
od tega aktivno kmečkega prebivalstva	6.388	7.294	114
od tega zunaj kmetijstva	12.297	13.531	110
od tega zaposlenih	3.416	4.451	130

Podatki kažejo, da prebivalstvo v občini počasi narašča, pada pa število kmečkega prebivalstva. V obdobju desetih let je aktivno kmečko prebivalstvo naraslo, naraslo pa je tudi število ljudi zunaj kmetijstva in povečalo se je število zaposlenih v občini.

Z modernizacijo zasebnih kmetij se sprošča odvečna delovna sila; absorbira jo razvijajoča se industrija in obrt. Uvajanje mehanizacije v zasebno kmetijstvo pa omogoča hitrejšo in učinkovitejšo obdelavo vseh zemljišč.

V občini Grosuplje je relativno še visok odstotek kmečkega prebivalstva. Po podatkih iz popisa prebivalstva pa je opaziti močno tendenco zniževanja. Tako ugotavljamo, da je v posameznem obdobju zabeležen naslednji padec:

Popis leta	1948	1953	1960	1970
Kmečko prebivalstvo v odstotkih	71,4	62,0	45,6	34,2

Od leta 1948 do leta 1970 se je število kmečkega prebivalstva znižalo za 37,2 odstotka. Z uvajanjem mehanizacije v zasebnem kmetijstvu pa moramo pričakovati še nadaljno znižanje.

Iz podatkov popisa pa je razvidno, da je v obdobju od 1960 do 1970 močno naraščalo število kmečkih gospodarstev. Dinamiko gibanja števila kmečkih gospodarstev pa prikazuje naslednja tabela:

	1960	1970	1970/60
skupaj gospodinjstev	4225	4451	105
čiste kmetije	2055	1571	76,4
mešane kmetije	2170	2880	132,7

Iz prikazanega pregleda je razvidno, da je število kmečkih gospodarstev v desetletnem obdobju naraslo za 226 gospodarstev. Ugotavljamo močno tendenco naraščanja mešanih kmetij, to je kmetij, ki imajo dohodek tudi iz drugih dejavnosti, predvsem iz delovnega razmerja v delovni organizaciji. Navedeni podatki nadalje kažejo, da se je tem obdobju močno drobila kmetijska posest zaradi sistema dedovanja. Popolnejšo sliko o drobljenju, ki gre predvsem na račun večjih kmetij, pa predstavlja naslednji pregled:

	Število kmetij		
	1960	1970	1970/60
do 1 ha	580	1357	244
od 1 ha do 2 ha	356	355	100
od 2 ha do 3 ha	307	285	93
od 3 ha do 4 ha	255	257	101
od 4 ha do 5 ha	245	194	79
od 5 ha do 8 ha	573	516	90
od 8 ha do 10 ha	366	299	82
od 10 ha do 15 ha	715	586	82
od 15 ha do 20 ha	828	602	73
Skupaj:	6225	4451	105

Po podatkih o gibanju števila kmečkih gospodinjstev ugotavljamo, da je tendenca zmanjševanje števila velikih kmetij na račun malih. Ze tako velika razdrobljenost kmetij se še veča. Mala kmečka gospodinjstva ne dajejo pogojev za življenje, zato se člani malih in srednjih kmečkih gospodinjstev zaposlujejo zunaj kmetijstva. Prav tako pa si male kmetije ne morejo nabaviti kmetijskih strojev in nimajo pogojev za modernizacijo. Nekatere kmetije se bodo v bližnji prihodnosti izpraznila, ker so na njih stari ljudje, brez naslednika. Omenjene kmetije bo treba sprejemati v kmetijski zemljiški sklad. Kmetijska zemljiška skupnost pa bo za opuščena zemljišča sklepala večletne najemne pogodbe s perspektivnimi in zaščitnimi kmetijami. Male kmetije se modernizirajo in strojno opremljajo z dohodki, ustvarjenimi zunaj kmetijstva.

Zemljišča in investicije

Iz strukture zemljišč je razvidno, da je zasebni sektor kmetijstva usmerjen v pridelovanje krme in pridelovanje poljščin, ki pa so tudi lahko krmne rastline, kot je lucerna, detelja, pesa, koruza. Skratka — vsa rastlinska proizvodnja je usmerjena v pridelovanje krmnih rastlin in zato imamo v zasebnem sektorju kmetijstva močno razvito živinorejo. Tržni presežki iz zasebnega kmetijstva so mleko, živina in krompir.

Zasebni sektor kmetijstva ima v posesti naslednja zemljišča:

njiv	6.064 ha
sadovnjakov	330 ha
vinogradov	58 ha
travnikov	7.435 ha
pašnikov	3.093 ha
trstičja	1 ha
nerodovitno	273 ha
gozdov	19.002 ha
vseh zemljišč	36.486 ha
obdelovalnih zemljišč	14.187 ha
kmetijskih zemljišč	17.211 ha

Za zasebni sektor kmetijstva je značilno, da so zemljišča močno razdrobljena in razkosana. Glede na število gospodarstev ugotavljamo, da ima posamezna kmetija povprečno 7,09 ha vseh zemljišč, v ta zemljišča pa so vštet tudi gozdovi in pašniki. Samo obdelovalnih zemljišč ima povprečna kmetija le 2,75 ha. Na tako majhnih obdelovalnih zemljiščih je težko racionalno uporabljati kmetijske stroje. Zaradi omenjenih dejstev je zasebni sektor kmetijstva dokaj slabo opremljen s kmetijsko mehanizacijo. Zadnjih pet let pa le ugotavljamo znaten premik v investiranja v zasebno kmetijstvo bodisi v mehanizacijo, bodisi v novogradnje gospodarskih poslopij. Za novogradnjo ali adaptacijo gospodarskih poslopij se odločijo kmetije, ki so že vrsto let usmerjene v proizvodnjo mleka ali mesa. Ustanavljajo se tudi strojne skupnosti, ki omogočajo kmetom skupno uporabo strojev, predvsem za spravilo silažne kore in pridelovanje krompirja.

Po podatkih kmetijskih organizacij so bila v zasebno kmetijstvo investirana naslednja finančna sredstva:

Investicije po namenih

v 000 din

Leto	Število investitorjev	Zgradbe	Mehanizacija	Obnova črede	Predračunska vrednost
1971	1	100	—	—	100
1972	56	3.727	1.760	—	5.487
1973	101	4.231	3.982	—	8.213
1974	144	14.796	5.201	—	19.997
1975	87	9.489	3.673	50	13.212
Skupaj	389	32.243	14.616	50	47.009

Viri investicij

Leto	Kredit banke	Republiška udeležba	Sredstva HKS	Udeležba kmeta	Predračunska vrednost
1971	—	—	13	87	100
1972	1.268	224	399	3.596	5.487
1973	1.664	447	308	5.794	8.213
1974	3.437	683	359	15.518	19.997
1975	1.929	695	266	10.322	13.212
Skupaj	8.298	2.049	1.345	35.317	47.009

Investicije v zasebnem kmetijstvu po kmetijskih organizacijah v 000 din

Leto	KZ Stična	KZ Dobropolje	Ljublj. mlekarne	Skupaj
1971	—	—	100	100
1972	1.624	760	3.103	5.487
1973	3.314	312	4.587	8.213
1974	12.019	3.054	4.924	19.997
1975	10.354	965	1.893	13.212
Skupaj	27.311	5.091	14.607	47.009

Investitorji po posameznih kmetijskih organizacijah

Leto	Število investitorjev	KZ Stična	KZ Dobropolje	Ljublj. mlekarne
1971	1	—	—	1
1972	56	22	12	22
1973	101	55	7	39
1974	144	83	19	42
1975	87	64	11	12
Skupaj	389	224	49	116

Z razpoložljivimi sredstvi so kmetje nabavili 185 traktorjev, 93 pobiralnih prikolic za seno, 41 motornih kosilnic in še vrsto drugih traktorskih priključkov ter strojne opreme. Nadalje so kmetje na novo zgradili ali obnovili 101 hlev ter uredili 1488 stojišč za živino. Najmanj sredstev pa je bilo dano za

Goveji hlev kooperanta Kristijana Pačarja iz Vel. Račne št. 1

obnovo goveje črede, četudi je živinoreja glavna panoga in je celotno kmetijstvo usmerjeno več ali manj v pridelovanje živalske krme ter je končni proizvod mleko in meso.

Iz podatkov o investicijah za zasebno kmetijstvo, ki so jih posredovale posamezne kmetijske organizacije, je razvidno, da je večji del investicij usmerjen v zgradbe. Vanje je bilo dano v preteklih petih letih 32,343.000 din, kar je 68,8 odstotkov vseh vloženih investicij. Za mehanizacijo je bilo dano 14,616.000 din ali 31,0 odstotkov, za živinorejo, to je za obnovo goveje črede, pa le 50.000 din ali 0,2 odstotka od skupnih 47,009.000 din vloženih investicij.

Kmetijske organizacije so za zasebne kmetijske investitorje opravile vse potrebne elaborate za izkoriščanje investicij. Po podatkih o virih investicij je udeležba kmeta samega največja, saj predstavlja njegova udeležba 75,1 odstotkov prispevka. V preteklem petletnem obdobju so posamezne kmetijske organizacije po pospeševalni službi vložile naslednja sredstva za zasebno kmetijstvo:

KZ Stična	27,311.000 din
KZ Dobrepolje	5,091.000 din
Ljubljanske mlekarne	14,607.000 din

Prikazani podatki o investicijah zajemajo le kredite, ki so jih kmetje izkoristili z različnimi udeležbami, niso pa zajete investicije, ki so jih sami vlagali. Cenimo, da je v preteklem petletnem obdobju vloženo v zasebno kmetijstvo gotovo še nadaljnjih 20,000.000 din, in to predvsem za mehanizacijo, ki so jo kmetje uvozili sami ali pa preko zunanje trgovine. Referat za kmetijstvo občine izda letno nad 150 potrdil za uvoz kmetijske mehanizacije.

Zakon o dedovanju kmetijskih zemljišč in kmetij nalaga občinskim skupščinam, da sprejmejo odlok o zaščitenih kmetijah. Ta odlok naj bi zaščitil kmetije, ki imajo ekonomsko sposobnost kmečkega gospodarstva — preživljati vse člane, ki morejo proizvodno sodelovati v organizacijah združenega dela; nanje se nanaša družbeni interes o ohranitvi določenih kmetij in gozdnogospodarskih enot, zlasti glede varstva krajine, pomembnosti za splošni ljudski odpor ali ohranitve zgodovinskih in kulturnih razlogov.

Odlok o zaščitenih kmetijah naj bi preprečeval nadaljnjo drobitev le-teh. Po predvidevanju naj bi bilo v občini Grosuplje zaščiteno 700 do 800 kmetij. Zaščitene kmetije bodo vse tiste, ki so že preusmerjene in so v preteklem obdobju veliko investirale, specializirale proizvodnjo in so tržne proizvodjalke.

preko 300 ha zemljišč, na katerih so bile opravljene saporodnjske in izkoristajo kooperantje. Naš gospodarski obrat gospodarstev na tematske občine Grosuplje s 350 ha gozdov. Precejšen del zemljišč, ki jih obdelujemo, je posejanih agro in hidromelioracij. Imamo 120 ha nivy, pridobivamo s krta jem gozdov, ki dajejo kornaj 1, (33 odstotkov) pridelka v primerjavi s normalno rodovitnimi njivami, in 52 ha, ki daje 24 (65 odstotkov) normalnega pridelka. V naslednjih 20 letih nameravamo s agronmelioracijami doseči na tej zemlji normalno rodovitnost. Poleg tega obdelujemo okrog 200 ha travnikov, ki so nujno potrebni hidromelioracij (Brevaje za tovarno; Log, Račun in Selo pri šentvidu). Narešen je problem hidromelioracij po 1953 letu v dolini proti Podhaborju in Sp. Silivnici, saj jih niče ne vsebuje. Vpeljane moramo skupaj z vsami

* Grosuplje 4120, Tu. dipl. list agr. upravnika občine Grosuplje.

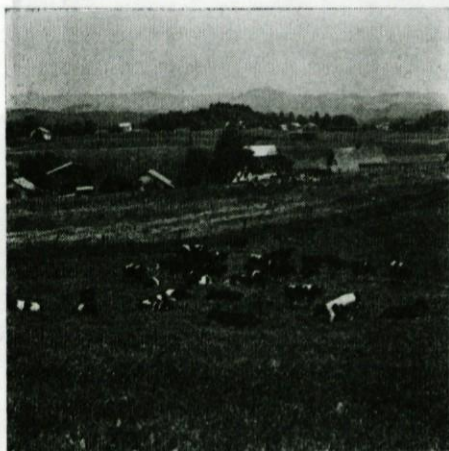
Klimatske in zemljiške razmere v Grosupljski občini dočajo živinorejstvo, dobro rodovitne njive pa izkoriščamo za tržno kmetijsko pridelavo in pridelo različnih vrst kmetijskih pridelkov.

Tržna proizvodnja družbenih posestev po letih:

DRUŽBENA POSESTVA V OBČINI GROSUPLJE OD 1971 DO 1975 LETA

Alojz Trontelj*

Družbena posestva Ljubljanskih mlekarn v občini Grosuplje so nastala takoj po drugi svetovni vojni na podružbljeni zemlji veleposestnikov. S pridobivanjem novih obdelovalnih zemljišč, z arondacijami, zakupom in krčenjem gozdov so postajala družbena posestva vse pomembnejši družbeni proizvajalec hrane in meliorator slabo rodovitnih tal.

Pašnik v Brvacah

Današnja družbena proizvodnja poteka na 1035 ha obdelovalnih zemljišč, preko 500 ha zemljišč, na katerih so bile opravljene hidromelioracije, pa izkoriščajo kooperantje. Naš gozdarski obrat gospodari na območju občine Grosuplje s 350 ha gozdov. Precejšen del zemljišč, ki jih obdelujemo, je potreben agro in hidromelioracij. Imamo 120 ha njiv, pridobljenih s krčenjem gozdov, ki dajo komaj $\frac{1}{3}$ (33 odstotkov) pridelka v primerjavi z normalno rodovitnimi njivami, in 52 ha, ki dajo $\frac{2}{3}$ (66 odstotkov) normalnega pridelka. V naslednjih 20 letih nameravamo z agromelioracijami doseči na tej zemlji normalno rodovitnost. Poleg tega obdelujemo okrog 200 ha travnikov, ki so nujno potrebni hidromelioracij (Brezje, Za tovarno, Log, Račna in Selo pri Šentvidu). Nerešen je problem hidromelioracij po 1963 letu v dolini proti Podtaboru in Sp. Slivnici, saj jih nihče ne vzdržuje. Vprašanje moramo skupaj z vsemi

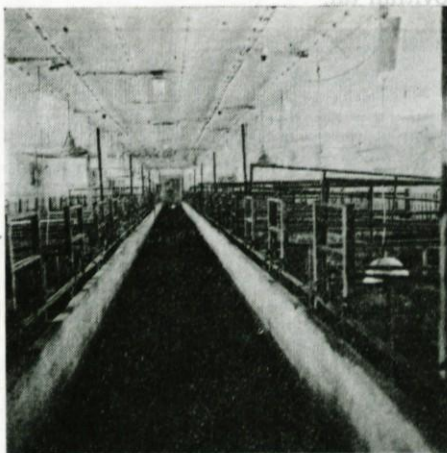
* Grosuplje 61290, Yu, dipl. inž. agr., upravnik obrata Grosuplje.

zainteresiranimi dejavniki čimprej rešiti, sicer se bo stanje teh zemljišč zelo poslabšalo in bodo opravljene hidromelioracije v celoti izgubile vrednost.

Klimatske in zemljiške razmere v grosupeljski občini določajo živinorejo, dobro rodovitne njive pa izkoriščamo za tržno žitno pridelovanje in pridelovanje krme.

Tržna proizvodnja družbenih posestev po letih:

Vrsta proizvoda	Merska enota	1971	1972	1973	1974	1975
Število krav	glav	483	382	330	619	683
Količina mleka	1000/lit.	2059	1850	1795	2716	2834
Goveje meso	ton	179	140	138	156	138
Prašiči	ton	187	297	319	417	482
Zita	ton	608	486	557	529	364
Sadje	ton	320	12	126	34	—

Novi svinjaki na Pristavi v Stični

Proizvodnja mleka se je občutno dvignila po priključitvi Agrokombinata Barje Ljubljanskim mlekarnam. V stalnem porastu je tudi prašičereja. Pridelava žit lahko upada, še posebno v letu 1975, ko je bila izredno slaba letina. V letih 1960 do 1963 je KZ Grosuplje formirala na Zg. Slivnici 34 ha, Blečjem vrhu 25 ha in Peči 18 ha, skupno 76 ha sadovnjakov. Zaradi revnih tal, slabih klimatskih razmer in razdrobljenih sadovnjakov leti niso dali načrtovanih rezultatov in so bili ves čas v veliki izgubi. Zato smo sadjarjenje opustili, zemljo skupaj s sadnimi drevesi pa oddali v uporabo kooperantom.

V družbeni proizvodnji bomo pospeševali razvoj mlekarstva in prašičereje ter dopolnilno razvijali pridelovanje tržnih žit. To usmeritev narekujejo naravni pogoji. V ta namen bomo modernizirali vse obstoječe mlečne farme in prašičerejsko farmo v Stični. V bodočnosti bomo pomagali družbi s tem, da bomo povečevali rodovitnost pridobljenih površin s krčevinami in hidromelioracijami.

1925 leta izdelki mlečne industrije v Ljubljani so stali za približno 100 milijonov tolarjev. Danes pa je ta vrednost že več kot 100 milijard tolarjev. To kaže na ogromen napredek, ki ga je ljubljanska mlekarstva dosegla v skoraj stoletni zgodovini. V letu 1925 je bilo v Ljubljani 12 mlekarstev, danes pa jih je že več kot 100. To kaže na ogromen napredek, ki ga je ljubljanska mlekarstva dosegla v skoraj stoletni zgodovini.

LJUBLJANSKE MLEKARNE

Janez Perovšek in Darka Jenko*

Letos praznujejo Ljubljanske mlekarne 20-letnico obstoja — to je 20 let, odkar so se preselile v današnjo moderno mlekarno na Tolstojevi 63. Zametki mlekarstva v Ljubljani segajo daleč nazaj v predvojni čas, ko so mlekarske zadruge iz Naklega pri Kranju, Vrhnike, iz Velikih Lašč in od drugih iskale v Ljubljani trg za prodajo svežega mleka, masla in sirov.

Prva zbiralnica mleka na dvorišču posestva Franca Košaka v Stranjski vasi št. 1, sedaj Adamičeva 15. Zgrajena okoli leta 1905—08, porušena leta 1973
Foto Fr. Adamič

Leksikon Dravske banovine iz leta 1937 ima kaj malo povedati o »hranilni industriji« kot jo imenuje. »Stiška mlekarna in stiška mesna industrija« piše o sebi takole: »Glavni pogoj za povzdigo živinoreje je možnost vnovčenja mleka v mlekarni, ki si s svojimi prvovrstnimi izdelki zasigura dovoljno šte-

* 61001 Ljubljana, Yu, Tolstojeva ul. 63.

vilo odjemalcev. Tako mlekarno si je zamislil stiški samostan in jo ustanovil 1925. leta. Izdelki njegove mlekarnice so: stiški sir, stiška gouda, stiški sala-
ma-sir, stiški turist, stiško čajno maslo in sveže mleko.»

Najmočnejša mlekarska zadruga je bila v Naklem, zbrala je okoli 2 milijona litrov letno; mlekarska zadruga Dolenji Logatec je zbrala pol milijona, si-
rarska zadruga Stara Fužina 200.000 litrov letno.

Iz teh podatkov lahko spoznamo, kako majhen je bil obseg zbiranja mleka v primerjavi z današnjim stanjem, ko ga v Sloveniji odkupimo preko 200 milijonov litrov. Podčrtati pa moramo, da se je od leta 1937, ko je izšel Leksikon Dravske banovine, pa do začetka druge svetovne vojne mlekastvo zelo razmahnilo. Male mlekarnice so se množile kot gobe po dežju. Žal je druga svetovna vojna ta razvoj prekinila.

Ljubljanske mlekarnice so bile formalno ustanovljene pravzaprav 1. jan. 1956 z združenjem bivše Zadružne mlekarnice, podjetja, ki je mleko odkupovalo in predelovalo in trgovskega podjetja Mleko, ki je s svojimi zastarelimi prodajalnami oskrbovalo Ljubljano z mlekom in mlečnimi izdelki. S tem je bila dosežena prva integracija in enotnost v mlekarski politiki na področju mesta Ljubljane, ker je bila medtem uvedena enotna odkupna, investicijska in prodajna politika integriranega podjetja.

Zbiralnica mleka v Dobrunjah

Za začetek novega podjetja in dejanske ustanovitve Ljubljanskih mlekarn pa štejeemo 2. avgust 1956, dan preselitve iz stare, zasilne mlekarnice v bivši pivovarni v Maistrovi ulici št. 10 v novo zgradbo ob sedanji Tolstojevi ulici št. 63.

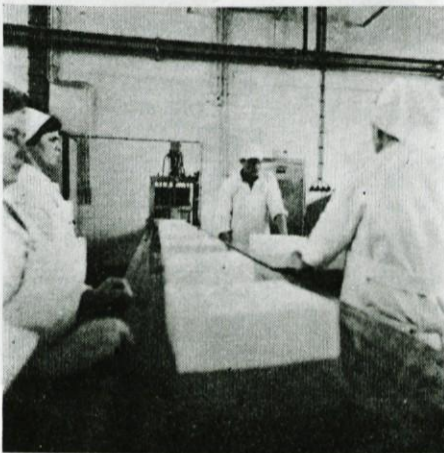
S tem je Ljubljana leta 1956 dobila prvi pravi obrat za obdelavo in predelavo mleka. Novi in za tisti čas moderni ter veliki prostori so bili sicer opremljeni z zastarelo tehnologijo, vseeno pa je bila tokrat nujno potrebna osnova za potrebe po vojni hitro razvijajočega se glavnega mesta Slovenije. Prav gotovo je bila zgraditev nove mlekarnice velika vzpodbuda za nadaljni razvoj novo nastajajoče mlekarske industrije Jugoslavije.

Nova mlekarna z dnevno kapaciteto obdelave 60.000 litrov mleka je oskrbovala Ljubljano predvsem s pasteriziranim mlekom. Razen pasteriziranega mleka je bil del mleka predelan še v jogurt, sir trapist, edamec in skuto.

Odkup mleka na majhnem območju v bližnji okolici Ljubljane se je v letu 1957 povečal na 11 milijonov litrov letno, oziroma 30.000 litrov dnevno, organizirano je bilo 130 zbiralnic mleka in vključenih 2600 kmečkih gospodarstev. Povprečna tolšča sprejetega mleka se je iz nekdanjih 2,7 odstotka dvignila na povprečje 3,55 odstotka. Kislinska stopnja mleka v starem obratu je bila tako visoka, da gospodinjam v vročih dnevih ni uspelo zavreti mleko, ker se je prej sesirilo.

V novem obratu je bila kakovost mleka toliko izboljšana, da je kislinsko povprečje sprejetega mleka doseglo 7,6 °SH.

Po drugi strani pa je v podjetju zaradi velikih finančnih obremenitev in majhne razlike med odkupnimi in prodajnim cenami konzumnega mleka izguba naraščala iz leta v leto. Zadnji neznaten dobiček je bil zabeležen leta 1954, po tem letu pa je bila izguba vse večja. Leta 1958, ko je dosegla okoli 240 milijonov din, je bila v Ljubljanskih mlekarnah uvedena prisilna uprava, ki je predlagala nov način poslovanja.

Sirarna Kočevje

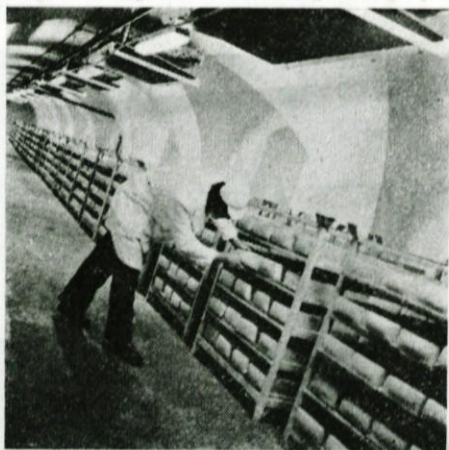
Prva naloga nove mlekarne je bila razširitev odkupnega področja. S povečanimi odkupljenimi količinami mleka pa naj bi krili predelovalne stroške ter nemoteno oskrbovali naraščajoče potrebe potrošnih središč s pasteriziranim mlekom. Za tisti čas sta pomembni dve dejstvi: v neposredni okolici Ljubljane so ustanovili nove družbene mlečne farme z visoko mlečnostjo. Družbena posestva so dajala več mleka zlasti pozimi in spomladi, ko je bila dobava mleka od zasebnikov vedno najnižja, potrebe po mleku pa velike. Zato se je veliko sezonsko nihanje odkupa močno omejilo, ko so začele dobavljati mleko družbena posestva. Ljubljanske mlekarne pa so začele priključevati nekatere

poprej samostojne mlekarnice in začela se je oblikovati enotna mlekarska organizacija. Organizirani so bili sirarski obrati, ki so predelovali mleko v sir, kadar je bila poraba svežega mleka manjša, ter oddajali mleko v Ljubljano, kadar ga je primanjkovalo.

Leta 1959 so bile priključene s svojimi odkupnimi področji mlekarnice: Brežice, Stična, Velike Lašče in Nova vas. Ta organizacijska akcija je v letu 1960 zahtevala temeljito obnovo priključenih mlekarn. Preurejene so bile Nova vas, delno Brežice, Stična pa povečana. V Velikih Laščah smo zastavili gradnjo nove mlekarnice; pričela je obratovati leta 1961. S priključitvijo novih obratov so se predelovalne zmogljivosti povečale za 15.000 litrov mleka dnevno.

V letu 1963 so se priključile še mlekarnice Novo mesto s Šentrupertom, Šentlovcem in Šentjernejem, Semičem, Metliko in celotnim odkupnim področjem v Beli krajini.

Leta 1964 so se priključile Ljubljanskim mlekarnam še mlekarna Kamnik z obratom v Radomljah, mlekarna v Izlakah, mlekarna Radeče pri Zidanem mostu in malo pozneje še celotno odkupno področje KZ Črnomelj.

Zorilnica sira v Stični

V letih 1967 in 1968 so bili zaradi nerentabilnosti ukinjeni obrati: Radomlje, Izlake, Šentrupert in tudi Radeče, mleko pa so prevzeli ostali sirarski obrati.

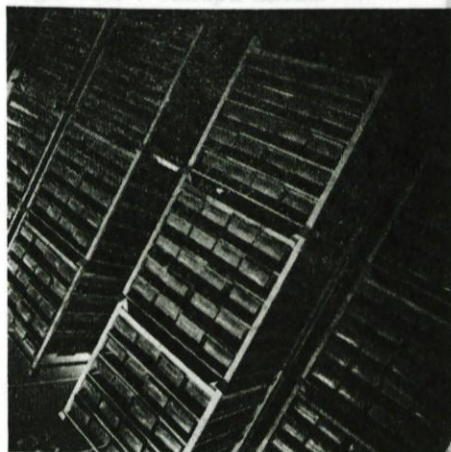
Zelo velik uspeh za Ljubljanske mlekarnice pa je bila priključitev mlekarnice Kočevje in Šmarje pri Jelšah leta 1969, s čimer so mlekarnice pridobile novih 11 milijonov litrov mleka letno.

V letu 1970 se je k Ljubljanskim mlekarnam pridružilo tudi trgovsko podjetje Savica s 14 prodajalnami na območju Bohinja.

Pa še ena integracija je bila to leto. Ob polletju se je z referendumom odločil za priključitev k Ljubljanskim mlekarnam celoten kolektiv mlekarnice v Novem Sadu. Ta mlekarna je bila v izrednih gospodarskih težavah. Zaradi slabega odnosa je doživela pravo katastrofo. Od nekdanjih 70 do 100.000 litrov

mleka je zaradi nesposobnosti in neodgovornosti vodstva padla odkupna količina mleka na 27.000 litrov. Mlekarna je bila praktično skoraj brez surovin, stroški pa so skokoma rastli. Ljubljanske mlekarnice so v relativno kratkem času z direktnim kontaktom s proizvajalci in rednim plačevanjem mleka pridobile ponovno zaupanje dobaviteljev v novosadsko mlekarno in leta 1972 spet pridobile 60.000 litrov mleka dnevno za Novi Sad. Občutno je bila zmanjšana odvečna delovna sila in novosadska mlekarna je že drugo leto po priključitvi k Ljubljanskim mlekarnam poslovala ekonomično in rentabilno.

Izkušnje pri priključitvi novosadske mlekarnice so dale vzpodbudo za integracijo z Agrokombinatom Barje, kjer je bilo treba sanirati gospodarjenje. Ob tistem času so imeli pri poslovanju 60 milijonov zgube. Integracija z Agrokombinatom Barje dne 24/3-1972 je bila pravzaprav rezultat večletnega čvrstega poslovno-tehničnega sodelovanja. Agrokombinat Barje je bil najbližji in najmočnejši dobavitelj mleka za Ljubljanske mlekarnice. Proizvodnja mleka je tedaj znašala 4 milijone litrov iz kooperacije in 4 milijone iz družbenih posestev, kar je tedaj predstavljalo 15 odstotkov od vseh odkupljenih količin

Skladišče sira v Stični

mleka Ljubljanskih mlekarn. S to integracijo se je združila proizvodnja, predelava in prodaja mleka v enotno kompletno linijo z veliko možnostjo povečanja količin mleka v kooperaciji.

Ljubljanske mlekarnice so postale proizvodno-predelovalna organizacija z grosistično in detajlistično prodajo.

Leta 1973 so Ljubljanske mlekarnice kupile ekonomijo z objekti mlekarnice v Zemunu. Ta mlekarna je v kmetijskem področju Srbije s potencialnimi možnostmi za proizvodnjo in prodajo mleka ne samo v Beogradu, ampak tudi v drugih srbskih mestih, kjer z razvojem industrije vse bolj narašča povpraševanje po mleku in mlečnih izdelkih. Istega leta smo pričeli odkupovati v manjših količinah. Tamkajšnji kmetje so ob rednem odkupu vseh količin

mleka dobili zaupanje v mlekarno in postali stalni sodelavci-kooperanti. Zato je količina odkupljenega mleka kaj kmalu presegla vsa naša pričakovanja: 1973. leta 2,2 milijona, 1974. leta 8 milijonov in 1975. leta 12,6 milijonov litrov mleka.

Konec leta 1974 se je Ljubljanskim mlekarnam pridružila Zgornjesavinjska kmetijska zadruga z zgornjesavinjskim področjem kot TOZD Kmetijstvo Mozirje z 220 delavci in 950 kmetovalci-zadružniki. Za priključitev je glasovalo 92 odstotkov udeležencev. Z združitvijo so mlekarne zagotovile plasma proizvodov, skupni cilj pa je bil nadaljnji razvoj in napredek.

V okviru Ljubljanskih mlekarn se je združila tudi precej močna mesno-predelovalna industrija. V letu 1973 se je namreč k Ljubljanskim mlekarnam priključilo mesarsko podjetje Jesenice in v letu 1974 kmetijsko gospodarstvo Škofja Loka s klavnico v Škofji Loki in v Trziču. S temi priključitvami se je v okviru ene TOZD združilo dobri dve tretjini vseh klavniških in mesnopredelovalnih zmogljivosti gorenjskega področja.

Inkubatorji v svinjaku v Stični

Z združenjem so bile dane objektivne možnosti, da se poleg mlekarske dejavnosti tudi ta dejavnost bolje organizira, da se uskladijo proizvodni programi, zagotovi skupna surovinska baza in racionalizira distribucija. Vse to pa vodi k boljšemu poslovanju.

Vsa ta združevanja na področju proizvodnje in predelave so v skladu s cilji srednjeročnega načrta kmetijstva Slovenije in zagotavljajo hitrejši in zanesljivejši razvoj družbene in zasebne kmetijske proizvodnje in stalno oskrbo s kmetijskimi proizvodi, med katerimi je mleko na prvem mestu.

Ljubljanske mlekarne danes štejejo 2500 zaposlenih, imajo 2,5 milijard N din skupnega dohodka, letno zberejo 130 milijonov litrov mleka. Na svojih družbenih posestvih pridobijo 5 milijonov litrov mleka, v kooperaciji okoli Ljubljane 6 milijonov litrov in v Zgornji Savinjski dolini 6 milijonov litrov.

V prašičerejski farmi v Stični zredijo 11.000 bekonov in 1000 ton spitane goveje živine letno.

Pomembnost Ljubljanskih mlekarin v grosupeljski občini je najlepše razvidna iz naslednjih podatkov. V tržni proizvodnji mleka je Grosuplje od 60 občin v Sloveniji na petem mestu. Prva je Murska Sobota s prek 18 milijonov litrov mleka, druga je Kranj s prek 12 milijonov, tretja je Maribor s prek 10 milijonov, četrta Kočevje s prek 9 milijonov in peta Grosuplje s prek 8 milijonov litrov.

Od teh količin pridobijo same Ljubljanske mlekarne 5,213.000 litrov mleka, od tega posestva v tej občini 2,384.000 litrov, kooperacija s kmeti pa da 2,379.000 litrov. KZ Stična odkupi 2,458.000 litrov, KZ Videm Dobrepolje pa 940.000 litrov.

TOZD Kooperacija odkupi letno blizu 400 ton goveje živine in 9 ton konj.

Ko primerjamo te podatke s kmetijskimi zadrugami v občini, ugotavljamo, da so Ljubljanske mlekarne kot proizvajalec v občini Grosuplje najmočnejše v tržni proizvodnji mleka in prašičev. Kmetijska zadruga Stična zavzema prvo mesto v odkupu govejega mesa in krompirja — izreden napredek pa je dosegla tudi v odkupu mleka.

Naravni prirastek pogosto je biološka pojava — rojstvo in smrt. Statistika kaže, da je obdobje od leta 1969 do 1989 obdobje upadajoče rodnosti. Od leta 1969 do 1986 je doba stabilnosti in od 1986. leta doba ponovnega upadajoče rodnosti. Če sodimo po znakih, ki jih kaže dinamika rodnosti v republiškem merilu v zadnjih letih in če se kasneje v prihodnjih letih še prevladovalo nad priseljevanjem, tedaj lahko pričakujemo še nadaljnje upadajoče rodnosti. V občini je rodnost v 1964. letu 21 odstotkov, 1965. leta 18,5 odstotkov in v letu 1974 samo še 14,9 odstotkov, vendar je še zmeraj višja od regionalnega povprečja.

Splošna umrljivost prebivalstva v občini se je zvišala zlasti v letih 1969, 1978 in 1971, v letu 1973 se je zmanjšala na stopnjo iz leta 1964 in se v letu 1974 zopet zvišala. Naravni prirastek v republiki in tudi v občini pada, saj je bil v občini 1965 leta še 12 promil, v letu 1973 5,1 promila in v letu 1974 samo še 4,1 promila.

Rodnost, umrljivost naravni prirastek	Po letih						
	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974
Število rojstev	435	436	394	363	363	357	355
Število živorojenih	427	439	393	367	359	364	351
Število mrtvorojenih	9	6	2	6	3	3	4
Vseh umrlih	240	260	238	260	244	237	254
Naravni prirastek	187	170	154	97	144	117	97

Rodnost, umrljivost in naravni prirastek na 1000 prebivalcev	Po letih						
	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974
Rodnost	18,5	18,6	17,0	15,4	16,9	15,4	14,9
Splošna umrljivost	10,4	11,3	11,2	11,2	10,6	10,3	10,8
Naravni prirastek	8,1	7,3	5,8	4,2	6,3	5,1	4,1

* Grosuplje 61230, Yu, načelnik Skupščine občine Grosuplje.

ZDRAVSTVENO VARSTVO V OBČINI V LETIH 1976—1980

Slavko Zupančič*

Osnovno izhodišče za programiranje

Za ugotavljanje zdravstvenega stanja prebivalstva, programiranje in usmerjanje zdravstvenega varstva so nam potrebni osnovni demografsko-vitalni podatki o prebivalstvu; ti podatki so poleg ekonomskih, socialnih in kulturnih faktorjev osnovni indikatorji za preučevanje zdravstvenega stanja in varstva ljudi.

Naravni prirastek pogojujeta dva biološka pojavi — rojstvo in smrt. Statistika kaže, da je obdobje od leta 1950 do 1958 obdobje upadanje rodnosti. Od leta 1959 od 1966 je doba stabilnosti in od 1966. leta doba ponovnega upadanja rodnosti. Če sodimo po znakih, ki jih kaže dinamika rodnosti v republiškem merilu v zadnjih letih in če bo izseljevanje v prihodnjih letih še prevladovalo nad priseljevanjem, tedaj lahko pričakujemo že nadalnje upadanje rodnosti. V občini je rodnost v 1964. letu 21 odstotkov, 1968. leta 18,5 odstotkov in v letu 1974 samo še 14,9 odstotkov, vendar je še zmeraj višja od regionalnega povprečja.

Splošna umrljivost prebivalstva v občini se je zvišala zlasti v letih 1969, 1970 in 1971, v letu 1973 se je zmanjšala na stopnjo iz leta 1964 in se v letu 1974 zopet zvišala. Naravni prirastek v republiki in tudi v občini pada, saj je bil v občini 1965 leta še 12 promil, v letu 1973 5,1 promile in v letu 1974 samo še 4,1 promile.

Rodnost, umrljivost naravni prirastek	Po letih						
	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974
Število rojstev	435	436	394	363	393	357	355
Število živorojenih	427	430	392	357	390	354	351
Število mrtvorojenih	9	6	2	6	3	3	4
Vseh umrlih	240	260	258	260	244	237	254
Naravni prirastek	187	170	134	97	146	117	97

Rodnost, umrljivost in naravni prirastek na 1000 prebivalcev	Po letih						
	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974
Rodnost	18,5	18,6	17,0	15,4	16,9	15,4	14,9
Splošna umrljivost	10,4	11,3	11,2	11,2	10,6	10,3	10,8
Naravni prirastek	8,1	7,3	5,8	4,2	6,3	5,1	4,1

* Grosuplje 61290, Yu, načelnik Skupščine občine Grosuplje.

Umrljivost dojenčkov je odvisna od zdravstvenih razmer prebivalstva ter od socialnih, ekonomskih in kulturnih okoliščin, v katerih živimo, zato je v regiji in v republiki različna. Povprečna umrljivost se je v republiki v letih 1965 do 1968 gibala med 26 in 28 promilami, v občini Grosuplje pa od 31 do 40 na 1000 živorojenih otrok. Zaskrbljujoče je bilo dejstvo, ker so prevladovali vzroki smrti dojenčkov, značilni za pozno umrljivost. Podatki, ki so prikazani v naslednji tabeli, pa kažejo, da umrljivost dojenčkov pada in da od celotnega števila umrlih otrok umre nad polovico v prvih 30. dneh in še od tega precej v prvih 24. urah, na kar zdravstvena služba praktično ne more vplivati. Kljub padanju umrljivosti, pa je umrljivost dojenčkov v občini še vedno relativno visoka (v letu 1973 — 30,8 promil in v 1974 letu 16,9 promil).

Umrljivost dojenčkov na 1000 živorojenih	Po letih						
	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974
Umrli do 1 leta star.	18	8	13	2	8	11	6
Umrli do 1 meseca star.	11	6	8	1	7	8	4
Umrli po 1 mesecu star.	7	2	5	1	1	3	2
Koeficient umrljivosti	42,2	18,6	33,2	5,6	20,0	30,8	16,9

Ker je splošna umrljivost in umrljivost dojenčkov v občini še vedno relativno visoka in nadpovprečna v regiji, bo v prihodnjem 5-letnem obdobju zdravstveni dom skupaj z občinsko in regionalno zdravstveno skupnostjo izboljšal preventivno in kurativno zdravstveno varstvo, zlasti dispanzersko in patronažno zdravstveno službo; ta bo poleg drugih ekonomsko-socialnih faktorjev vplivala na zboljšanje zdravstvenega stanja prebivalstva ter na zmanjšanje splošne umrljivosti, zlasti zmanjšanje umrljivosti dojenčkov. Drugi splošni cilji, ki se bodo v občini uresničevali v letih 1976—1980, so zlasti:

- razvijanje vsem dostopnega in sodobnega zdravstvenega varstva občanov;
- načrtna in racionalna organizacija zdravstvenih dejavnosti in modernizacija zdravstvene opreme;
- povečanje in enakomerna razporeditev zdravstvenega kadra;
- okrepitev preventivnega zdravstvenega varstva s posebnim poudarkom na varstvo dojenčkov, predšolskih otrok in šolske mladine ter na izvajanju sistematskih zdravstvenih pregledov vseh otrok, starih 3 leta;
- izenačevanje zdravstvenega varstva delavcev in kmetov;
- razširitev in opremljenost zdravstvenih kapacitet;
- nadaljnje organiziranje in razvijanje zdravstvene vzgoje žena in deklet na področju reprodukcije in planiranja družine.

Organizacija zdravstvene službe

Občina Grosuplje ima dva širša zdravstvena okoliša: Grosuplje in Ivančna gorica ter tri ožje zdravstvene okoliše: Dobrepolje, Zagradec in Šentvid pri Stični.

Širši zdravstveni okoliš Grosuplje zajema 12 krajevnih skupnosti in šteje vključno z ožjim okolišem Dobrepolj 12.772 prebivalcev. Širši zdravstveni

okoliš Ivančna gorica obsega 11 krajevnih skupnosti in šteje skupaj z ožjima zdravstvenima okolišema Sentvida in Zagradca 11.058 prebivalcev. Ožji zdravstveni okoliš Dobropolje zajema 2 krajevni skupnosti in delno tudi naselje Struge v občini Kočevje ter šteje skupaj s prebivalci sosednje občine 3857 prebivalcev. V ožjem okolišu Zagradec so 3 krajevne skupnosti s 2930 prebivalci. Ožji okoliš Sentvid pri Stični zajema 3 krajevne skupnosti in ima 3279 prebivalcev.

V občini delujeta 2 zdravstveni postaji širšega profila, ter 2 lekarniški postaji v Grosupljem in v Ivančni gorici. V sklopu zdravstvenih postaj so dislocirane zdravstvene ambulante v Dobropoljah, Zagradcu in v Sentvidu pri Stični.

Obe zdravstveni postaji sta kot zdravstveni enoti organsko vključeni v zdravstveni dom Ljubljana, ki je neposredno odgovoren za izvajanje zdravstvenega varstva v občini Grosuplje.

Delavci zdravstvenega doma Ljubljana so maja 1974 sklenili samoupravni sporazum o združevanju. Temeljne organizacije združenega dela so konstituirane po funkcionalnem principu oziroma po vrstah zdravstvenih dejavnosti. Zdravstveno dejavnost so razdelili na 5 TOZD:

1. Splošna medicina, medicina dela in protituberkulozna služba
2. Zdravstveno varstvo žena, otrok, šolskih otrok in mladine
3. Zdravstveno varstvo študentov
4. Zobozdravstveno varstvo
5. Skupne medicinske službe

V Sloveniji sta bila glede samoupravnega organiziranja in konstituiranja zdravstvene dejavnosti dva različna koncepta — funkcionalni in teritorialni. Čeprav je imel teritorialni princip širšo družbenopolitično podporo, se je uveljavil funkcionalni princip organiziranja zdravstvenih dejavnosti.

Samoupravno organiziranje, združevanje in konstituiranje v temeljne organizacije združenega dela v zdravstvu mora imeti predvsem naslednje cilje:

- omogočiti čimbolj učinkovito zdravstveno funkcijo za prebivalca, kateremu je namenjeno;
- razvijati učinkovito samoupravno sodelovanje prebivalstva v razvoju zdravstvene dejavnosti v temeljnih organizacijah združenega dela v zdravstvu, gospodarstvu in v krajevnih skupnostih;
- omogočiti učinkovite načine in oblike samoupravljanja delavcev;
- kompleksno vključiti interese zdravstvenih delavcev in njihovih TOZD v samoupravne interesne skupnosti in v družbenopolitične skupnosti;
- omogočiti vse možnosti združevanja dela in sredstev.

Zdravstvena služba v občini bo organizirana v letih 1976—1980 takole:

- zdravstvena postaja širšega profila Grosuplje bo opravljala približno isto zdravstveno dejavnost, kot jo mora opravljati zdravstveni dom; splošna medicina z dvema dopoldanskima in eno popoldansko ordinacijo, ginekološki dispanzer s posvetovalnico za žene, matere in otroke, otroški dispanzer in posvetovalnica za dojenčke, otroke in šolsko mladino, zobozdravstvena služba za odrasle, šolsko mladino in predšolske otroke, patronažna in babiška služba,

vključno z nego bolnika na domu, fizioterapija, protituberkulozni dispanzer, laboratorijska in rentgenska služba. Dežurno zdravstveno službo je treba glede na geografsko, prometno središče ter na gospodarski in upravni center občine reorganizirati in stacionirati v Grosupljem.

— Zdravstvena postaja širšega profila v Ivančni gorici bo z dopoldansko in popoldansko ordinacijo splošne medicine opravljala iste zdravstvene dejavnosti kot zdravstvena postaja Grosuplje izvzemši fizioterapijo, protituberkulozno službo in dežurno službo; te bodo združene v centru Grosuplje;

— V dislociranih zdravstvenih postajah ožjega profila Dobropolje in Zagradec bo organizirana dnevna ordinacija splošne medicine, zobozdravstvenega varstva, patronažno-babiška služba z nego bolnika na domu ter občasna dispanzersko-svetovalna zdravstvena služba za žene, matere in otroke;

— V zvezi z nakazanimi cilji bo zdravstveni dom, skupaj z zdravstveno skupnostjo in družbenopolitičnimi organizacijami, zlasti sindikati, z vso odgovornostjo proučil samoupravno organiziranost zdravstvene službe, utemeljil načine organiziranja, razloge, vzroke in posledice, ki narekujejo določen sistem organizacije, ki bo v skladu z načrtanimi cilji razvoja zdravstvene dejavnosti v prihodnjem 5-letnem obdobju.

Razvoj posameznih oblik zdravstvenega varstva in zdravstvenega kadra

Najpogostejše bolezni prebivalstva v občin so: bolezni dihal, infekcijske bolezni, bolezni kosti in gibal, poškodbe izven dela, bolezni kože, bolezni prebavil, bolezni čutil in živčevja. Vrstni red obolenj se skoraj ne razlikuje od regionalnega vrstnega reda. Splošno obolevnost je težko ugotoviti, ker občani obiskujejo zdravstvene ordinacije tudi zunaj območja občine, zato statistični podatki kažejo nižjo obolevnost, kot je v regiji. Rečeno je že bilo, da je splošna umrljivost dojenčkov v občini nadpovprečna, razen pri šolskih otrokih.

Splošno zdravstveno varstvo zajema poleg splošnih kurativnih zdravstvenih pogledov obiske na domu bolnika, dežurno službo, preglede nabornikov, sodelovanje z RK in zdravstvenoprosvetno dejavnost.

Na enega zdravnika splošne medicine odpade v občini 3442 prebivalcev. Glede na relativno slabše zdravstveno stanje prebivalstva in na precejšen procent kmečkega prebivalstva ter glede na pričakovani porast prebivalstva moramo v prihodnjem 5-letnem obdobju zagotoviti osem zdravnikov splošne prakse. Tako bo na enega zdravnika odpadlo 2200 prebivalcev in ena višja ter ena srednja medicinska sestra, kar bo v skladu z republiškim normativom.

Zdravstveno varstvo predšolskih otrok obsega: pregled dojenčka po porodu na domu, 5-krati pregled dojenčka v posvetovalnici, kontrolo krvne slike v šestem mesecu starosti, pregled otroka pred sprejemom v vzgojno-varstveni zavod, občasni pregledi v vzgojno-varstvenih zavodih, preglede otrok pred zdravstvenim letovanjem, obvezno in preventivno cepljenje otrok, zdravljenje bolnih otrok in zdravstvenovzgojno delo. Sedaj opravlja zdravstveno varstvo dojenčkov, otrok in mladine samo en zdravnik. Potrebno pa je čimprej zagotoviti, da bo za to obliko zdravstvenega varstva zaposlen zdravnik-pediater.

Zdravstveno varstvo šolskih otrok in mladine zajema: pregled otroka pred vstopom v šolo sistematske zdravstvene preglede v 1., 3., 5. in 7. razredu osnovne šole, pregled pri svetovanju za izbiro poklica, sistematske preglede v 2. in 4. razredu vseh srednjih šol, obvezna cepljenja, preglede za zdravstvena letovanja otrok, preglede in ustrezno medicinsko obravnavanje bolnih otrok.

Ob upoštevanju prirastka in povečanja števila otrok in prebivalcev, nadpovprečne umrljivosti otrok in normativov za to obliko zdravstvenega varstva ter predpostavke, da mladina od 15. do 18. leta starosti izkorišča zdravstveno varstvo tudi zunaj občine, bo treba imeti za to obliko dejavnosti najmanj dva zdravnika. Za zdravstveno varstvo obeh oblik pa pet medicinskih sester.

Zdravstveno varstvo žena obravnava ženske v rodni dobi od 15. do 49. leta starosti, vendar se običajno obravnava celotna populacija žensk od 15. leta starosti. V to dejavnost spada štiri do šest pregledov nosečnic v posvetovalnici z vsemi laboratorijskimi preiskavami, strokovna pomoč ob porodu na domu, pregled otročnice šest tednov po porodu, pregled žena v zvezi z načrtovanjem družine in kontracepcije ter zdravljenje bolnih žensk.

Zaradi razsežnosti občine in precejšnjega števila kmečkih žena, ki so bile do sedaj še slabo zajete v dispanzerju, je potrebno, da to zdravstveno dejavnost opravlja zdravnik-ginekolog in dve medicinski sestri.

Proti TBC dispanzer zajema vse akutne in kronične bolnike pljučnih bolezni, vključno tudi preglede oseb, ki pridejo v stik s tuberkuloznimi bolniki. To dejavnost bo opravljal zdravnik-specialist trikrat tedensko z medicinsko sestro s polnim delovnim časom ter medicinsko sestro s polovičnim delovnim časom.

Z uvajanjem polivalentne zdravstvene patronažne službe je programiranje števila patronažnih sester odvisno od števila družin oziroma gospodinjstev. Patronažna sestra naj bi opravila 700 do 1200 obiskov družin, odvisno od terenskih razmer. Struktura obiskov naj bi bila približno taka: vsaj en obisk nosečnice, obisk žene po splavu, obisk otročnice po porodu, štiri do pet obiskov dojenčka, pet obiskov otrok od 1 do 3 let, obisk otroka od 3. do 15. let, štirje obiski pri aktivnih TBC bolnikih, dva obiska pri inaktivni TBC in dva obiska pri kroničnih bolnikih in ostarelih osebah.

Spričo razsežnosti občine, povečanja števila prebivalstva in relativno velike umrljivosti dojenčkov ter na novo organizirane nege bolnika na domu bo potrebno najmanj osem patronažnih sester.

Tudi organizacija babiške službe je odvisna od konfiguracije in razsežnosti terena, posebno pa še od števila porodov, zlasti porodov na domu. V občini je cca 400 porodov letno in bo 5 habic zadostovalo, še posebno zato, ker je večina porodov v porodnišnicah in gre za preusmeritev babiške dejavnosti na preventivno pri nosečnicah in materah po porodu.

Pri zobozdravstvenem varstvu moramo pospeševati nadaljnji razvoj zobozdravstvene dejavnosti za predšolske in šolske otroke ter mladino. Za zobozdravstveno dejavnost bi potrebovali deset teamov, od katerih bi trije opravljali zobozdravstveno varstvo otrok in mladine, en terapevt pa naj bi opravljal tudi ortopedsko zdravljenje.

Oblike osnovnega zdravstvenega varstva	Število varovancev po letih		Število nosilcev zdravstvenega varstva		Število varovancev na 1 nosilca po letih		Normativ
	1971—75	1976—80	71—75	76—80	1971—75	1976—80	
Splošna medicina	17.212	17.700	5	8	3.442	2.200	2.300
Otroško varstvo	2.880	3.300	1	1	2.880	2.000	2.000
Varstvo šolskih otrok in mladine	3.500	5.400	—	2	3.500	2.370	2.300
Varstvo žena	9.325	10.250	1	1	9.325	10.250	10.000
Proti tuberkulozni dispanzer	23.025	26.650	0,5	0,6	46.050	40.000	40.000
Patronažna in babiška služba	23.025	26.650	9	13	2.558	2.000	2.000
Zobozdravstvo							
a) odrasli	17.212	17.700	6	7	2.870	2.530	2.500
b) predšolski in šolski otroci	6.380	6.500					
c) ortodontija (3—18 let)	6.380	6.500	2	3	3.200	2.255	2.000

Naloge v 5-letnem obdobju bodo naslednje:

— vprašanju kadrov, njihovem šolanju in strokovnemu usposabljanju, zaposlovanju in nagrajevanju bo treba posvetiti čimvečjo dolgoročno pozornost. To vprašanje se bo moralo reševati enakomerno in usklajeno za vso republiko;

— v ta namen bo zdravstveni dom skupaj z zdravstvenim zavodom Ljubljana, s sodelovanjem občinske in regionalne zdravstvene skupnosti izdelal profile in prikazal realne potrebe zdravstvenih kadrov na podlagi kadrovskih normativov ter vsako leto dopolnjeval nezasedena delovna mesta v okviru 5-letnega razvoja zdravstvene službe v občini;

— zdravnik splošne medicine, ki je ključna oseba v osnovni zdravstveni službi, mora dobiti za svoje delo družbeno priznanje, v strokovnih krogih upoštevanje, za opravljeno delo pa ustrezno nagrado in stimulacijo. V zvezi s tem bo zdravstveni dom s sodelovanjem zavoda za zdravstveno varstvo natančneje opredelil, normiral in stimuliral zdravnika splošne prakse, zlasti glede na kraj zaposlitve, na težu dela ter na njegovo strokovno znanje in prizadevanje, po realnem upoštevanju zmogljivosti osnovnega teama, vključno patronažno službo in strokovno nego na domu bolnika;

— nega bolnika na domu mora postati ena izmed oblik v strokovnem delu zdravstvene službe. Njen pomen bo postal še mnogo večji z naraščanjem kroničnih obolenj in vedno večjim deležem starejšega in starega prebivalstva, zato bo zdravstveni dom zagotovil materialne in kadrovske pogoje za zdravstveno nego na domu ostarelega, bolnega in invalidnega prebivalstva;

— v občini Grosuplje zdravstvena služba glede na število prebivalstva in potrebe varovancev ni dovolj razvita, saj je zasedenost zdravstvenega kadra, zlasti zdravnikov splošne medicine in patronažne službe precej pod normativom. Iz podatkov v prehodni tabeli je razvidno, da potrebujemo še pet zdravnikov, od tega tri zdravnike splošne medicine in dva zdravnika za zdravstveno varstvo šolskih otrok in mladine, štiri patronažne medicinske sestre, pet splošnih medicinskih sester, dva zobozdravstvena terapevta in dve zobni asistentki;

— zdravstveni dom Ljubljana bo moral na tem področju posvetiti več pozornosti in v nadaljnjem 5-letnem obdobju enakomerno porazdeliti obstoječi zdravstveni kader ter kadrovsko okrepiti zdravstveno službo tudi v občini Grosuplje;

— v prihodnjem obdobju je treba postopno zagotoviti najmanj polovico manjkajočega zdravstvenega kadra, to je: vsaj dva zdravnika splošne medicine, zdravnika-pediatra, dve patronažni medicinski sestri, 2 medicinski sestri in vsaj dve bolničarki za nego in pomoč kroničnim bolnikom na domu, zobozdravstvenega terapevta in zobno asistentko;

— higiensko-epidemiološko dejavnost opravlja Zavod za zdravstveno varstvo Ljubljana zelo specializirano in pri tem sodeluje z občinsko sanitarno inšpekcijo in drugimi inšpekcijami. V obravnavanem obdobju se bo posvetila posebna pozornost obvladovanju nalezljivih bolezni ter zatiranju mrčesa in glodalcev. Izpopolniti bo treba sistematski in nenehni higienski nadzor nad objekti za obskrbo vode ter odpadnimi snovmi vseh vrst. Zagotoviti je treba sistematično spremljanje higienskih razmer v proizvodnji in prometu z živili ter v družbeni prehrani.

Stanje in razvoj zdravstvenih prostorskih kapacitet

Poleg organizacijskih in kadrovskih problemov obstoji v občini tudi problem prostorskih kapacitet zdravstvene službe. Zdravstveni objekti v Grosupljem in v Ivančni gorici imajo še kar zadovoljive in primerno urejene prostore. Zelo pereče pa je stanje v dislociranih zdravstvenih ambulantah Dobropolje, Zagradec in Šentvid pri Stični. Omenjeni prostori ne ustrezajo namembnosti, kaj šele funkcionalnosti. Objekti so stari, higiensko-tehnično oporečni in v celoti neustrežni. Zato je vsaka misel preurejati te prostore nesmiselna, ampak je treba zgraditi nove objekte.

Sanacija prostorov zdravstvene službe se je že začela. Lani je bil preurejen zdravstveni dom Grosuplje. V pritličju so se preuredili prostori za dispanzer za žene s čakalnico, zdravstveno administracijo, ginekološko ordinacijo, posebnim kabinetom, sterilizacijo in WC prostorom. V isti etaži so se uredili še prostor za patronažno-socialno službo in garderobni prostor. V nadstropju doma so se prostori splošne zdravstvene ambulante in zobne tehnike preuredili v dve splošni zdravstveni ambulanti za dve dopoldanski in eno popoldansko ordinacijo splošne medicine.

V začetku leta 1975 se je začela graditi nova zdravstvena postaja v Dobropoljah. Objek je bil postavljen in opremljen že konec istega leta. Zgradba je pritlična, dolga 23,70 m in široka 12 m ter ima položno dvokapnico. Nova zdravstvena postaja bo omogočala celodnevno zdravstveno delo in osnovno zdravstveno varstvo zunaj mestnega območja.

Ze v letu 1975 je krajevna skupnost Zagradec skupaj z zdravstvenim domom Ljubljana in drugimi dejavniki v občini določila primerno lokacijo in pripravljala tehnično dokumentacijo za začetek gradnje nove zdravstvene postaje v Zagradcu. Upanje je, da bodo v letu 1976 zagotovljena ustrezna finančna sredstva in da se bo letos pričelo zidati.

Zdravstveni dom Ljubljana bo v 5-letnem razdobju v okviru razpoložljivih sredstev nadomestil dotrajano opremo in instrumentarij ter skrbel za redno vzdrževanje in obnovo dosedanjih prostorov zdravstvene službe v občini.

Rezultati fluorografske akcije v občini

V zadnji, VII. številki Zbornika sem pisal o fluorografski akciji med prebivalstvom v občini. S tem prespevkom pa seznanjam bralce Zbornika o rezultatih fluorografije, ki je bila opravljena maja 1974. leta.

Od 12.600 radiofotografiranih oseb v starosti nad 24 let je imelo 443 oseb patološki (bolezenski) radiofotogram. Vse te osebe so bile klicane na kontrolne preglede zaradi diagnostične obdelave. Kontrolnih pregledov se je udeležilo 438 oseb (97 odstotkov).

Dispanzer za pljučne bolezni in tuberkulozo Grosuplje je v diagnostiki obolenj prsnega koša opravil sam ali indiciral preiskave v ustreznih ustanovah. Vse osebe, pri katerih je bil podan sum za obolenje organov prsnega koša, so bile klinično pregledane. Poleg kliničnih pregledov so bile opravljene še naslednje preiskave, ki jih prikazuje tabela:

Vrsta diagnostične obdelave	Število oseb
Pregledna slika pljuč	39
Pregledna slika in globinsko slikanje	291
Rentgenska slika srca	54
Tuberkulozni preizkus	7
Bakteriološka preiskava na povzročitelja tuberkuloze	176
Citološka preiskava sputuma na maligne celice	7
Kontrola krvnega pritiska	101
EKG preiskave	54
Preiskava pljučne funkcije	6
Napoteni na zdravljenje v bolnišnico	30
Napoteni na preglede k drugim specialistom	31

Število oseb, bolnih za pljučnimi in srčnimi obolenji, prikazuje naslednja tabela:

Vrsta bolezni	Število oseb
Na novo odkritih z aktivno pljučno TBC	9
Inaktivna TBC (stara tuberkulozna žarišča oziroma spremembe na pljučih)	30
Netuberkulozna pljučna obolenja (pri katerih je sum za rakavo obolenje — 6 primerov že odkritih)	45
Srčna obolenja	66
Skupaj obolenj prsnega koša, pljuč in srca	150

Radiofotografija je na novo odkrila 9 bolnikov z *aktivno* pljučno *tuberkulozo*, ki jih dispanzer pred akcijo ni poznal. Radiofotografija je tako na novo odkrila 7,2 bolnika na 10.000 radiofotografiranih. Podatek navajam zato, ker je po mnenju strokovnjakov radiofotografija kot metoda za odkrivanje tuberkuloze še opravičljiva, če odkriva vsaj 2 nepoznana bolnika na 10.000 radiofotografiranih. Odkrivanje nepoznanih bolnikov s pljučno tuberkulozo je pomembno zlasti zato, ker lahko tak bolnik okuži zdrave ljudi, s katerimi živi v ožjem okolju (družina, delavci, ki stanujejo v naseljih in se hranijo v menzah). Med novo odkritimi bolniki je 6 oseb z odprto aktivno TBC, ki izločajo bacil tuberkuloze v sputumu, in 3 osebe z zaprto aktivno pljučno TBC. Skupaj z novo odkritimi bolniki je v občini registriranih sedaj 45 oseb, ki imajo aktivno pljučno tuberkulozo.

Poleg nepoznanih bolnikov z aktivno pljučno tuberkulozo, pri katerih je bilo potrebno takojšnje zdravljenje, je radiofotografija odkrila tudi 30 oseb z *inaktivnimi* spremembami na pljučih. To so nekdanji tuberkulozni bolniki ali navidezno zdravi ljudje, ki imajo stara tuberkulozna žarišča in dispanzerju doslej niso bili poznani. Te osebe v veliko večji meri obolevajo za pljučno tuberkulozo kakor zdrava populacija in se morajo zato redno kontrolirati v dispanzerjih za pljučne bolezni in tuberkulozo. Običajno uvede dispanzer pri osebah, ki še niso bile zdravljene, kemoprofilakso, t.j. preventivno jemanje evtizona.

Radiofotografija je odkrila tudi 45 bolnikov z *netuberkulozno* pljučno boleznijo, ki jih pred akcijo zdravstvena služba ni poznala. Vsem tem bolnikom je dispanzer za pljučne bolezni in tuberkulozo odredil potrebno ambulantno ali bolnišnično zdravljenje. Zaradi nezadostne prognoze zdravljenja zavzema med temi obolenji po pomembnosti zgodnjega odkrivanja nedvomno prvo mesto *pljučni rak*. Radiofotografija je na novo odkrila 6 bolnikov s pljučnim rakom.

Rentgenska slika prsnega koša, ki jo dobimo na radiofotogramu, pokaže tudi spremenjeno obliko srca, ki je nastala zaradi dalj časa trajajočega visokega krvnega pritiska, oslabelosti srčne mišice, pridobljene ali prirojene srčne hibe. Po opravljenih kontrolnih pregledih je zdravstvena služba prevzela v oskrbo tudi 66 *srčnih bolnikov*, ki doslej zaradi te bolezni niso bili zdravljeni. Med temi novo odkritimi srčnimi bolniki prevladujejo osebe z oslabelelo srčno mišico in bolniki s trajno zvišanim krvnim pritiskom.

Iz povzetka prispevka ugotavljamo, da je množična radiofotografija odkrila med navidezno zdravo populacijo 150 bolnikov (120,8 na 10.000 radiofotografiranih) z obolenjem prsnih organov — pljuč in srca, ki jih doslej zdravstvena služba ni poznala. Vse na novo odkrite bolnike je zdravstvena služba prevzela v oskrbo in zdravljenje v času, ko bolezenski znaki še niso privedli bolnika v zdravniško oskrbo. Denarna sredstva, ki so bila vložena v to akcijo in delo, niso bila zaman porabljena, če upoštevamo končni cilj — ohranjevati zdravje in psihofizično kondicijo ljudi.

UMRL JE NAS ČASTNI OBCAN TONE KRALJ

Slavko Zupančič*

V 76. letu starosti je 9. septembra 1975 umrl veliki slovenski umetnik Tone Kralj. Na lastno željo je bil pokopan v Kostanjevici, kjer je stalna zbirka njegovih del.

Tone Kralj se je rodil 25. 8. 1900 v Zagorici pri Vidmu v dobrepoljski dolini. Njegov oče je bil kmet, hkrati pa tudi nadarjen rezbar in po njem je sin poddedoval veselje do upodabljaóe umetnosti. Pobude mu je dajal tudi starejši brat France, ki je študiral na dunajski akademiji. Tako se je mladi Tone seznanil z likovno stroko že v gimnazijskih letih. Študiral je na praški likovni akademiji, nato pa se izpopolnjeval v Rimu, Parizu in Benetkah. Leta 1920 je že razstavljal v Jakopičevem paviljonu v Ljubljani.

Po končanem študiju se je naselil v Ljubljani, kjer je razvil izredno delavnost. Bil je med prvimi, ki so položili temelje novemu umetnostnemu gibanju ekspresionizmu; ta je tedaj kot domena mlade generacije zapustil globoke sledove v slovenskem likovnem življenju. Kmalu je zaslovel doma in na tujem. Kot vsestranski umetnik je Tone Kralj ustvarjal v kiparstvu, slikarstvu in grafiki. V dolgi vrsti plastik naj omenim predvsem *spomenik NOB* v Idriji, *spomenik Matije Gubca* v Krškem, bronasti *ciklus Punt*, ki je nastajal v letih najhujšega okupatorskega preganjanja, ter vrsto plastik v lesu in drugem kiparskem gradivu (IDEALIST, HREPENENJE, SALOME itd.). Med slikarskimi deli je treba poudariti velike kvalitetne kompozicije, kot so: OČE, KMEČKA SVATBA, PIETA, RUDARSKA MATI, PRIMORSKI KURENT. Od njegovih grafičnih del pa navajam ciklus *Življenje*, trboveljski ciklus *Črno zlato* in grafično vrsto *Zemlja*. Ob vsem tem pa ne smemo pozabiti na Kraljevo zgledno ilustratorsko delo, za katero je leta 1950 prejel Levstikovo nagrado. Podčrtati moram tudi uspehe Toneta Kralja v zamejstvu. Trikrat zapovrstjo so bila njegova dela sprejeta na Bienalu v Benetkah, in to po strogi mednarodni žiriji, tako da je dobil pravico udeleževati se te pomembne umetnostne prireditve brez umetniškega razsodišča. Toda fašistični zakon iz leta 1932 mu je to pravico odvzel. — Leta 1932 je dobil v Padovi na mednarodni razstavi srebrno medaljo, leto poprej pa se je na osebno povabilo udeležil grafične razstave v Leipzigu, posvečene Goethejevemu spominu. Leta 1937 je na mednarodni razstavi v Strassbourgu prejel zlato medaljo in isto leto je njegovo delo doživelo tudi v Parizu laskavo priznanje. Kot evropsko priznani grafik je bil stalni član mednarodnega grafičnega združenja XYLON.

* Grosuplje 61290, Yu, načelnik Skupščine občine Grosuplje

Umetnost Toneta Kralja je globoko povezana z našo domačo zemljo. Sam je izšel iz kmečkega rodu rezbarjev ter je to staro izročilo povezal z novimi likovnimi idejami. Kot vsak resničen umetnik je Kralj mnogo iskal pa tudi mnogo našel, njegova najdragocenejša najdba pa je bila gotovo prav ta tesna povezanost z domačim krajem, ki mu je ponujal neizčrpne zaklade umetniških motivov, pa tudi neizmerne možnosti umetnostnega navdiha. Umetnik je izoblikoval samosvoj umetnostni jezik, ki mimo drugega zgovorno priča o izrednem mojstrovem talentu ter trdni osveščeni osebnosti. Prav zato se umetnost Toneta Kralja ni nikoli izgubljala v praznem formalizmu ter hlastanju za enodnevnimi bleščicami, temveč se skozi vse njegovo delo vleče rdeča nit globokega humanizma in socialističnega prepričanja. Njegovi kmetje in rudarji so upodobljeni pri težkem, napornem delu, a so hkrati polni ponosa in tudi upornosti, kadar krivice prikipijo do vrhunca. Kralja se bolj kot kateregakoli umetnika na Slovenskem drži rodna dolenjska prst v vsej svoji prvinskosti in v svojem svariteljstvu se samo vrača tja, odkoder je prišel, namreč h koreninam naroda: k svojemu domu, ki je navzoč pravzaprav v vsem njegovem umetniškem delu v vseh razsežnostih kakor jih je izoblikovalo življenje, privezano na težko zemljo, na zemljo, ki skopo rodi, pa je dobra oblikovalcem — lončarjem, na deželo z lepimi gozdovi, ki dajejo svoj les tudi suhorobarjem, obodarjem in rezbarjem.

Ob 75-letnici umetnikovega življenja in 50-letnici nepretrganega, neutrudnega in resnično umetniškega ustvarjanja mu je skupščina občine Grosuplje podelila junija 1975 naslov ČASTNEGA OBCANA.

EVROPSKA PEŠPOT OD DRAVE DO JADRANA SKOZI GROSUPELJSKO OBČINO

Miha Adamič*

Ob proslavi stoletnice gozdarskih društev na Slovenskem je bila na Mašunu sredi snežniških gozdov konec lanskega maja svečano odprta pešpot Od Drave do Jadrana (z mednarodno oznako E6Yu) kot sestavni, oziroma zaključni del evropske pešpote E6 Baltik—Wachau—Jadran.

Pešpot Od Drave do Jadrana, ki v dolžini prek 250 km vodi od Radelj do Kastava, so v sodelovanju s Poslovnim združenjem gozdnogospodarskih organizacij in Inštituta za gozdno in lesno gospodarstvo pri Biotehniški fakulteti v Ljubljani pripravile gozdnogospodarske organizacije, po katerih območju pot poteka. Planinska zveza Slovenije, ki je skupaj s Planinskim savezom Hrvatske prevzela pokroviteljstvo nad pešpotjo, je to vključila v seznam planinskih transverzal kot slovensko planinsko transverzalo št. 2.

Priprava pešpote Od Drave do Jadrana sodi med velike uspehe slovenskih in hrvaških gozdarjev; med njimi se namreč v zadnjih nekaj letih vedno bolj uveljavlja misel o nujnosti vključevanja gozdarstva v rekreacijsko in turistično dejavnost. Ta misel seveda ni zrasla samo na naših tleh, uveljavlja se tudi drugod v Jugoslaviji pa tudi drugje v svetu, zlasti v gospodarsko in gozdarsko razvitih deželah.

Gozdovi dajejo delovnemu človeku velike možnosti za mnogovrstna udeleževanja v naravi in za krepitev njegovih duhovnih in telesnih moči. Slovenski gozdarji so svoj idejni in delovni program v zvezi s tovrstno problematiko zastavili na posvetovanju v Dolenjskih Toplicah leta 1969. Marsikje se te ideje še uspešno uveljavljajo v praksi, se pa še vedno zgodi, da zaradi preozke miselnosti gozdarskih strokovnjakov ne morejo in ne morejo zaživeti.

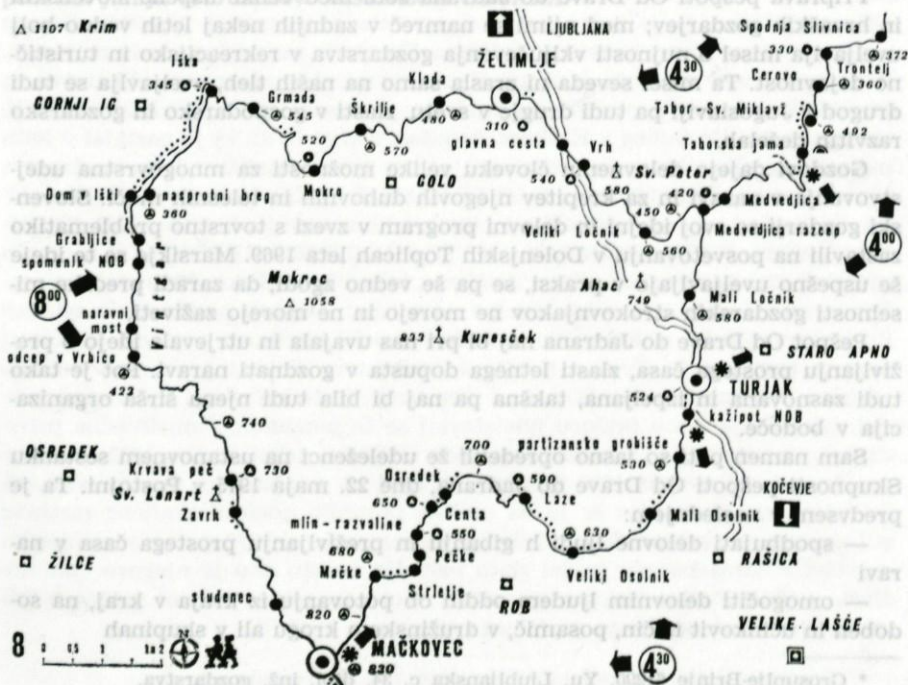
Pešpot Od Drave do Jadrana naj bi pri nas uvajala in utrjevala idejo o preživljanju prostega časa, zlasti letnega dopusta v gozdnati naravi. Pot je tako tudi zasnovana in izpeljana, takšna pa naj bi bila tudi njena širša organizacija v bodoče.

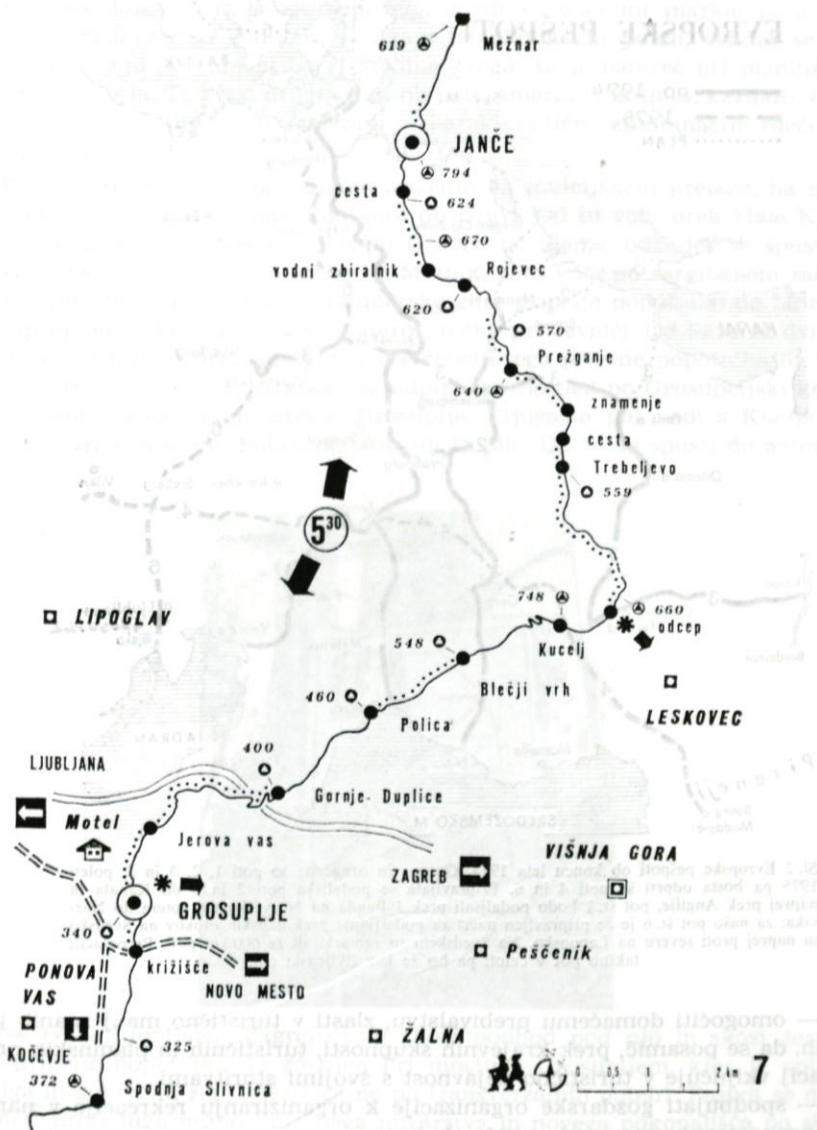
Sam namen poti so jasno opredelili že udeleženci na ustanovnem sestanku Skupnosti pešpote Od Drave do Jadrana, dne 22. maja 1975 v Postojni. Ta je predvsem v naslednjem:

- spodbujati delovne ljudi h gibanju in preživljanju prostega časa v naravi
- omogočiti delovnim ljudem oddih ob potovanju iz kraja v kraj, na sodoben in učinkovit način, posamič, v družinskem krogu ali v skupinah

* Grosuplje-Brinje 61290, Yu, Ljubljanska c. 34, dipl. inž. gozdarstva.

- 10.10 *Blečji vrh*
Naselje s cerkvico. V bližini veliki nasadi sadnega drevja.
- 10.11 *Polica (T)*
Naselje. Križišče cest. V vasi na levo in do naslednjega križišča zunaj vasi (200 m), tu desno (smer Grosuplje) in kmalu na levo. Zaradi odprtega sveta in več cest je treba paziti na redkejšje markacije!
- 10.12 *Gornje Duplice*
Zaselek. Tik pod njim glavna cesta Ljubljana—Zagreb. Prehod je pod glavno cesto in za njim širok ovinek v desno okoli močvirnega travnika. Do podhoda je možno priti od zaselka tudi po bližnjici (odcep levo navzdol). Glavno cesto je dovoljeno prečkati samo skozi podhod!
- 10.13 *Jerova vas*
Naselje. Odcep od motela Grosuplje (500 m).
- 10.14 *Grosuplje (Z, I, S, P, N, T, M, ptt, A)*
Središče občine. Zig v gostišču »Grosupeljčan« (Adamičeva ul. 10). Možnost prenočevanja tudi v bližnjem motelu Grosuplje (1 km). Prikluček zimske poti od Leskovca (10.8). Zimski odcep Ponova vas—Turjak (A 0.3). Informacije na gozdnem obratu Grosuplje. Pogoste avtobusne zveze z Ljubljano in Novim mestom. Železniška postaja: zveza z Ljubljano in Novim mestom.
- 11 **GROSUPLJE**
- 11.1 *križišče*
Križišče cest in železniške proge (Novo mesto). Po desni cesti in od te kmalu odcep po poljski poti. Paziti na redke markacije v odprtem svetu.
- 11.2 *Spodnja Slivnica*
Naselje nad železniško progo (Kočevje). Sredi vasi zavinek desno in pod vasjo prek močvirnih travnikov. Paziti je treba na redke markacije v odprtem svetu.
- 11.3 *Trontelj*
Kmetija za močvirnimi travniki, pred njo zavinek v levo.

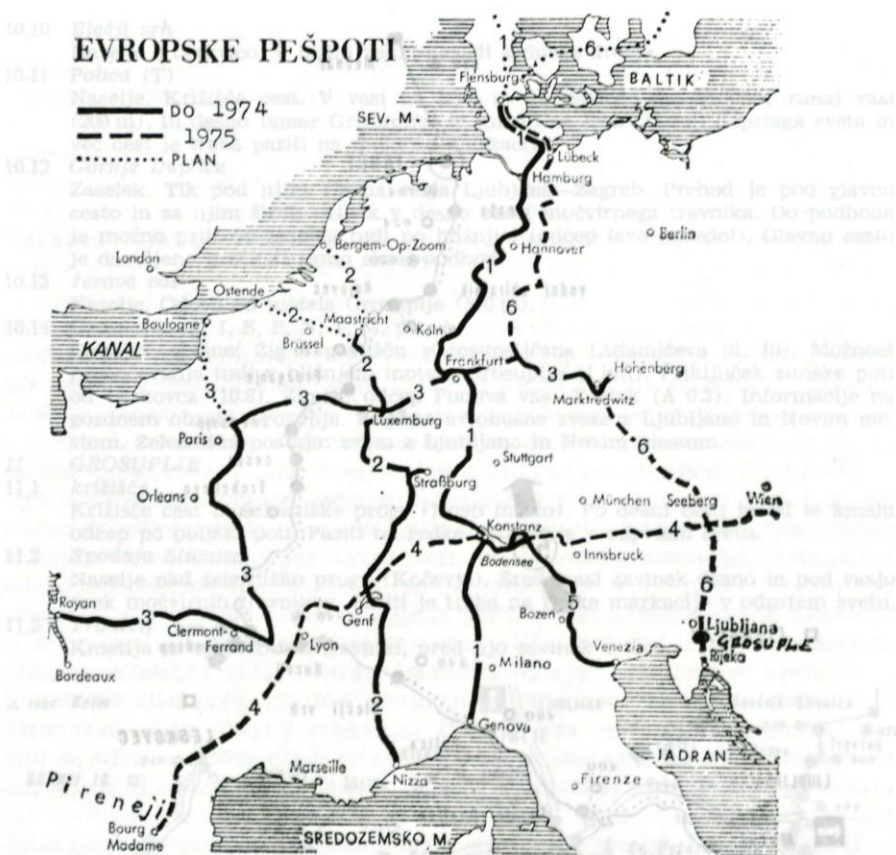

— seznanjati popotnike z naravnimi, zgodovinskimi, kulturnimi in narodopisnimi posebnostmi Slovenije in dela Hrvaškega Primorja

— omogočiti popotniku, da v neposrednem stiku z domačim prebivalstvom spozna tiste dejavnike, ki odločajo o obstanku ljudi na domači zemlji

— pokazati popotniku gozdno bogastvo Slovenije in dela Hrvaške, posebno pestrost gozdov in skrb gozdarjev za njihov obstanek in naravni razvoj

Sl. 2 Evropske pešpoti ob koncu leta 1974. Gotove in označene so poti 1, 2, 3 in 5, poleti 1975 pa bosta odprti še poti 4 in 6. Pripravljata se podaljška poti 2 in 3 do Kanala in naprej prek Anglije, pot št. 1 bodo podaljšali prek Jyllanda na Norveško ter potem do Narvika; za našo pot št. 6 je že pripravljen načrt za podaljšanje prek danskih otokov na Švedsko in naprej proti severu na Laponsko. Na Švedskem so zamarkirali že 600 km poti. Prepešačiti takšno pot v celoti pa bo že kar življenjski cilj.

— omogočiti domačemu prebivalstvu, zlasti v turistično manj znanih predelih, da se posamič, prek krajevnih skupnosti, turističnih in planinskih organizacij vključuje v turistično dejavnost s svojimi storitvami

— spodbujati gozdarske organizacije k organiziranju rekreacije v naravi ter propagiranju spoznanja gozdov in narave

— v mednarodnem krogu širiti idejo o varstvu narave in človekovega okolja ter o nujnosti medsebojnega spoznanja zaradi sožitja, sporazumevanja in zagotovitve miru v svetu.

Pešpot je namenjena izključno popotništvu, zato se izogiba velikih višinskih razlik ter praviloma ne vodi prek vrhov. Brez posebnih naporov jo je mogoče prehoditi v slabih dveh tednih. Vodi večinoma po obljudenem svetu, vendar se praviloma izogiblje večjih naselij in prometnih cest.

Po vsej dolžini je pot zaznamovana z rdeče-rumenimi markacijami. Po obliki in velikosti so podobne oznakam na planinskih poteh, vendar se od njih razlikujejo po rumeni barvi sredine kroga; ta je namreč pri planinskih markacijah bela. Tudi vsi drugi znaki ob poti: smerni trikotniki, kažipoti, opozorilne table in drugo so obarvani v karakteristični kombinaciji rdeče in rumene barve.

Pešpot Od Drave do Jadrana se pričinja na Radeljskem prelazu, na mejnem prehodu z Avstrijo nad Radljami ob Dravi. Od tu vodi prek Male Kope na Pohorju, Turiške vasi pri Slovenj Gradcu na Sleme, odkoder se spusti v Mozirje. Od tu se čez Čreto usmeri v Motnik, nato vodi po razgibanem zasavskem svetu ter prek Trojan in Limbarske gore pripelje popotnika do Moravč in naprej čez Miklavža do Save, katero prečka pri Jevnici. Od Save se dvigne do Janč, od tod pa prek Prežganja in Trebeljevega privede popotnika na Kucelj. Na travnatem vrhu, odkoder se odpira lep razgled po Grosupeljski kotlini, prestopi pešpot mejo občine Grosuplje. Vijugasta pot vodi s Kucelja do Blečjega vrha in mimo Police do Gornjih Duplic. Od tu se spusti do avtomo-

bilske ceste Ljubljana—Zagreb, vodi skozi podhod pod njo in skozi Jerovo vas pripelje popotnika do gostilne Pri mostu v Grosupljem, kjer je vpisna knjiga in kontrolni žig (kot običajno na transversalnih poteh). Pešpot se nato usmeri proti jugu mimo Splošnega mizarstva in novega pokopališča po stari poti proti Sp. Slivnici, kjer sredi naselja zavije desno. Nato pelje mimo Trontlja do Cerovega in naprej tik mimo Tabora do Taborske jame. Tu je naslednja kontrolna točka. Od Taborske jame vodi pešpot po cesti proti Turjaku, tik pred Velikimi Lipljenami se na križišču obrne proti severu (po cesti proti Podtaboru) in po nekaj sto metrih zavije v levo na gozdno pot v Medvedico. Takoj za Medvedico pešpot »prestopi« mejo občine Grosuplje. Kakih 10 minut hoje za Medvedico se cepi v dva kraka (dve varianti). Krajši vodi mimo Turja-

ka na planoto Mačkovec, daljši pa čez Želimplje, po soteski Iške do Krvave peči in naprej proti Mačkovcu, kjer se oba kraka združita. Pot vodi nato mimo Lužarjev, čez Bloško planoto in naprej v Loško dolino do gradu Snežnik. Tu se ponovno cepi v dve variantni smeri, ki pa obe vodita po Snežniškem pogorju: skozi Leskovo dolino na Gomance ali pa prek Mašuna in vrha Snežnika (1796 m) do Gomanc. Kmalu za Gomancami prestopi pot hrvaško mejo ter se skozi Klano spusti do Kastva, kjer je »uradni« konec poti.

V lanskem juliju je bila natisnjena popotna knjižica, ki z nazornimi skicami in opisi posameznih odsekov poti daje popotniku najpotrebnejše informacije o možnostih prenočevanja in prehrane ob poti ter o kontrolnih točkah, kjer se dobi kontrolni žig. Popotnik, ki prehodi celo pot v eni smeri (lahko v več etapah) in zbere vse kontrolne žige, dobi posebno spominsko značko.

V letu 1975 je celotno pot, v skladu z določili o hoji po pešpoti Od Drave do Jadrana, prehodilo šest potnikov, štirje v smeri sever—jug (od Radelj do Kastva) in dva v smeri jug—sever (Kastav—Radjle). Med njimi je bil tudi Avstrijec, ki je prvi v celoti prehodil avstrijski in jugoslovanski del poti.

S samim označenjem in otvoritvijo pešpoti pa delo in naloge v zvezi z njo še zdaleč niso končane. Vse gozdnogospodarske organizacije, oziroma njihove temeljne organizacije združenega dela, ki so neposredno sodelovale pri pripravljalnih delih, so pristopile v Skupnost pešpoti in se obvezale, da bodo pot primerno vzdrževale, obnavljale markacije in skrbele za razvoj stranskih dejavnosti (gostinsko-turističnih dejavnosti) v okolici pešpoti. Grosupeljski del v dolžini okoli 27 km vzdržuje TOZD Gozdni obrat Grosuplje.

Trenutno je (v obliki vložka) v tisku nemški prevod besedila popotne knjižice, s čimer bo pot dejansko dobila mednarodni značaj. V nekaj letih bo treba natiskati in seveda pripraviti obsežnejši vodnik, ki naj bi obsegal poleg neposrednih informacij, ki jih potrebuje popotnik za hojo po poti, tudi informacije o naravoslovnih in kulturno-zgodovinskih posebnostih širše okolice vzdolž pešpoti. Ta pa naj po svoje prispeva tudi k dvigu kulturnega odnosa človeka-popotnika do gozda in narave.

NOVA ZDRAVSTVENA POSTAJA V DOBREPOLJAH

VIRI

[1] Dogovor o ustanovitvi, organizaciji in vzdrževanju pešpoti (E6YU) Od Drave do Jadrana, Postojna 23. maja 1975.

[2] Od Drave do Jadrana (E6YU). Popotna knjižica. Izdal Inštitut za gozdno in lesno gospodarstvo pri Biotehniški fakulteti v Ljubljani, 1975 (58 strani, 5 prilog in 12 skic).

[3] Gozdarski vestnik XXXII, 6, 1974, str. 249—250.

[4] Proteus 1975/76, št. 3, str. 106—109.

[5] Poslovno združenje gozdnogospodarskih organizacij v Ljubljani — Komisija za tisk in propagando: Obvestila o pešpoti Od Drave do Jadrana (E6YU), gozdnih učnih poteh in poučnih ter rekreacijskih objektih v gozdovih, št. 1 (25. september 1975) in št. 2 (25. marec 1976) Ljubljana.

... zdravstvenega objekta so govorili že drugi predstavniki, med njimi tudi tovariš Janez Lesjak, predsednik občinske skupščine.

Zdravstveni objekt ima spetno destinacijo, z občo ordinacijo, uradnice za varstvo žena in otrok, prostor za pedionično in balneično zdravljenje in ustrezne čakalnice, sobe za drugo medicinsko osebo ter začelne skupne koristna površina objekta je 199,60 m². Gradbeni stroški vključno s opremo in ureditvijo okolice so znašali približno 3.300.000 tolarjev. Gradnje zdravstvenega objekta so financirali Regionalna zdravstvena skupnost Ljubljana, Krajevna skupnost Dobrepolje in Skupščina občine Grosuplje. Tako je po dolgih letih pričakovanih ustvarjena osnova za kvalitetnejše zdravstveno varstvo občanov v dobrepoljski dolini.

V nadaljevanju predstavljam obsevljan s dopisjenjem dr. Ivana Čibica, direktorja zdravstvenega doma Ljubljana, njegov slavnostni govor ob otvoritvi novega zdravstvenega objekta:

Večletna želja prebivalcev dobrepoljske doline in okolice so danes uresničene. Zamislil si ureditvi osnovnega zdravstvenega varstva v kraju, ki je oddaljen od mestnega središča, kjer prebiva precejšen delavec in kmet, so dobile dokončno obliko pred letom dni.

Strokovni organi zdravstvenega doma so temeljito preučili vse pike zdravstvenega varstva, kakršnega lahko damo v oddaljenem kraju. Tako je nastala ta zdravstvena postaja, v kateri so vsi pogoji za kurativno in preventivno delo.

Zdravstvena postaja je grajena in opremljena tako, da lahko nudi osnovno zdravstveno pomoč prebivalcem Dobrepolj in okolice; njihovo število namreč stalno raste zaradi razvijajoče se industrije in vse manjše migracije.

Površina delovnih prostorov je 300 m². Predvideni stroški za celotno gradnjo, opremo in ureditev okolice bodo približno 330 starih milijonov.

* Grosuplje 61290, Yu, načelnik skupščine občine Grosuplje

NOVA ZDRAVSTVENA POSTAJA V DOBREPOLJAH

Slavko Zupancič*

V Dobrepoljah je bila dokončno zgrajena in opremljena zdravstvena postaja. Svečana otvoritev je bila 19. decembra 1975. Odprtja so se udeležili predstavniki zdravstvenega doma, krajevnih skupnosti, občinske skupščine, družbenopolitičnih organizacij, drugih zdravstvenih zavodov, Splošnega gradbenega podjetja Grosuplje in občani krajevne skupnosti. Objekt je odprl in prevzel ključje tovariš Tomaž Lendero, predsednik krajevne skupnosti. Slavnostni govor pa je imel dr. Ivan Cibic, direktor zdravstvenega doma Ljubljana. O poteku gradnje in pomembnosti zdravstvenega objekta so govorili še drugi predstavniki, med njimi tudi tovariš Janez Lesjak, predsednik občinske skupščine.

Zdravstveni objekt ima splošno ordinacijo, zobno ordinacijo, ordinacijo za varstvo žena in otrok, prostor za patronažno in babiško službo in ustrezne čakalnice, sobe za drugo medicinsko osebje ter sanitarije. Skupna koristna površina objekta je 299,60 m². Gradbeni stroški vključno z opremo in ureditvijo okolice so znašali približno 3.300.000 din. Gradnjo zdravstvenega objekta so financirali Regionalna zdravstvena skupnost Ljubljana, Krajevna skupnost Dobrepolje in Skupščina občine Grosuplje. Tako je po dolгих letih pričakovanj ustvarjena osnova za kvalitetnejše zdravstveno varstvo občanov v dobrepoljski dolini.

V nadaljevanju prispevka objavljam z dovoljenjem dr. Ivana Cibica, direktorja zdravstvenega doma Ljubljana, njegov slavnostni govor ob svečani otvoritvi novega zdravstvenega objekta:

Večletne želje prebivalcev dobrepoljske doline in okolice so danes uresničene. Zamisli o ureditvi osnovnega zdravstvenega varstva v kraju, ki je oddaljen od mestnega središča, kjer prebiva predvsem delavec in kmet, so dobile dokončno obliko pred letom dni.

Strokovni organi zdravstvenega doma so temeljito proučili vse oblike zdravstvenega varstva, kakršnega lahko damo v oddaljenem kraju. Tako je nastala ta zdravstvena postaja, v kateri so vsi pogoji za kurativno in preventivno delo.

Zdravstvena postaja je grajena in opremljena tako, da lahko nudi osnovno zdravstveno pomoč prebivalcem Dobrepolj in okolice; njihovo število namreč stalno raste zaradi razvijajoče se industrije in vse manjše migracije.

Površina delovnih prostorov je 300 m². Predvideni stroški za celotno gradnjo, opremo in ureditev okolice bodo približno 330 starih milijonov.

* Grosuplje 61290, Yu, načelnik skupščine občine Grosuplje

V prvem delu objekta so prostori za dispanzersko delo zdravstvenega varstva žena, otrok in mladine z izolacijskim boksom, nato ambulanta za splošno medicino, ordinacija za zobozdravstveno varstvo otrok, mladine in odraslih z zobotehničnim laboratorijem ter prostor za socialno, preventivno delo patronažnih sester, babic in negovalk.

Da se olajša delo nosilcem zdravstvenega varstva, predvsem pa bolnikov, je opremljen tudi diagnostični laboratorij za opravljanje rutinskih preiskav in vseh odvzemov.

Zdravstvena postaja ima še dodatno pomembno vlogo v programu splošnega ljudskega odpora, saj lahko postane enota za kirurgijo ali lokalna bolnišnica, v kateri bo mogoče delati v zelo ugodnih razmerah. Prostori so programirani tako, da lahko v njih delajo tudi specialisti osnovnih strok in se tako približajo službi osnovnega zdravstvenega varstva ter lahko timsko obravnavajo vso patologijo terena. Le-ta danes še ni raziskana.

Menimo, da mora biti v bodoče glavno torišče dela na terenu, to je v okolju, kjer človek živi in dela. Tudi raziskovalno delo mora preiti iz klinik

Zdravstveni dom Videm-Dobrepolje med gradnjo

Zdravstvena postaja je gradnja in opremljena tako, da lahko nudi osnovno zdravstveno pomoč prebivalcem Dobrepolj in okolice; njihovo število nam in laboratorijev na teren. Le celoten sklop skupinskega dela bo omogočil preučevanje in raziskovanje človekovega okolja, njegovega življenja, navad in bolezni ter na osnovi teh dognanj s preventivnimi ukrepi zavaroval njegovo zdravje. Tako delo bo možno le z združitvijo vseh moči osnovnega specialističnega in bolnišničnega zdravstvenega varstva.

Dogovor, ki je bil sklenjen med skupščino občine Grosuplje, KS Dobropolje, KS Zagradec, Regionalno zdravstveno skupnostjo ter zdravstvenim domom, da se v prvi fazi zgradi zdravstvena postaja Dobropolje, je izpolnjen. Čaka nas druga faza izgradnje ZP Zagradec v letu 1976.

Dogovor nas veže, da prav tako, kot smo s skupnimi močmi zgradili ZP Dobropolje, zgradimo tudi ZP Zagradec.

Samoprispevek občanov v obeh krajevnih skupnostih je najmočnejše zagotovilo, da bo urejena osnovna zdravstvena služba v vseh krajevnih skupnostih občine Grosuplje.

Zdravstveni dom Videm-Dobropolje ob otvoritvi

Izkoriščam priliko, da se v imenu investitorja prav prisrčno zahvalim

— vsem krajanom krajevne skupnosti Dobropolje za njihov ne majhni prispevek v denarju in v prostovoljnem delu ter za zagotovitev najbolj ustrezne lokacije za izgradnjo ZP;

— predsedniku in strokovnim službam skupščine občine Grosuplje, ki so vložili mnogo truda, da so bila finančna sredstva in zemljišča za gradnjo pravočasno pripravljena;

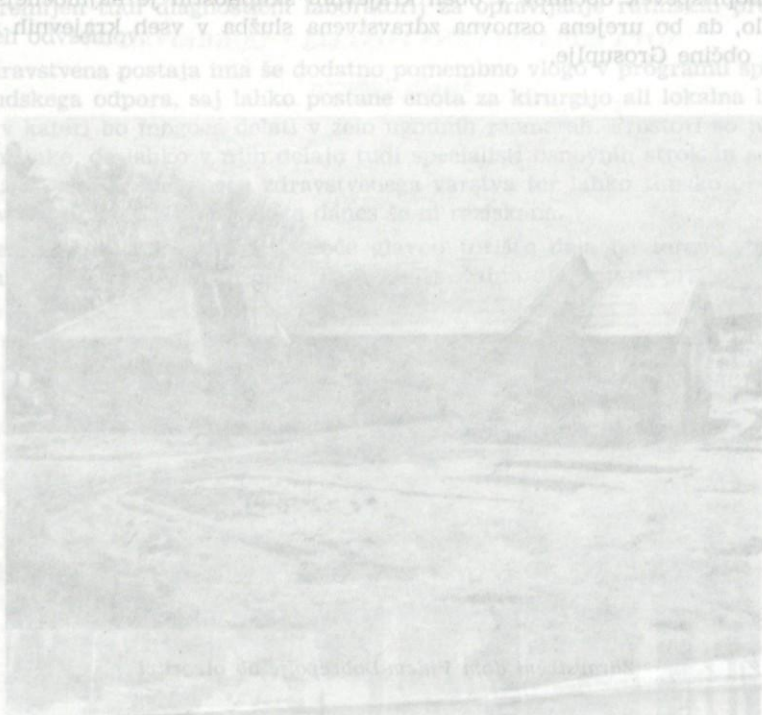
— samoupravnim organom in strokovni službi regionalne zdravstvene skupnosti, ki so dojeli veliko potrebo in nujnost razvoja osnovnega zdravstvenega varstva in s tem zagotovitev enakih možnosti za zdravstveno oskrbo občanov podeželja, kakor jo imajo že dalj časa občani mesta Ljubljane;

— Projektivnemu biroju Splošnega gradbenega podjetja Grosuplje za zelo tehten prispevek k oblikovanju tako popolne in funkcionalne zdravstvene postaje, v kateri je omogočeno kurativno in preventivno delo;

— Splošnemu gradbenemu podjetju Grosuplje, ki je še enkrat potrdilo svojo solidnost z ne samo tehnično, ampak tudi kvalitetno in v dogovorjenem roku zgrajeno zdravstveno postajo;

— gradbenemu odboru in nadzornemu organu, ki sta skrbno spremljala in nadzorovala vsa dela in njihovo kvaliteto.

— Zahvala gre tudi samoupravnim in strokovnim službam ZD ter vsem dobaviteljem opreme in pribora.

— vsem izvajalcem in strokovnim službam, ki so vsemu investicijskemu projektu priložili svoje strokovne prispevke in s tem zagotovili najboljše rešitve in najboljše rezultate.

— predvsem pa vsem občanom občine Grosuplje, ki so vložili mnogo truda, da so bila izvedena zdravstvena postaja v tej občini.

— samoupravnim organom in strokovnim službam regionalne zdravstvene skupnosti, ki so dojele veliko potrebo in nujnost razvoja osnovnega zdravstvenega varstva in s tem zagotovile najboljše rešitve in najboljše rezultate.

— Projektirani in izvedeni deli bodo v funkcionalno zdravstveno postajo prinesli veliko koristi in bodo v celoti izpolnili svoje namene.

V maju 1975 je Splošno gradbeno podjetje Grosuplje pričelo graditi objekt in leto kasneje so otroci iz šentvidske pričetke hodili v vrtec. Vrtec stoji v neposredni bližini nove osnovne šole šentvid pri Stični. Je pa to samostojna stavba v izmesti 321,98 m². Ima štiri igralnice, pisarno, kuhinjo ter vse prilike, ki jih vrtec potrebuje. Po velikosti daje lahko varstvo 60 predšolskim otrokom v treh igralnicah. Ena igralnica ali bolje delovni prostor smo po medsebojnem dogovoru sofinancirala občinski osnovni šoli šentvid pri Stični za ...

DRUŽBENO VARSTVO PREDŠOLSKIH OTROK

V graditvi tega objekta je ... veliko sredstev, saj so skupni stroški za dokončno dobavitelj, opremo in inženjerske ureditve preslehi mrazek

*Hilda Lučovnik**

Spoznanje, da je organizirano družbeno varstvo otrok sestavni del družbeno-ekonomskega razvoja, zahteva od nas, da omogočimo vsakemu otroku pravičen in popoln osebnostni razvoj, usklajen z družbenimi cilji.

Nekdanja kmetijska občina ima v večini zazidalnih centrov gospodarske organizacije, ki zaposlujejo tudi mnogo žensk. Tako je pridobivanje prostora za organizirano družbeno varstvo predšolskih otrok iz dneva v dan bolj pereče, finančne možnosti so pa zelo majhne. S stopnjo določena sredstva za skupnost otroškega varstva v občini nikakor ne zagotavljajo niti ne dajejo možnosti za graditev objektov vzgojno-varstvenega značaja.

Zbiranje zadostnih sredstev bi bilo predolgotrajno, ako bi to hotela zbrati skupnost otroškega varstva iz svojih sredstev, ki jih lahko nameni investicijam.

Otroško varstvo predšolskih otrok v naši občini tako nikakor ni zadovoljivo. Vse prepočasi je mogoče uresničevati rast organiziranega družbenega varstva predšolskih otrok. Najbolj pereče je v šestih zazidalnih centrih občine. Po nujnosti so na prvem mestu šentvid pri Stični, šmarje in Grosuplje, dalje Višnja gora, Ivančna gorica in Dobrepolje.

Urbanizacija ali bolje ureditev zazidalnih načrtov v teh centrih še ni dokončno urejena. Vse doslej ni še nikjer v načrtih dokončno določeno, kje bodo lahko zgrajeni bodoči vzgojno-varstveni zavodi v Grosupljem in Ivančni gorici. Le v šentvidu pri Stični stavba vrtca že stoji, šmarje in Višnja gora pa imata lokaciji določeni.

Z ustanovitvijo skupnosti otroškega varstva v občini smo začeli intenzivno načrtovati, kako najhitreje vsaj delno rešiti ta pereči problem.

Skupnosti otroškega varstva je v letu 1975—76 uspelo uresničiti eno od sprejetih nalog petletnega programa, razširila je organizirano družbeno varstvo predšolskih otrok od sedanjih 7,4 odstotka na 10,5 odstotkov.

Dograjen je novi vrtec za predšolske otroke v šentvidu pri Stični in organiziran je potujoči vrtec v žalni.

Sredstva skupnosti otroškega varstva, ki so bila namenjena investicijam, so — združena z dopolnilnimi sredstvi Zveze skupnosti otroškega varstva, s sredstvi samoprispevka krajevne skupnosti šentvid pri Stični in pa s prispevkom občinske izobraževalne skupnosti — omogočila zadostno finančno osnovo za pričetek gradnje vrtca.

* 61290 Grosuplje, upraviteljica osnovne šole L. Adamič v Grosupljem v p.

V maju 1975 je Splošno gradbeno podjetje Grosuplje pričelo graditi objekt in leto kasneje so otroci iz Šentvida pričeli hoditi v vrtec.

Vrtec stoji v neposredni bližini nove osnovne šole Šentvid pri Stični. Je pa to samostojna stavba v izmeri 321,96 m². Ima štiri igralnice, pisarno, kuhinjo ter vse pritikline, ki jih vrtec potrebuje. Po velikosti daje lahko varstvo 60 predšolskim otrokom v treh igralnicah. Eno igralnico ali bolje delovni prostor smo po medsebojnem dogovoru sofinanciranja odstopili osnovni šoli Šentvid pri Stični za oddelek posebne šole.

V graditev tega objekta je bilo vloženi veliko sredstev, saj so skupni stroški za dokončno dograditev, opremo in zunanjo ureditev presegle znesek 3.300.000 din.

Tudi akcija v Žalni ob dogovoru s krajevno skupnostjo Žalna, vzgojno-varstvenim zavodom Grosuplje ter podružnično šolo Žalna in skupnostjo otroškega varstva je uspela.

Potujoči vrtec v Žalni je organiziran dvakrat tedensko. Vrtec obiskuje sedaj 39 otrok v dveh skupinah.

Stroške za strokovni kader in potrebna igrala ter druge pripomočke krije skupnost otroškega varstva, stroške za uporabo prostora in druge, če bi nastali, pa krajevna skupnost Žalna.

Z uspeho akcijo za varstvo družine, posebej za varstvo predšolskega otroka smo s pridobitvijo novih prostorov za vrtec v Šentvidu pri Stični in pa z organizacijo potujočega vrtca v Žalni zagotovili 100 otrokom organizirano družbeno varstvo.

Ta uspeh skupnih prizadevanj nam daje poguma, da smo se lotili priprav za graditev še nadaljnjih objektov, ki so bili v programu, to je v Šmarju in Višnji gori. Za Grosuplje je pa potrebno najprej zagotoviti dovolj velik prostor v centru kraja za gradnjo centralnega vrtca, ki bi lahko zagotavljal varstvo najmanj 300 otrokom.

CANKAR IN ŽUPANČIČ V BEOGRAJSKI IZDAJI (1933 in 1934)

*Tone Potokar**

V tehle zapiskih gre za kos spominov iz davnih let, ko sem pred natančno pol stoletja zapustil ljubo Slovenijo, da bi prišel do kruha, pa potem živel in delal v neštetih krajih Jugoslavije, najdlje v Beogradu in Zagrebu, vmes pa še v Bosni, v vojvodinskem Banatu, na Kosovu, v Makedoniji in med drugo svetovno vojno v hudo bombardiranem Slavonskem Brodu. Seveda se bom ob tej priložnosti samo na kratko ozrl na tista svoja zelena leta, ko sem se začel kot ptič speljavati iz gnezda in želel življenju že zmlada gledati resno v oči. Nekaj dlje se bom zadržal pri prvih dveh knjigah ki sem jima v življenju pomagal priti na svet. Zgodilo se je to pred več kot štiridesetimi leti v Beogradu. Morda deloma celo po naključju, toda z vso mojo privrženostjo. Le-tošnje leto je Cankarjevo leto in čez dve leti bomo obhajali Župančičevo, pa ne bo škodilo nekaj živih, v nadrobnostih morda celo manj znanih ali nezanih podatkov o usodi njunih knjig.

Niti osemnajst let nisem bil star, ko sem se pod konec poletja 1926, v zadnjih avgustovskih dneh pripeljal z brzcem iz Ljubljane v Beograd in potem s presledkom pičlega leta v njem preživel kar precēj let, deloma mladostno razigranih, vendar tudi preiščljeno dejavnih. Dotlej nisem bil vaju življenja v večjem mestu, pa sem se hitro znašel. Kljub obiskovanju strokovne šole, v katero sem bil sprejet, mi je ostajalo časa tudi še za kaj drugega. Nisem se mlad naučil plesati, pač pa še bolj zdržema kot dotlej brati in pisati. Posebej so me začele pritegovati knjige in sploh kulturno življenje. Hkrati sem imel srečo, da sem v tistih rosnih letih lahko še na uho lovil in dostikrat tudi ujel naglas in barvo izgovarjave bratskega jezika, pa mi je to pozneje hodilo hudo prav, kar zadeva nadrobnejše znanje zveneče in soznačniško takó razvejane srbohrvaščine.

Ko sem se vsaj deloma razgledal po ustvarjanju v sodobni srbski književnosti (saj sem na debelo prebiral razen klasičnih tekstov še posebej nova domača dela), sem skušal o posameznih pomembnejših knjigah in sploh kulturnih dogodkih iz prestolnega mesta ob kratkem poročati v slovenskem časopisju, kasneje pa tudi v revijah. Ugotavljal sem namreč, kakšni čudno hermetični jezovi obstajajo med jugoslovanskimi narodi celó v kulturi, kjer jih ne bi smelo biti. Motilo me je dejstvo, da se obojestransko tako slabo in površno poznamo. In še posebej me je jezilo, zakaj slovenski periodični tisk, dnevni in revialni, bore malo piše o kulturni problematiki na Hrvaškem in

* Zagreb 41000, Yu, Harambašičeva 4, publicist in kritik.

v Srbiji, tako da nismo bili vselej posebno na tekočem niti o najpomembnejših dogodkih v srbskem in hrvaškem književnem in sploh kulturnem življenju.

Sicer je bilo pa prvo doživetje, ki me je močneje prevzelo, pravzaprav mednarodnega značaja. Na romanju po Evropi se je namreč sredi navembra 1926 (potem ko je en dan ostal v Zagrebu) oglasil v Beogradu znani indijski pesnik in pripovednik Rabindranath Tagore, ki je bil nobelovec že od 1913. leta. Castitljivega moža sem videl, ko je izstopil iz zagrebškega vlaka, pa tudi pozneje v vseučilišni dvorani, ko ga je pozdravil prof. Pavle Popović in ko je Tagore spregovoril najprej v angleščini o sodobni kulturi in civilizaciji (angleški del njegovih izvajanj je sproti prevajal mladi anglist Aleksander Vidaković), potem pa v domači bengalščini recitiral svoje pesmi. In zenitisti so mu malo ponagajali z letaki, ki so jih metali z galerije. O tem enkratnem doživetju, ki me je zares ganilo, sem napisal obširnejše časopisno poročilo za Ljubljano, tako da tistih nekaj stolpcev o Tagoreju pomeni pravzaprav začetek mojega publicističnega delovanja.

Potem sem s 1928. letom začel stalno poročati o kulturnih dogodkih v Beogradu, pa tudi drugod po južnoslovanskem svetu, posebej o novih knjigah, likovnih razstavah in gledališki dejavnosti. Slovenski javnosti sem po malem, kolikor sem pač zmogel, predstavljal najvidnejše besedne ustvarjalce, pisatelje, npr. Borisava Stankovića, Simo Pandurovića, Radoja Dómanovića, Andrića, Krkleca, ki je takrat dolga leta živel v Beogradu, Drainca (vse 1928), pa Velibora Gligorića, Isaka Samokovlijo, Petra Kočića, Bogdana Popovića in Ksenijo Atanasijević (1929) in Miloša Crnjanskega, Rastka Petrovića, Božidarja Kneževića, Tina Ujevića, Borivoja Jevtića in prve pri Nolitu izšle knjige (1930). Takrat sem postal tudi najmlajši redni sodelavec dvakrat mesečno izkajajoče književne revije Srpski književni glasnik, ji ostal zvest do zadnje številke (1. april 1941) in v njej objavil čez tristo krajših in obsežnejših poročil v slovenskih knjigah in s prevodi predstavil več slovenskih pripovednikov. Na pomlad 1932 sem začel pisati tudi v ugledni dnevnik Politika, potem sem pa več let objavljaj zvečine obsežne članke o slovenskih pisateljih, likovnih umetnikih in znanstvenikih tudi v beograjskem popoldne izhajajočem dnevniku Pravda. Sele okrog srede tridesetih let pa sem začel Slovencem bolj predstavljati bolgarske pisatelje in sploh bolgarsko kulturno življenje.

V moja zgodnja beograjska leta sodijo tudi moji prvi prevajavski poskusi. Tako sem v prvi polovici 1929. leta prevedel in tiskal dvoje črtic pesnice Desanke Maksimović, pa še nekaj njenih pesmi v prozi, potem pa nekaj kratkih proz, ki jih je napisal Mostárec Hamza Humo in jih izdal v drobceni knjižici z naslovom Sa ploča istočnih. Istega leta sem prevedel še novelico Veljka Milićevića in izjemno, malo obsežnejšo novelo Iva Andrića Most na Žepi, leta 1930 pa znano novelo Borisava Stankovića Naš božič. Vsekakor je zanimivo, da je Most na Žepi, ki je embriološki začetek kasnejšega obsežnega Mosta na Drini, edini pripovedni tekst Iva Andrića, ki je preveden v slovenščino do konca druge svetovne vojne. Spominjam se pa, da sem tiste tedne 1929. leta prevedel še nekaj Andrićeve proze, med drugim Čudež v Olovu, le da mi je tedanji uredniki Slovenca niso hoteli tiskati. Andriću sem za dovoljenje, da bi prevedel Most na Žepi v slovenščino, pisal v Švico, kjer je bil takrat v diplo-

matski službi, in mi je prevajanje v pismu, zdi se mi, da iz Berna, tudi dovolil. Prav tako je tudi Stankovičeva novela prvi njegov tekst, ki je preveden v slovenščino.

Cankarjeve pripovetke i crtice

Teh nekaj uvodnih vrstic sem vrgel na papir zato, da bi bilo jasno, na kakšnih temeljih je počivalo in iz kakšnih korenin se je potem z leti razrašalo moje posredniško delovanje med južnoslovanskimi narodi, kar zadeva umetnost in kulturo. Usmerjenost tega dela je bila dvotirna, obojestransko informativno-kritična in prav tako obojestransko prevajavska. To se pravi, da sem deloval kot publicist in kritik tako v slovenščini kot v srbohrvaščini, razen tega pa prevajal izbrane tekste in cele knjige iz slovenščine v srbohrvaščino in iz srbohrvaščine in bolgarščine v slovenščino. Marsikdaj je to bila tudi tlaka, a sem jo vedno opravljal z veselim srcem. Z veseljem zato, ker sem se zavedal, da je krvavo potrebna. Kolikor bolj se bomo poznali med seboj, toliko bolj trdne bodo tudi bratske vezi med nami.

In prav ime Ivana Cankarja je bilo tisto, ki je v mojih mladih letih imelo svojevrsten zven in ki je pomenilo tudi med Srbi nekaj pokončnega, človeško pristnega, dostikrat tudi udarno kritičnega. Zato ni nič čunega, če so nekateri že kar od začetka novega stoletja postali pozorni nanj in na njegovo pisanje. Mogoče je po svoje celo značilno, da je Cankarjeva najdaljša zgodnja pripoved, naslovljena *Popótovanje Nikolaja Nikića*, ki je na pomlad 1901 izšla v sedmem zvezku Knezove knjižnice pri Slovenski matici, še tisto leto izšla v srbskem prevodu kot prvi Cankarjev tekst v srščini, čeprav obsega več kot tri tiskovne pole. Prevedel jo je Miloš Ivković. Leto dni kasneje je objavil tudi srbski prevod kratke Cankarjeve novele *Pred ciljem* iz *Knjige za lahkomiselne ljudi*.

Ob Ivkoviću se je treba za hipec ustaviti ne samo zato, ker je prvi srbski prevajalec Ivana Cankarja, ampak ker je pozneje, 1907. leta pripravil tudi prvo knjižno izdajo Cankarjeve proze v srbohrvaščini. Gre namreč za drobno knjižico z naslovom *Vinjete*, ki je izšla v Beogradu v zbirki Jugoslovenska biblioteka. Obsega med drugim prozna dela: *O človeku*, ki je izgubil prepričanje, *Matilda*, *Moja miznica* in *V pozni jeseni*. Sicer je bil Ivković slavonski Srb. Rodil se je v Osijeku 1880. leta, maturiral v Sremskih Karlovcih in končal filozofijo v Beogradu. Še pred prvo svetovno vojno je bil profesor na gimnazijah v Beogradu in v Skoplju, urejal v Solunu *Srpski glasnik* (1916—1918) in bil od 1922 šef tiskovnega oddelka pri ministrstvu za zunanje zadeve v Beogradu.

Drug podoben primer je Uroš Džonić, doma iz vzhodne Srbije, iz Knjaževca, kjer se je rodil 1887. leta. Filozofijo je študiral v Beogradu in bil tam kasneje univerzitetni profesor. V beograjskem Slovenskem jugu (*Slovenski jug*) je 1910. in 1911. leta objavil v prevodu šest Cankarjevih pesmi. Sploh se je tudi prej in pozneje zanimal za slovensko književnost. Že preden je prevedel omenjenih šest Cankarjevih pesmi, je namreč v sedmi knjigi *Zabavnika Srbske književne zadruge* (1908) tiskal srbski prevod Cankarjeve črtice *Iz predmestja* iz *Knjige za lahkomiselne ljudi*. Istega 1908. leta je v reviji *Srpski*

književni glasnik izšel tudi njegov prevod Levstikovega Martina Krpana, veliko pozneje pa še prevodi Tavčarjeve Visoške kronike (1949), Seliškarjevih Mul (1949), Kosmačevih novel Sreča in kruh (1951) in Sovretove Odiseje (1953). Zanimiva je tudi Džoničeva študija Slovenski prevodi srpskih narodnih pesama 1848—1868 (obseg 35 strani), ki je tiskarna v periodičnem zborniku Godišnjica Nikole Čupića za 1934. leto.

Druga knjižna izdaja Cankarja v srbsčini je izšla med prvo svetovno vojno na tujem, v Zenevi, prav tako v zbirki Jugoslovenska biblioteka. Tudi v tem primeru gre za drobno knjižico z naslovom Pod krstom (Pod križem) s prevodi kratke Cankarjeve proze v srbsčino, ki jih je oskrbel Slovenec, publicist Vladislav Fabjančič iz Bučke (1894—1950). Bil je vnet prepovedovec, se kot dvajsetletni prostovoljec udeležil bitke na Ceru, deloval med 1915 in 1918 v Rimu in v Zenevi, kjer je končal na Dunaju začete romanistične študije, in bil v Ljubljani 1920. leta urednik Rdečega prapora. Med drugim je za to knjižico (1917) prevedel Kovača Damjana, Jakobovo hudodelstvo in znano črtico »O domovina, ti si kakor zdravje!«.

Prva pomembnejša predstavitev Ivana Cankarja Srbom pa je knjiga z naslovom Pripovetke, ki jo je v svoji redni obletni zbirki v sivomodrih platnicah kot svojo 219. knjigo (redne zbirke) izdala pod jesen 1930. leta beograjska Srbska književna zadruga na več kot dvesto straneh. Pripravila in prevedla sta jo Čiro Čičin Šain in Niko Bartulović. Bartulović ji je napisal tudi čez trideset strani uvoda o Cankarjevem ustvarjanju. Med drugim sta v knjigi prevedena Hlapec Jernej in njegova pravica in Hiša Marije Pomočnice, daljša novela V mesečini in še šest krajših črtic. Do 1933. leta je razen omenjenega v srbsčini izšlo le še nekaj pomembnejših prevodov Cankarja, npr. Tuja učenost (1911), Njen grob (Božidar Kovačević 1923), Peter Klepec (anonimno 1919), Kralj Matjaž (O. Repić, 1920) in Veselejša pesem (isti, 1921), pa odlomki iz mojega življenja (neki Obradović, 1926).

Na Hrvaškem je, kar je posebej zanimivo, že na začetku stoletja Ružica Dončević prevedla šest Cankarjevih pesmi ne v hrvaščino, ampak v nemščino in jih zapovrstjo 1903. leta po dve in dve tiskala v treh v nemščini izhajajočih časopisih v Zagrebu in v Osijeku (Agramer Tagblatt, Die Drau, Slavonische Presse). Prvi prevod v hrvaščino je, kot sem zasledil, zagrešil pisatelj brat Karlo Cankar, ko je 1907. leta prevedel črtico O domovina, ti si kakor zdravje! Kasneje je slovensko-hrvaška pisateljica Zofka Kvedrova prevedla Križev pot (1913) in Sence (1918), M. Gavazzi Otroke in starce (1923), neimenovani Gospoda stotnika (1924), prav tako neimenovani Vrzdenec (1918), Fr. Ujčić Hišo Marije Pomočnice (1925), Z. Doroghy Hlapca Jerneja (1925), Skodelico kave pa Slovenec Martin Matkovič (1925) in Tujo učenost Fr. Poljanec, prav tako Slovenec (1929).

Po tem sicer nepopolnem pregledu je mogoče izračunati, da je v petnajstih letih po Cankarjevi smrti bilo v srbohrvaščino prevedenih sorazmerno malo njegovih proznih tekstov, kvečjemu v obsegu trideset tiskovnih pol, če vsak tekst upoštevamo samo enkrat. Vsekakor je bilo treba misliti na bolj množično predstavitev takrat najveljavnejšega slovenskega klasika, ki je bil hkrati tudi najprimernejši za prevod v srbohrvaščino.

Biti spreten založnik je v današnjih časih velika umetnost. Naklade so majhne, knjige pa izjemno drage. Zato so knjigarne, ki se posvečajo samo prodaji knjige, že prava redkost in jih imamo le še nekaj za seme v največjih mestih. Pač pa je izdajanje pomožnega šolskega čtiva, ki gre bolj množično in zato tudi zanesljivo v denar, kost, za katero se zelo tepo vplivnejši založniki določenega središča. V Beogradu jih je nekaj takih. In čeprav vsi izdajajo pravzaprav isto, hočem reči literaturo vseh jegoslovanskih veljavnejših avtorjev, ki je v šolskih programih določena za dodatno branje, kot medsebojni konkurenti dražijo tudi to na pol obvezno vrsto popularnih izdaj jugoslovanskih klasikov.

Na začetku tridesetih let ni bilo takó. Seveda je bilo tudi založnikov sorazmerno manj. V Beogradu sta bila najbolj znana dva: Geza Kohn (Geca Kon) in S. B. (Svetislav) Cvijanović. Komaj nekaj sto metrov narazen sta stolovála, Kohn v prostorni knjigarni, največji v takratnem Beogradu, prav na začetku Knez Mihajlove ulice, na številki 1, skoraj natančno nasproti takratne najprezentativnejše prestolniške kavarne Ruski car, Cvijanović pa v skromnih prostorih in ves utesnjen v pritličju palače Srbske akademije znanosti in umetnosti. Bila sta si v marsičem popolnoma nasprotna: prvi milijonar in tako rekoč državni založnik v prestolnem mestu, spreten trgovec in tudi osebno zelo delaven čeprav je bil hrom na eno nogo, drugi kulturen, evropski človek, idealist in revež, toda velik prijatelj umetnikov.

Po letih sta si bila Kohn in Cvijanović blizu, saj je bil Kohn, ki je bil Jud (aškenaz), rojen 1873. leta v Vsongradu (Congradu), onstran severne jugoslovanske meje v dandanes romunskem Banatu, kjer se je dvajset let pozneje rodil tudi pisatelj Miloš Crnjanski, Cvijanović pa 1877. leta v slavonski Županji. Oba sem dobro poznal. Cvijanović, ki se je v knjigarniški stroki uril v Osijeku, pri Kugliju v Zagrebu, pa pri Lorenzu v Leipzigu in v Parizu in leto dni delal celó v Jacobsonovi mednarodni knjigarni v Buenos Airesu, je 1902. leta v Beogradu prevzel Breslauerjevo knjigarno in jo moderniziral. Izdajal je izjemno pomembna dela in še po končani prvi svetovni vojni nekaj danes redkih znamenitih knjižic (na primer: Ivo Andrić, Ex Ponto, dve leti po zagrebški izdaji; istega avtorja znano novelo Put Alije Đerzeleza, prvo knjigo lirike Tina Ujevića Lelek sebra itd.). Geza Kohn je v ljudsko šolo hodil v Zemunu, v nižjo gimnazijo v Novem Sadu, potem je pa v Zemunu končal še trgovsko akademijo. Knjigotrštva se je učil pri že omenjenem Breslauerju v Beogradu in potem v Novem Sadu, lastno knjigarno v Beogradu pa je odprl 1901. leta in postal najpomembnejši srbski založnik in knjigarnar med obema vojnama. Že na začetku tridesetih let si je omislil velikansko skladišče za knjige, ki je prav kot Kohnova knjigarna danes v rokah založbe Prosveta. Kohna so ubili Nemci, ko so 1941. leta zasedli Beograd.

Spretnost v izdajanju del, ki jih zahtevajo šolski programi, seveda takrat še ni cvetela, kot cvete danes. Kohn je komaj nekako proti koncu dvajsetih let začel izdajati zbirko s skupnim imenom Školski pisci, ki pa je hitro napredovala. Vendar moram povedati, da ta izdaja ni bila izključno namenjena takratnim srednješolcem, ampak v enaki meri študentom slavistike na univerzi in še marsikom drugemu. Razumljivo je potemtakem, če so pomanjkanje

primernih cenениh knjig s področja jugoslovanskih književnosti začutili tudi profesorji v Beogradu, zbrani v Proforsorskem društvu, in v okviru svoje zadruge v Drugi moški gimnaziji v takratni Poenkarejevi ulici (danes Makedonska ulica), v neposredni bližini palače Politike, ustanovili založniško podjetje Luča.

Tudi knjižna zbirka, ki so jo nameravali izdajati, se je imenovala Luča (Plamenica). Seveda ni bila izključno namenjen srednješolski mladini, čeprav ji je bila v veliko pomoč v šoli, ampak je bila dostopna vsakomur, ki je imel smisla za izbrana književna dela, klasična in sodobna, iz vseh jugoslovanskih književnosti, pa tudi za znanstvene študije, posebej take, ki razpravljajo o socialni in gospodarski problematiki. Program je bil torej dovolj širok in privlačen, in tako konec novembra 1933. leta izšla prva serija šestih knjig. Mene so dobrega pol leta prej naprosili, da bi poskrebl, kaj naj bi slovenskega uvrstili v zbirko. Takoj sem predložil Cankarja za prvo zbirko in Župančiča za drugo. Izbral sem 26 kratkih Cankarjevih tekstov iz vseh obdobij njegovega ustvarjanja, posebej iz Vinjet, neizdane Moje njive, Podob iz sanj in iz Mojega življenja. Nekaj sem jih prevedel v Beogradu, večji del pa med tritedenski mi počitnicami doma na Dolenjskem v zgodnjem poletju 1933.

Cankar je izšel v dobri družbi, saj sta bila z njim dva hrvatska veljavna pripovednika, August Šenoa in Vjenceslav Novak (tiskana namenoma v cirilici), iz srbske književnosti pa Simo Matavulj z romanom Bakonja fra Brne (zopet namenoma v latinici), dramatiko je zastopal Sterija Popović (Tvrđica, Pokondirena tikva), poljudno znanost pa knjiga o prvem človeku na zemlji. Cankarja so tiskali v latinici. Gre za drobno knjižico na 126 straneh s tristranskim uvodom o Cankarju in prevodi črtic in novel: Ena sama noč, Rue des nations, Jadac, Materina podoba, Mimi, Zdenko Petersilka, O domovina, ti si kakor zdravje!, Pavličkova krona, Za križem, Za en poljub, Cigarete, Tuja učenost, Utrinek iz mladosti, Večerna molitev, Istrski osel, Njen grob, Tičnica, Ogledalo, Gospod stotnik, Sence, Kralj Matjaž, Leda, Norec Martin, Kostanj posebne sorte, Veseljaška pesem, Konec. Ni mi ostalo v spominu, kolikšna je bila naklada zbirke, pač pa lahko rečem, da je časopisje dobro sprejelo zbirko, ki je obetala, da bo v nekaj letih vsaj deloma zblížala jugoslovanske književnosti.

Izbrani Cankar v desetih zvezkih

Mislím, da bi bilo treba ob tej priložnosti in v letu, ko obhajamo stoletnico Cankarjevega rojstva, vsaj ob kratkem spregovoriti o tem, kako sem v načelu pripravil založnika Kohna, da bi izdal v desetih knjigah dovršen kos Cankarjevega opusa v srbohrvaščini. In tudi o tem, kako se je vse skupaj zataknilo in Cankar ni podobne obsežne izdaje vse do današnjega dne dočakal ne v Beogradu in ne v Zagrebu. Kar je po drugi svetovni izdala beograjska Prosveta, ni niti polovica programa, kot ga je imel namen uresničiti že Geza Kohn sredi tridesetih let.

Takrat je bilo minilo petnajst let od Cankarjeve smrti, prva izdaja njegovih zbranih del, ki jih je urejal njegov bratranec dr. Izidor Cankar, je šla že

proti koncu. Izmed vseh slovenskih literarnih imen sta bili z najdebelejšimi črkami zapisani Cankarjevo in Župančičevo. In najbolj znani tudi med bolj razgledanimi Srbi. Ko sem predložil nekako proti jeseni 1933. leta založniku Kohnu, da bi bilo več kot prav, ko bi kdo v srbohrvaščini tiskal primeren izbor Cankarjeve proze in dramatike, pa še nekaj kritik, publicistike in govorov, je bil kaj kmalu pripravljen sam založiti tako izdajo. V pogovoru o nadrobnostih sva se zedinila, da bi Cankar pri njem lahko izšel v desetih zvezkih, ki naj bi obsegali približno dvesto tiskovnih pol, torej povprečno dvajset pol vsak. Tudi v tem sva se zedinila, naj bi delo opravila skupno jaz in dr. Nikola Mirković, ki je tiste čase urejal Srpski književni glasnik — bil je profesor in germanist po stroki — hkrati pa je prevajal bolgarsko prozo za Lučo.

Pogovor je seveda nanesele tudi na vprašanje, kako honorirati tako obsežno uredniško in prevajalsko delo, ki bi trajalo nekaj let. Založnik Kohn mi je predložil, da je pripravljen za delo plačati v celoti 100.000 takratnih dinarjev, ki naj bi si jih potem po primernem ključu delila z dr. Mirkovićem. Večja teža dela bi bila seveda na mojih ramenih, posebej kar zadeva prevajanje. Kohnu sem dejal, da se bom glede honorarja posvetoval z Mirkovićem in premislil, ali bom privolil ali ne. Vsota je bila vabljava, vsaj na prvi pogled. Toda prevesti kakih dvesto pol Cankarja v srbohrvaščino tudi niso mačje solze. In ko sem nekaj dni premišljeval in preračunaval s svinčnikom v roki, se mi je šele posvetilo, kakšni reveži so od nekdanj avtorji in kako mizerno so plačani za odgovorno delo, največ izkupička pa pospravijo drugi, v tem primeru založnik. In ko sem se čez nekaj dni zopet oglasil v Kohnovi knjigarni, sem mu v njegovi miniaturi izbici čisto iskreno povedal, da pod takimi pogoji s Cankarjem v srbohrvaščini ne bo nič.

Hudo se je začudil mojemu odgovoru, ker je bil menda prepričan, da bova z Mirkovićem brez besede sprejela njegove pogoje. Doma sem namreč izračunal, ko sem primerjal cene posameznih zvezkov drugih zbranih ali izbranih del pisateljev, ki jih je tiste čase izdajal Kohn, da bova midva z Mirkovićem, garača, ki bova delala pošteno nekaj let, skupaj zaslužila tistih 100.005 dinarjev, Geza Kohn bo pa z izdajo Cankarja zaslužil približno sedemkrat toliko. Seveda sem vse to s svinčnikom v roki in s številkami razložil in dokazal začudenemu založniku. Pa me je resno posvaril, da naj se nikar ne vtikam v založniške opravke in njegov zaslužek, ker je to njegova stvar. — Tako je padel v vodo že dovolj konkreten načrt o izdaji izbranega Cankarjevega dela v srbohrvaščini.

Seveda zaradi tega odnosi med Kohnom in menoj niso bili nič prizadeti. Tudi še potem sem od Geze Kohna, če sem ga našel v knjigarni, sicer pa od njegovega adlatusa Markovića, dobival brezplačne recenzentske izvode zame zanimivih novih knjig, ki jih je izdajal. Kohn je imel zelo lepo navado, da je kot založnik ob nedeljah vabil na dom posamezne avtorje. Tako se je zgodilo, da je pred zadnjo decembrsko nedeljo 1933. leta povabil tudi naju, dr. Mirko-vića in mene. Obisk je moral biti zgodnji. Ze ob devetih naj bi bila v njegovi palači, na njegovem domu, kjer je imel v nekaj spodnjih nadstropjih palače moderno skladišče knjig.

Ko sva z Mirkovičem prišla ob domenjeni uri, sva Kohna našla že za mizo pri delu. Postregli so nama s črno kavo, vmes pa je tekel pogovor z založnikom. Obisk je trajal vsega skupaj kako uro, zapomnil sem si ga pa tako živó, kot bi bil včeraj v Dobračini ulici. Na Kohna sva naletela pri mizi z velikimi krojaškimi škarjami v rokah, pred njim na mizi pa je ležal velik kup še neodprth pisem in majcen kupček časopisnih izstrižkov. Pri priči sem uganil, za kaj gre. Kohn je prodajal knjige na odplačilo in zato v časopisju pridno objavljaj oglase s pogoji. Zdad je pa v nedeljskem miru odpiral naročila in jih razvrščal. In s kakšno spretnostjo je to počel! In v kakšnem pristnem odnosu je bil s svojimi klienti, ki so si želeli knjig na odplačilo! Prav nič ga ni motilo, ker sva ob isti mizi sedela midva z Mirkovičem. V premorih smo se pogovarjali o vseh mogočih zadevah, vmes pa se je stari Kohn pogovarjal naglas tudi s svojimi dopisniki. Odstrigel je rob pisemske ovojnice (največ jih je bilo modrih), potegnjl iz nje izstrižek iz Politike ali Vremena, ga podržal za hipec pred očali, pa zarecital, kar je prebral: »Srboljub Jovanović, učenik petog razreda gimnazije ... iz Zaječara ... E, ovaj ne može da plati!« in vrigel je naročilnico v koš zraven mize. Pa zopet: »Jovan Pavlović, kapetan I. klase ... E, ovaj može da plati!« In izstrižek je položil na kupec na mizi. Tako je Kohn, največji srbski založnik, sortiral odplačilna naročila knjig. Sortiral je pravzaprav tiste, ki so naročila podpisali in po zakonu zanesljivosti plačevanja že takoj na začetku zavrgel vsaj polovico prošenj (če lahko tako imenujem naročila) tistih, ki so sicer potem nekaj dni ali tednov živeli v pričakovanju, kdaj bo naročena knjiga prispela, ko pa niso nič prejeli, so si to na različne načine razlagali. Kohnove škarje pa so iz dneva v dan pele neusmiljeno in zanj dovolj zanesljivo.

In še eno prav takó lepo navado je imel Geza Kohn, ko je že povabil koga na svoj dom in na črno kavo. Pokazati mu je hotel svoja knjižna skladišča. Poklical je človeka, ki naj bi naju spremljal v spodnje prostore. Hkrati naju je Kohn opozoril, da si v skladišču lahko izbereva vsak dve knjigi za spomin na obisk. Ko pa sem se hotel posloviti od založnika in se mu zahvaliti za gostoljubnost, kajti čemu naj bi se od spodaj v tistem mrazu še enkrat vračala k njemu v tretje nadstropje, mi je razločno dejal, da se bomo poslovili, ko se vrneva iz skladišča. Kar zadeva mene, vem, da sem pošteno presodil, kaj bom vzel v skladišču. Izbral sem si prav tiste decembrske dni izšli novi roman Branimira Čosića Pokošeno polje, že z novo letnico 1934 na naslovni strani, roman, ki sem ga kmalu potem kot prvo obsežno delo prevedel iz srbsčine, pa še obsežnejši Englesko-srbski rečnik Ilije Petrovića. Ko sva se z dr. Mirkovičem v dvigalu vračala v Kohnovo sobo (samo zato, da bi založnik videl, kaj sva izbrala zase), sem računal s kratkim, čisto formalnim slovesom. Toda Kohn je hotel vedeti, kateri knjigi si je vsak izbral. In ko se je ozrl na moji dve, je uživajoče spregovoril: »Bogami, imate dobar ukus!«

Zupančičeve pesmi

Tisto zimo sem si močno belil glavo, kako bi najbolje predstavil Otona Župančiča Srbom in posredno vsem drugim na srbskohrvatskem jezikovnem področju. Odločeno je namreč že bilo, da Župančič izide v izvirniku, torej

v slovenščini, pa s kratkim diferencialnim slovarčkom, ki bo sestavljen samo za pesmi tiskane v tej knjigi. O Župančiču sem že iz gimnazije imel zelo visoko mnenje, bil sem naravnost zaljubljen v njegove pesmi in sem jih dobršen del znal na pamet. V tej zaljubljenosti vanj sem si močno prizadeval, da bi ga predstavil kolikor moč reprezentativno — samo kot lirika — na majhnem prostoru, ki mi je bil na razpolago. In v premišljevanjih se je rodila ideja, da bi pesmi razporedil ciklično, kot ni počel še nihče pred menoj, daleč za mano pa Janko Glazer. Odločitev je padla, ciklično urejene pesmi pa so ponekod celó opremljene z gesli, ki so vzeta iz njegovih pesmi (npr. Duša je od tebe bolna, Kuj me, življenje, kuj, Predaj se vetrom — naj gre, kamor hoče, Vso noč oči upiram v prazni mrak), le da so tu navedeni samo prvi verzi, medtem ko so v knjigi kot gesla celotne kitice, vmes so pa razvrščeni še: ves ciklus Manon Josipa Murna-Aleksandrova, Različne pesmi, poema Z vlakom in na koncu veličastna Duma, vsega skupaj torej osem razdelkov.

Druga serija zbirke Luča, ki je prav kot prva obsegala šest knjig, je izšla manj kot pol leta za prvo, prve dni maja meseca 1934. Zaradi Župančiča sem imel veliko pota. S korekturo je bil namreč precejšen križ. Knjigo so tiskali v nekakšni majhni tiskarni (v knjigi ni niti navedena!) na beograjski vzhodni periferiji, nedaleč od električne centrale, ki ni bila daleč od Donave, jaz pa sem stanoval čisto na zahodnem koncu Beograda. Vem, da sem konec aprila, preden je šla knjiga v tisk, zahajal tjakaj nekaj dni zapored in kar v tiskarni opravljaj zadnje korekture. Slo je z prvo leposlovno knjigo, natisnjeno v slovenščini v Beogradu, pa sem posebej želel, da bi bilo v njej čim manj tiskovnih napak. Dobrih stavcev je bilo tiste čase malo, posebno v takihle majhnih tiskarnah. Razen tega je bila knjiga stavljen v latinici, ki tiste čase v Beogradu ni bila tako udomačena, kot je danes, vrh vsega je bil pa tekst še slovenski. Kljub vsej skrbi so le ostale tri črke v slovenskem tekstu narobe natisnjene. V knjigi, ki ima 136 strani, je na začetku Župančičeva slika, kazalo pesmi, skoraj pet strani uvoda o pesniku in nekaj čez petdeset pesmi, na koncu pa sem pojasnil srbohrvaškim bralcem 512 manj znanih slovenskih izrazov.

Knjiga Župančičevih pesmi v izvorniku je naletela na pristrčen sprejem. Na Slovenskem je Božidar Borko napisal cel stolpec (čez 150 vrstic) v Jutru (28. junija 1934). Ob tej knjigi se je o pesniku Župančiču zgovorno razpisala Isidora Sekulić (Srpski književni glasnik, 1. oktobra 1934, str. 185—189). Gre za pisateljico, ki ni od muh, saj spada med najveljavnejša peresa v srbski književnosti in je njeno zbrano delo pred časom izšlo v dvanajstih zvezkih pri Matici srbski v Novem Sadu. Zanj je bil Župančič v slovenščini doživetje. Navdušil jo je tudi za takele stavke, ki jih nalašč navajam v srbskem izvorniku:

»Poezija njegova, to nije pre svega niz pesama, nego je pre svega jedna neprekidna radnja duše. Ne spasavaju i ne drže narode pre svega pesme, nego pre svega poetska energija onih pesnika koji su i ljubavnici i borci ovog sveta. Te poetske energije teže u prvom redu opštosti, jer je opštost besmrtna, i njoj jedino vredi da čovek ostavi reč i delo.«

In kasneje nadaljuje:

»Kad bi se sakupilo ujedno sve ono što je Župančič ispevao zavičaju, braći i slovenskim pokrajinama u tujem državi, iseljenicima, raznim teškimi rabotnicima na zemlji i pod zemljom i po fabrikama, izašao bi skoro narodni ep; i izlazi ujedno vrsta produžene poeme o današnjem Prometeju, koji nije onaj Eshilov što se s bogovima grijao, ni onaj Šelejev što rajem spaja nebo i zemlju, nego je borac za dostojanstvo ljudi u radu i društvu, onaj koji umom i srcem hoće da svet ovaj ne bude više pojam sraman.«

O oblikovni, izrazni strani Župančičevega pesništva je Isidora Sekulić zapisala:

»Forma poezije Župančičeve ide u umetniška savršenstva: u smislu raskošne metrike, u smislu sile i novine jezika, ritma, tona, stila. Jezik Župančičev udivlja kao kovina, zvuk, snaga oznake. Župančič je, mora biti, pisac sa velikim leksikografskim studijama; nislilac nad imenom stvari koliko i nad stvari. Na mnogim čuvenim pesmama najvećih književnosti oseća se ponekad malo mrtve šljake od borbe sa jezikom i izrazom. Župančičeva pesma je glatka, jedinstvena, zdrava, kao mlada zmija ili oštrica toledanska (rezilo iz Toleda). Već tipografski oblik pesme odaje vanrednu anhitekturu, ritam, partituru zvučenja. Taj tekst hodi, previja se i giblje; tanji se odjedared i kao da u zemlju propada, pa opet iskače, bujan; to govori i peva istovremeno; to zuji poslenjom česticom jezika, kao čelik.«

Kako je izvorni Župančič prevzel to globoko in široko razgledano žensko, lahko vidimo iz zaključnega odstavka, ki se glasi:

»Ono malo kolebanja, pitanja ili sugestija koje bi pažljivi čitalac možda smeo Župančiču pomenuti, ne može da izrekne, i prestane u njih i verovati, dokle god je nagnut nad strofama pesnikovim. Dokle se tu strofe v duhu i ušima čitaoca, čini se nepotreban i svaki napis o toj poeziji. Človek bi želeo da Župančiču pruži jedan lep grozd ili cvet, i da čuti.«

Teh sedem strani iz četrte knjige zbranih del Isidore Sekulić (Iz naše književnosti, I) bo verjetno še kdo v celoti prevedel v slovenščino.

S knjigo je mogoče storiti marsikaj. Mogoče jo je raztrgati, mogoče sežgati na grmadi, kar se je na Slovenskem že dogajalo, mogoče jo je tudi zatajiti. Začasno, kajpada. Čisto po naključju sem se znašel v Ljubljani tisti dan, ko je založnik (DZS) izročal javnosti prvi zvezek Župančičevega zbranega dela (1956). Če kje, se v zbranem delu spregovori tudi o manj pomembnih dejstvih, ki so v svezi s tistim pisateljem. V opombah urednik Josip Vidmar v poglavju Dosedanje izdaje nikjer ne omenja moje beograjske. Na 323. strani pa berem, da se je »urednik opiral na bibliografijo, ki jo je po naročilu DZS sestavil bibliotekar Branko Berčič«. Po dveh desetletjih si drznem vprašati z Javorškovimi besedima: »Kako je mogoče« kaj takega.

Opomba uredništva: S prispevkom Toneta Potokarja (roj. v Predolah pri Račni, dne 13. septembra 1908) se Zbornik pridružuje proslavi 100-letnice rojstva Ivana Cankarja letos in 100-letnice rojstva Otona Župančiča čez dve leti.

IZ DVEH DOMOVIN DO ENEGA SVETA

Louis Adamič išče enotnost

Henry A. Christian*

Združenje za Moderne jezike (The Modern Language Association) — največje in najbolj vplivno združenje univerzitetnih profesorjev za jezikoslovje in literaturo v Združenih državah — se je zbralo na shodu v New York Cityju decembra 1974. Med stotinami predavanj in sestankov, ki so običajni na takem shodu, je bil tudi Seminar 189 na temo Priseljenec kot ameriški avtor. Poleg razprav o kolonialnih silnicah, ki so prispevale k vseljevanju, o ženskah, ki so bile doseljene pisateljice, in o iznajdbah Johna Muirja (škotskega priseljenca, ki ga često navajajo kot ustanovitelja sistema ameriških narodnih parkov), sem imel priložnost predavati avditoriju Seminarja 189 o Louisu Adamiču. Glede tega govora bi pripomnil le eno: kot Adamičev bibliograf se dobro zavedam, da moje besede o Adamiču in Župančiču komaj dosegajo zgodovino in pomen dela *Adamič in slovenstvo*. Vendar verjamem, da moje opazke le podajajo osnovno idejo, posebno če upoštevamo omejeni čas, ki je bil dan temu govoru. Resnično, bilo je le nekaj pripomb, ki bi jih lahko sprožila vsaka tema. Za čitatelja pa, naj bo Slovenec ali Američan, ki dobro pozna Adamičevo delo, pa to malo nikakor ni dovolj. Toda moj namen je bil vzbuditi zanimanje pri tistih, ki ne vedo kaj dosti o Adamiču. Za te pa mogoče le nisem naredil dovolj.

•
Oktober 1951, kak mesec po smrti Louisa Adamiča, je mariborska založba Obzorja izdala zbirko Adamičevega pisanja pod naslovom *Iz dveh domovin*. Ta naslov je po založnikovi razlagi temeljil na dejstvu, da so številne Adamičeve izjave po letu 1934, da je »iz dveh svetov«, v resnici pomenile, da je imel dve domovini. Danes pa bi rad z vami pregledal nekatere vidike teh dveh domovin in njun razvoj v enoten svet — mogoče kar naš celi svet — za Louisa Adamiča.

Rojen je bil Louis Adamič leta 1898 v slovenski vasi Blato, se izkazal kot sposoben učenec na svoji domači šoli in bil poslan v Ljubljano, da nadaljuje študij, ki naj bi ga pripravil za vstop v rimskokatoliško semenišče. Toda mešani občutki do duhovniškega poklica in zaneseno in kaznivo sodelovanje

* Henry A. Christian, Department of English, Rutgers, The State University, Newark, New Jersey 07041, U.S.A. Dr. sc., iz angleščine prevedel Tine Kurent, univ. prof., dr. arch., 61000 Ljubljana, Yu, Igriška 12.

v študentski dejavnosti za jugoslovansko nacionalno gibanje so čez pet let njegovo šolanje končali. Ni mu bilo usojeno, da bi še kdaj prišel do formalne izobrazbe. Pozno v decembru leta 1913 je šel skozi (priseljenko kontrolo) Ellis Island, dobil stanovanje pri sorodnikih v New York Cityju in se lotil tiste najbolj osnovne priseljenke naloge — kako najti svojo pot v novi svet. Petnajst let je bil star in še nekaj časa bi moralo preteči, preden bi izvedel, da bi ga po Poročilu Dillinghamove komisije o priseljenkih iz leta 1911 takole klasificirali: visoke postave, širokega čela, temen (?), v splošnem bolj samozavesten kot sicer Slovani, ki so bili enajsti po vrsti na seznamu ras in ljudstev, dober delavec v Ameriki, namenjen za tiste države, kjer je bilo povpraševanje po nekvalificirani delovni sili največje. Takoj pa je lahko izvedel, da ga bodo vsi, razen njegovih, imeli za »Avstrijca«, takoj ko bo priseljenški uradnik zaprl svojo statistično mapo in da ga bodo najbrž klicali Bohunk (posmehljivka za slovanske priseljence).

Svoja prva tri leta v Ameriki je Adamič delal pri razpošiljanju, nato pa v uredištvu newyorškega slovenskega časopisa *Glas naroda*, decembra 1916 pa se je prijavil v armado in služil v Panami. Louisiani — kjer so mu povedali, da je bil sprejet kot naturalizirani državljani — in na Havajih. Ostal je v armadi do januarja 1923. Zadnji dve leti vojaške službe je bil stacioniran v San Pedru, Kalifornija, tako da se je naselil v tem pristaniškem mestu, opravljal pisarniške posle v uradu pristaniškega pilota in ves čas trdo delal, da bi postal poklicni pisatelj.

Prva Adamičeva dela so bila objavljena leta 1921, ko je še služil vojsko, in so dišala po realnosti njegovih izkušenj v vojaškem okolju. V njih ni bilo nič, kar bi spominjalo na njegovo priseljenstvo, v resnici so bila trdno zasidrana v glavnem toku ameriške literature deziluzionizma po prvi svetovni vojni; to bi lahko bile zgodbe ljudi, ki jih je opisal Dos Passos v *1919* desetletje pozneje. Prav tako njegovo delo naslednjih nekaj let ni odražalo njegove priseljenke zgodovine. Postal pa je nekoliko znan s svojimi prevodi avtorjev, zlasti resnih, razmišljajočih, ironičnih zgodb svojega socialističnega rojaka Ivana Cankarja. Vendar v splošnem je vse, česar se je izvirnega lotil — naj je to bila zgodba, knjižna ocena ali pa članek — ameriško po okusu, če že ne vedno tudi po dikiciji in sintaksi. Tako je bilo tudi z njegovim delom za različne publikacije Haldeman-Julius med 1925 in 1928. Njegovo delo ga je vedno hitreje spravljalo v vlogo kalifornijskega Menckena. Adamič pač ni imel težav v izboru primerne »čvekanja« med družbenimi iztirjenci v življenju sosednjega Los Angelesa. V njegovi neposredni Ameriki je bilo vse, tudi barbarsko, zato mu je njegovo pisanje hitro prineslo vzdevek Grdi fant iz San Pedra. Toda z vsakim delom, ki ga je dovršil, je Adamič vedno bolj jasno kazal, da je njegova osebna filozofija v globokem nezaupanju do vseh organizacij, združena z željo po individualni svobodi in po razvoju za vse ljudi. Da v splošnem človeštvo ni vedelo, kako doseči tak razvoj, celo v deželi, ki so jo imenovali dežela priložnosti in svobode, je bilo prav tako element njegovega dela. Adamič ni bil nenaklonjen preprostežem, na katere je povsod naletel, le posebnega izboljšanja v njihovih vrstah ni videl. Ko ga je Upton Sinclair, s katerim se je Adamič seznanil in ohranil z njim stike za vse življenje, pogrjal

zaradi te poteze, je Adamič odgovoril, da družbe ne bo rešil primitivec, ampak možje, kot so Red Lewis (tj. Sinclair Lewis) Mencken ali pa sam (Upton) Sinclair. Pozneje se je izkazalo, da je Adamičev življenjski napor obsegal ideje, ki sta jih poosebljala Mencken in Sinclair.

Tako je bilo, zelo na kratko povedano, Adamičevo zorenje, njegovo vajenstvo — danes bi lahko temu rekli njegova amerikanizacija. Zamenjal je svojo staro domovino za novo in si je pričel utirati pot v svojo novo deželo. To je tudi bila osnova, na kateri je gradil svoje začetno značilno literarno delo — vrsta člankov in zgodb v *The American Mercury*; s tem je dobil v krog svojih bralcev ves narod, s tremi posebnimi deli pa priložnost, da se je izkazal kot osebnost. Prvi članek, ki ga je Adamič pripravil za *Mercury*, je imel naslov

Govorjenje Jugoslovanov v Ameriki. Delo je navajalo osnove tega jezika, ki je bil mešanica ameriškega jezika, kot je bil jugoslovanskemu emigrantu dostopen, in pa materinščine, to se pravi nekega tretjega jezika, »oblikovanega iz gradiva prvega v skladu z genijem drugega«. Adamič je izkoristil priliko in podprl svojo lingvistično razpravo z ugotovitvijo, da Slovenci nikdar niso bili Avstrijci, ampak Jugoslovani od svetovne vojne naprej, da so »med vsemi Bohunki, ki vključujejo Poljake, Slovake, Čehe in druge vzhodne in jugovzhodne Evropejce, katerih delež je, podobno kot delež Italijanov, Mehičanov in Črncev, v opravljanju najbolj umazanih del v Združenih državah« — Jugoslovani »mogoče največja začimba v talilnem loncu.« To je bila samozavestna ocena, ki je nakazovala začetek tistega, kar se je izkazalo pozneje kot razrešitev identitetne krize. V svojem drugem članku za *Murcury*, *The Bohunks*, je razširil svojo definicijo ljudstev, ki jih na splošno kličejo Južni Slovani; tako pa se je še za korak približal svoji snovi, s tem da je uporabil svoje pripovedništvo in navajal osebne izkušnje za splošno razlago priseljenstva. Od leta 1921 je pisal v prvi osebi in tisti, ki poznate njegovo delo, veste, da je s tem že bil blizu svojega stila, vendar doslej še nikdar ni združil tako naravnost te tehnike s svojo lastno zgodbo. Njegov članek je sinteza tega, kar je bral in kar je doživel, pri tem pa je zdaj prvič prišel na jasno sam s seboj, preden je javno predstavil na svojem lastnem primeru Bohunke svojim bralcem. V tretjem članku za *Mercury*, naslovljenem *The Land of Laughs*, je bil Adamič že ves v svojem elementu in prikazal le osebne vtise v posvojenem narodu. Sok njegovih pripomb je bil v tem, da je Amerika dežela, ki jo »lahko ljubiš ali pa sovražiš«; zaključek o svojem izboru je podal v številnih odstavkih:

»Če jo gledamo iz prave perspektive in obenem z objektivnim in subjektivnim smislom za realnost, je ameriška scena danes nedvomno najbolj življenjsko zanimiva in zabavna pod soncem. Prizor je dovolj začinjen s patosom in dostojanstvom, da ne more degenerirati v farso...«

»Evropa se brez dvoma lahko pohvali s finejšo kvaliteto genija in talenta, toda, kolikor vem, njen izjemni značaj niti ne personificira niti ne odraža bolj intenzivnega, bolj smelega — lahko bi rekel celo bolj gibčnega množičnega življenja. V ameriškem življenju je nekaj očarljivega, zasmehljivega, varljivega, kar vse se prilega mojemu smislu za dramatičnost. V Ameriki je, zlasti v tragičnih fazah, ki se vrstijo v razvoju, v njenem gibanju in drvenju, v njenem izgubljenem občutku za vrednote in v nezadovoljstvu, ki iz tega sledi, velika obluba — mogoče zlagana, ki pa vseeno zagrabi in podžiga našo domišljijo...«

Taki pogledi so bili seveda skrajno intelektualizirane in stilizirane osebne misli in nikakor jih ne bi mogli pripisati na splošno ameriškim priseljencem. Adamič je to vedel. Ko se je boril za svojo eksistenco in cilje, se je dobro zavedal, da celo njegova bogata sposobnost za smeh ni bila kos njegovim preizkušnjam, še manj preizkušnjam drugih Američanov, pa naj so bili priseljenci ali domačini. Bilo je torej naravno, da je v tem času pričel raziskave, ki so leta 1931 prišle na dan kot knjiga *Dinamit: Zgodovina razrednega nasilja v Ameriki*; leta 1932 je zbral svoje prispevke v *Mercury*, in to je bilo jedro za

drugo knjigo, ki jo je naslovil *Smeh v džungli*. Ti dve deli, lahko rečemo, kažeta Adamičevo dokončno vključitev v ameriško življenje. O njegovem statusu ni bilo več vprašanj. Ni šlo več za to, kaj še bo iz njega, ki je bil, če verjamete ali ne, nekoč navaden doseljenec. Bilo je jasno, da bo pisatelj; njegovo področje bo Amerika in Amerikanci nasploh, priseljenici in druge rasne manjšine in pa seveda subjektivno ocenjevanje prvih dveh, kolikor mu bodo le njegove izkušnje in razum dale. V članku z naslovom *Obljubljena dežela: priseljenec iz leta 1913 gleda na Ameriko leta 1931* je ugotovil, da je kriza udarila mogoče najbolj neusmiljeno priseljence, ki so prišli ravno zato, da bi izboljšali svoj ekonomski položaj. Mnogi bi se vrnil domov, če bi šlo, in mnogi se tudi so; mislil je, da so taki »povratniki« in pa nedavne omejitve za priseljevanje kar dobri zdaj, ko se Amerika otepa s težavami. Priseljenec je bil vedno na dnu, zdaj ko je pa dno bilo tako globoko, ni bilo nič slabše, če se je priseljenec vrnil nazaj in ostal doma. Zase pa je Adamič menil, da mu še kar gre in da bo ostal.

Kot v potrditev svojih dosežkov in položaja je Adamič leta 1932 dobil Guggenheimovo štipendijo in se odločil prebiti eno leto v Jugoslaviji. Vendar bi svojemu potovanju komaj lahko rekel »vrnitev domov«. Saj končno niti ni dobro poznal svojih staršev niti svojih devet mlajših bratov in sester niti svoje rodne dežele. Toda ob prihodu so ga pozdravili ne le kot sina, ki se je vrnil, ampak tudi kot ameriškega pisatelja na glas. Tako je odkril svoj slovenski rod in vsa Jugoslavijo; to ga je navedlo na preiščevanje o njegovih ameriških lastnostih, zlasti v pogovoru s slovenskim pesnikom Otonom Zupančičem. Katera plat Adamiča, sta skupaj preudarjala, je slovenska in katera ameriška? Če bi šel Zupančič v Ameriko, ali bi tudi postal ameriški pisatelj? Adamič je na to že znal odgovoriti, globoko v sebi pa je bil vesel, da je »šel v Ameriko in postal ameriški pisatelj ter da se je lahko vrnil, tja«. Toda, če je njegova vloga priseljenca in Amerikanca bila še neizčiščena med njegovim letovanjem v Jugoslaviji, je rezultat njegovega bivanja — knjiga *Vrnitev v rodni kraj* — dal odgovor na vprašanja. Knjiga *The Native's Return* (Vrnitev v rodni kraj), ki je dosegla posebno priznanje kluba Book-of-the-Month za leto 1934 in je bila najbolj popularna knjiga o Jugoslaviji za naslednjih enajst let, je naredila Adamiča za vodilnega jugoslovanskega izseljenca. Zdaj je imel svojo ameriško domovino in obenem spet svojo rodno domovino; to redko-kateri izseljenec sploh lahko doživi. Da bi odkril še kaj več o Združenih državah, je leta 1935 odšel na popotovanje po deželi. Srečaval je vedno nove narodnostne skupine, uradnike v delavskih društvih, v državnih ter vzgojnih organizacijah in državljanke različnega izvora in položaja nasploh. Najprej so ga spoznali Slovenci, nato drugi Jugoslovani in končno priseljenici mnogih narodnosti kot človeka, ki jim je dal identiteto. V zaključku knjige *The Native's Return* je Adamič zapisal: »ogromno energije naših doseljencev je vgrajene v veličino današnje Amerike; v nebotičnikih New Yorka ..., v mostovih in železnicah širom po Ameriki ... Trdo smo delali, milijoni naših in naši dosežki to pričajo.« Vendar to še ni vsa zgodba, niti za priseljence niti za Adamiča. Razumel je občutljivost priseljenca in njegove družine glede duhovne dediščine in glede prilagoditve tudi takrat, kadar je drugačnega mnenja kot sam;

— ob vsem uspehu njegove knjige je bilo mnogo zadržanih mnenj o njej tudi med ameriškimi Slovani. Tudi sam je vedel bolje kot kdajkoli, da je amerikanizacija povezana z izgubo dragocenega izročila, da pa nepovezanost z okoljem pomeni izolacijo. V poskusu, da bi iz Amerike zvaril en narod, se je zdaj osredotočil na to, kar je imenoval enotnost v raznolikosti. Hotel je doma utrditi zavest, da je Ellis Island (to je simbol poznega priseljenstva, op. T. K.) prav tako pomemben kot Plymouth Rock (to je simbol prvih angleških priseljencev, op. T. K.) za ameriško zgodovino. Verjel je, da so otroci priseljencev, rojeni v Ameriki, pomemben dejavnik, čeprav se ga Amerika le medlo zaveda. Razmišljal je, kaj le bi lahko pomenil ta novi element za tiste, ki so se imeli za stari anglosaški rod, kako neki bodo ti novi Američani vplivali na razvoj dežele. Predvsem, se je zdelo Adamiču, so ti novi Američani bili često obremenjeni s čustvom manjvrednosti v primerjavi z državljani starega rodu. Saj niso imeli niti občutka stabilnosti starega sveta kot njihovi starši (pa čeprav se je ta odražal zgolj v izolaciji) niti kakšnega pravega cilja v deželi svojega rojstva. Obkladali so jih z vzdevki; spreminjali so si imena; bilo jih je sram svojih družin; včasih so celo sami postali ostro protipriseljsko razpoloženi. Da bi se znebil takih problemov, je Adamič predlagal »organizacijo, ki bi mogla dati tem milijonom novih Američanov vednost o njihovi dediščini in ponos ter razumevanje glede njihovega razvoja in ki bi obenem ustvarili pri starih Američanih dobrohotno razumevanje. Taka organizacija bi bila veliko vzgojno-kulturno delo; njegov osnovni namen bi bil poskus, kako harmonizirati in vključiti, kolikor je to mogoče, različne socialne in kulturne silnice v našem ljudstvu, ne da bi potlačili in uničili katerokoli dobro lastnost pri kateremkoli človeku, ampak uporabili in usmerili te dobre lastnosti za povzdig našega narodnega življenja«.

Adamič se je zavedal, da je mnogo tega, kar je predlagal, odvisno v veliki meri od razrešitve socialnih in ekonomskih problemov v Ameriki; toda ker je vedel, da *take* razrešitve še dolgo ne bo, je želel doseči napredek na tistih področjih, ki bi se jih dalo nekako obvladati. To je bilo veliko delo, toda lotil se ga je. Potoval je, se ukvarjal z revizijo zgodovinskih tekstov, predaval, intervjuval, razpošiljal obvestila in vprašalnike — »poljskim Američanom«, »judovskim Američanom« in tako naprej — ter si ustvaril dopisovanje z mnogimi. Leta 1938 je njegov dom v Milfordu, New Jersey, vedno bolj postal nabiralnik upanja, problemov in spominov, ki so mu jih pošiljali priseljenci in njihovi otroci. Njihovo delo se je kazalo v vseh njegovih knjigah. Njegovo iskanje enotnosti v raznolikosti se čuti v knjigi *Vnuki* iz leta 1935; obsega del knjige *My America* iz 1938 in je osnova zbirke *Nation of Nations*, katere štirje naslovi že nakazujejo vsebino: *From Many Lands*, (ki je dobila nagrado Johna Anisfielda za 1940), *Pot tja in nazaj* iz 1941, *What's Your Name?* iz 1942 in končno *A Nation of Nations* iz leta 1945. Temu pa bi lahko dodali še mnogo člankov na isto temo ter drugih dejavnosti, npr. uredništvo revije *Common Ground* in zbirke J. B. Lippincotta *Peoples of America*. Lahko bi opozorili, da celo bežen pogled v knjigo *From Many Lands* pokaže, da so glavne osebe tradicionalni priseljenci, toda med njimi je tudi bogati ameriški Žid iz druge generacije, ki se je sam dokopal do slovesa v svojem poslu in ki

pravi: »Saj vem, da sem Žid, sem pač, kar sem«, med njimi je Mehikanec, ki se ne da asimilirati v »Amerikanca Združenih držav«, med njimi je tudi izkoreninjeni japonski mladenič, rojen v Kaliforniji. Opozamo, da tukaj osebe za nalepkami nastopajo bolj jasno kot kjerkoli in da Adamič zaključi krog problemov ameriške nepopolne družbe in možnosti, s tem da vsaj omeni ameriškega Indijanca in ponatisne svoj posebni vprašalnik za Črnca. »Ali lahko,« je vprašal tako bele kot črne dopisovalce, »ločite tako imenovani črnski problem do splošnega rasno-kulturnega problema v Ameriki? Ali ni to le del širokega kompleksa, ki vključuje nas vse in je v bistvu samo splošni predodek in netolerantnost, nevednost in strah?«

Z nastopom druge svetovne vojne je ameriška enotnost seveda postala silno pomembna. Kar naenkrat naj bi bili en narod in tista kulturna raznolikost, o kateri je rekel Adamič, da nam daje moč, je bila mogoče tudi nevarna reč, zlasti če je pomenila navezanost na dežele, s katerimi smo bili v vojni. Kar spomnimo se križevega pota Japoncev iz Kalifornije, bridkosti nemških in italijanskih Američanov in pa dejstva, da je Adamič podpiral protimonarhistični režim v Jugoslaviji, ki je bil komunističen. Gotovo je *The Pittsburg Press* imel vso pravico vprašati leta 1943, ali se ameriški Slovani in njihovi potomci, pa tudi doseljenci drugih narodov ne bi smeli meniti za dogajanje v njihovem starem kraju. Toda obenem je *Press* pokazala bistveno nerazumevanje do Adamiča in ga označila za moskovskega komunisto; prav tako ga je napak razumela, ko se je zavzemal za ustanovitev judovske države v Palestini po vojni. Čisto preprosto, vendar ob vsej kompleksnosti vprašanja se je Adamič zavzemal za enotnost v raznolikosti, ko je Amerika vedno bolj lezla v vojno.

V bistvu Adamičevo življenje in delo, tudi če ju tako na kratko opišemo, sledita toku njegovega osebnega spajanja z Ameriko, njegovega dožemanja problema enotnosti za vse, ki so se imeli za Američane, in njegovega napora, da bi razširil svoje ideje v tem sprtem svetu. Razmišljanje o njegovem življenju in delu nam odpira še danes vprašanje o vlogi nastajajočih etničnih in nacionalnih skupin doma in drugod. Če je Adamič zares imel dve domovini, ki naj bi se združili v en sam svet, ali naj njega dolžimo, če se njegovo prizadevanje končno ni izkazalo za bolj popolno ali zadovoljivo. Saj je tudi pri človeštvu tako. Koliko domovin pa vsak med nami dejansko ima, v katerih pa naše ljudstvo živi, če ne že vezano po krvi, pa vsaj v smislu ekologije, ekonomije ali preprosto — človečnosti?

(Pripomba prevajalca: Imena ameriških knjig, krajev, itd., sem puščal v originalu, razen, če že imamo slovenski prevod ali naziv. Tine Kurent)

bolj zanimivo o svetili, in sicer zato, ker je bil tudi Louis Adamič sam v tem statusu in je v taki situaciji prebil in delal veliko let.

V svoji knjigi *Večerja v Beli hiši* tudi Louis Adamič sam razprša svoja dela po takem vrstnem redu:

* *Stože Zadar*, Yu. J. L. Ribera 1911. Iz arhivirane prevodila prof. Zorica Kurent, SIMO Ljudijana, Bratorjeva ploščad 12.

* *DINNER AT THE WHITE HOUSE* by Louis Adamic, Harper and Brothers Publishers, New York and London, 1946.

OB 25-OBLETNICI SMRTI LOUISA ADAMIČA

*Tomo Maštruko**

O Louisu Adamiču, ameriškem književniku slovenskega rodu, ki so ga pri ustvarjanju vzpodbujali tudi problemi njegove rojstne dežele Jugoslavije in problemi priseljencev v novi domovini Ameriki, je premalo napisanega, še manj pa je napisanega o njegovem delu med drugo svetovno vojno.

S problemi priseljencev, teh številnih prebivalcev Amerike, se je veliko ukvarjal in o njih pisal, posebno med II. svetovno vojno.

V prvem zvezku Enciklopedije Jugoslavije na str. 7 in 8 Branko Rudolf in Ivo Pirkovič na kratko navajata splošne podatke o rojstvu in šolanju ter vsa Adamičeva objavljena dela, skoraj po kronološkem redu. Branko Rudolf pri tem uporablja tudi obširno literaturo pisatelja samega in drugih avtorjev, ki obravnavajo Louisa Adamiča.

V isti knjigi Ivo Pirkovič s podnaslovom *Politično delo* na kratko opisuje književnikove politične aktivnosti med II. svetovno vojno in posebej poudarja sestavke, članke ter časopise, v katerih je Louis Adamič sodeloval ali jih urejal. Ob tem Ivo Pirkovič omenja tudi mnoge aktivnosti in funkcije Louisa Adamiča v organizacijah, katerih osnovna naloga je bila pomoč vojnim naporom ZDA in ostalih zaveznikov za čim hitrejšo zmago nad fašizmom. Ivo Pirkovič omenja tudi podatek, da je bil Louis Adamič še pred vojno na seznamu komunistov. Po končani vojni pa ga je McCarthyjeva organizacija ovirala celo pri literarnem delu.

Podatki v omenjenem delu so v resnici informativnega značaja. Zelo so strnjeni, kot to zahteva prostor, ki je za tak namen na voljo v znanstveni izdaji, in pa splošni normativi.

Zdi se mi, da bi morali prav dela, v katerih je Louis Adamič temeljito preučeval probleme in življenje priseljencev v ZDA ter o njih javno razpravljati, bolj natančno osvetliti, in sicer zato, ker je bil tudi Louis Adamič sam v tem statusu in je v taki situaciji prebil in delal veliko let.

V svoji knjigi *Večerja v Beli hiši!* tudi Louis Adamič sam razvršča svoja dela po takem vrstnem redu:

* 57000 Zadar, Yu, I. L. Ribara 1/II. Iz srbohrvaščine prevedla prof. Zorica Kurent, 61000 Ljubljana, Bratovševa ploščad 12.

¹ *DINNER AT THE WHITE HOUSE* by Louis Adamic, Harper and Brothers Publishers, New York and London, 1946.

A nation of nations
My native land
What's your name
Two way passage
From many lands
My America
The native's return
America and the refugees

Narod narodov
Moja rojstna dežela
Kako se pišete
Prehod v dveh smereh
Iz mnogih dežel
Moja Amerika
Vrnitev v rodni kraj
Amerika in begunci²

Razen tega je bil Louis Adamič angažiran tudi v Komiteju za obrambo »na tujem rojenih,« kakor so priseljence celo »uradno« imenovali.

Zaradi vojnih okoliščin sem bil med II. svetovno vojno eden izmed jugoslovanskih pomorščakov v New Yorku, ZDA od začetka do konca vojne. Takrat sem imel kot tajnik Kluba pomorščakov Jugoslavije priložnost in tudi nalogo zelo pogosto sodelovati z Louisom Adamičem.

Nekajkrat sva bila predsednik Kluba pomorščakov Toma Babin (španski borec) in jaz povabljeni na farmo Louisa Adamiča v Milfordu, N. Y. zaradi posvetov in sodelovanja.

Pisatelj Louis Adamič je bil zelo tesno povezan z nami pomorščaki, posebno med II. svetovno vojno. (Morda zanj ni pravi izraz »povezan«, saj je Louis Adamič že zdavnaj plul kot pomorščak na ladjah. Opravljal je izpite za delo v pristaniški pilotni službi. Ta služba je bila uvod in priložnost za njegovo obsežno literarno ustvarjanje.)

Adamičeva tesna zveza z jugoslovanskimi pomorščaki je prišla do posebne veljave med II. svetovno vojno v Združenih državah in Veliki Britaniji.

Takoj po napadu na Jugoslavijo je Adamič na straneh ameriških listov nastopil zoper zaslužnjevalce svoje stare domovine. Prav tako je neposredno po japonskem napadu na Pearl Harbour in vstopu Amerike (njegove nove domovine) v vojno proti silam osi pozival naše izseljence, naj bodo enotni in naj sodelujejo pri vojnih naporih zaveznikov za čimhitrejšo zmago nad fašizmom.

V teh svojih prizadevanjih za zbiranje vseh naših izseljencev je Adamič iskal tudi sodelavce. Našel jih je tudi pri naših pomorščakih.

Naši pomorščaki, ki so se ob izbruhu II. svetovne vojne znašli zunaj domovine (posebno tisti, ki so bili v Združenih državah), so iskali zvezo z našimi uglednimi izseljenci. Potrebovali so pomoč zoper napade predstavnikov kraljevske vlade, zlasti ambasadorja Konstantina Fotiča. Potem ko je v svet prodrla resnica o NOB v Jugoslaviji, so se ob istih nalogah, ki so jih vodile iste želje, znašli Louis Adamič in pomorščaki.

Dejstvo je, da je ravno Louis Adamič največ pomagal pri kar najhitrejšem seznanjanju širše ameriške javnosti z resnico, kdo se resnično bojuje proti okupatorju v naši domovini.

V prvi polovici 1942. leta je Louis Adamič obiskal Belo hišo, sedež vlade v Washingtonu. Ti obiski in kontakti z vlado Združenih držav so se nadaljevali ves čas vojne in so pomagali, da se je prav razlagal boj v Jugoslaviji.

² Povzeto po zaporedju izdanih del, označenih na prvi strani knjige Louisa Adamiča DINNER AT THE WHITE HOUSE / VEČERJA V BELI HIŠI. Pregled ni popoln!

Po vstopu Združenih držav v vojno proti vsem silam osi so ameriški vojni strategji imeli svoje oziroma skupne načrte tudi za Balkan. Z neko podrobnostjo teh načrtov je bil seznanjen tudi Louis Adamič: vlada Združenih držav je imela namen, da na področju Balkana (torej v Jugoslavijo) pošlje skupino prostovoljcev, ki bi bila sestavljena iz izseljencev Grkov in Jugoslovanov. Ta skupina bi morala biti v pomoč Draži Mihajloviću. Louis Adamič je imel, kot se zdi, vpliv na spremembo in dopolnitev tega načrta. Storil je vse, da se razkrinka dejavnost Draže Mihajlovića, in podal jasno sliko o dogodkih v Jugoslaviji. Načrt je bil spremenjen v toliko, da se je ustanovila le manjša skupina in ne več kot pomoč Mihajloviću. V to skupino so prišli večina om-

Clani vojne misije, naše delegacije na zasedanju ZN in skupina izseljencev in mornarjev v New Yorku leta 1945. V prvi vrsti so: kap. Th. Tijan, Oskar Magazinovič, kap. Martin Kovačević (četrti neznan) in kap. Ivo Antunović. V drugi vrsti: Vlado Dediđer, Zlatko Baloković, Sreten Zujović-Crni, Louis Adamič in neznan. V zadnji vrsti: Hary Justiz, Toma Babin, kap. A. Čulić, Lujo Goranin, sedmi je Predrag Mišanov, Vinko Ujčić in Josip Zavrtnik (drugi so nepoznani)

morščaki, ki jih je vojna ujela zunaj domovine. Sestavljali so jo strokovnjaki — kapitani, strojniki, radiotehniki in drugi. Poslani sta bili dve skupini. Vodil ju je Office of strategic services.

Glede izbora pomorščakov za to skupino se je Adamič obrnil na Klub pomorščakov Jugoslavije v New Yorku — oziroma predsednika Kluba Toma Babina. Izbor tovarišev in njihova naloga sta bili v tajnosti. Od 30 prijavljenih pomorščakov so jih izbrali 20. Po končanem posebnem tečaju in treningu

so jih 1943. leta poslali v Evropo — nekatere celo za sovražnikove linije. Kolikor je avtorju tega članka znano, je bilo v drugi skupini 17 pomorščakov. Mnogi izmed njih so padli.

Nekateri tovariši iz te skupine so vzpostavili zvezo s predstavniki NOV Jugoslavije. V Klub pomorščakov so poslali veliko fotografij, da so v Združenih državah rabile za popularizacijo boja in NOV Jugoslavije. Tako se je pobijala lažna propaganda begunske vlade v Kairu in Londonu.

Sodelovanje med Louisom Adamičem in pomorščaki se je širilo. Ni je bilo akcije Kluba pomorščakov za zbiranje pomoči za domovino, da v njej ne bi bil sodeloval tudi Adamič. Predsedoval je organizaciji za pomoč domovini War Relief of Americans of South Slavs Descent s sedežem na Lexington aveniiji št. 456 v New Yorku.

Louis Adamič je bil predsednik Združenega odbora južnoslovanskih Amerikancev v New Yorku. Bil je tudi urednik Biltena te organizacije. Poleg biltena so bile tiskane tudi druge brošure in publikacije propagandnega značaja. Glavni avtor in urednik le-teh je bil spet Adamič. V redakciji publikacij in nekaterih tehničnih službah v Združenem odboru južnih Slovanov je bilo angažiranih več pomorščakov: kap. Branko Velkaverh, Oskar Magazinović, Sime Baraba, Božo Miljaković in drugi pomorščaki, nesposobni za plovbo.

Za jugoslovanske pomorščake Louis Adamič ni bil samo eden izmed najuglednejših izseljencev, temveč tudi resnični borec zoper fašizem, prijatelj in sodelovec, ki se je zavzemal za pomoč novi Jugoslaviji, kakšna se je tedaj porajala na Balkanu. O Adamičevem ugledu med pomorščaki pričajo tudi telegrami, ki so mu jih pošiljali ob slavnostnih priložnostih in je Adamič nanje odgovarjal. Takle je tekst telegrama, ki ga je poslal ladji Sveti Duje ob priložnosti, ko so na ladji zamenjali zastavo in je na jamboru in krmi zavihrala zastava nove Jugoslavije:

The Crew »Sveti Duje«,
Norfolk, Va.
Dear Friends:

Thank you for your message. I'm glad your ship now flies the proper flag.
Death to Fascism! Liberty to the People!

Sincerely

Louis Adamič.

Zaradi njegovega sodelovanja in pomoči, ki jo je dajal našim pomorščakom med II. svetovno vojno, je Klub pomorščakov Jugoslavije v New Yorku imenoval Louisa Adamiča za svojega častnega člana.

Tukaj sem omenil samo nekatere izmed številnih srečanj in stikov med Louisom Adamičem in pomorščaki. Iz dejstva, da je življenjska pot našega uglednega pisatelja Louisa Adamiča zanesla tudi na morje in na ladje in da so bili pogosto njegovi sopotniki in prijatelji pomorščaki, lahko spoznamo, da so ta prijateljstva in srečanja z njimi vzbudila njegovo zanimanje »za tiste z ladji« in da je to brez dvoma vplivalo na njegovo književno ustvarjanje.

LOUIS ADAMIC

Milford, N.J.,

Feb 3, 1945

The Crew "Sveti Duje,"
Norfolk, Va.

Dear Friends:

Thank you for your message. I'm glad
your ship now flies the proper flag. Death to

Fascism! Liberty to the People!

Sincerely,

Louis Adamic

Listal sem po nekaterih edicijah, ki so jih objavili Louisovi prijatelji in sodelavci, in ne morem si kaj, da ne bi navedel nekatere citate, ki jih je Vladimir Dedijer podal v svoji knjigi *Izgubljeni boj J. V. Stalina* (Sarajevo, 1969). Dedijer je v omenjenem delu posvetil Louisu Adamiču večji del VI. poglavja, od str. 312—329, kjer opisuje na zelo zanimiv in originalen način svoje obiske in dopisovanje z njim od julija 1945 do 17. julija 1951.

Vendar gre za neki datum, ki ga Dedijer navaja, a se razlikuje od Adamičevega opisa. Bral sem namreč Adamičovo knjigo *Dinner at the White house* (Večerja v Beli hiši), v kateri opisuje na romanopisni, zgodovinski način mnoge tajne akcije in polemike, ob katere je zadeval in se z njimi boril od vstopa Združenih držav v vojno pa do dne objave te knjige 1946. leta.

Eden od razlogov za tale zapis je ravno to, da o istem dogodku govorita obe knjigi in pa da Vladimir Dedijer v svoji knjigi navaja del razgovora, ki ga je imel z Louisom Adamičem na njegovem posestvu v ZDA. Po svojem dnevniku iz leta 1945 V. Dedijer na str. 316 med drugim piše:

»Vstopili smo v hišo in Adamič je začel govoriti o politiki Velike Britanije, o položaju imperija, o Churchillovem obisku predsedniku Rooseveltu jese-

¹ Original telegrama hrani v zasebnem arhivu avtor tega članka.

ni 1943. leta, ko je bil Adamič skupaj s svojo soprogo povabljen na večerjo v Belo hišo in kjer je Churchill sam osebno povedal, kaj misli.⁴

Gre torej za stvar, ki ji je Louis Adamič posvetil celo knjigo, za posebno važno srečanje in razgovor v času in o času II. svetovne vojne. Našel sem bistveno razliko glede datuma tega važnega sestanka, »večerje« in razgovora. Poleg navedbe citata kronista Vladimira Dedijera v omenjeni knjigi bom zaradi točne informacije javnosti izrabil priložnost in navedel tudi nekaj odlomkov iz Adamičeve knjige, ki jo je izdal še za življenja.

Knjiga *Večerja v Beli hiši* je izšla v angleščini 1946. leta v New Yorku pri založbi Harper and Brothers Publishers. V tej izdaji v prvem poglavju pod naslovom *Povabilo* v prevodu prvega odstavka piše na 3. strani:

»Zelega bi priložnosti za razgovor z Vami,« se je glasil telegram gospe Roosevelt z dne 9. januarja 1942, »in zanima me, ali bi hoteli večerjati z menoj v torek, 13. januarja v Beli hiši, potem pa bi šli na koncert Philadelphijskega orkestra v Constitution Hallu. Dirigiral bo Toscanini. Seveda bom vesela, če bi hotela priti tudi gospa Adamič.«

»Če bi hotela priti!« je vzkliknila Stella.

Naslednjega dne je prispel telegram gospe James M. Helm, stalne tajnice Bele hiše za družabne stike: »Gospa Roosevelt je vesela, ker Vi in gospa Adamič lahko prideta na večerjo v torek 13. januarja. Črna kravata. (Op. prev. — ni šlo za veliko slovesnost.) Sedem trideset.«⁵

Kako važna se je zdelo Louisu Adamiču razprava na tej večerji oziroma sestanku državnikov, priča tudi podrobnejši Adamičev opis na str. 10 v tej knjigi. O sedežnem redu pri večerji po protokolu Hiše piše sam:

Vzel je lepenko, ki jo je nosil pod roko in bežno pogledal na to, kar se je zdelo kot razpored za mizo. »Gospa Adamič,« je rekel, »vi boste sedeli na predsednikovi desni strani.«

Stella je zavrtela oči, požrla slino in me pogledala z izrazom, v katerem so bili pomešani presenečenje, zadovoljstvo, zabava in strah.

Jaz sem se zasmejal, mogoče malo nervozno.

Gospod Clark se je nasmehnil: »Naj Vas nikaner ne skrbi, gospa Adamič. Lažje vam bo kot kateremukoli v tej sobi.«

»Ali bo?« je rekla Stella.

»Oh, da,« je brezskrbno rekel gospod Clark. »Oseba, ki sedi ob predsedniku, se najbolj zabava, on vsakomur olajša stvar. A Vi, gospod Adamič, boste sedeli na levi strani gospe Roosevelt.«

Cemu ta pristranost? — sem pomislil in se zabaval.

Gospod Clark je pomahal, naj mu sledimo.⁶

Po podatkih, ki jih navaja Louis Adamič v svoji knjigi, in po datumu, ki ga je navedel Vladimir Dedijer v času »vabila na večerjo« oziroma razprave Louisa Adamiča in Winstona Churchilla pri večerji v Beli hiši v Washingtonu,

⁴ Vladimir Dedijer, IZGUBLJENA BITKA J. V. STALJINA, Založba Svjetlost, Sarajevo, 1969. leta, str. 316.

⁵ Louis Adamič, DINNER AT THE WHITE HOUSE, str. 3.

⁶ Prav tam, str. 10.

je razlike okoli dvajset mesecev: Adamič nedvomno navaja datum 13. januar 1942, a Dedijer piše, da je to bilo jeseni 1943. leta.

Zelo pomembna razlika v času za razpravo o poteku važnih in odločilnih načrtov za razvoj in mogoče tudi za izid II. svetovne vojne!

V omenjeni knjigi navaja Louis Adamič zamisli »svojega« načrta, ki ga je kmalu potem tudi predložil predsedniku F. D. Rooseveltu. Pri izdelavi tega načrta so poleg Adamiča sodelovali še trije izseljenci: študent politične ekonomije Nikola Mirković, Jugoslovan, George Skouras, rojen v Grčiji, in njegov rojak Nick Cladakis, rojen v ZDA.

Knjiga *Večerja v Beli hiši* je posvečena spominu Georgea Skourasa.

Ti štirje ugledni izseljenci so se angažirali tudi za konkretizacijo svojega načrta. Predložili so ga v pismeni obliki. V pismu so med drugim poudarili, ... naj Združene države formirajo legijo tujcev, ki bi ji lahko rekli Ameriška legija za svobodo, z bazami na Srednjem vzhodu.

Legijo naj bi sestavljale majhne in hitro gibljive enote iz Jugoslovanov, Grkov, Italijanov-antifašistov, Bolgarov, Albancev, Židov in drugih narodnosti, ki sedaj še ne sodelujejo kot bojovníki v vojni. Borili naj bi se pod »zvezdami in programi« (op. prev. — pod ameriško zastavo), poveljevali pa naj bi jim ameriški oficirji. Takšna legija bi se morala rekrutirati deloma tukaj, deloma v Afriki ali na Srednjem vzhodu, deloma pa izmed ljudi ki bodo — ko se to razve — gotovo pobegnili iz Jugoslavije, Grčije, Italije, Bolgarije, Albanije in drugih držav z namenom, da se pridružijo legiji. Takšna legija bi morala uriti diverzante za napade na okupirana ozemlja, vzpostaviti stike s tamkajšnjimi antinacističnimi voditelji, zbirali podatke, služili kot faktor v psihološki vojni, pripravljati se za morebitno invazijo ... (str. 144)⁷

Kmalu potem ko je predsednik ZDA F. D. Roosevelt prejel predloge Louisa Adamiča, mu je odgovoril s pismom, ki se glasi:

Bela hiša

Washinton

3. marca 1942

Dragi moj gospod Adamič,

Vaše pismo z dne 3. februarja je zelo koristno za preučevanje in razgovore, ki se vodijo v zvezi z metodami vojnih operacij v deželah pod sovražno okupacijo.

Projekti, ki jih je mogoče uresničiti, so po svoji naravi neprimerni za razpravljanje v pismu. Kljub temu Vam lahko zagotovim, da vladni oddelki in agencije, ki se ukvarjajo s tovrstnimi zadevami, resno raziskujejo mnoge faktorje, med katerimim so tudi taki, ki jih Vi omenjate. Seveda morajo koordinirati svoje razprave, kajti vsa vprašanja, ki se nanašajo na rekrutiranje tujcev, na finance, klasifikacijo posamezne službe itd., so del tega problema, prav tako tudi upoštevanje splošne vojne strategije.

Sporočila in sugestije, ki so v Vašem zanimivem pismu, a zadevajo posebej Jugoslavijo in Grčijo, bodo v veliko pomoč pri tem delu.

Vaš iskreno vdani

F. D. Roosevelt.*

⁷ Prav tam, str. 144.

* Prav tam, str. 145.

THE WHITE HOUSE

WASHINGTON

March 3, 1942

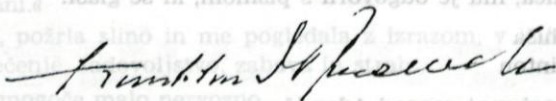
My dear Mr. Adamic:

Your letter of February 3 has been very useful in the studies and discussions which are in progress concerning eventual methods of military operations in enemy-occupied countries.

While the projects which might be worked out would by their nature be unsuitable for discussion in correspondence, I can assure you that the Government departments and agencies interested in work of this kind are giving serious examination to many factors such as those you mention. They are obliged of course to coordinate their discussions, since questions regarding foreign enlistments, finance, selective service classifications, etc., all enter into the matter, as well as considerations of general war strategy.

The information and suggestions contained in your interesting letter, concerning Yugoslavia and Greece in particular, will be most helpful in this work.

Very sincerely yours,

Mr. Louis Adamic,

Milford, New Jersey.

Zaradi posebno pomembne aktivnosti Louisa Adamiča v vojnih naporih zaveznikov, posebej pa zaradi dela in zvez s tajnimi obveščevalnimi organizacijami navajam tu še nekaj citatov iz knjige *Večerja v Beli hiši* (str. 146):

Del tega je prevzel Urad za strateško dejavnost (Office of Strategic Services), skupina »plašč in bodalo«, katere podvigi (mnogi med njimi izvrstni) so bili široko publicirani 1945. leta. Ta urad je začel sprejemati ljudi drugih narodnosti pa tudi Amerikance, ki so po rodu iz tistih držav, v katerih je organizacija nameravala delovati.

Nicholas Mirkovich je bil eden izmed nenaturaliziranih priseljencev, ki je bil sprejet z namenom, da ga uporabijo v zvezi z Jugoslavijo.

Nick Cladakis je postal letalski kapetan in so ga poslali v Egipt, ker je menil, da od tam lahko kaj stori za Grčijo. Vendar je po prihodu v Egipt ostal zvezanih rok. Do konca 1943. leta je F. D. Roosevelt popustil Churchill-

lovemu prizadevanju, naj imajo Britanci glavno besedo na Srednjem vzhodu, kamor so sedaj prvič začeli prištevati tudi Balkanski polotok; Britanci pa, ki so delovali preko Američanov, pripravljenih na sodelovanje z njimi pod njihovimi pogoji, so onemogočali take Amerikance, kot je bil Nick, ki so hoteli izkoristiti ugled v Grčiji za podporo demokraciji. Nekega dne spomladi 1944. leta je odšel Nick, v času, ko ni bil v službi, z občutkom popolne nemoči z letalsko posadko na nevarno nalogo. Letalo je bilo napadeno in poškodovano, Nick je bil ranjen. Drugi so se spustili s padalom, a Nick je ostal v letalu, ki se je zrušilo v Sredozemsko morje. Skoraj ob istem času je bil drugi Američan Nick Mirkovich na nekem jadranskem otoku ubit iz sovražnega izvidniškega letala v nizkem letu. Tja je prišel iz Barija v Italiji, a ne po dolžnosti (njegovo delo je bila obveščevalna služba, ne pa borba), temveč iz dolgega časa. Tudi njega niso koristno uporabili.⁹

In še dalje v isti razpravi Louis Adamič navaja:

...še ob koncu 1943. leta nismo imeli ameriške obveščevalne službe na Balkanu, čeprav so bili načrti, da se bomo v invaziji tega ozemlja pridružili Britancem, stalno navzoči. Vedeli smo samo, da Britanci želijo, naj Washington ve za odporiška gibanja in kvizlinško sodelovanje v Grčiji in Jugoslaviji. Prvo obvestilo o Jugoslaviji, dobljeno iz prve roke od ameriške vojske, je prišlo jeseni tega leta, ko je major Louis Hout, OSS oficir v Kairu, obiskal partizansko osvobojeno ozemlje in odpeljal s seboj majorja Farrisha, ki je bil tja poslan s padalom nekaj mesecev prej. Zaradi takšne podjetnosti je Huota ostro kritiziral brigadni general MacLean, Churchillov prijatelj in vodja britanske obveščevalne službe na Balkanu, in zato je bil Huot celo izgnan s sredozemskega bojišča. Eden njegovih predstojnikov v Kairu je bil namreč mož, čigar antikomunizem, kakršen je neovirano operiral v odsotnosti ameriške politike, ga je — kljub njegovemu prirojenemu ameriškemu antibritanizmu — privedel do tega, da je postal orodje britanske politike, ki je na Srednjem vzhodu bila odkrito antisovjetska, antislovanska in proti vsem malim narodom, in ga pripravil, da je bil zoper odporiška gibanja, ki jih niso potrdili britanski agenti.

Ko se je George Skouras pridružil OSS in v začetku 1944. leta odšel v Kairo z upanjem, da bo uporaba magične besede »Amerika« prinesla enotnost Grčiji, je ta mož storil vse, kar je mogel, da mu onemogoči to namero. Končno mu je celo rekel: »Britanci ne želijo zedinjene Grčije.«¹⁰

V razvoju tega načrta je Louis Adamič mnogokrat hitro obvestil Klub pomorščakov, in sicer tako, da je takoj po vrnitvi iz Washingtona poklical na posestvo predsednika Kluba tovariša Toma Babina; včasih je predsednika spremljal tudi avtor tega članka.

V sestav skupine v prvi polovici leta 1943 je prišlo okoli 20 šolanih pomorščakov. Prejšnja skupina iz leta 1942 je bila manjša. Zaradi svoje vse večje politične aktivnosti, bolj javne kot strogo konspirativne (ki bi jo morda le kazalo opravljati strogo konspirativno), kot javni deavec

⁹ Prav tam, str. 146–147.

¹⁰ Prav tam, str. 150.

in pisatelj je Louis Adamič postajal vse bolj predmet pozornosti raznih obveščevalcev in agentov, večinoma antikomunistično usmerjenih.

V svojih aktivnostih in ogromnih naporih za hitrejšo zmago zaveznikov nad fašizmom in v konec vojne je Louis Adamič imel čedalje večje težave.

O tem piše na str. 157 in 159 v knjigi *Večerja v Beli hiši*:

Kongres je potrdil zakon, ki zahteva od vsakogar, ki je aktivno zainteresiran za obliko vladavine kakšne tuje države, da mora biti prijavljen v Ministrstvu za pravosodje kot »tuji agent«. Stotine ljudi se je moralo prijaviti, vendar relativno majhno število od 26.000 znanih britanskih agentov. Nekajkrat so mi poslali formularje za prijavo, a sem izpolnitev odklonil s trditvijo, da nisem izolacionist.¹¹

Zelo zanimivo je, da Louis Adamič omenja število »znanih britanskih« agentov, izmed katerih so zelo majhno število registrirali. Mnogi izmed njih so delali skupaj z onimi iz Jugoslavije za obveščevalno službo in za vrnitev mladega jugoslovanskega kralja Petra na prestol po končani vojni.

Skoraj celo trinajsto poglavje Louis Adamič obdeluje vse te načrte in probleme, ki so ves čas od 1943 do 1945 bili proti njegovim iskrenim akcijam in proti željam velike večine naprednih in progresivnih izseljencev ter njihovih otrok.

Nastajale so težave in Louisa Adamiča so začeli motiti v vsem, celo v njegovem književnem ustvarjanju. V svojih nadaljnjih pismih sluti tudi nevarnost. Sam piše:

V času od 1943. do 1945. leta so me trije člani Komiteja štirikrat ovadili v Hiši (op. prev. — Bela hiša), opirajoč se na izkrivljanja polresnice in laži, ki so jih dobili deloma iz Fotičevih preiskav. V letu 1944 je bila napadena UNRRA zato, ker me je direktor njenega Centra za vzgojo na univerzi v Marylandu poklical, naj nekajkrat spregovorim njegovim gojencem.¹²

In spet nadaljuje:

Nekaj časa so prisluškovali po mojem telefonu, ne vem točno po čigavem naročilu. To je bilo mučno, pa je bilo tudi protizakonito. Kadar prisluškujejo na vaši liniji, se slabše sliši. Nekega dne sem rekel prijatelju, ki me je poklical: »Poslušaj, tale telefon nadzorujejo. Naj te to ne moti. Pogovoriva se svobodno kot ponavadi. Preidiva k stvari. Naj se kaj nauči, kdor posluša.« Kmalu potem je linija prenehala oddajati občasne zvoke, ki spremljajo prisluškovanje.¹³

Na str. 160 v isti knjigi piše Adamič:

V začetku 1943. leta je tisk objavil, da bo Fiorello La Guardia imenovan za brigadnega generala in da bo prevzel posebno nalogo, vezano za Italijo in Balkan, in jaz naj bi postal eden njegovih pomočnikov. Iz tega ni bilo nič.

Nekega tedna v zgodnji pomladi 1944. leta dva ali tri dni nisem prejel nobene važne pošte. Nato je prišla cela kopica. Prepričan sem bil, da jo je zadržala tajna služba, ki se je zanimala za moje delo, moje poglede in stike. V kopici pisem je bilo tudi eno od F. D. Roosevelta; z njim mi je odgovoril

¹¹ Prav tam, str. 159.

¹² Prav tam, str. 158.

¹³ Prav tam, str. 159.

na moje pismo, v katerem sem urgiral opustitev vseh načrtov za popolno invazijo ameriških in britanskih sil na Balkan in predlagal, da namesto tega oskrbimo Titove partizane s težkim materialom in tako olajšamo Jugoslovanom osvoboditev. Ob predložitvi tega načrta sem imel strokovno pomoč nekaterih ameriških prijateljev iz vojske, ki so bili malo predtem pregnani s sredozemskega bojišča, ki ga nadzorujejo britanske sile. Zahvaljujoč se mi za to, me je F. D. Roosevelt prepričeval, da je storjeno vse, kar je mogoče, da se pomore partizanskim silam v Jugoslaviji.¹⁴

In ko je Louisu Adamiču bilo vse popolnoma jasno in ko se je že oblikovala politika konca II. svetovne vojne v skoraj vseh načrtih, vsaj glede odnosa zaveznikov in kraljevske vlade do naše države, je Louis Adamič storil vse odločnejše korake; zaradi njih pa je čedalje bolj prihajal v spor s politiko nekaterih oficirjev Ameriške obveščevalne službe in British Intelligence Servicea, kar odkriva tudi tole Adamičevo pismo, ki ga je naslovil Uradu za strateško dejavnost (OSS) v ZDA:

Gospodu Davidu Williamsonu iz OSS v Washingtonu sem 2. avgusta 1944. leta napisal pismo. Tukaj je odlomek: — Kar zadeva najin razgovor v vaši pisarni 26. julija glede možnosti mojega sodelovanja znotraj Vaše organizacije v Jugoslaviji: meni je do tega, da bi me vključili in na razpolago bom, če sem potreben OSS potem, ko bodo razloženi sledeči paragrafi.

1. Moje prepričanje že od začetka 1943. leta je bilo, da bo povojni razvoj v celotni Jugoslaviji, vključujoč Srbijo, rezultiral iz narodnoosvobodilnega gibanja pod Titovim vodstvom in da je edina zdrava osnova za ameriško stališče oziroma politiko do Jugoslavije popolno soglasje s takim razvojem. Ko bi ne bilo organizacije in politične, moralne ter duhovne dinamike, ki se je ustvarila v partizanskem gibanju zoper sovražnika, bi bilo zdaj popolnoma nemogoče obravnavati jugoslovanski problem.

Dolgo to ni bila osnova našega uradnega razmišljanja o Jugoslaviji. Ne vem, ali je zdaj. Še pred dvema mesecema so bili naši oficirji v Kairu odkrito zoper partizane. Mogoče so še vedno.

Ameriški ugled je bil na Balkanu vedno velik. Naše zavlačevanje priznanja Titovega gibanja je škodovalo temu ugledu, vendar se to da popraviti. Prepričan sem, da bi bil lahko še večji, kot je bil pred 1942—1944, in da se lahko postavi osnova za dolgotrajne konstruktivne odnose med Združenimi državami in Jugoslavijo. Jaz sem pripravljen, da pri tem pomagam, kolikor morem. Vendar bom lahko uspešno pomagal kot član Vaše organizacije, priložene štabu ameriškega generala, ki poveljuje v Jugoslaviji (kamor Vi predlagate, da me postavijo) samo, če se je Vaše službeno stališče do nove Jugoslavije spremenilo ali se spreminja. Ne vem, ali bi lahko uspešno delal pod predstojniki, ki so sovražni Titovemu razvoju ali ga nočejo sprejeti ali pa z njim ne sodelujejo.

Gre za to: če nismo priznali ali če ne začenjamo priznavati načrtnosti tistega, kar se tam dogaja, potem ne kaže, da bom veliko koristil in se mi zdi boljše, da ostanem tukaj. Če pa jo bomo priznali, tedaj verjetno lahko koristim in, kot sem že rekel, želim, da me pošljejo tja.

¹⁴ Prav tam, str. 160.

2. Zdi se mi, da bi bila velika pomota poslati me v Jugoslavijo, a onemogočiti me kot pisatelja. Če imam tam ugled, je to zato, ker sem napisal dve knjigi o tej deželi in sem bil predsednik Združenega odbora južnoslovanskih Amerikancev od junija 1943. do aprila 1944. leta. Moji pogledi na pretekle dogodke v Jugoslaviji so splošno znani. Tito in drugi voditelji so brali moje knjige. Če bi me poslali tja, bi se lahko sklepalo da sem prišel ravno zaradi tistega, kar sem napisal in da so Združene države sprejele tamkajšnji razvoj. Po drugi strani pa, če ne bi mogel izraziti svojih znanih pogledov in idej, bi lahko postal predmet sumničenj in bi motivi Združenih držav, da me pošljejo tja, postali vprašljivi.

Razen tega je moje glavno sredstvo dela in izražanja pisanje in ovirati ga, bi pomenilo onemogočiti mojo koristnost.

Če bi bil poslan v Bari za mesec ali dva, od tam pa kar se da hitro v Jugoslavijo, bi lahko veliko storili v razgovorih z ljudmi, posebno z novimi narodnimi in lokalnimi voditelji, ker mnoge izmed njih poznam še iz časa svojega obiska tam 1932—1933, in z mnogimi drugimi, ki poznajo mene; moja pomoč bi bila, da bi pisal za njihov tisk, obiskoval njihove ustanove, se udeleževal njihovih sestankov in kongresov, da bi pisal o razvoju v Jugoslaviji za ameriške publikacije, potem pa bi nekatere teh člankov prevedel v jugoslovanske jezike, s čimer bi odkrival in razlagal prizadevanja in razmere pristojnim ameriškim oficirjem in uradnim osebam v Jugoslaviji, s katerimi bi sodeloval.

Imel bom ugoden položaj pri Jugoslovanih. Oni bodo z menoj svobodno govorili, povedali mi bodo stvari, ki jih drugim ljudem ne bi odkrili. Moral pa bom biti previden, da ne bom zlorabil njihove zaupnosti. V splošnem ne bom vohunil za ljudmi, razen v važnih razmerah, situacijah, razvojih in tendencah. Imel bom za svojo dolžnost, da obvestim svoje predstojnike samo o tistih posameznikih ali skupinah, ki so nevarni za interese in namene Združenih držav in za obstoječi razvoj v Jugoslaviji. Lahko se nadejam, da bom uspel le tedaj, če mi bodo verjeli moji Amerikanci o Jugoslaviji in sami Jugoslovani.

3. V najinem razgovoru je bila omenjena moja »leva« orientacija. Klevete pomenijo različnim ljudem različno. Jaz jih na splošno ne maram. Mnogi ljudje, vključno nekateri v Washingtonu, menda mislijo, da »levo« pomeni nasilno, izdajalsko subverzijo. Če bi to oznako uporabili zame, jo jaz sprejemam povsem v klasičnem pomenu LEVI — to je tisti, ki imajo relativno liberalna ali demokratska prepričanja (Oksfordski slovar). Zdi se mi, da bi morali poslati mene v Jugoslavijo, ker sem »levi« po tej definiciji in ker sem član nekaterih ameriških organizacij, ki se trudijo za izboljšanje splošne blaginje, za spoštovanje manjših in za druge demokratične pojme in aspiracije...¹⁵

Ko že govorimo o Louisu Adamiču in o nekaterih do zdaj neznanih momentih iz njegove aktivnosti ter angažiranju za stvar nove, svobodne Jugoslavije še v ognju II. svetovne vojne, tedaj ne moremo mimo pisma, ki ga je Louis Adamič 1943. leta poslal predsedniku Združenih držav komaj nekaj ur po padcu Mussolinijeve »vladavine« in je bilo objavljeno v časopisu, ki ga je izdajalo Združenje svobodne Jugoslavije v Londonu.

¹⁵ Prav tam, str. 273—276 (v dodatku med opombami).

Telegram se glasi:

Predsedniku Združenih držav

Bela hiša, Washington, D. C.

Dragi gospod Predsednik,

pošiljam Vam tole pismo kot predsednik komaj ustanovljenega Združenega komiteja, ki predstavlja veliko večino Američanov jugoslovanskega rodu. Želimo Vam izraziti veliko hvaležnost zaradi Mussolinijevega padca, ker je njegov dvajsetletni režim terorja tlačil ne samo narod Italije, ampak tudi in še posebno nad 600.000 Slovencev in Hrvatov, katerih ozemlje je pripadlo Italiji na osnovi tajnega Londonskega pakta, kljub dejstvu, da je Vaš veliki prehodnik Woodrow Wilson močno protestiral proti temu.

Naš komite je popolnoma ameriška organizacija. Naš namen je v prvi vrsti krepiti enotnost vseh Američanov jugoslovanskega rodu, kar zadeva delovne napore, in doseči pravico vplivati na povojne načrte in operacije. Naša naloga je, da govorimo v interesu vseh južnih Slovanov, ki zaradi vojnih naporov in boja zoper sile osi ne morejo govoriti v svojem imenu.

Naš komite in več kot milijon ameriških Jugoslovanov, ki ga mi predstavljamo, zelo močno čuti problem Istre, Trsta in Gorice, mest Reke in Zadra in dalmatinskih otokov, ki vsi po logiki pripadajo Jugoslaviji in Balkanu, so pa pod Italijo od prejšnje vojne. Menimo, da je normalno, s stališča svetovnega miru in pravice, da se ta ozemlja priključijo bodoči jugoslovanski državi, ki jo mi vidimo kot demokratično federacijo.

Popolnoma verjamemo v Vašo deklaracijo iz Casablance in drugih mest, v katerih se zahteva brezpogojno predaja, ter verujemo v Vas, Sir, da se v morebitnih razgovorih za separatni mir z Italijo ne bo ukrenilo nič, kar bi italijanskim imperialistom pomagalo obdržati slovansko zemljo.

S prisrčnimi osebnimi pozdravi

Vaš vdani Louis Adamič

Milford, New Jersey

26. julija 1943.¹⁶

Iz vsebine tega telegrama, naslovljenega na predsednika Združenih držav, je razvidno, da je naš veliki pisatelj pozorno spremljal razvoj dogodkov v domovini in da se je tudi sam skrajno trudil za razrešitev nekaterih aktualnih vprašanj v Jugoslaviji že med II. svetovno vojno.

Za objavo teh nekaj citatov iz knjige Louisa Adamiča *Večerja v Beli hiši*, ki je izšla 1946. leta v ZDA, in iz pisem, naslovljenih F. D. Rooseveltu, ter mojega dela *Louis Adamič in pomorščaki*, je več razlogov, a najvažnejša je počastitev spomina 25. letnice smrti Louisa Adamiča in 30. obletnice zmage nad fašizmom.

Spominjam se Louisa Adamiča kot neutrudnega delavca, ki je vse svoje umske in fizične sposobnosti vlagal v boj zoper fašizem, za zatiranje krivice,

¹⁶ Vsebino telegrama je objavil bilten Združenja Svobodna Jugoslavija v Londonu 1943. leta.

2. Zdi se mi, da bi bila velika pomota poslati me v Jugoslavijo, a onemogočiti me kot pisatelja. Če imam tam ugled, je to zato, ker sem napisal dve knjigi o tej deželi in sem bil predsednik Združenega odbora južnoslovanskih Amerikancev od junija 1943. do aprila 1944. leta. Moji pogledi na pretekle dogodke v Jugoslaviji so splošno znani. Tito in drugi voditelji so brali moje knjige. Če bi me poslali tja, bi se lahko sklepalo da sem prišel ravno zaradi tistega, kar sem napisal in da so Združene države sprejele tamkajšnji razvoj. Po drugi strani pa, če ne bi mogel izraziti svojih znanih pogledov in idej, bi lahko postal predmet sumničenj in bi motivi Združenih držav, da me pošljejo tja, postali vprašljivi.

Razen tega je moje glavno sredstvo dela in izražanja pisanje in ovirati ga, bi pomenilo onemogočiti mojo koristnost.

Če bi bil poslan v Bari za mesec ali dva, od tam pa kar se da hitro v Jugoslavijo, bi lahko veliko storili v razgovorih z ljudmi, posebno z novimi narodnimi in lokalnimi voditelji, ker mnoge izmed njih poznam še iz časa svojega obiska tam 1932—1933, in z mnogimi drugimi, ki poznajo mene; moja pomoč bi bila, da bi pisal za njihov tisk, obiskoval njihove ustanove, se udeleževal njihovih sestankov in kongresov, da bi pisal o razvoju v Jugoslaviji za ameriške publikacije, potem pa bi nekatere teh člankov prevedel v jugoslovanske jezike, s čimer bi odkrival in razlagal prizadevanja in razmere pristojnim ameriškim oficirjem in uradnim osebam v Jugoslaviji, s katerimi bi sodeloval.

Imel bom ugoden položaj pri Jugoslovanih. Oni bodo z menoj svobodno govorili, povedali mi bodo stvari, ki jih drugim ljudem ne bi odkrili. Moral pa bom biti previden, da ne bom zlorabil njihove zaupnosti. V splošnem ne bom vohunil za ljudmi, razen v važnih razmerah, situacijah, razvojih in tendencah. Imel bom za svojo dolžnost, da obvestim svoje predstojnike samo o tistih posameznikih ali skupinah, ki so nevarni za interese in namene Združenih držav in za obstoječi razvoj v Jugoslaviji. Lahko se nadejam, da bom uspel le tedaj, če mi bodo verjeli moji Amerikanci o Jugoslaviji in sami Jugoslovani.

3. V najinem razgovoru je bila omenjena moja »leva« orientacija. Klevete pomenijo različnim ljudem različno. Jaz jih na splošno ne maram. Mnogi ljudje, vključno nekateri v Washingtonu, menda mislijo, da »levo« pomeni nasilno, izdajalsko subverzijo. Če bi to oznako uporabili zame, jo jaz sprejemam povsem v klasičnem pomenu LEVI — to je tisti, ki imajo relativno liberalna ali demokratska prepričanja (Oksfordski slovar). Zdi se mi, da bi morali poslati mene v Jugoslavijo, ker sem »levi« po tej definiciji in ker sem član nekaterih ameriških organizacij, ki se trudijo za izboljšanje splošne blaginje, za spoštovanje manjših in za druge demokratične pojme in aspiracije...¹⁵

Ko že govorimo o Louisu Adamiču in o nekaterih do zdaj neznanih momentih iz njegove aktivnosti ter angažiranju za stvar nove, svobodne Jugoslavije še v ognju II. svetovne vojne, tedaj ne moremo mimo pisma, ki ga je Louis Adamič 1943. leta poslal predsedniku Združenih držav komaj nekaj ur po padcu Mussolinijeve »vladavine« in je bilo objavljeno v časopisu, ki ga je izdajalo Združenje svobodne Jugoslavije v Londonu.

¹⁵ Prav tam, str. 273—276 (v dodatku med opombami).

Telegram se glasi:

Predsedniku Združenih držav

Bela hiša, Washington, D. C.

Dragi gospod Predsednik,

pošiljam Vam tole pismo kot predsednik komaj ustanovljenega Združenega komiteja, ki predstavlja veliko večino Američanov jugoslovanskega rodu. Želim Vam izraziti veliko hvaležnost zaradi Mussolinijevega padca, ker je njegov dvajsetletni režim terorja tlačil ne samo narod Italije, ampak tudi in še posebno nad 600.000 Slovencev in Hrvatov, katerih ozemlje je pripadlo Italiji na osnovi tajnega Londonskega pakta, kljub dejstvu, da je Vaš veliki prehodnik Woodrow Wilson močno protestiral proti temu.

Naš komite je popolnoma ameriška organizacija. Naš namen je v prvi vrsti krepiti enotnost vseh Američanov jugoslovanskega rodu, kar zadeva delovne napore, in doseči pravico vplivati na povojne načrte in operacije. Naša naloga je, da govorimo v interesu vseh južnih Slovanov, ki zaradi vojnih naporov in boja zoper sile osi ne morejo govoriti v svojem imenu.

Naš komite in več kot milijon ameriških Jugoslovanov, ki ga mi predstavljamo, zelo močno čuti problem Istre, Trsta in Gorice, mest Reke in Zadra in dalmatinskih otokov, ki vsi po logiki pripadajo Jugoslaviji in Balkanu, so pa pod Italijo od prejšnje vojne. Menimo, da je normalno, s stališča svetovnega miru in pravice, da se ta ozemlja priključijo bodoči jugoslovanski državi, ki jo mi vidimo kot demokratično federacijo.

Popolnoma verjamemo v Vašo deklaracijo iz Casablance in drugih mest, v katerih se zahteva brezpogojno predaja, ter verujemo v Vas, Sir, da se v morebitnih razgovorih za separatni mir z Italijo ne bo ukrenilo nič, kar bi italijanskim imperialistom pomagalo obdržati slovansko zemljo.

S prisrčnimi osebnimi pozdravi

Vaš vdani Louis Adamič

Milford, New Jersey

26. julija 1943.¹⁶

Iz vsebine tega telegrama, naslovljenega na predsednika Združenih držav, je razvidno, da je naš veliki pisatelj pozorno spremljal razvoj dogodkov v domovini in da se je tudi sam skrajno trudil za razrešitev nekaterih aktualnih vprašanj v Jugoslaviji že med II. svetovno vojno.

Za objavo teh nekaj citatov iz knjige Louisa Adamiča *Večerja v Beli hiši*, ki je izšla 1946. leta v ZDA, in iz pisem, naslovljenih F. D. Rooseveltu, ter mojega dela *Louis Adamič in pomorščaki*, je več razlogov, a najvažnejša je počastitev spomina 25. letnice smrti Louisa Adamiča in 30. obletnice zmage nad fašizmom.

Spominjam se Louisa Adamiča kot neutrudnega delavca, ki je vse svoje umske in fizične sposobnosti vlagal v boj zoper fašizem, za zatiranje krivice,

¹⁶ Vsebino telegrama je objavil bilten Združenja Svobodna Jugoslavija v Londonu 1943. leta.

zoper zaslužnjevanje in za pravo, resnično demokracijo. Upravičena je trditev, da je padel kot žrtev v tem boju.

Ne nazadnje pa je razlog tudi to, da sem bil pod vplivom okoliščin pet let II. svetovne vojne eden izmed Adamičevih sodelavcev pri podobnih nalogah in za iste cilje. O vseh važnejših dogodkih smo bili vedno pravočasno obveščeni prav po Louisu Adamiču, torej iz prve roke.

Drugega dela knjige *Večerja v Beli hiši* z naslovom Dopolnila in beležke, ki je izhajal v časopisih in dnevnikih kot POGLED NAZAJ, in kritike knjige *Prehod v dveh smereh*, ki je bila objavljena 6. oktobra 1941. leta, nisem obravnaval. Med omenjenimi razmišljanji je nekaj zelo pozitivnih, ki podpirajo Adamičeva stališča, nekaj pa je žolčnih obsodb Louisa Adamiča, češ da je komunist.

Od teh pisem sem navedel samo odlomek obširnega pisma, ki ga je Louis Adamič poslal 2. avgusta 1944. leta nekemu vodji OSS. V tem pismu Adamič podaja mnenje in oceno o mnogih vplivnih oficirjih te službe, ki so posebno spremljali razvoj položaja na Balkanu, zlasti v Jugoslaviji.

Predvsem v tem pismu, a tudi v drugih besedilih knjige *Večerja v Beli hiši*, so razvidne avtorjeve ocene tedanje administracije — posebej vojaških krogov Združenih držav; njegove ugotovitve se prav zdaj čedalje bolj potrjujejo in postajajo vse bolj aktualne. Lahko pa tudi pomagajo iskati razlago za skrivnostno in nasilno smrt Louisa Adamiča.

KAM STE SKRILI BOGA

Janez Perovšek*

Nazadnje je kazalo najslabše. Govorili so, da mora biti vojne zdaj zdaj konec, njo pa so nagovarjali, naj se da prepeljati z letalom v Italijo. Vedela pa je, da mora ostati v domovini. Saj je šla zato v partizane, da je ne bi odveli v Italijo in Nemčijo. Kako naj bi šla zdaj sama, po svoji volji? Nikakor ne!

Potem so jih zbrali z vseh strani osvobojenega ozemlja in se v dolgi vrsti odpravili ne proti Ljubljani, ne proti njenemu domu, ampak prek Kolpe nekam globoko na hrvaško stran v Gorski Kotar. Vse to je partizansko ljudstvo begalo in še bolj podžgalo hrepenenje po zmagi, po domu. Pomlad jih je burila in spominjala na tisočletno pravljico vseh ljudstev, da je pomlad zmaga nad zimo, smrtjo in vsemi sovražniki življenja.

Kar se je vse obrnilo na dobro. Vrnili so se čez Kolpo ter se obrnili naravnost proti Ljubljani po široki državni cesti. Kje so zdaj tiste stezice in poti skozi gozdove in polja? Zdaj je konec njene kuhinje. Mati Franca je vedela, da je poslej ne bodo več potrebovali pri vojaki — ne v Ljubljani ne kje drugje, pač pa jo rabi dom in njena družina. Vse novice so bile take, da o zmagovitem koncu vojne ni več dvomila. Prganjani in razgnani na vse konce te male domovine se bodo menda spet zbrali doma. Mar se bodo res? Ali vsi?

Na tej dolgi prašni poti se je sproščeno prepustila mislim, kaj bo še lahko posadila in posejala. Končno ne bo treba več prositi hrane drugod. Sama bo pridelala zadosti za svoje in nekaj še za druge. Prikazala se ji je slika domačije, kakršno je doživljala pred vojno vsakikrat, ko se je vračala domov s polja ali od drugod. Pes je od veselja zalajal, mačka se ji je brž priliznjeno drgnila ob noge, prašiči so skočili s poležkavanja na noge in zarinkali, da ne bi zamujala s krmo. In ko so njeni koraki zaštorljali navzdol k hlevu, so zahrzali tudi konji in zamukale krave. Niso se oglašali samo zato, da bi jim kaj prinesla v jasli. Prav dobro je čula v njihovih glasovih tudi topel pozdrav njej sami, ker jo spet vidijo in slišijo. Tedaj se je začela z njimi pomenkovati kot z ljudmi: šegavo, prijetno, zaskrbljeno, včasih tudi z opomini.

Vedela je, da je tokrat ne čaka prav nič od tega.

Ko je prispela sredo domače vasi, je že od daleč zagledala, kako je dom zapuščen in razdejan. Vstopila je skozi glavna vrata, ki so bila na stežaj odprta in niso varovala notranjosti pred nikomer. Vse je bilo prazno in oropano do golega kamna.

* 61000 Ljubljana, Yu, dipl. inž. agr., glavni direktor Ljubljanskih mlekarn.

Tam, kjer so se zbirali k molitvi, kjer so ležali na mrtvaškem odru, kjer so slavili vse praznike in družinske slovesnosti, so bila tla onečejena s konjskimi figami, prhlím senom in slamo. V kotu je stala še nekdanja velika družinska javorova miza, toda iz špranj je zrasla visoka trava in se v brezupu stegovala prav pod strop, ves razmočen, razpokan in udrt. Njen pogled se je utrujeno ustavil na steni, kjer je visel bog.

Nekoč so imeli pri hiši velikega boga na križu v kotu, tega so ukradli. Imeli so tudi majhnega srebrnega boga na žametnem križu in podstavku, ki so ga dajali na okno za Telovo. Tale srednji bogec je visel kar na prazni steni, kot da ni zanj nikjer boljšega prostora. Bil je najbolj ubog bogec. Najsi so ga dali pobarvati ali pod srebrno bronzo, še vedno je ostal ubog. Stran ga niso vrgli, ker so se bali, da ima vkljub vsemu še nekaj moči v sebi in bi jim utegnil škoditi. Tega bogca se je prav zares razveselila, ker se ji je zdelo, da ni nič bolj ubog, kot je bil pred vojno. Stopila je na klop, ga snela s stene in odšla z njim na dvorišče.

Jah, kakšen je bil skedenj, kakšen kozolec. Goli stebri in križi. Nobene deske. Nobene letve.

»Odnášali so tudi sosedje«, ji je z gnusom šlo skozi podrto dno duše. Potem je šla v hlev in pod pipo oprala boga od prahu ter odpadnega ometa. Vse dvorišče je bilo zasuto z razbito strešno opeko. Hiša, skedenj in kozolec niso imeli na strehi nobene opeke. Vse je dvignil vzbuh bombe in zmetal naokrog po tleh in podstrešjih.

Sedla je na kamen pri drvarnici in prislonila boga, da bi se posušil na soncu. V začetku je gledala z razprtimi očmi in slika razdejanja se ji je boleče zajedala v dušo. Nenadoma pa ni videla ne razmetane opeke po dvorišču ne golih rebrastih streh ne mrtve praznine, ki je nemo zijala vanjo iz vseh prostorov. Oči so ji zameglile žalostne solze: ni jih obrisala in ne pospremila z jokom. Odrevenela je brez misli, brez želja, da se premakne. Tako negibna je pravzaprav tudi počivala, kajti utrujenost in razočaranje sta jo prevzela do kraja.

Počasi ji je odleglo, da se je ovedela. Vstala je ker je morala začeti delati. In ko je stala na nogah, je že vedela, da bo začela novo življenje, ki bo in ne bo enako prejšnjim časom. Spomnila se je na boga, ga pobrala in odnesla s seboj.

Hišo so na novo uredili, opremili in stene prepleskali. Tedaj je sama vzela kladivo in pribila žebelj na isto mesto na steni, kjer je bogec visel že desetletja, in ga obesila. Mogoče sinovom ne bo všeč. Otroke je dobro poznala po doslednosti in prav nič ni dvomila, da so vsi od kraja komunisti. Ampak tale hišni bogec pa naj le visi na steni, saj je edini v hiši preстал vojno.

Pa ni bilo tako. Sama ni vedela, kdaj je bogec izginil. Imela je toliko skrbi na polju, v hlevu in s sinovi. Najprej se je razjezila, a se je premagala ter čakala na priliko, ko so bili vsi sinovi doma. Tedaj se je obrnila nanje iz oči v oči in jih ostro nagovorila:

»Kam ste skrili boga, hudobci?«

Sla je od obraza do obraza in na nobenem ni našla ne zadrege ne trohice krivde. Ničesar. Dva sinova menda sploh nista vedela da je bil bog na steni.

»Lahko je šel sam stran!« se je namuznil najstarejši. Naglo se je ozrla vanj:

»Ti si ga skrll!«

Sinovi so se začeli spogledovati. Vsi so bili v zadregi, njej pa je jeza čisto splahnela. Ni jih mogla še naprej zasliševati. Kako naj jih užene, ko so tako navihani. Ze povsem mirna je zaključila:

»Boga bi lahko pustili.«

Potem ni zinil nobeden več nič in so se razšli.

Za novo leto je prišel domov tisti sin, ki je študiral na univerzi. Pred vojno se ji je zdelo, da je veren, za druge pa bi morala reči, da so se menda že rodili brezbožci. Upala je, da bo ta še največ vedel povedati, kako je to z bogom. Sklenila je, da ga bo vprašala zvečer, ko bosta šla spat.

Težko je začela razgovor:

»A zvečer kaj moliš, preden zaspiš?«

Oh, kako ji je bilo še isti trenutek žal, kajti prav slišala je, kako je sinu od začudenja zaprlo sapo in kako jo je potem z zamudo ulovil s toliko bolj globokim vzdihom. Še je čakala in takoj vedela, da si je vzel čas za premislek, da bi prav odgovoril.

»Ne spomnim se, mama, kdaj sem nazadnje molil; menda še doma.«

»Jaz tudi tolikokrat pozabim. Potlej si očitam, pa kasneje spet pozabim moliti!« se je nekam mirneje izpovedala. Sina je ta iskrenost in njen mir zvil, da je nadaljeval:

»V začetku sem v partizanih težko premagal strah in sem zato nekajkrat še molil. Menda večina ljudi moli iz strahu. Sčasoma sem se na strah toliko privadil, da nisem zaradi njega molil. Nato so mi drugi razložili, kako je z vero, z Bogom in s strahom — pa sem se vsega odkrižal. Ampak, če rada moliš, kar daj. Saj veš, da te bomo vsi imeli prav tako radi.«

Zdaj je molčala malo bolj dolgo in že se je zdelo, da ne bo več rekla nobene; pa je vendarle razsodila:

»Za nebesa že zdaj ne molim. Če tudi so, bi bila rajši z vami. Še zmeraj pa se bojim, da se vam ne bi kaj zgodilo...«

Oba sta vedela, da bi se bilo mučno še naprej meniti o tem, pa sta se predala spancu. Oba brez molitve.

Prišla je pomlad in nekega sončnega dne je zgrabila žimnico s svoje postelje, da jo bosta odnesla z najstarejšim sinom na sonce in stepla prah. Toda kaj je zagledala na mreži pod žimnico? Bogca!

»O, hudobci, zato me je tako tiščalo!« se je hudovala.

»Mama! Ne vem, če je ostalo še kaj žegna, ko ste toliko časa ležali na njem?« se je ponorčeval.

»Kar draži me, ampak priznaj! Ti si mi ga podložil, kajne?«

»Sem!«

»Saj sem vedela, da si nobeden drugi ne bi upal kaj takega.«

Vrnila se je v svojo kamro, pometla izpod postelje, obrisala prah, boga pa odnesla na podstrešje.

Na tistem žeblju, ki ga je nekoč sama pribila na zid za boga, visi zdaj njena povečana slika. Sinovi so vedeli in čutili po njeni smrti, da je njihova mati tista, ki je resnično vredna spomina in čaščenja.

VESELILI SMO SE PRED LETOM DNI,

Alenka Trontelj

Veselje jih je bilo gledati ...

Bilo je ravno sredi tedna, ko se je mesec oktober (1975) že krepko prevesil v drugo polovico; nekega popoldneva sem spet prišla na obisk v Splošno mizarstvo Grosuplje. Že od daleč so se oglašali posebni pozdravi. Takšni, kakršne pozna naš delovni človek! Pesmi motik, lopat in rovnice so zvenele v jesensko popoldne in se prepletale z glasovi hitrih samokolnic, curki vode pa so neusmiljeno izpirali umazani asfalt. Čez vse te plepetajoče se glasove je bilo čuti razigrane žvižge, smeh, včasih tudi šale. Skratka, bilo je eno samo veselje in mnogo dobre volje. Človek bi si mislil, da bo našel od dela utrujene, vase zaprte ljudi, pa je slika ravno nasprotna. Opazujem njihove urne gibe, njihove iskre oči in ne morem verjeti, da še danes, ko je že mimo 30 let, ko so udarniško gradili ceste, proge mostove, tovarne in mesta, udarniško delo še vedno živi med njimi. In nenadoma začutim, da je to odraz razumevanja, odraz socialističnega duha našega delavca. Čutim, da vsi ti ljudje že dobesečno »živijo in delajo« v novih proizvodnih prostorih, čeprav jih do otvoritve loči še nekaj dni. In zato mora biti zdaj tudi okolica urejena! Graditelji so odšli, spet bodo tu sami gospodarji in skrbno bodo čuvali to okolje. Okolje, urejeno z udarniškim delom dveh popoldnevov!

Proletarci vseh dežel, združite se!

Prišlo je sobotno jutro, jutro 25. oktobra. Čisto drugačno od vsakdanjih sobotnih juter ko se marsikdaj po obsežnem prostoru sprehaja le čuvaj. Kot iskane gobe navdušenemu gobarju so se iz vseh strani svetili veliki rdeči panoji, in ko si prebral, kar je bilo na njih zapisano, se ti je zdelo, da revolucionarno govore: »30 let svobode! ... Proletarci vseh dežel, združite se!«

Dopoldansko sonce je že navdušeno »paralo« pristno grosupeljsko meglo, ko se je dvorišče spremenilo v pravi čebelji panj, najdrobnejši čebelici v njem pa sta bili mladenki, ki sta se živo sukali med množico in pripenjali rdeče nageljne. Prihajali so delavci, veselo nasmejani, praznično oblečeni, prihajali so gostje. Zbirali so se v skupinah in živahno kramljali. Vsem pa so objemale oči velike novo zgrajene objekte sredi asfaltnega dvorišča, sredi bahavih kop lesa. In vsi so videli, prišli so na otvoritev teh novih prostorov, na proslavo, povezano s praznikom naše občine.

Morda bi še vedno stali v živahnih pomenkih, v katerih jih ni motila udarna pesem, ki se je iz zvočnikov razlivala v daljave, da ni prikorakala četa pogumnih mladincev »pohodne čete« v spremstvu nekaterih preživelih borcev II. grupe odredov s svojo ubrano Hej brigade. Utihnili so zvočniki in iz ust moškega pevskega zbora pod vodstvom Mojce Intihar se je v širni prostor razlila slavna Pesem 14. divizije. Ker je bila otvoritev novo zgrajenih proizvodnih prostorov v Splošnem mizarstvu uvrščena v praznovanje občinskega praznika, je zbranim, predvsem mladini, spregovoril predsednik občinskega odbora ZZB Grosuplje tov. Slavko Medved. Zdelo se mi je, da so četi mladih ob imenu Dolfeta Jakhla oči zažarele; Splošno mizarstvo je bilo namreč pokrovitelj mladinske pohodne čete Dolfeta Jakhla in kmalu zatem je iz petdesetih mladih grl svečano zvenela zaobljuba, ki so jo ponavljali za mentorjem — polkovnikom tov. Tonetom Ljubičem.

»Danes, ko postajam član mladinske čete Dolfeta Jakhla — grosupeljske čete, svečano obljubljam, da bom zvest in iskren tovariš, ki izpolnjuje dane besede, da bom hodil po poti najboljšega naroda in cenil slavno (preteklost) delo partizanov in napredne misli sveta, ki želijo svobodo in mir, da bom ljubil svojo domovino, vse njene bratske narode in da bom razvijal in branil pridobitve naše socialistične revolucije.«

Mladinci so iz rok člana kolektiva prejeli prapor in predstavniki so nato odnesli venec k spomeniku v plešiviški gozdiček. Po nekaj recitacijah in pesmih grosupeljskega moškega pevskega zbora je zbranim spregovoril direktor delovne organizacije in v kratkih orisih podal zgodovino podjetja od začetka v letu 1949 pa do danes, ko je iz nekdanje zasebne lasti zraslo podjetje s 4300 m² novih sodobnih proizvodnih in skladiščnih prostorov in 95 zaposlenimi. Nekakšno prelomnico za podjetje pomeni leto 1974, ko je postalo temeljna organizacija združenega dela OZD Lesnine; z Lesnino pa je imelo tesne poslovne stike že od leta 1957. »V letu 1971 so samoupravni organi sprejeli sklep, da se izdela program in projekt za rekonstrukcijo podjetja,« je povedal direktor delovne organizacije in med drugim omenil, da so rekonstrukcijo izpeljali v dveh fazah, vrednost investicij prve in druge faze od leta 1971 do 1975 znaša 13.900.000 din, za kar so dobili kredite: 2.640.000 din pri LB, 3.200.000 din Lesnina, 1.500.000 din pri LB za trajna obratna sredstva in pri skladu skupnih rezerv Sob Grosuplje 850.000 din, 7.347.000 din pa so imeli lastnih sredstev. Številke res niso majhne, toda zdaj imajo v Splošnem mizarstvu 750 m² skladišč gotovih izdelkov, 1300 m² meri proizvodna hala strojnega oddelka, lakirnica in oddelek montaže 1300 m², skladišča vnetljivih tekočin 50 m² in skladišče za razne materiale in medskladiščni prostor 900 m². V prizadevanjih Lesnine za svojih 8 proizvodnih temeljnih organizacij je spregovoril glavni direktor OZD Lesnine Marijan Planinc, ki je na koncu poudaril, da so s svojim delom »bolj kot marsikatera druga organizacija sposobni proizvajati tudi za izvoz. Bolj kot kdajkoli se postavlja pred našo družbo imperativ izvoza, zato naredite vse, da bi bili tudi v tem pogledu najboljši!«

Kulturnemu programu je sledil ogled podjetja, razstavljenega pohoštva in fotografij prostorov, ki jih je opremljala TOZD Splošno mizarstvo Grosuplje v sodelovanju z Lesnino.

V enem izmed velikih prostorov so bile že pripravljene belo pogrnjene mize in še preden so udeleženci prireditve posedli, je zadišalo po klobasah in kozarci so veselo zažvenketali.

Sprehajala sem se med temi ljudmi radovedno, kot da hočem ujeti vsako besedo. Pa mi ni šlo za besede, za občutke, ki zdaj navdajajo navzoče, mi je šlo! Zato sem o tem povprašala tov. Tineta Zajca, predsednika DS.

»Jaz sem zdajle srečen, saj imamo takšne proizvodne prostore, da bomo lahko delali v idealnih delovnih razmerah. Vsi, ki so se odzvali našemu vabilu, so nas počastili s tem, da so praznovali in se veselili z nami!« je zaključil in res mu je na obrazu igral nasmeh zadovoljstva.

Se se je v kozarcih lesketalo vino in vsi so si imeli srečni mnogo povedati. Kot da skupno obujajo spomine tudi na napore dneve in trenutke, ki so zdaj bogato poplačani. Jaz pa sem se zazrla v mlade obraze »pohodnikov«, iz katerih se je smehljala mladost in ponos. Da, ponosni so lahko, saj nosijo ime zaslužnega moža, ki ga je usoda zapisala v zgodovino grosupeljske občine, ime ustanovitelja Grosupeljske čete — Dolfeta Jakhla. Pomislila sem, kako srečni smo lahko, da živimo v tem lepem, za nas mirnem času. Bilo je mnogo mladih ljudi, pa prav tako so se znali smejeti kot mi, kot ta mlada četa, a jih je kruta usoda vojne opcharila za ta lepi smeh. Srečni smo, da živimo v svobodi! Toda življenje je kljub svobodi še vedno boj! Ne boj z orožjem, ampak boj za boljši kos kruha napredek in razvoj.

»Kaj vas je privedlo do ustanovitve te pohodne čete?« sem povprašala mentorja tov. Ljubiča.

»Odbor II. grupe odredov se je odločil, da ustanovi te pohodne čete kot nadaljevanje tradicij II. grupe odredov. Vodile so nas tudi besede tovariša Tita: „Nadaljujte tradicije NOB! To je naša dolžnost!“

Kakšne naloge ste si zadali?

»Moral bom bedeti nad to četo mladih in si prizadevati, da bodo pravilno doumeli, kaj in zakaj je bila — ‚partizansčina‘. Da bi ne mislili, da je bila to kaka puštolovščina, ki je slučajno uspela.«

Torej boste morali imeti z njimi stalne stike?

»Kó sem razmišljal v svojem delu z njimi, sem čutil, da bom moral biti kot njihov oče. Moral bom biti z njimi vedno v stiku in biti človek, na katerega se bodo obračali veseli ali žalostni! Prepričan sem, da imajo dobro voljo. Njihov izraz kaže, da bodo dobri nasledniki Jakhleve čete!«

Kakšno bo, mislite, vaše delo?

»Dobivali se bomo, se pogovarjali, pripovedoval jim bom o življejnju tistih, katerih nasledniki so.«

In kako vi gledate na današnjo mladino?

»Mladina je dobra, čeprav leti nemalo kritik in ostrih besed nanjo. Toda z mladino je treba znati delati! V mladih ljudeh je treba razvijati ljubezen do dela in jim dati možnosti kolektivnega razvedrila, saj se bodo le tako lahko formirali kot pravi socialistični ljudje. Mlade je treba vzgajati! Paziti moramo, kaj se z mladino dogaja. Vem, da je mladina dobra, da je med mladimi najmanj pokvarjenih. Jaz imam vero v mladino, vendar jo je treba pravilno usmerjati,« je zaključil in na obrazu mu je zaigral čudno nežen smehljaj. Prav

tak se mi je zdel kot oče, ki je imel veliko sinov, pa so odrasli in postali pametni, poštenji možje . . . In vprašala sem ga še, zakaj so ravno njega izbrali za mentorja mladinski četi. Malce se je nasmehnil, kot da je to vprašanje neumestno, namesto njega pa je odgovoril tov. Slavko Medved, predsednik ZZZ Grosuplje.

»Zato, ker je bil prvoborec II. grupe odredov s tega področja in končno tudi ene najbolj revolucionarnih brigad, komandant prve brigade »vojske državne varnosti«. Vsi borci smo ga imeli zelo radi, ker je bil ljudski komandant. ker je zrasel iz ljudstva. Vemo, da bo znal delati z mladino, tudi zato zato smo mu zaupali to nalogo!« sem izvedela in to je bilo pravzaprav natančno tisto, kar sem tudi pričakovala.

Ko smo potem sedeli v prijetnem pogovoru s tov. Jurčičem — Cirilom in Metodom, tov. Ladom in Francetom Mazovcem, tov. Medvedom in tov. Mačkom-Poldačem, sem izvedela še mnogo zanimivega, med drugim tudi, da je mladina sama zelo navdušena nad takšno organizacijo, da so mladinci iz Zadvora 22. marca 1975 ustanovili Molniško četo, 22. maja na Jančah Vevško in dolško četo, 6. julija na Krki pohodno četo Jožeta Kovačiča, 22. junija na Pugledu Bizoviško četo. »No, in danes imamo mladinsko pohodno četo Dolmeta Jakhla!« so povedali skoraj v en glas in poudarili, da s tem njihovo delo še ni zaključeno, saj želijo tako »drugogrupaši« v svobodi s svojimi mladinskimi četami pokriti teren, kot so ga varovali in branili med vojno. In ko sem gledala te mlade ljudi, sem nekje globoko v sebi začutila, da jim bo to tudi uspelo . . .

Sobotno praznovanje je že davno mimo, ostalo je le v spominu delavcev Splošnega mizarstva, ki že delajo v novih prostorih in se skupno veselijo doseženih uspehov.

Prav tako pa bo datum 29. 10. 1975 zapisan v spominu delavcev TOZD SINOLES Sentiv pri Stični kot najvažnejši dan v razvoju njihove temeljne organizacije.

Ta dan je bil za delavce TOZD SINOLES dvakratni praznik. V Ivančni gorici so odprli novo proizvodno halo. Ob enajstih dopoldne se je v proizvodnih prostorih pričela slavnostna seja občinske skupščine in družbenopolitičnih organizacij Skupščine občine Grosuplje . . ., kar je delavcem pomenilo še posebej veliko.

Tako se je končalo praznovanje občinskega praznika. Lahko trdimo — uspešno. Kadar gre za uspehe, pridobitve v korist delavcem, o tem ne kaže molčati. In to je najlepše, najiskrenejše voščilo k prazniku vsem občanom . . .

STIČNA V LUČI NOVIH ODKRITIJ

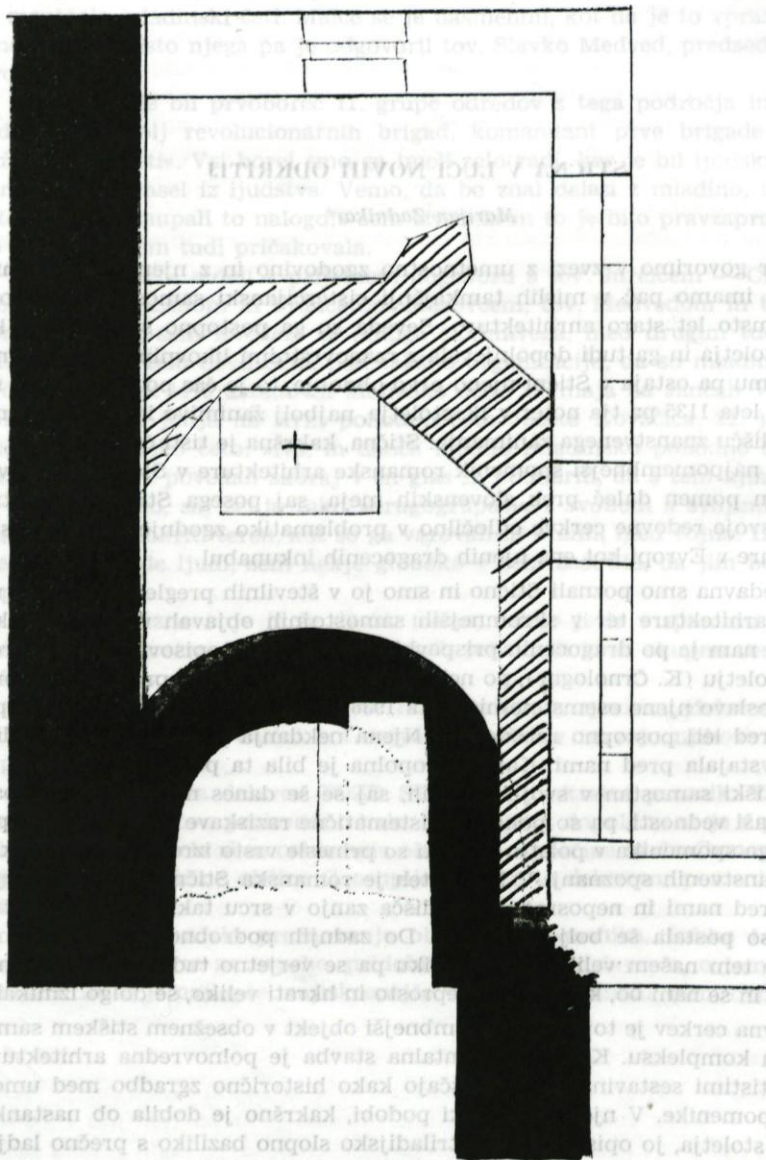
Marijan Zadnikar*

Kadar govorimo v zvezi z umetnostno zgodovino in z njenimi spomeniki o Stični, imamo pač v mislih tamkajšnji cistercijanski samostan z njegovo nad osemsto let staro arhitekturo. Seveda so ga postopno spreminjala kasnejša stoletja in ga tudi dopolnjevala z raznovrstnimi likovnimi umetninami. Kljub temu pa ostaja v Stični njeno prvo obdobje, to je čas po ustanovitvi samostana leta 1135 pa tja noter v 13. stoletje, najbolj zanimivo in je vedno znova v središču znanstvenega zanimanja. Stična, kakršna je tisti čas nastajala, je ne samo najpomembnejši spomenik romanske arhitekture v Sloveniji, temveč sega njen pomen daleč prek slovenskih meja, saj posega Stična s prvotno podobo svoje redovne cerkve odločilno v problematiko zgodnje cistercijanske arhitekture v Evropi kot ena njenih dragocenih inkunabul.

Do nedavna smo poznali Stično in smo jo v številnih pregledih domače romanske arhitekture ter v skromnejših samostojnih objavah vrednotili tako, kakor se nam je po dragocenih prispevkih njenih prvih opisovalcev še v prejšnjem stoletju (K. Črnologar), po nekaterih odkritjih, ki so spremljala priprave na proslavo njene osemstoletnice leta 1936 ter po lastnih raziskavah in opažanjih pred leti postopno razodevala. Njena nekdanja podoba je tako vedno jasneje vstajala pred nami. Kako nepopolna je bila ta podoba in kaj vse še skriva stiški samostan v svojih zidovih, saj se še danes mnogo podrobnosti izmika naši vednosti, pa so pokazale sistematične raziskave tega evropsko pomembnega spomenika v poletju 1975, ki so prinesle vrsto izrednih novih odkritij in znanstvenih spoznanj. V luči le-teh je romanska Stična zdaj mnogo jasnejša pred nami in neposredna izhodišča zanjo v srcu takratne umetnostne Evrope so postala še bolj določljiva. Do zadnjih podrobnosti in do zadnje resnice o tem našem velikem spomeniku pa se verjetno tudi s tem še nismo dokopali in se nam bo, kakor vse preprosto in hkrati veliko, še dolgo izmikala.

Redovna cerkev je torej najpomembnejši objekt v obsežnem stiškem samostanskem kompleksu. Kot monumentalna stavba je polnovredna arhitektura z vsemi tistimi sestavinami, ki uvrščajo kako historično zgradbo med umetnostne spomenike. V njeni romanski podobi, kakršno je dobila ob nastanku sredi 12. stoletja, jo opisujemo kot triladijsko slopno baziliko s prečno ladjo, ki je bila v vseh ladjah vse do baroka pokrita z ravnimi lesenimi stropi. Onstran prečne ladje, torej proti vzhodu, kamor je bila po srednjeveški navadi

* p. p. 176, 61001 Ljubljana, Zavod SRS za spomeniško varstvo; znanstveni svetnik, dr. umetnostne zgodovine.

Tloris »stare zakristije« z izkopanimi temelji romanske polkrožne apside in gotske turjaške kapele sv. Jurija

obrnjena, pa je imela spet tridelno vzhodno partijo, v kateri sta prezboterij kot osrednji oltarni prostor spremljali še dve enako dolgi kapeli. Vsi ti trije oltarni prostori so bili izjemoma obokani in so se zaključevali s tremi polkrožnimi absidami. Že s tako zasnovanim tlorisom, za katerega so najbolj značilne polkrožne apside, ki se začenjajo v ravni črti in zaključujejo tri

Pogled na izkopane zidove v »stari zakristiji« od vzhodne strani

enako dolge oltarne prostore, se je Stična močno razlikovala od drugih evropskih cistercijanskih cerkva, ki so na vzhodni strani namesto z absidami zaključene z ravnimi stenami, kar pripisujejo raziskovalci Bernardovi zahtevi po čim večji preprostosti, ki naj se kot odsev redovne skromnosti in strogo-
sti zrcali tudi v arhitekturi. Poleg tlorisa pa se Stična razlikuje od drugih cistercijanskih cerkva, ki so redno obokane, tudi z ravnimi lesenimi stropi in še z vrsto podobnosti. Na podlagi vseh teh posebnosti zato Stične nismo

mogli kar tako uvrstiti med tisto skupino arhitekture, ki jo v nepregledni množici srednjeveških cerkva po Evropi označujemo za cistercijansko. Arhitektura cistercijanov namreč v mednarodni znanosti že vrsto desetletij vzbuja posebno zanimanje, saj ji raziskovalci v raznih deželah Evrope in zunaj nje posvečajo vedno nove raziskave in publikacije. V primerjavi s to arhitekturo,

*Temelji polkrožne romanske apside in gotske turjaške kapele sv. Jurija
v »stari zakristiji«*

ki jo povezujejo mnoge skupne značilnosti in ki se kažejo že v tlorisih, smo označili Stično za arhaično stavbo, saj je sredi 12. stoletja, ko je red v svoji matični deželi Franciji že izoblikoval svoj arhitekturni izraz, kakor ga najbolje ponazarja docela ohranjeni Fontenay, posegla daleč nazaj po zgledih iz 11. stoletja, kakor jih je za svoje stavbe pogosto uporabljal benediktinski red po znani clunjski reformi. Že v prvi samostojni objavi Romanske Stične leta 1957 sem ob takratnem poznavanju njene arhitekture in na podlagi raz-

meroma skromne ter zastarele literature, ki mi je bila tačas na razpolago, domneval, da »po svojem tlorisu stiška bazilika sploh ni cistercijanska, temveč staro clunjsko-hirsawska«, čeprav se je z nekaterimi posebnostmi (opustitev kripte in zidanega zvonika, skromnost kamnoseškega okrasja in podobno) »podredila cistercijanskim stavbnim zahtevam in prepovedim.« Vse to, kar je bilo pred dvajsetimi leti zapisano bolj kot domneva in kot malce drzna intuicija, pa so v celoti potrdila zadnja izkopavanja in je na trdnejše temelje postavil študij evropskih primerjalnih spomenikov ter novejša literatura.

Polkrožna romanska apsida z vanjo vkopano turjaško grobnico (na desni)

Da bi osvetlili nekatere arhivske podatke, ki poročajo za gotško obdobje o kapeli sv. Jurija in o »stari zakristiji«, v kateri so imeli Turjačani tudi svojo grobnico, smo zastavili raziskave v južni prečni ladji. Tu sta na sedanji zakristijski steni levo od vhoda vzdani dve turjaški grbovni plošči in tam nekje je bil še v Valvazorjevem času vzdan veliki figuralni nagrobnik Pongrača Turjaškega, ki smo ga pred leti našli v zazidanem prvotnem meniškem vhodu iz križnega hodnika v cerkev. V tleh so tu malo pred zadnjo vojno našli na grobnico, ki so jo pripisali Turjačanom, a je takrat niso podrobneje

raziskali. Del južne prečne ladje romanske cerkve so namreč ob baročnem obokanju cerkve na začetku 17. stoletja z novo steno oddelili od nje in tisti del, ki je ostal za novo steno, porabili za stopnice, ki še zdaj vodijo iz »stare zakristije« v nadstropje in na baročno urejeni »bratovski kor«, od tod pa druge stopnice nad njimi še na cerkveno podstrešje. Ugotoviti smo hoteli, kaj se skriva pod temi baročnimi stopnicami, kaj je z domnevno turjaško grobnico na tem mestu in kaj pomeni oznaka »stara zakristija« za prostor, ki je doslej rabil za veroučno učilnico. Ko smo odstranili vse nasutje, ki ga je bilo

Južno ostenje gotskega loka v turjaški kapeli sv. Jurija z ostanki stenskih slikarij kar za 50 m³ in smo v njem med zdrobljeno malto in opeko našli mnogo dragocenih kosov, kakor so nekateri sicer razbiti kamnoseški izdelki, zlasti pa množica večjih in manjših delov ometa, poslikanega s freskami, smo v pogledu stavbne zgodovine bogato prišli na svoj račun. Naj navedem tu le poglobljena odkritja in ugotovitve v zvezi z njimi.

V ozkem prostoru pod stopnicami se je pokazalo, da je romanska stena, ki je v srednjem veku ločevala cerkev od nekdanje kapiteljske dvorane, v kateri je od baroka dalje zakristija, do neke višine, ki jo omejuje vanjo naknadno vsekani šilasti lok, poslikana v fresko tehniki s patroniranimi vzorci. Ta freskirani omet sega navzdol vse do ostankov nekega tlaka v izvedbi »ještrla«, ki leži 120 cm pod baročnim nivojem tal v »stari zakristiji« in pod »bratovskim korom«. Ta freskirani omet, ki se da z naslikanimi vzorci in z mnogimi figuralnimi fragmenti pa celo z ostankom neke letnice, izpisane v gotških malih črkah, postaviti v zrelo dobo gotike, je nanešen na tanko ometano in zglačeno romansko steno, katere površina pa je naključvana, da bi se je kasnejši gotški omet bolje prijel. Baročna vmesna stena je postavljena na izredno močnem zidu, zloženem iz obdelanih apnenčastih kamnov, ki verjetno sodijo k tisti grobnici, katero so pred vojno našli na zunanji strani. Iz statičnih razlogov teh kamnov ni bilo mogoče raziskati, pač pa se je večja odlomljena plošča, ki je ležala na njih, z bogatejšim profilom po daljši stranici in s preprostim žlebastim posnetjem na krajših dveh, zlasti pa še s pravokotno luknjjo, ki je vsekana v njeno zgornjo ploskev, izkazala za ostanek nekega večjega arhitekturnega člena rimskega izvora.

Pod pragom vrat, ki vodijo na stopnice, se je pokazalo gotško oblikovano ostenje neke večje odprtine, okrog njega pa se nadaljuje gotska poslikava tudi v prostor »stare zakristije«. Seveda pa se je ohranila edinole pod odstranitvenim baročnim opečnim tlakom. Kmalu nato najdeni enak podboj še na drugi strani pa je pokazal, da se je nekaj cerkveni prostor skozi lok odpiral proti vzhodu v nekakšno kapelo, katere tla so bila v isti višini s cerkvenimi, to pa je 120 cm pod sedanjim tlakom, kakor smo lahko ugotovili že v prostoru pod stopnicami. Na tej »vhodni steni«, ki je bila predrta z lokom, se je na južni strani še v celoti ohranila na temnookrastem ozadju naslikana rjavo-rdeča vitica, ki raste iz tal. Spodnji deli sten so bili poslikani s patroniranim zastorom, na zgornjih pa so slikarije uničene in smo le njihove bogate ostanke našli v nasutju. V nadaljevanju izkopavanj smo nato sledili temu gotskemu prostoru, ki je bil poslikan hkrati s prostorom v prečni ladji in sta se oba povezovala skozi široko odprt, verjetno šilast lok. Tudi ta gotški prostor je bil, kakor dokazujejo ostanki stenskih fresk, verjetno v 15. stoletju le na novo poslikan, sicer pa je nastal še v zgodnejši dobi gotike. Na severni strani se je naslonil na romansko steno južne obkorne kapele, na južni strani pa je bila njegova zunanja stena glede na sedanjo baročno pomaknjena navznoter, tako da je bil gotški prostor nekoliko ožji od sedanje baročne »stare zakristije«. Na vzhodni strani je bil prostor nekoliko krajši od zdajšnjega baročnega in po gotskem načinu znotraj tristrano zaključen. Zunaj je imel proti jugu za gotiko značilno poševnico, na zdaj vidnem prostem oglu pa ga je opiral zanimivo trikotno oblikovani opornik, ki dokazuje, da je bi prostor tudi obokan. K vzhodni, to je zaključni steni, je prislonjena iz kamna zidana oltarna menza, ob kateri je v kotu ohranjenih še nekaj opečnih tlakovcev, ki nakazujejo že poprej omenjeno višino gotskega tlaka 120 cm pod baročnim in sedanjim. Šlo je torej za gotško, obokano kapelo z oltarjem, ki se je skozi ši-

lasti lok povezovala z nekim posebnim prostorom v južni prečni ladji, katerega oblike pa še ne poznamo.

Še večje presenečene pa je prineslo sondiranje pod gotskim nivojem tal. Nekako na sredini tega gotskega prostora se je pokazal iz obdelanih blokov lehnjaka zložen obod polkrožne apside, ki se na severni strani organsko spaja z romansko steno obkorne kapele oziroma z zidcem, ki to steno po vsej dolžini spremlja, na južni strani pa izgine apsidalni lok pod južno steno gotske kapele. Ob notranji strani apside se je ob steni ponekod še ohranil njen tlak — estrih, ki leži 170 cm pod baročnim nivojem ali 50 cm pod gotskim. V to apsidno je vsekana nekoliko iz osi proti jugu pomaknjena grobna jama, v kateri smo našli že razmetane kosti vsaj desetih pokopov. Njeno dno je 240 cm pod baročnim in zdajšnjim nivojem tal. To pa je hkrati tudi največja globina, do katere smo prišli, ker je naprej že povsod sterilna prst ali zdravica, kakor jo lepo imenujejo domačini. Zanimivo je, da razen kosti in kovanih žebeljev od krst v vsem tem globokem izkopu ni bilo prav ničesar, kar bi kakorkoli pojasnjevalo najdbe in s tem arhitekturo ter njen razvoj, ki nas seveda prvenstveno zanima. Kaj torej pomenijo bogata arheološka odkritja, ki so preseglala vsa pričakovanja in ki označujejo leto 1975 za eno najbogatejših v zgodovini raziskav stiškega spomenika in njegove stavbne preteklosti?

Če pritegnemo k odkritjem, ki smo jih tu lahko le bežno opisali in seveda izpustili vse podrobnosti, še nekatere skromne zgodovinske podatke, potem bi bila razlaga posameznih gradbenih obdobij in pomena odkritih zidov nekako takale: stiška romanska bazilika, ki so jo začeli po že poprej zarisanem načrtu graditi po formalni ustanovitvi samostana in je bila leta 1156 posvečena, je bila zasnovana tako, kakor smo jo na začetku opisali. Njena značilna tridelna vzhodna partija z globokima obkornima kapelama in s tremi polkrožnimi apsidami v ravni črti, kakor smo jo doslej poznali, pa se je z novimi odkritji obogatila še s parom polkrožnih apsid (upravičeno smemo domnevati, da se enaka apsida, kakor smo jo odkrili na južni strani, skriva tudi v tleh sedanje Alojzijeve kapele na severni strani), naslonjenih na vzhodno stran vsake prečne ladje. V južni apsidi je bil 1. septembra 1192 posvečen oltar sv. Jurija, ki ga je bil dal na svoje stroške postaviti grof iz Višnje gore. Tačas so bili namreč odvetniki stiškega samostana še Višenjski grofje kot njegovi ustanovitelji in razumljivo je, da je hotela imeti ta imenitna in za samostan tolikanj zaslužna rodbina v njem tudi svojo grobnico. Ko pa so že v začetku 13. stoletja, verjetno leta 1232 po izumrtju Višenjskih prevzeli odvetništvo nad stiškim samostanom Turjačani, so hoteli ti novi imenitniki tudi s preureditvijo svoje kapele in grobnice v kloštru poudariti svojo veljavo. Razumljivo je, da se zato niso mogli zadovoljiti s staro višenjsko ureditvijo. Zato so podrli romansko oltarno apsidno ob ladji in namesto nje pozidali prostorno gotsko kapelo; v njej je spet stal oltar sv. Jurija bila pa je še tudi prostorsko povezana z zakristijo, v katero se je odpirala skozi širok šilast slavolok. Bila je tudi obokana in po stenah poslikana. Stenske slikarije v njej so obnovili v 15. stoletju, kakor dokazujejo njihovi ohranjeni fragmenti. V tej svoji kapeli, posvečeni sv. Juriju, pa so si Turjačani uredili tudi novo grobnico in jo deloma vsekali celo v temelje podrte romanske apside. Turjaška kapela sv. Ju-

rija v zakristiji stiške samostanske cerkve, kjer je bila tudi njihova grobnica in so bili tam v stene vzdani nagrobniki, se prvič določno omenja leta 1382, ko sta Turjačana Peter in Volchar podarila samostanu 11 kmetij za vzdrževanje te kapele. Vrsta listin iz konca 14. in iz 15. stoletja poroča o tem, da je stal v zakristiji oltar sv. Jurija, pri katerem so imeli Turjačani svojo ustanovo in so se na njem brale maše za pokoj tamkaj pokopanih Turjačanov. Vsako leto so Turjačani na praznik sv. Lucije, to je 13. decembra, prihajali v samostan in prinašali opatu po 13 funtov dunajskih pfeningov za večne maše, ki naj se bero za pokoj pokopanih pri oltarju sv. Jurija »in sagrad« ali »sagrere«, to je v zakristiji. Poročila o tem so se ohranila zlasti iz let med 1457 in 1479, ko je takratni stiški opat Ulrik vsakič znova potrdil plačilo te turjaške ustanove. Proti koncu tega stoletja pa so se Turjačani po skoraj 300 letih odvetništva nad samostanom s Stično razšli. S tem je bilo konec njihove ustanove pri oltarju sv. Jurija v »žagradu« in v tamkajšnji grobnici so prenehali pokopavati svoje umrle. Zato seveda ni bilo prav nabene ovire, da ne bi ob velikih baročnih prezidavah stiškega samostana in njegove cerkve temeljito preuredili tudi »stare zakristije« s turjaško Jurijevo kapelo, ki je bila s svojo gotško obokano arhitekturo pa s srednjeveškimi stenskimi slikarjami v očeh razgledanih in za renesančne umetnostne ideale ogrelih sodobnikov že močno zastarela. Zato so jo podrli in z nasutjem občutno dvignili tla; tako visoka so še danes. Prav do te višine pa segajo še ohranjeni spodnji deli sten te gotske turjaške kapele, ki smo jo odkrili z izkopavanji in jo lahko dobro uskladili z znanimi arhivskimi podatki. Na njenem mestu je nato nastala daljša in nekoliko širša stavba, ki se je sprva z dvema polkrožnima lokoma odpirala na dvorišče in tako povzemala arkadni motiv, ki ga spremlja na nekaterih drugih straneh. Tako odprta loža je poslej rabila za prehod z dvorišča v cerkev in po stopnicah v samostansko poslopje s spalnicami, ohranila pa je ime »stara zakristija«, ki se je zanjo obdržalo do danes. Njegov pomen so več kot nazorno pojasnila izkopavanja, ki so dobro ponazorila arhivske podatke.

Rezultati teh izkopavanj so bistveno obogatili stavbno zgodovino in likovno pretekost stiškega samostana. Zato bi bilo prav, da teh pomembnih dosežkov in najdb ne bi spet zakrili z zemljo ali z novim tlakom, temveč da bi jih s sodobnimi prijemi spomeniškega varstva ustrezno prezentirali in jih tako kot pomembno dopolnili vključili med stiške spomeniške sestavine. Ali bolj preprosto povedano: prostor »stare zakristije« je treba tako urediti, da bodo izkopani temelji starejših romanskih in gotskih stavb na njegovem mestu pod novim tlakom vsaj deloma vidni, uporabili pa bi ga tako, da bi v njem zbrali in na muzejski način prikazali ne le vse pomembnejše likovne ostaline, od kamnoseških in kiparskih izdelkov do fresk, temveč tudi grafično in fotografsko dokumentacijo s pisanimi pojasnili. Tako bi se obiskovalec lahko na enem mestu poučil o zgodovinskem pomenu ter o bogati spomeniški pričevalnosti stiškega samostana kot enega naših najpomembnejših umetnostnih spomenikov, ki smo ga prav zato po pravici uvrstili tudi med slovenske kulturne spomenike najvišje kategorije.

Stična kot spomenik zgodnje cistercijanske arhitekture pa dobiva prav v luči zadnjih odkritij vedno večji pomen tudi v evropskem merilu. Ob izko-

pavanjih ugotovljena polkrožna apsida na prečni ladji je tloris stiške romanske bazilike, pozidane med leti 1135 in 1156, dopolnila do tiste oblike, da nam ni več treba govoriti o nekakšni okrnjenosti ali redukciji stiške talne ploskve, temveč je naša romanska Stična v celoti povzela tloris, kakor ga je prva izoblikovala druga cerkev v Clunyju, tako imenovani Cluny II. Po njej so ga prevzele redovne cerkve, povezane po clunjski reformi v Franciji, zlasti v Burgundiji in v Normandiji pa tudi izven nje ob Zgornjem Renu, v Turingiji in na Saškem; tja je iste reformne ideje in z njimi arhitektonske posebnosti, pogojene s posebno liturgijo, posredovala hirsauška kongregacija kot nemška varianta francoske clunjske reforme. V vrsti redkih ohranjenih spomenikov te arhitekture po Evropi pa ima prav Stična posebno mesto. Najprej zato, ker se je v čisti obliki njena prvotna arhitektura razmeroma dobro ohranila ali pa je vsaj arheološko vidno dokumentirana, nadalje, ker je v evropskem merilu Stična eden redkih in najstarejših primerov za to, kakšnega tlorisa se je mladi cistercijski red, ustanovljen leta 1098, posluževal, dokler ni sam izoblikoval svojega tlorisa in z njim lasten arhitekturni izraz, in končno, do kod vse so segle iz vodilnih evropskih dežel nove ideje tudi v arhitekturi, saj je prav Stična najbolj proti evropskemu jugovzhodu pomaknjen primer arhitekture, kakršna je nastala ob reformnih prizadevanjih v Franciji, v domovini cistercijskega reda in v obljudjeni deželi velike evropske arhitekture. V zgodovinskih okoliščinah, ki jih seveda tu ne moremo znova osvetljevati, je ta arhitektura iz svojega francoskega izhodišča bila po redovni poti presajena v naše takratne zatišne in skromne gradbene razmere kot plemenita in nedosegljiva tujka. Zato ima stiška romanska arhitektura v družbi sodanega domačega stavbarstva tako odlično mesto. S sistematičnimi raziskavami, ki so v letu 1975 doživele tako imeniten uspeh, pa se Stična vedno bolj upravičeno vključuje v evropske spomeniško posest in njene raziskave v mednarodno znanost.

IGRALSKA DRUŽINA POTOKARJEV

*Andrej Kurent**

Gledališče je kraj, kjer se srečujemo z vsakršnimi ljudmi — vseh časov, kjer lahko doživimo srečo, da se spoznamo. Gledališče je ustanova za zблиževanje med ljudmi. Nekakšen posrednik, pretvornik v omrežju. Občutljiva narava z mnogimi dragocenimi deli — kako pomembni so, ugotovimo, kadar izpadejo, pregorijo, minejo. Le da meteorski nastop igralca živi vse dotlej, dokler ne umre zadnji, ki se ga še spominja:

»Nihče več ne bo nikoli prav tak kot on!«

Vsak je dobesedno nenadomestljiv.

Ali smemo tako razmišljati o mojstrih, vzornikih, vzgojiteljih?

Poznal sem tri brate Potokarje.

Opozorilo mojega profesorja fizike na bežigrasjski gimnaziji, da poklicno igranje ni več ena sama radost nastopanja, me je vzdramila, da sem zares pomislil na gledališki poklic.

Stric Sova »Na svoji zemlji« me je — komandirja Petra — zapeljal s svojo osebno širino in z likom, ki ga je podal, da zame, sedemnajstletnega, ni bilo več vznemirljivejšega in izzivalnejšega opravila.

Stane, kolega v umetniškem zboru Drame pa me je zresnil za delo, iskanje, vrtanje. Živel je v spoznanju, da so človeške lastnosti nastopajočih odločilne, če naj zapoje resnica, lepota in zanos življenja. Služboval je kot pravi policijski inšpektor... vsako nepodkupljivost, neutrudnost in osebni pogum, ki ga terja služba pravici, je mogoče objektivno oceniti, plačati... in pristopil je h gledališču, ne na zložnejšo pot, ampak po strmini naravnost gor. Umetnikov boj z negotovostjo se ne konča za življenja, vedno je mogoče izdelek izboljšati, v strogosti do samega sebe odloča človek sam. Tako se je vzpenjal Stane Potokar.

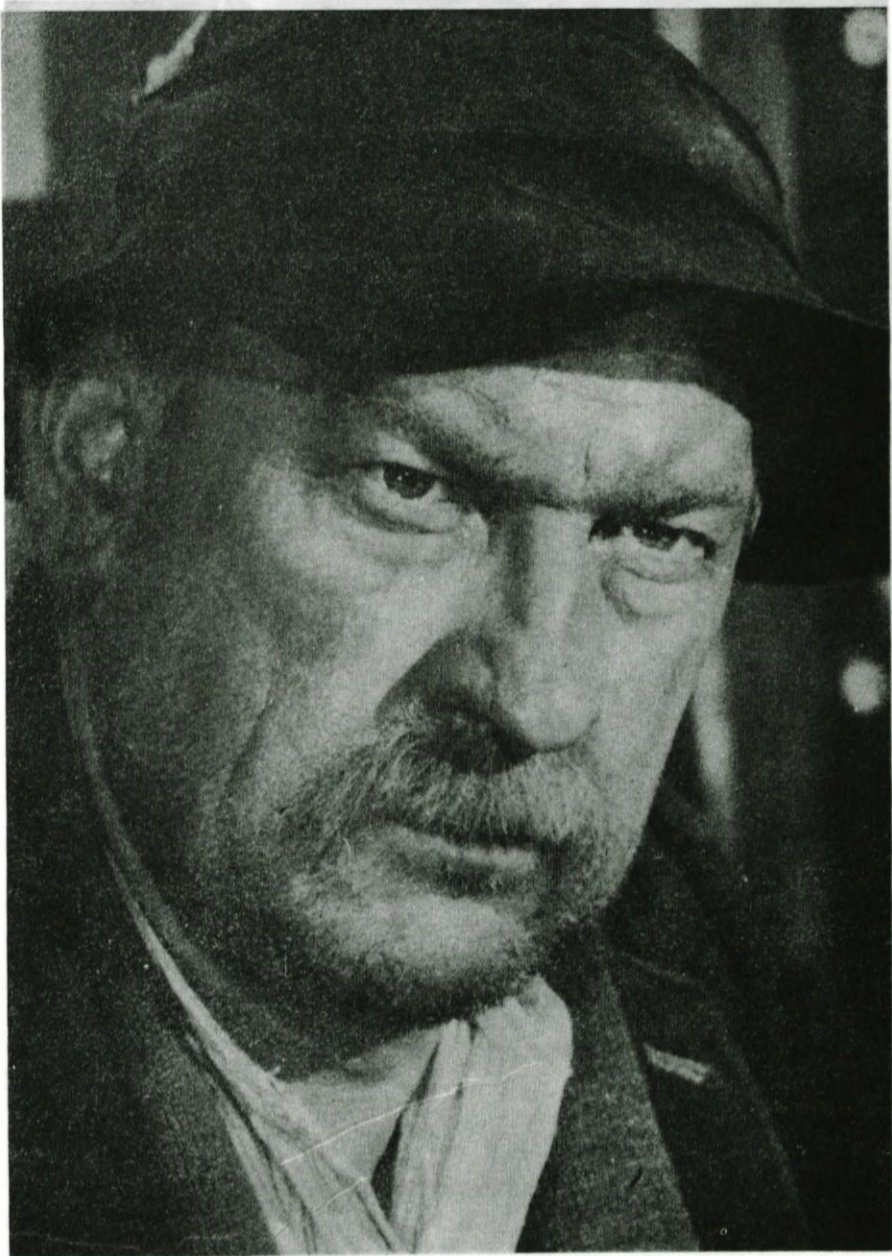
Krizo slovenske Drame občutijo celo njeni pokojni člani. Nihče ne sestavlja, ne objavlja njihovih monografij. Živijo samo v spominu gledalcev, ki so občutljivi za izročilo. Vendar spomin ni dokument in brez dokumenta ne bo napredka. Studentje gledališke fakultete bi gotovo bili ponosni na rod, ki je razvil našo gledališko prakso, če bi ga poznali, če bi razumeli njegovo usodo.

Pomena igralca v ansamblu ne določajo nagrade in odlikovanja, stopnje na lestvici javnega uspeha nam ne povedo dovolj o vsakodnevnem komedi-jantovem lotevanju dela, o vplivu, ki ga ima na družino materina skrb.

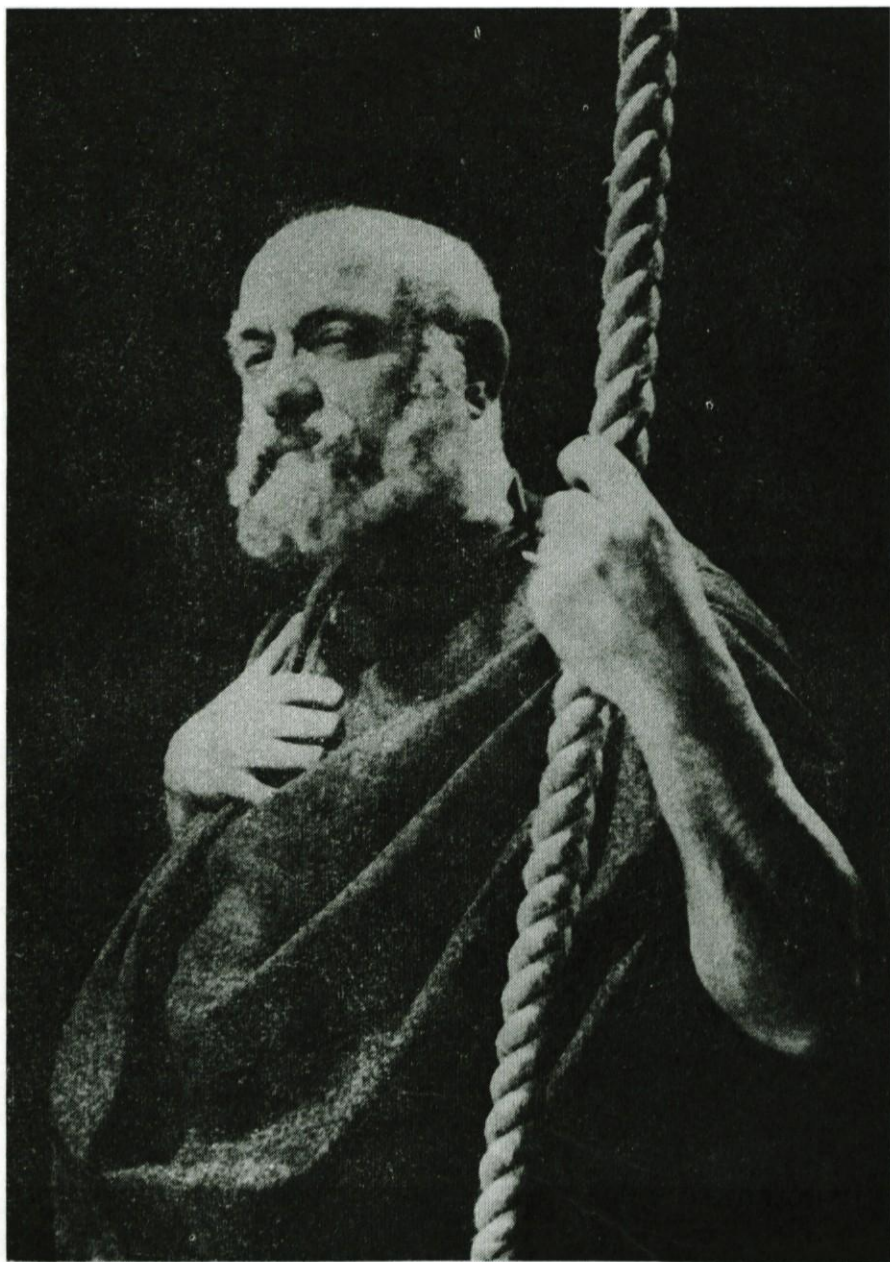
* Ljubljana 61000, Yu, Bratovševa ploščad 12, član Drame Slovenskega narodnega gledališča v Ljubljani.

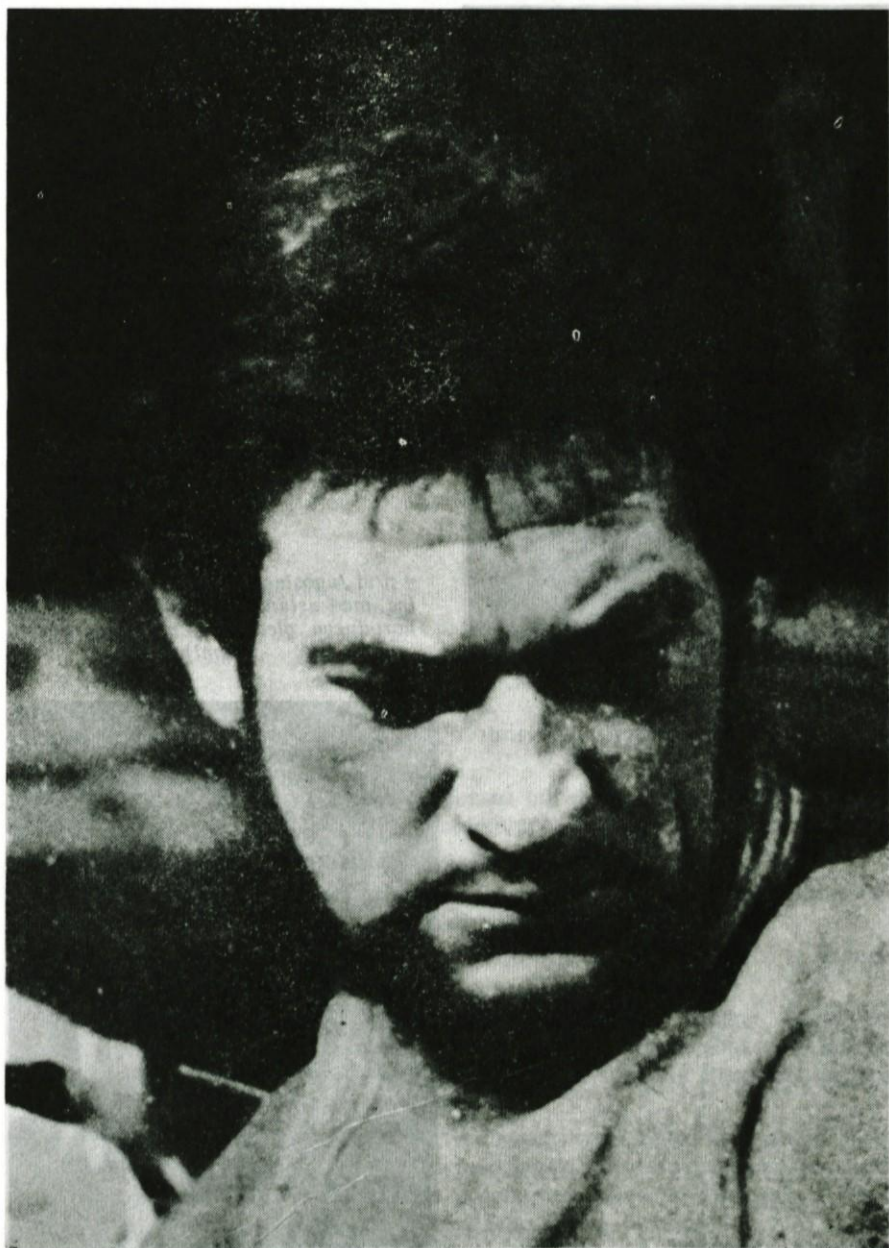
Lojze Potokar kot **TEMNIKAR** v filmu *Balada o trobenti in oblaku* —
 * Ljubljana 61000, YU, Bratislavský posadil 13. čias Druha Slovenskeho narodnaga
 p'ehabizita v Ljubljani

Stane Potokar kot BRODNIK v filmu Trenutki odločitve

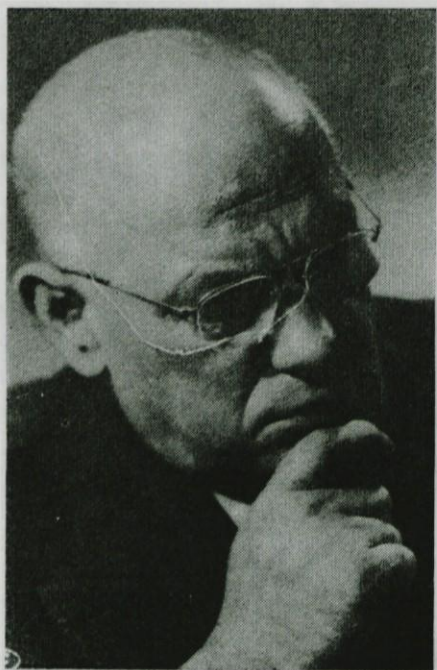

Lojze Potokar kot SOKRAT

Stane Potokar kot NIKITA v Tolstojevi drami Moč teme

po knjižni gimnazij državnih vodnik v
Celje čina Drama od osvobodilne

Lojze
1902—1934

v prvi Jugoslaviji deset let potujoči igralec, med ustanovnimi člani Slovenskega narodnega gledališča na osvobojenem ozemlju

Stane
1908—1962

po klasični gimnaziji državni uradnik v Celju, član Drame od osvoboditve

Jože

1900—1952

profesor matematike, poznavalec gledališke umetnosti, organizator ljubiteljske dejavnosti v Novem mestu in Murski Soboti

Oba Potokarja sta bila v središču umetniške vzpodbude za ansambel Drame.

Lani sem bil prvič na Polici, odkoder so bili doma. Njihov najmlajši brat Lado je omahnil prvi, vzela ga je vojna leta 1942.

Polde kirurg-specialist je preminil v Ameriki leta 1973.

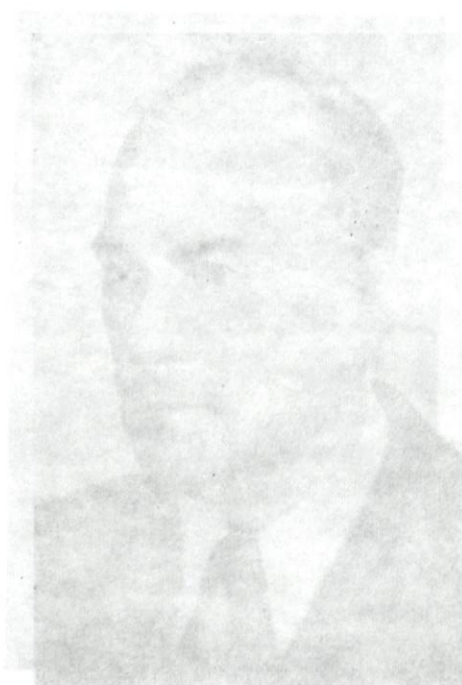
Lansko jesen pa se je tiho poslovila njihova najstarejša sestra Ivanka, učiteljica, ki je po zgodnji smrti staršev skrbela za fante.

Odkod so prinesli trije bratje svojo vizijo umetnosti? Zakaj jih je vpregla Talija? Kaj jih je vabilo?

Vsem trem je skupna ena sama težnja, čeprav se kaže različno ... zdaj kot modra zamaknjenost, ki vabi, kadar svari ... kdaj kot strašni dar, da nas presune, ker je igra resničnejša od življenja ... in spet kot hlastanje za izrazom, ki ga zavest potrebuje kot čisti zrak.

Zakaj so se tako navezano vračali v domači kraj? Zato, ker jim je lahko samo dom zapustil te sanje o sožitju med ljudmi. V tem kraju so se napili slovenskega kulturnega izročila in ga potem tudi živeli — dobessedno. Nepomirljivi neugnanci so segli po najvišjem zadoščenju, po uspehu.

Kdaj že so pospravili njihove gledališke latorike. Zdaj živijo naprej v nas.

Jože
1900-1987

profesor matematike, gospodarstva in
daljši, strokovni organizator ljubiteljske
zve dejavnosti v Novem mestu in Mar-
ski Soboti

Ora Fotokupa sta bila v sredini umetniške vzpodbude za ansambel
Drama.

Lani sem bil prvič na Pohorju, odločil se bil doma. Njihov najmlajši član
Lado je omahnil prvi, vzela ga je vojna leta 1942.

Poleg kitarne specialiste je prinesel v Ameriki leta 1923.

Ladsko jezen pa se je bilo poslušati njihova najstarejša sestra Ivanka, ni-
kaj, ki je po zgodnji smrti starejših sester zašla za Lado.

Odkod so prišli trije bratje svoje vijeje umetnosti? Kakaj jih je vprašal

Tajta? Kaj jih je vabil?

Vsem triem je skupna ena sama težnja, čeprav se kaže različno ... zdaj kot
modra razumljivost, ki vabi, kadi, sveti ... kdaj kot strah, da bi ne
prejeli, ker je igra resničnega odvajanja ... in spet kot hlastanje za izra-
zom, ki ga zavest potrebuje kot čisti zrak.

Kakaj so se tako navezane vrtnice v domani kraji? Zato, ker jim je lahko
samo doma zaprti le sanje o solju med ljudmi. V tem kraju so se našli
slovanstvena kulturna izročila in za pojem tudi živeli — dobesedno. Nejo-
mitični neumnost so sebi po najstarejšim zadoščanju po nebeški.

Kaj je so poslušali njihove glasbilske izvirke. Zda živijo asprej v nas

OSNOVNA ŠOLA V VIŠNJI GORI

Cvetko Budkovič

Ko konča Konrad Črnologar kroniko Cerkev in šola, povzeta iz višnjegorskega arhiva (gl. ZOG VII l. 1975 str. 287—291), omenja kot zadnjega učitelja Fortunata Skubica, ki je umrl 28/ 5—1764. Ker je leto smrti navedeno pod zaporedno letnico kronike 1750 (torej 14 let naprej) sem podvomil o pravilnosti letnice 1764 in postavil možnost zamenjave zadnjih dveh številk 1746; ni pa izključeno, da je napačno navedena letnica zapisa 1750. Bodi tako ali drugače, od srede 18. stoletja do leta 1805 (približno 40 let) ni podatkov o učiteljih v Višnji gori, čeprav je malo verjetno, da v tem času ni bilo pouka v tako starem mestu, kot je Višnja gora, ki se po pisanih virih ponaša s šolmošтром že od leta 1553 dalje. Čas 40-letnega pedagoškega delovanja je tedaj v Višnji gori trenutno zavil v meglo, dokler ne bo zgodovinar našel vire in ga raziskal ter pojasnil.

Iz škofijskega arhiva (SAL, šolstvo, fascikel, 4 a—4 e) je razvidno, da je bilo v Višnji gori leta 1805 šoloobveznih otrok 88 in da je pouk obiskovalo 21 dečkov in 4 deklice, skupaj 25 otrok. Šola je tedaj upravljal dekanat v Šentvidu pri Stični. Leta 1807, ko sta na šoli poučevala Ignac Majer in njegov pomočnik Mihael Zidar, je bilo šoloobveznih otrok 98, 58 dečkov in 40 deklic. V zimskem semestru je obiskovalo šolo 35 otrok (27 + 5),² v letnem semestru pa 29 učencev (24 + 5). Krajevni šolski nadzornik je bil župnik Križaj. Menda je v naslednjem šolskem letu 1808/09 začasno poučeval tudi učitelj Sebastijan Skubic, bržčas v nedeljskem dopolnilnem pouku. Poročilo govori o tem, da za učitelja ni stanovanja in da bi bilo treba šolsko poslopje bolje osvetliti in razširiti. Šola bi rada dobila učiteljico za pouk deklic. Šoloobveznih otrok je bilo tega leta 63 + 45 = 108, pouk pa je obiskovalo v vsakem semestru po 32 + 15 = 47 47 × 2 = 94 učencev. Poučevali so v slovenščini in nemščini. Za čas od 1809 do 1814 (francoska okupacija) ni podatkov.

Iz škofijskega arhiva v Ljubljani (SAL, fascikel 38, šolstvo v Višnji gori) je nadalje razvidno, da je prošil na škofijski ordinariat za mesto učitelja in organista dne 13/9—1805 Bartholomeo Stritar, prošnja pa verjetno ni bila sprejeta, čeprav je menda že nekaj časa učil. Prošnjo so vložili še drugi kandidati, med njimi Ignac Majer (Ignaz Mayr ali Mayer) in Janez Nepomuk Cvek (Zweck). Ljubljanski škofijski ordinariat je vprašal za mnenje o imenovanih kandidatih okrožni urad v Novem mestu. Ta je priporočil na prvem mestu

¹ 61000 Ljubljana, Yu, Emonska 20, direktor Glasbene šole Vič-Rudnik.

² Prva številka so dečki, druga deklice.

Ignaca Majerja pod pogojem, da opravi izpit iz pedagogike, ker je imel spričevalo samo za pripravnika. Deželna vlada je upoštevala dne 25/4—1806 tudi prošnjo znanega ljudskega pesnika, učitelja in organista Andreja Kančnika, a ta mesta ni prevzel, oziroma dobil (gl. ZOG J. Gregorič, Ljudski pesnik Andrej Kančnik, 1969, I, str. 83). — Kot kaže, se je zataknilo že pri plači. Plača 184 gld. in 57 krajcarjev na leto (1 gld. = 60 krajcarjev) je bila prenizka, zato naj bi poiskali dodatna sredstva iz cerkvenega premoženja ali iz fonda normal. Konzistorij in deželna vlada sta zahtevali zaradi ureditve tega vprašanja podatke od patronata v Stični.³ Ta naj poroča

1) ali je določena plača učitelja dovolj visoka

2) če ni ustrezna, ali bi bilo mogoče preskrbeti dodatek k plači iz cerkvenega premoženja ali pa iz kakšnega beneficija, če ta obstaja

3) kako je dobila gosposčina v Stični patronat nad šolo v Višnji gori

4) kakšno podporo bi lahko dala gosposčina v Stični šoli v Višnji gori

5) ali bi bila pripravljena gosposčina v Stični odstopiti šolski patronat občini mesta Višnja gora.

Dne 7/8—1806 je deželna vlada iskala podatke v zvezi s temi petimi vprašanji pri takratnem župniku Ignaciju Trebarju v Višnji gori. Ta je poročal, da Ignac Majer že poučuje na šoli in predlaga, naj ostane provizorično na tem delovnem mestu, čeprav še nima izpita iz pedagogike. Po predpisih osmega odstavka nemškega šolskega kodeksa str. 49 lahko opravlja izpit iz pedagogike le tisti kandidat, ki je končal tromesečni pedagoški tečaj. Ker pa Majer tega tečaja ni obiskoval, ga ni moči pustiti k pedagoškemu izpitu. Župnik poroča, da bo pedagoški tečaj med poletnimi počitnicami pri frančiškanih, kamor naj pokličejo Majerja. Če frančiškani letos tega tečaja ne bodo organizirali, bodo morali Majerja iz službe odpustiti, kar je župniku in staršem vseeno. Za povišanje plače učitelju ni razen imenovanega vira sredstev nobenih drugih možnosti. Prav tako — poroča župnik — ne more gosposčina v Stični odstopiti občini mesta Višnja gora patronatske pravice. Podpora, ki naj bi jo gosposčina Stična kot patron šole morala dajati šoli, je določena v 19. odst. šolskega zakona.

Vse kaže, da je bila deželna vlada zainteresirana za Majerja, saj je obvestila konzistorij oziroma gospodično v Stični, da bo oktobra leta 1806 tečaj za preparandiste, katerega naj se Majer udeleži. Delovni odnos pa je sam prekinil leta 1807, ker ni opravil pedagoškega izpita.

Dne 9/9—1806 je deželna vlada naročila okrožnemu uradu v Novem mestu, naj ravna glede plače učitelju in cerkovniku po 10. odst. šolskega zakona in na tej podlagi sestavi predračun. Novo šolsko poslopje v tem letu še ne bo dozidano, čeprav čaka na pouk veliko število šoloobveznih otrok. Dobro finančno stanje občine zahteva, da se v tem mestu zamujeno pedagoško delo nadomesti; pouk mora čimprej steči. Glede najemnine za šolo naj se okrožni urad ravna po predpisih iz šolskega zakona.

³ V samostanu Stična je bil prelat Franz Xaver baron Tauffrer. Cistercijanec (belih menikov) ni bilo v Stični v času od leta 1784 do 1898. Takrat je eksistiral le Verski sklad.

njem in o njegovem pedagoškem delu namreč dosegljivi viri ne povedo ničesar, med drugim nič določenega, zakaj je bil dne 7/12—1817 premeščen v Ribnico na Dolenjskem. Franc Kramar, CG, 1922/79 — 80/9, 10 navaja v sestavku Kako sem nabiral narodne pesmi, da je Notranjec Pavel Knobel (1765—1830) kot šolmošter v Kranju »koval« tudi posvetne pesmi, ki jih je Vodnik po pravi ostro obsodil, pa so poskočne kitice iz njih le ponarodele.

V tem času (od 1808 do 1818), ko je poučeval na trivialki v Višnji gori Pavel Knobel, je bil pouk v slovenščini in nemščini: učenci iz nižjih razredov so obiskovali pouk dopoldne, iz višjih pa popoldne. Šolo sta nadzorovala krajevni šolski nadzornik Janez Jurij Reitterbauer in okrajni šolski nadzornik, dekan iz Šmarja Andrej Ahačič. Učitelj je vodil katalog o uspehu in marljivosti učencev.

V šolskem okolišu je bilo 11 vasi. Iz treh vasi šola ni imela podatkov o šoloobveznih otrocih, iz osmih vasi pa je bilo $63 + 60 = 123$ šoloobveznih otrok (mesto Višnja gora, okoliš Višnja gora, Dednidol, Vrh, Spodnje Brezovo, Pristava, Polje in Stari trg). Od 123 šoloobveznih otrok je obiskovalo pouk leta 1815 v zimskem semestru $61 + 11 = 72$, v letnem semestru pa $50 + 11 = 61$ učencev. Ze tako nizek odstotek obiska se je v šolskem letu 1817/18 še znižal, ko je obiskovalo zimski semester $26 + 15 = 41$ učencev, letni semester pa samo $20 + 10 = 30$ učencev.

Šolsko poslopje je bilo v zelo slabem stanju, primanjkovalo je učnih pripomočkov in plača za učitelja je bila prenizka. Poleg rednega pouka (verouk, pisanje, računanje v slovenskem in nemškem jeziku) je učitelj poučeval enkrat na teden po eno šolsko uro še v nedeljski šoli. Za ta pouk je bilo v šolskem letu 1821/22 $51 + 59 = 110$ šoloobveznih otrok, obiskovalo pa je pouk v zimskem semestru $15 + 50 = 65$, v letnem pa $20 + 25 = 45$ učencev. Število učencev v nedeljski šoli se je v primerjavi z letom 1818 očitno močno dvignilo zaradi vpisa deklic. Katerega leta so pričele deklice obiskovati nedeljsko šolo v Višnji gori, iz omenjenega vira ni natančno razvidno, vendar je naveden že za leto 1819 podatek, ki pojasnjuje, da je ubiskovalo imenovani pouk v zimskem in letnem semestru po $15 + 40 = 55$ učencev.

Patronatska gosposčina v Stični je po odhodu učitelja Knobla trikrat objavila v Laibacher Zeitung razpis na izpraznjeno mesto učitelja in organista v Višnji gori. Na razpis sta se priglasila Janez Ceč (Tschetsch), učitelj pripravnih v Ljubljani, in Sebastijan Skubic (Skubitz). Ne prvi ne drugi ni imel razpisu ustreznih spričeval. O obeh je poročal okrajni šolski nadzornik, dekan v Šmarju Andrej Ahačič. Dekan je bil mnenja, da ni potrebno še četrto razpisati delovno mesto in predlagal, da sprejme konzistorij v službo Janeza Čeča, ki je imel priporočilo šolskega nadzorstva v Koprju. Skubicu pa je bilo dodeljeno delovno mesto le začasno. Predtem je služboval v Šentrupertu, kjer se je npravstveno slabo vedel.

Škofijski ordinariat je predlagal za učitelja in organista v Višnji gori Janeza Čeča s pogojem, da opravi v Ljubljani konzistorialni izpit, nakar bo nameščen definitivno. Gubernij je ta predlog sprejel in mu izdal odločbo z dnem 10/1—1818, št. 491/132. Prvotne, predtem predlagane dohodke 34 glđ. 43 krajcarjev mu je zvišal na 55 glđ. 43 krajcarjev s pripombo, da mu bo konzistorij

dohodke ponovno povečal na 159 gld. 47 krajcarjev in 3 novčiče, ko bo definitivno nastavljen. Janez Ceč je bil ob nastopu službe star 26 let, rojen je bil v Orehku na Notranjskem leta 1792, samski in kot mlad učitelj obetaven. Doslej je učiteljeval in orglal v Studenem pri Ložu in v Cerknici, nazadnje pa je služboval pri šolskem nadzorstvu v Kopru.

12
1824

Anstellungs - Decret

Der hiesigen Provinz zu Salzburg Schulrath Joh. Dohetsch
wird in Ansehung seiner für einen Schuldienst anerkannten Tüchtig-
keit und guten Ausführung in Folge des gegenwärtigen
Antrags laut H. S. M. vom 20. März 1824
mittels des gegenwärtigen Decrets als Schullehrer, Angeordnet
Mansmann zu Salzburg, angestellt. Man versteht sich zu
demselben, daß er den Dienst ungesäumt antreten, und durch eifrige
Erfüllung aller seiner Pflichten sich der Bestätigung der hohen Landes-
stelle würdig machen werde.

Ex Consistor. ipali, Linzbach den 20. März 1824

Anstellungsvertrag

Sebastijan Skubic je bil domačin iz Višnje gore, pravtako star 26 let, poročen, brez otrok; služboval je po raznih krajih na Kranjskem. O njem govori poročilo, da kot učitelj ni bil sposoben, da je bil površen in mlačen in so ga kot takega z več delovnih mest odslovili, ker pač niso bili z njim zadovoljni. Pod Francozi je služboval kot gozdar v Stični. Prejšnji učitelj Knobel je prosil, preden je odšel na drugo delovno mesto, podporo, ker je ob nedeljah in prazni-

kih učil otroke. Gubernij je naročil škofijskemu konzistoriju, naj mu na podlagi vloge izplača 30 gld. nagrade.

Vsak stalno nastavljen učitelj je dobival v Višnji gori še letno nagrado v znesku 40 gld. iz okrajne blagajne. Duhovnik Matija Megušar, ki je imel v upravi beneficij v Višnji gori, je s testamentom dne 10/5—1783 osnoval dobrodelno ustanovo z glavnico 1400 gld. in namenil od nje 4 odstotne obresti za vzdrževanje učitelja. Vlada je kasneje znižala obresti za polovico. Za ta denar pa je moral učitelj preskrbeti revne učence s knjigami in šolskimi potrebščinami. Učitelj je dobival poleg plače še dohodke od nepremičnin, iz naturalij, štolnine, šolnine in kot organist in cerkovnik. Imel je tudi precejšnje izdatke. Oglejmo si obračun dohodkov in izdatkov, ki jih je prijavil leta 1818 učitelj Janez Čeč.

Dohodki

Uporaba nepremičnin

Travniki, 14 centov sena à 30 kr	7 gld	
8 centov otave à 24 kr	3 gld 12	kr
Obresti od Megušarjeve ustanove	9 gld 20	kr
Cerkovnik in organist (kantor)	46 gld 15	kr
Od 27 $\frac{3}{4}$ mernika pšenice (1 mernik = 1 gld 40 kr)		
in od 29 $\frac{3}{4}$ mernika prosa (1 mernik = 1 gld 10 kr)	34 gld 42	kr
	100 gld 29 $\frac{2}{4}$	kr
Šolnina (pogrebi 5 gld, poroke 1 gld 24 kr		
za maše umrlih 2 gld, zvonjenje 10 gld, obiski 2 gld)	20 gld 40	kr
Za druga opravila pri cerkvi	22 gld	—
Starši so prispevali za vsakega šoloobveznega otroka		
12 kr; od 15 učencev	143 gld	9 $\frac{1}{2}$ kr
je prejel učitelj ⁴	30 gld	

Dohodki: 173 gld 9 $\frac{1}{2}$ kr

Izdatki:

Za pomočnika cerkovnika	50 gld	—
Stroški za izterjevanje	8 gld	5 $\frac{3}{4}$ kr
Za snaženje šolskega poslopja	10 gld	
Za pranje in čiščenje cerkvenega perila	15 gld	
Pomočnik za cerkvena opravila	6 gld	
Za popravilo jezu na travniku		
(ker je bil izpostavljen poplavam)	5 gld	
za nabavo lastnih šolskih potrebščin	5 gld	
za nabavo šolskih potrebščin za 6 revnih učencev	6 gld	
	105 gld	5 $\frac{3}{4}$ kr
Dohodki	173 gld	9 $\frac{1}{2}$ kr
Izdatki	105 gld	5 $\frac{3}{4}$ kr
Čisti dohodek	68 gld	3 $\frac{3}{4}$ kr

⁴ Starši so bili po večini revni, zato so šolnino neredno plačevali. Izterjevanje tudi ni imelo uspeha, ker zaradi nadlegovanja niso pustili otrok v šolo.

Na prijavi so podpisani poleg učitelja Čeča še župnik Križaj (Krischai), Andrej Ahačič, dekan v Šmarju in okrajni šolski nadzornik, državno in patronatsko gospostvo v Stični (podpis nečitljiv), Georg Reitterbauer, krajevni šolski nadzornik in še dva cerkvena ključarja.

Gubernij je dne 29/9—1818 račune pregledal

in določil dohodke na	215 gld 1 7/4 kr
izdatke (stroške)	105 gld 5 3/4 kr
čisti dohodek:	109 gld 55 3/4 kr

Učitelju Čeču je določil gubernij 130 gld plače. Dotacije (dodatek) 20 gld 4 1/4 kr ni izplačal gubernij, pač pa je dal nalog okrožnemu uradu v Novem mestu, naj poskrbi, da bo dobil učitelj določeni znesek s prostovoljnimi prispevki občine, od šolskega patronata v Stični ali pa naj okrožni urad obremeni šolski sklad kako drugače.

Učitelj Janez Čeč je dvakrat (leta 1818 in 1819) opravljal predpisani izpit, vendar obakrat neuspešno. Ko se je tretjič prijavil k izpitu, ga je izpitna komisija ocenila pozitivno. Tedaj je dne 21/1—1821 zaprosil za stalno namestitev; gubernij mu jo je na priporočilo dekana Ahačiča in patronatske gosposčine v Stični tudi odobril. Naslednjega leta je prosil za premostitev v tržaški šolski okoliš. Ljubljanski škofijski ordinariat je napisal tržaškemu guberniju ugodno priporočilo, da je Čeč zelo moralen, da vestno opravlja šolske dolžnosti, da obvlada italijanščino srednje dobro in da ni član nobene skrivne organizacije. Na to priporočilo je dne 19/5—1822 primorski gubernij imenoval Čeča za pomožnega učitelja na glavni šoli na Reki, kar je razvidno iz dopisa ljubljanskega gubernija škofijskemu konzistoriju v Ljubljani. Pred odhodom mu je na posredovanje dekana Ahačiča gubernij izplačal 40 gld zakasnele dotacije.

Od 1/7—1822 je začasno učil na višnjegorski osnovni šoli Matija Zupan, ki se je prijavil na razpisano delovno mesto učitelja organista in cerkovnika poleg Matije Ozimka iz Stične, Antona Sinkovca iz Kostanjevice in drugih. Delovno mesto je razpisal ljubljanski škofijski konzistorij dne 28/2—1823. V razpisu je omenjeno, da mora vsak prosilec napisati lastnoročno prošnjo, kolkovano s 6 kr, na okrajno šolsko nadzorstvo v Šmarje; navesti mora osnovne generalije, stan, opisati zdravstveno stanje, službena mesta, znanje jezikov in predložiti navrstveno in učiteljsko spričevalo. Čeprav je imel Zupan majhne dohodke in tri nepreskrbljene otroke, je Ahačič dekan v Šmarju, priporočil prošnjo Matije Ozimka, ker je bil dober organist in cerkveni pevec, Zupan pa teh prednosti ni imel. Dekret mu je na priporočilo gubernija izdal 11/8—1823 ljubljanski konzistorij, službo pa je nastopil 31/10—1823, a je kmalu zbolel za išiasom. Do letnih počitnic (26/3) ga je nadomeščal kaplan Franz Weldeker. Novi dekan v Šmarju Janez Pristov je predlagal, naj leta 1851 ostarelega in obolelega Ozimka vsaj začasno nadomesti pomožni učitelj, saj kaplan ne more stalno poučevati. Na delovno mesto se zaradi majhne plače (70 gld letno) ni oglasil nihče, čeprav se je občina Višnja gora obvezala, da bo pomožnemu učitelju iz svojih sredstev nekaj prispevala, in kljub priporočilu ministrstva na Dunaju. Zato so osnovno šolo na Višnji gori leta 1815 začasno zaprli.

Septembra leta 1852 je šolski nadzornik v Šmarju Janez Pristov nastavljal na šolo pomožnega učitelja Antona Jereba iz Idrije. Jereb je bil samski, star 27 let. Poročilo navaja, da je končal pripravniški učiteljski tečaj v Idriji. Enoletni tečaj v Idriji je pričel delovati 20. oktobra 1852, naslednji dan 21/10 1852 pa je bil Anton Jereb v Višnji gori že nastavljen. Tu je očitna pomota: morda v datumu, mogoče je pa tudi, da je obiskoval Jereb kot Idrijčan pripravniški učiteljski tečaj v Ljubljani. Eno in drugo so domneve, spričevalo o učiteljski usposobljenosti je moral imeti, sicer ne bi bil mogel opravljati konzistorialnega izpita dne 25. in 26. 9. 1855. Višnjegorski župnik Cigler, ki ga škofijski vir imenuje (Schuldirektor), je predlagal, da bi deželna vlada dovolila plačati pomožnega učitelja Jereba iz kranjskega šolskega fonda z dodatkom šolnine in štolnine ob letni plači 70 gld, ker vestno opravlja službene dolžnosti. Vlada je ta predlog sprejela, toda dne 9/3—1856 ga je konzistorij prestavil na Soro v škofjeloški šolski okoliš. Na njegovo mesto je poklical Bartholomea Pirnata, izprašanega učiteljskega kandidata iz Kamnika, ki je bil dne 27/5—1856 nastavljen začasno, dne 29/9—1858 pa stalno.

Bivši učitelj Matija Ozimek je umrl 7/8—1858 po večletni bolezni zaradi išiasa.

Šmarski dekan Pristov poroča 13/8—1858 škofijskemu konzistoriju, da je učiteljevo stanovanje v skrajno slabem stanju in da ga je treba popraviti.

Leta 1860 so nekateri zastopniki občine Višnja gora prosili deželno vlado,⁶ naj dovoli nakup stanovanjske hiše na Fabriki, da bi se uporabila za učilnico in stanovanje, (z gospodarskimi pritiklinami) za učiteja in cerkovnika. Proti temu predlogu so ugovarjali župnik (verjetno Waldeker?) in nekateri občani, češ da je hiša predraga in predaleč od cerkve. Poleg tega je v bližini mlin, ki bi z ropotom motil pouk.

Šolski nadzornik in dekan v Šmarju Matija Brolih je predlagal deželni vladi, naj župnikove pritožbe ne upošteva in naj nakup hiše na Fabriki odobri. Hišo, oziroma poslopje si je ogledal šolski svetnik dr. Močnik in ugotovil, da je bila z lastnikom Veselom že sklenjena kupna pogodba. Leta 1863 so kupno pogodbo razveljavili, ker je bila hiša medtem prodana že drugemu kupcu. Za učitelja so sezidali blizu Višnje gore novo hišo, za šolsko učilnico pa so določili eno sobo v občinski zgradbi. Se prej pa je bilo treba učilnico popraviti: pokriti stopnišče, tlakovati prostor pred učilnico, namestiti primerno peč, urediti dimnik in popraviti streho. Za sredstva je poslal konzistoriat vlogo na deželno vlado dne 13/10—1863.

Dne 20/9—1860 je prosil za delovno mesto v Višnji gori učiteljski kandidat Ignac Vencajs (Wenzais), ki je leta 1841. opravil pedagoški tečaj v Ljubljani in prav tam leta 1843 usposobljenostni (konzistorialni) izpit. Leta 1848 so mu pogoreli vsi dokumenti. Tri leta je učil v Šentvidu pri Stični kot pomožni učitelj, nato na Opčinah pri Trstu. Učiteljski službi se je odpovedal, ker je dobil v dosmrtno uživanje kmetijsko posestvo. Požar mu je uničil kmetijo, živinò mu je pobrala bolezen; zato je obubožal. Leta 1860. je ponovno zaprosil za

⁶ L. 1832 je mela župnija Višnja gora 1968 prebivalcev, l. 1860 pa 2300 prebivalcev. Fabrika: Poleg hiše Mihaela Omahna, Skrabarjeva oziroma danes Bašarjeva.

službo; škofijski konzistorij ga je začasno namestil na trivialni šoli v Višnji gori kot učitelja, organista in cerkovnika.

Iz Državnega arhiva, fasc. 31/9 je razvidno, da je predložil Mihael Moran dne 18/9—1866! račun za postavitev nove peči v šolski sobi v znesku 36 gld 35 kr. Drugih izdatkov iz let 1861—1865 v fasciklih (Landschulen und Schullehrer), fasc. 31 in 31/26 (Studien und Schulsachen ter Sontagschulen), fasc. 2/16 (Staatsprüfungen) in v fasc. 31/18 (Schulnotizen, Visitation) o trivialni šoli v Višnji gori nisem zasledil, pač pa nekaj splošnih statističnih podatkov o šoloobveznih učencih in učiteljih na Kranjskem, ki osvetljujejo obisk pouka. Vseh šoloobveznih otrok je bilo v letu 1859 — 52.579, naslednje leto pa 25 manj — 52.554. Od teh je obiskovalo šolo leta 1859 — 29.001 učencev, naslednje leto pa 30.063, za 1062 učencev več, kar je izredno visok porast in se ne ujema z drugim podatkom, ki navaja za leto 1860 — 52.554 in za leto 1861 — 52.076 učencev, torej za 478 manj.⁷

Leta 1860 je bilo na Kranjskem 180, leta 1861 pa 182 učiteljev, v istem času je bilo 155 (158)⁸ župnikov in 141 (144) kaplanov. Pomožnih učiteljev je bilo 26 (28), učiteljic 31 (33), pomožnih učiteljev 17 (14) in krajevnih šolskih nadzornikov 142 (137). Študiralo je pripravnikov: duhovnih 13 (14), civilnih 38 (40).

Leta 1861 je bilo na Kranjskem v 283 farah 242 šol, od tega 13 glavnih, 158 trivialnih in 71 pomožnih šol. Na pomožnih šolah so poučevali večinoma duhovniki. Poleg tega je bilo 6 industrijskih in 210 (204) nedeljskih šol.

Osnovna šola v Višnji gori med NOB

V predaprilski Jugoslaviji je bila šola šestrazredna. Okrog 330 učencev (184 dečkov in 153 deklic) je poučevalo pet učiteljic in dva učitelja. Šolsko poslopje je bilo dobro oskrbovano. Imelo je vodno in električno napeljava, štiri učilnice, zbornico, prostor za učila, samsko sobo za učitelja in trosobno komfortno stanovanje za upravitelja; k temu še tri ločene drvarnice, klet in kotel za pranje perila. Učiteljska knjižnica je imela 220, knjižnica za učence pa 320 knjig. Za pouk so uporabljali Černivec-Jegličevo Računico, Fleretovo Našo prvo knjigo in od tretjega razreda dalje — zaradi pomanjkanja čitanke — mladinsko revijo Naš rod.

Pred začetkom vojne, med okupacijo in po osvoboditvi sta poučevali na višnjegorski osnovni šoli učiteljici Vida Železnik in Terezija Samec. Edvard Thurnher je odšel leta 1942 v partizane; po osvoboditvi je bil član IOOF. Janko

⁷ Primerjava z leti 1863, 1864: šoloobveznih otrok 51.379 (51.007), obiskovalo pouk 28.667 (28.559); podatek nam pove, da se je v obeh primerih zmanjšalo število za približno 340 učencev.

⁸ V ponavljalni šoli je bilo šoloobveznih otrok 27.164 (26.803), obiskovalo pa je pouk 16.080 (14.647) učencev. Vzroki za tako slab obisk pouka so znani (zaostalost, revščina, oddaljenost šol, delo doma).

⁹ V oklepaju je označeno število učencev oziroma učiteljev, župnikov, kaplanov, za leto 1861 in za leto 1864.

Opomba: Avtor prispevka o višnjegorski šoli bo v prihodnjem ZOG obravnaval še čas od l. 1860—1914, ukolikor mu bodo viri dosegljivi. Tudi čas med obema vojnama še čaka podrobnejših pojasnil.

Kokalj, upravitelj, ki je bil interniran v Renicci, se je vrnil januarja 1943 v Ljubljano, se upokojil, po osvoboditvi pa ponovno reaktiviral in deloval kot okrajni šolski nadzornik v Škofji Loki; njegova žena učiteljica Lavrencija in učiteljica Mara Čotar sta se po bombardiranju Višnje gore septembra 1943 preselili v Ljubljano. Čotarjeva je bila po osvoboditvi zaposlena v računovodstvu na ministrstvu za prosveto. Maja leta 1943 je okupator aretiral in odpeljal v zapore v Trst učiteljico Mileno Bratina. Po razpadu fašizma se je vrnila v Kranj in se upokojila. Dana Pavlič je bila premeščena na Primorsko (Hraše). Med italijansko okupacijo je, kljub spremembam v učiteljskem kadru, pouk potekal več ali manj nemoteno. Učitelji so poučevali v slovenščini in uporabljali iste knjige kot v stari Jugoslaviji. Italijani so odstranili slike kralja, zemljepisne in zgodovinske podatke ter jih zamenjali s podatki Italije. Capocentro je hotel ustanoviti v Višji gori mladinsko organizacijo GIL, vendar so se starši, učitelji in otroci temu uprli. Tudi tečaj italijanskega jezika ni uspel zaradi premajhne udeležbe obiskovalcev. Italijanski oblasti je uspelo organizirati le šolsko kuhinjo.

Ko so dne 22. 9. 1943 Nemci mesto bombardirali, je bilo šolsko poslopje z razbitimi okni in okrušenim zidovjem tako poškodovano, da se je morala šola preseliti v Codellijev grad. Po novembrski nemški ofenzivi in mesec kasneje, ko so domobranske čete zasedle Grosuplje, je vojaška situacija zahtevala, da so partizani onemogočili sovražni vojski bivanje v javnih zgradbah; zato so že 1. decembra 1943 požgali šolo in Codellijev grad in pri tem uničili ves šolski inventar z arhivom in knjižnico vred. Zato so se ohranili v višnjegorski šoli le skopi podatki v Arhivu Slovenije in v škofijskem arhivu v Ljubljani. Po požaru ni bilo mogoče uporabljati za vojaške namene nobene izmed obeh imenovanih zgradb. Že predtem, po bombardiranju Višnje gore, je bil pouk po privatnih hišah in v manjših skupinah, tudi zunaj mesta, tako npr. v gostilni pri Turku in drugod. Čeprav so šolskemu poslopju poleti 1944 oskrbeli za silno streho, pouk v stavbi ni bil mogoč; poslopje je ostalo prazno, neuporabno tudi za sovražnikovo vojsko.

Učitelji, ki so poučevali na šoli po letu 1941:

Jožefa Erjavec, 1945 prestavljena v Višnjo goro s Police, upokojena 1. 8. 1965,

od leta 1949 do 1951 v. d. šolskega upravitelja,

Marija Koporc, 1946—1948, premeščena v Ljubljano,

Majda Ljubič, 1946—1947,

Štefan Keržin, 1946—1949, upravitelj šole, premeščen v Stično,

Marija Okorn, 1946—1950,

Jožefa Leskovec, 1946—1948, nato premeščena v Stično

Ivan Bucik, učiteljski pripravnik-tečajnik od 1948 do spomladi 1949, nato predstavljen na prosvetni odsek okraja Grosuplje kot poverjenik za ljudsko prosveto,

Marija Černe, učiteljica-tečajnica od 1948 do 1950, nato premeščena v Braslovče,

Milena Lenšček, 1949—1951,

Jaka Skubic, 1950 in še istega leta premeščen v Zalno,

Marija Novak, premeščena iz okraja Grosuplje, 1950—1952, nato poslana v

Šentjernej na Dolenjskem. Že pred vojno je poučevala v Višnji gori, leta 1946 pa je bila premeščena v Zalno.

Vera Keglovič je poučevala le nekaj mesecev leta 1951, nato je bila premeščena na Podtabor pri Grosupljem,

Rudolf Jeletič, ravnatelj šole od 1951.

V času po italijanski kapitulaciji so uporabljali v šoli zopet stare računice in čitanke z zemljepisom in zgodovino Jugoslavije. Ti učni primočki so bili: A. Črnivec-M. Jeglič, računice za vse razrede,

F. Bobičeva čitanka za 1. razred (Preljubo veselje) in Hafner-Ločnikovo slovensko berilo od drugega do četrtega razreda.

Ceprav je bil pouk moten zaradi bojev, so učitelji z učenci učno snov v glavnem predelali, le spričeval niso izdali, ker so prvega junija 1944 zasedli Višnjo goro domobranci. Od tedaj do 20. marca 1945 pouka ni bilo. Tuji učitelji, iz vrst okupatorjev, na šoli niso poučevali.

Požigi, internacija, bombardiranje, streljanje talcev — delo okupatorja

Dne 13. 3. 1942 so partizani napadli italijansko vojaško komisijo, ki se je vračala v avtomobilih iz Zagreba. Padla sta dva častnika. Še isti večer so poslali iz Ljubljane dva kamiona vojaštva in velike sode bencina. Moške iz vasi Sp. Brezovo so obtožili sodelovanja s partizani in jih odpeljali v zapore v Višnjo goro. Fašisti so nato polili slamo z bencinom in metali goreče snope v hiše in hleve. Žene, ki so z otroki zbežale v gozd, so se vrnile in pričele trgati fašistom snope iz rok. Odločni nastop žena je okupatorja tako presenetil, da je prenehal s svojim uničevalnim početjem in se odpeljal v svojo bazo. Zgoreli so štirje domovi, enajst gospodarskih poslopij; šest glav goveje živine in dva prašiča je plamen pokončal v hlevu. Pogumne žene so rešile vas popolnega uničenja.

Da bi fašisti pregnali partizane iz okolice Višnje gore, so začeli veliko sovražno ofenzivo. Pričeli so požigati. Kot bakle so goreli domovi in gospodarska poslopja, gasiti ni smel nihče. Pogoreli sta dve kmetiji na Peščeniku in pet kmetij z vsemi gospodarskimi poslopji na Pristavi. Na pohodu so požgali tudi planinski dom na Polževem z vsem inventarjem.

Dne 7. 8. 1942 so fašisti odvedli v zgodnjih jutranjih urah partizanske družine v zapor. Obdolžili so jih, da imajo s partizani zveze na terenu. Doma so morali ljudje pustiti vse imetje, v naglici in razburjenju niso mogli vzeti s seboj niti najnujnejše stvari. Kar je bilo v domovih vrednih predmetov, so izropali fašisti. Popoldne so aretirane prebivalce na kamionih odpeljali v ljubljanske zapore, nato v internacijo v Monigo pri Trevisu. Med njimi sta bila dva otroka: Peter Volk — 11 let in Marija Volk — 8 let. Po razsulo italijanskih taborišč sta se oba srečno vrnila domov.

Ko je po kapitulaciji Italije premagana in razorožena italijanska soldateska zapuščala naše kraje, je bila prva naloga partizanov — pred dokončnim uničenjem nemškega nacifašizma — rušenje objektov, ki bi bili ključnega komunikacijskega pomena za sovražnika. Tako je vodstvo partizanske vojske sklenilo, da na osvobojenem ozemlju razdere železniško progo Ljubljana-

na—Novo mesto. Dne 19. 9. 1943 so partizani razrušili viadukt v Loki; kasneje so ob pomoči Višnjjanov in prebivalcev okolice razdrli tudi železniško progo. Promet je bil na dolenjski železniški progi za sovražnika prekinjen in zveza z Novim mestom in Karlovcem pretrgana.

Po odhodu Italijanov je vzpostavila OF v Višnji gori ljudsko oblast z rajonskim odborom. Komaj so se razmere vsaj delno normalizirale, že se je pojavilo nad mestom dne 22. septembra 1943 šest nemških strmoglavcev (štuke), ki so z značilnim piskom in tuljenjem zasuli mesto z bombami. Meščane je zajel preplah, ranjenci so klicali na pomoč, sredi mesta je divjal požar. S hiš je bombni pritisk metal strehe, opeka je ležala po tleh, šipe so bile razbite. Nemška letala so se ponovno vrnila. Sedaj so kosila smrt s strojniciami. Ko so končno odletela, so meščani nosili ranjence, iskali trupa in gasili požar. Komaj je preteklo dobre pol ure, že se je zaslilo ponovno streljanje. Izza meje je prodirala proti Višnji gori nemška pehota. Nenadoma je bilo mesto obkoljeno s treh strani. Nemci so po hišah iskali partizane, seveda zaman. Po preiskavi so se naglo odstranili, boječ se, da le ni kje v bližini kakšna partizanska enota, ki bi jih utegnila napasti. Ko so odšli, so pustili za seboj devet mrtvih, med njimi štiri otroke, ki so se ob bombnem napadu igrali na cesti, in petnajst ranjencev. Popolnoma je bilo porušenih pet hiš, delno dvanajst, ostale hiše pa so imele razbite šipe, uničena okna in razpokane stene in strope.

Dne 1. novembra 1943 so ob veliki nemški ofenzivi prignali fašisti s seboj 21 kmetov, ki so jih aretirali po vaseh na Dolenjskem. Zvečer so jih odpeljali na travnik pod Codellijev grad. Izkopati so si morali jamo, nakar so vse ustrelili kot talce.

Dne 11. novembra, prav tako ob nemški ofenzivi, so Nemci odpeljali iz Višnje gore 8 mož, jih zaprli v Šmarju v klet in v mraku na pokopališču postrelili. Šele po odhodu Nemcev so Višnjani odkrili grob pogrešanih, jih izkopali in prepeljali na višnjegorsko pokopališče.

Vdori domobrancev

Višnja gora je bila v začetku leta 1944 v obmejnem pasu, vendar na osvobojenem ozemlju. Onkraj Stehana na Grosupljem so se po nemški ofenzivi konec decembra leta 1943 utrdili domobranci. Po svoji obveščevalni službi in izdajalcih so zvedeli, da organizira krajevni ljudski odbor v Višnji gori obvezno oddajo koles in masti za NOV. Zgodaj zjutraj dne 22. februarja 1944 so domobranci nenadoma obkolili mesto. Vdrli so v prostore krajevnega ljudskega odbora in odnesli kolesa in mast. Tedaj so aretirali petnajst simpatizerjev in aktivistov OF. Izsledili so tudi terenca Lojzeta Zavodnika. Na begu so ga ranjenega ustrelili; ustrelili so tudi mladega neznanega partizana. Po morilski akciji so se preko Brezovega vrnili v Grosuplje. Odslej so večkrat vdirali v Višnjo goro. Krajevni ljudski odbor se je umaknil v Stično. Domobranci so neprestano pošiljali v Višnjo goro patrolje in razširjali svojo propagando. Marsikateri osamljeni partizan, ki je ponevedoma zašel v kontrolirani domobranski teren, je izgubil življenje. Dne 15. 3. 1944 je v Temenici črna roka ustrelila Jožeta Prijatelja. Sorodniki so ga pripeljali domov v Višnjo goro. Domobranci so za to izvedeli in hoteli preprečiti pogreb. Vdrli so v mesto

in po odhodu s topovi streljali iz Grosupljega. Obstreljevali so Višnjo goro, Kriško vas in Loko.

Dne 15. maja 1944 je prišla v Višnjo goro patrolja šestih partizanov. Ko so bili v središču mesta, so jih nenadoma obkolili domobranci. Partizani so se hoteli umakniti v gozd. Zaradi slabšega položaja in kritja je v borbi obležalo pet partizanov, šestega pa so domobranci ranjenega ustrelili.

Dne 1. junija 1944 so Višnjo goro zasedli domobranci. Takoj po prihodu so zgradili bunkerje, postavili okoli mesta žično oviro in si utrdili postojanko. Domačini so morali kopati jarke in voziti les. Čez blok ni smel brez prepustnice nihče. Prizadete so bile zlasti partizanske družine, ker niso dobile prepustnice, da bi si nabavile živež v okolici. Tudi Kriško vas so obdali z bodečo žico in zgradili več bunkerjev.

Dne 15. junija so partizani pripravili večji napad na Kriško vas in nato na Višnjo goro. Z minometi so obstreljevali bunkerje in hoteli pregnati iz obeh postojank domobrance. Bitka je trajala vso noč in naslednji dan, dokler niso dobili domobranci pomoč iz Ljubljane. To noč so odvedli v zapor na občino vse člane partizanskih družin in jih po napadu zopet izpustili.

Dne 21. junija so partizani drugič napadli Višnjo goro. Cankarjeva brigada je s težkimi minometi in tankom zavzela in popolnoma uničila domobrantsko postojanko v Kriški vasi. Domobranci so streljali z gradu z minometi, vendar se je partizanom posrečilo napasti tudi Višnjo goro. Boji s puškami, strojnimi in težkimi minometi so trajali vso noč do jutra. Tedaj so dobili že izčrpani domobranci pomoč iz Novega mesta, nakar so se partizani umaknili.

Ko so domobranci zasedli osvobojeno ozemlje, so se pripravljali obnoviti železniško progo Ljubljana—Novo mesto. Ta načrt so jim partizani preprečili s tem, da so minirali tunel pod Peščenikom. Dne 30. junija so ponoči nenadoma napadli. V Višnji gori je bilo tedaj le manjše število domobrancev; večina vojakov je bilo zaposlenih pri utrditvi postojank v Stični; tudi tam so izvedli partizani motilni napad. Domobranci so bili tako presenečeni, da so se partizani lahko mirno približali tunelu, ga minirali in uničili. Po izredno močni detonaciji so se partizani naglo umaknili. Pomembna komunikacijska žila je bila za okupatorja dokončno pretrgana.

Dne 29. 9. 1944 so domobranci aretirali v Višnji gori 19 oseb, jih na občini zasliševali in obdolžili, da imajo zveze s partizani na terenu. Vseh 19 oseb bližnjih sorodnikov partizanov, po postavili na trg, ločili matere od otrok in jih odpeljali v internacijo. Sedem otrok je ostalo brez mater; pet izmed njih je ostalo pri starih starših, Leon Prijatelj — 11 let in Martina Pajk — 11 let pa sta ostala sama v praznem domu. V oskrbo so jih vzeli tuji ljudje.

V tem času se je rdeča armada že približevala mejam Nemčije in na Balkanu je zmagovita jugoslovanska armada opravljala vse bolj uspešne vojne operacije. Nemci so se še vedno krčevito borili, vendar so mislili tudi na vojaški poraz. Zaradi komunikacijskih zvez so ponovno obudili načrt o obnovi železniške proge. V Višnjo goro so poslali dne 3. 2. 1945 podjetje Pöll, ki je mobiliziralo vse kmete, uradništvo in mladino obeh spolov za delo na progí. Njihov načrt je spodletel. Nemci in domobranci so se že 1. maja 1945 pričeli pripravljati na umik in prisilnega dela je bilo konec. Dne 3. maja so se po

cestah že gnetli Nemci, ustaši, četniki, vlasovci in domobranci. Se zadnji dan pred umikom so domobranci aretirali štiri domačine in jih odvedli neznanu kam. V noči od 4. na 5. maj 1945 je poraženi nemški akupator s svojimi pomočniki odhajal deloma na kamionih, deloma na drugih mobiliziranih vozilih ali peš proti Grosupljem in Ljubljani. Zadnji uslužbenci in voditelji občine so zapustili Višnjo goro dne 5. 10. ob 14 uri. Čez tri ure so partizanske strojnice že naznanile svoj prihod in osvoboditev.

Del prebivalstva Višnje gore je ves čas narodnoosvobodilnega boja sodeloval s partizani. Belogardistično gibanje med italijansko okupacijo je odtegnilo ideji OF le vasi Dedni dol, Spodnje Brezovo in Leskovic. Porazno je vplivala na prebivalstvo novembrska nemška ofenziva in množično streljanje talcev in domoljubov v Višnji gori. Kmetje so se zaradi belogardistične in plavogardistične propagande in okupatorjevega terorja zatekali v Ljubljano. Tu so krepili vrste porajajočega se domobranstva, ki je okupatorju pomagalo razvneti bratomorilno vojno.

Sola po osvoboditvi

Kot med vojno je tudi takoj po osvoboditvi primanjkovalo učil; zlasti pa je bilo treba popraviti šolsko poslopje — streho, okna, vrata, tla in peči. Sola je imela štiri razrede, 197 učencev in tri učitelje. Zadnji dve leti je bil pouk skoraj popolnoma ustavljen, pa tudi v šolskem letu 1945/46 je bil obisk slab zaradi zime, pomanjkanja obleke, obutve in epidemije ošpic. Nekateri starši so radi zadrževali otroke doma za domača dela, pa tudi tisti učenci, ki so redno prihajali k pouku, so zaradi dveletnega zaostanka in pomanjkanja volje za učenje le počasi napredovali.

V šolskem letu 1946/47 je bila premeščena učiteljica Dana Pavšič v Hraše na Primorsko, Vida Železnik v Ljubljano in Marija Novak v Žalno. Na šoli so poučevali Terezija Samec, Jožefa Erjavec, Marija Koporc, Majda Ljubič in kot upravitelj Štefan Keržin. Šolsko poslopje so obnovili. Sola je dobila po agrarni reformi 43 arov župnijske zemlje za vrt in telovadišče. Tudi kmetom, ki so odšli z okupatorjem, so odvzeli zemljo in jo dodelili tistim, ki so ostali na svoji zemlji. V okolišu so delovale politične in krajevne organizacije OF in AFŽ, ki so s študijem in delovnimi akcijami vzpodbujale prebivalstvo, da čimprej obnovi opustošeno domovino. Vsi so radi pomagali pri popravilu šole. Solo je obiskovalo 247 učencev. Nekateri so zaradi zaostanka obiskovali tečaj v zimskih mesecih. Zdravje otrok je bilo zadovoljivo; bilo je le nekaj primerov ošpic. Socialno skrbstvo je dodelilo revnim učencem 50 parov čevljev. Solo je obiskal okrajni šolski nadzornik Vekoslav Perpar.

Mladina je uredila prosvetno dvorano, kjer so bili mitingi, pozneje tudi dramske predstave; nastopal je moški pevski zbor, ki se je udeležil tudi pevskega festivala v Stični. Pionirska organizacija je delovala v okviru interesnih krožkov. Vodstvo šole je sklicevalo roditeljske sestanke. Nekaj nadarjenih učencev se je vpisalo v nižjo gimnazijo v Stični.

V šolskem letu 1947/48 so učitelji pomagali pri popisu prebivalstva in zemljiških površin. Razpisano je bilo prvo ljudsko posojilo. Sola je organizirala

dva splošno izobraževalna tečaja v Leskovcu in v Višnji gori. Mladina je pridno zbirala odpadni material, na primer železo, cunje, razbito steklo za podjetje Odpad v Novem mestu.

Tudi pri akciji pogozdovanja je pomagala šolska mladina. Okupator je zlasti ob cestah močno razredčil slovenske gozdove.⁹

Učni uspeh in obisk pouka sta se polagoma izboljševala, 25 učencev je nadaljevalo pouk na gimnaziji v Stični. Revni učenci so dobivali nekaj živeža npr. riž, sladkor, olje. Šola je odprla mlečno kuhinjo, več učencev je odšlo na počitnice v kolonije. Šolsko delo je pregledal šolski nadzornik Ervin Rotman.

V šolskem letu 1948/49 je imela šola dva vzorna nastopa pri učiteljici Jožefi Erjavec in Mariji Okorn. Hospitirali so učitelji iz stiškega šolskega okoliša. Tudi v prejšnjih letih po osvoboditvi je bilo več vzornih nastopov pri Štefanu Geržini, Jožefi Erjavec in Tereziji Samec. V obvezen študij prosvetnih delavcev sta bili vključeni tudi osnovni šoli v Višnji gori in Žalni. Predavanja so obravnavala politično-gospodarsko in pedagoško-didaktično tematiko. Izostankov ni bilo, razen v redkih primerih bolezni. V tem času so šolsko poslopje ponovno urejali; popravili so tla, namestili veliko šolsko tablo, postavili nova okenska krila, opremili manjše sobe, uredili sanitarije in stanovanje za šolskega upravitelja, brez vodovodne napeljave Okopali so šolski vrt in nasuli pred šolskim poslopjem s peskom prostor za telovadišče in igrišče. Bivše farno zemljišče pred cerkvijo si je kljub protestom šole prisvojila ekonomija pri kmetijski zadrugi.

Sola je kupila nekaj novih učil na primer zemljevid Evrope, globus, slike za prirodoslovni pouk in nekaj knjig za učiteljsko in pionirsko knjižnico. Obisk pouka je bil zadovoljiv (98 odstotkov) kljub udeležbi nekaterih staršev v frontnih brigadah ob delovnih akcijah v kočevskih gozdovih; zaradi tega je primanjkovalo doma na posestvih delovnih rok. Izdelalo je 75 odstotkov učencev, za prestop v gimnazijo pa so morali opravljati komisijski izpit. Na šoli je bilo vpisanih 208 učencev in večina je bila vključena v pionirsko organizacijo, ki se je pokazala aktivno zlasti pri raznih šolskih proslavah za otvoritev šolskega leta ob proslavi oktobrske revolucije, obletnice AVNOJ, Cankarjeve proslave, za dedka Mraza, Prešernov dan, dan žena, 27. april, za 9. in 25. maj, za komemoracijo za pokojnim pesnikom Zupančičem. Na Muljavi je organiziral sindikat dvodnevni politično-ideološki seminar in razstavo šolskih izdelkov.

Zdravstveno stanje otrok je bilo zadovoljivo; vsi učenci, tudi predšolski otroci (razen dveh procentov) so bili cepljeni proti TBC. Mednarodni dečji fond in okrajno socialno skrbstvo sta podpirala na šoli mlečno kuhinjo za okoli 80 učencev. Učenci so prejeli toplo mleko, kakao, kruh s sirom, pašteto in margarino. V jeseni 1948 in spomladi 1949 je šolska mladina posadila 12.000 sadik v gozdnih goličavah državnega posestva, prej Aurspergova in Codelljeva last. V tednu tehnike so bila predavanja o pomenu tehnike za kme-

⁹ V predaprilski Jugoslaviji je bilo v Višnji gori šest trgovin, 8 gostiln, vsak mesec semenj. V mestu je bilo sodišče, davkarinja, finančni urad, nekaj samostojnih obrtnikov (čevljarji in krojači), sicer je bilo največ kmetov (90 odstotkov), poleg nekaj uslužbencev in železničarjev. Po osvoboditvi v glavnem niso uspele kmetijske niti obdelovalne zadruge. Prebivalci so si poiskali zaposlitev drugje: v Ljubljani, v kočevskih gozdovih, karmolomih, tovarnah, podjetjih, uradih itd.

tijstvo in poljedelstvo. Za združno obdelovanje zemlje pa kmetje niso pokazali dovolj zanimanja. Tudi za predvojaško vzgojo ni bilo moči dobiti v Višnji gori predavateljev, ker so udeleženci NOV — oficirji ostali po večini v armadi. To delo sta opravljala rezervna oficirja priseljenca, železniški prometnik in učitelj, kasneje je pomagal pri predavanjih tudi Tone Omahen iz Leskovca. V Višnji gori so odprli dekliško vzgajališče v prostorih prejšnje sodnije in vzgajališče za šploobvezne deklice v Podsmreki. V kraju doslej ni uspelo zgraditi nobene tovarne, tudi ne za gumijaste izdelke, čeprav so bile priprave v teku. Tovarna je ostala v Kranju, na Dolenjsko pa so pozabili.

V šolskem letu 1949/50 je poučevalo 5 učiteljev 169 učencev. Odlični učenci (20) so prejeli denarno nagrado in knjige. Učitelji so nadaljevali z razrednimi in sektorskimi vzornimi nastopi (Samčeva) in študijem oziroma predavanji politične, ekonomske, pedagoške in metodične vsebine, ki jih je organizirala sindikalna podružnica enkrat na teden. Šola je kupila nekaj knjig za pionirsko in učiteljsko knjižnico ter nova učila. Naslednje šolsko leto so popravili fasado šole ter sklenili kupiti še nekaj klopi in namestiti peči.

Čas od leta 1950 do 1966

Nekaj splošnih podatkov

Aprila 1952 se je okraj Grosuplje združil z OLO Ljubljano okolica. Šola je dobila 30.000 dinarjev dotacije za adaptacijo šole in investicije, 400.000 din kredita za nabavo opreme (klopi), za beljenje, pleskanje, popravilo oken, vodovoda, strehe, drvarnice itd.

Pouk družbene in moralne vzgoje so uvedli v šolo leta 1952 (ena šolska ura na teden). V Dolenjskih Toplicah je bila dne 13. in 14. decembra 1952 velika manifestacija ob proslavi desete obletnice ustanovitve štirih slovenskih brigad — Šercerjeve, Gubčeve, Cankarjeve in Tomšičeve. Na proslavi je sodeloval tudi vinšjegorski pionirski zbor. Pred 300.000 udeleženci je govoril maršal Tito.

Naslednjega leta dne 14. 1. 1953 so ga izvolili za prvega predsednika skupščine FLRJ. Dne 11. aprila 1953 je umrl narodni heroj Boris Kidrič.

Novembra 1953 so ustanovili na šoli petmesečni kmetijsko-gospodarski tečaj. Vpisalo se je 32 učencev, starih od 17 do 18 let. Pouk je bil dvakrat na teden po pet ur. Predavali so Martin Čakš, kmetijski tehnik z Boštajna, in učitelji iz šole.

Novembra 1954 so opustili dekliško vzgajališče v Podsmreki in odprli na mesto tega tečaj za vojne sirote. Ustanovili so tudi Društvo prijateljev mladine. — Dne 8. oktobra je bila zona A (Trst) dodeljena Italiji. — Oktobra so odprli novi gostinski in turistični dom na Polževem. — Spomladi leta 1955 so začeli graditi avtocesto Ljubljana—Zagreb. Odprli so jo 23. novembra 1958. Na proslavi je govoril v Ivančni gorici tovariš Tito.

Dne 14. maja 1955 je bila velika proslava na Ilovi gori. V kulturnem programu so sodelovale šole Kopanj, Krka, Grosuplje, Polica, Žalna, Muljava, Hraštov dol, Št. Vid, Stična, Podtabor, Šmarje, Podsmreka, Višnja gora, Lipo-

glav in Skocjan. Septembra istega leta je bilo partizansko zborovanje na Ostrožnem, kjer je govoril pred 300.000 poslušalci tovariš Tito.

Zbor volilcev je izvolil leta 1955 desetčlanski šolski odbor s predsednikom Jožetom Pušlarjem. Odbor je obravnaval vprašanja proračuna, materialne zadeve, obisk pouka itd. — Po novi komunalni delitvi ima republika Slovenija 11 okrajev in 130 občin. Višnja gora pripada občini Ivančna gorica. — Leta 1957 je izšel nov učni načrt. — Osem učencev je dobilo nagrade za uspešne naloge na temo Vloga KPJ za boljšo bodočnost naših narodov.

Leta 1959 je bil izvoljen nov šolski odbor — 9 članov. Za predsednika je bil ponovno izvoljen Jože Pušlar. V šolskem letu 1963/64 je postala šola popolna osemletka. Na nižji stopnji je bil razredni, na višji pa predmetni pouk. V tem letu je kupila šola številna učila za kemijo, fiziko, izpopolnila je glasbeno zbirko in zbirko optičnih, mehaničnih in elektrotehničnih aparatov, kupila je televizor, diafilmé, razmnoževalni aparat in magnetofon.

Po odločbi skupščine Grosuplje številka 022-30-65 z dne 16. 1. 1965 je bila dodeljena popolna osemletna osnovna šola v Višnji gori centralni šoli v Stični. Od tega časa je podružnična šola, število učencev in učiteljev se odslej iz leta v leto zmanjšuje.

Učitelji

Angela Baumkirher, poročena Zupančič je prišla leta 1952 s Prežganja in dne

31. 1. 1953 umrla pri porodu. Njen razred je dalje učila Samčeva.

Ljudmila Hude iz Stemberga (Celje) je poučevala od 1954 do 1955, nato je bila premeščena na osnovno šolo v Šmarje. Celo šolsko leto zaradi bolezni (operacija) ni poučevala.

Antonija Uran je prišla iz Tomaja (Primorska) in poučevala od 1955 do 1963, nakar je bila premeščena v osnovno šolo Šmartno.

Breda Thurnher je bila upravnica doma partizanskih sirot v Podsmreki in je učila na osnovni šoli dva meseca leta 1955, nato je bila premeščena na tečaj v Podsmreko.

Bernarda Lampe iz Bovca, osnovna šola Soča, je poučevala od 1957 do 1959, nato je bila premeščena na osnovno šolo za Bežigrad.

Ivanka Antončič iz Temenice, od 1959 do 1961, nato prestavljena na osnovno šolo v Grosuplje.

Ivanka Zaman, abutirientka gimnazije, od 1961 do 1962, nato študentka VPS.

Franca Žerjav, prvo službeno mesto, od 1961 do 1963, nakar je nadaljevala študij na šoli za socialne delavce.

Vida Erjavec, absolventka gimnazije, od 1962 do 1965.

Frančiška Kitak iz Hrastnika, od 1962 do 1963, nato premeščena v Ljubljano.

Marija Horvat je poučevala leta 1963 šest mesecev, nato pa je bila prestavljena v Velenje.

Jožefa Šuštaršič, absolventka gimnazije od 1963 do —.

Alenka Dolenc, od 1963 do 1965.

Urška Šeme, od 1963 do 1965.

Jaroslava Zupet, od 1963 do 1965.

Jožefa Demirovič, od 1963 do 1966.

Helena Golob, 1963, absolventka Akademije za likovno umetnost.
 Janez Dremelj, od 1964 do —.
 Anica Ojanič iz Kočevske Reke, od 1964 do 1965.
 Olga Žagar iz Srednje vasi nad Škofjo Loko, od 1965 do —.
 Marija Pajk iz Dobropolj, od 1965 do —.
 Alojzija Rome, absolventka Filozofske fakultete iz Šmarjete, od 1965 do —.
 Vida Žagar, absolventka gimnazije, honorarna, od 1965 do 1966.
 Jožefa Stoman, honorarna, od 1965 do 1966.
 Milena Govekar, honorarna, od 1965 do 1966.
 Srečko Kotar, profesor za likovni pouk, Stična, 1965 — na osnovni šoli je dopolnjeval učno obveznost (6 ur).

Značilnost tega obdobja je, da so se učitelji in učiteljice zelo pogosto menjavali, kar kaže na izredno pomanjkanje zlasti mladih pedagogov, ki so le počasi zasedali delovna mesta; nekateri so nadaljevali študij na višji in visoki stopnji ali pa so kombinirali poučevanje (službo) s študijem. Na delovnih mestih so pokazali veliko pedagoško vnemo. Leta 1960 so bili vsi ocenjeni z oceno »se odlikuje«.

Od leta 1947 dalje so imeli učitelji vzorne nastope in hospitacije. Hospitirali so na osnovnih šolah v Stični, Št. Vidu, Temenici, v Hrastovem dolu, na nekaterih izmed teh šol tudi po večkrat. Poleg tega so prirejali za učitelje izobraževalne tečaje s področja gospodarstva, pedagogike in didaktike. Kot organizator tečajev in predavanj se je izkazal sindikat šole. Strokovni seminarji so bili v Stični, na Grosupljem, v Ljubljani, na sindikalnih sestankih pa so obravnavali statut ZKJ, krizo kapitalizma in razvoj socializma, družbeno vlogo in idejne temelje ZKJ in druge teme. Leta 1957 je predaval Edo Thurnher o partizanski borbi in ljudski revoluciji v Jugoslaviji. — Učitelji so si ogledali razstavo partizanskega tiska.

NADZORNIKI

Vekoslav Perpar, od 1945 do 1947, okrajni šolski nadzornik,
 Vlado Repe, od 1945 do 1947,
 Ervin Rotman, od 1947 do 1951, okrajni šolski nadzornik od 1952 do 1970, od 1957 predsednik sveta za prosveto OLO Grosuplje,
 Vinko Mazi, od 1951 do 1970,
 Marijan Binter, od 1954 do 1969,
 Drago Vončina, od 1953 do 1970,
 Janko Knol, od 1958 do 1970.

UČENCI

Sedemrazredno šolo je obiskovalo leta 1949/1950 — 169 učencev, poučevalo je pet učiteljev. Učni uspeh je bil 82 odstotni, obisk pouka pa 90 odstotni. V naslednji petih letih je število učencev upadalo, uspeh se je sporadično izboljševal od 92 odstotkov, ne pa obisk pouka, ki je nihal med 84 odstotki in 92 odstotki. Od leta 1955 je število vpisanih učencev občutno naraščalo in doseglo leta 1961 že 208, leta 1966 pa 262 (129 + 133) učencev. Prav tako se je

izboljševal obisk pouka (do 96,5 odstotkov), učni uspeh pa se je gibal med 81 in 92 odstotki. K izboljšanju učnega uspeha so pripomogli odlični in prav dobri učenci, ki so pri učenju pomagali slabšim. Najboljši učni uspeh je bil leta 1951/52 ko je končalo šolo 118 učencev, izdelalo ni 28 učencev, 8 ni bilo ocenjenih. Najboljši uspeh je bil leta 1954/55, ko izmed 150 učencev ni izdelalo 12 učencev in leta 1957/58, ko izmed 176 učencev ni izdelalo 12 učencev (7,4 odstotkov). Učni uspeh so zniževale tudi prostorske razmere, zlasti prenapoljenost razredov. Na šoli je bila zelo aktivna pionirska organizacija. Sprva je bilo včlanjenih 75 odstotkov, leta 1951 80 odstotkov, pozneje vsi učenci. Šola je kupila leta 1950 radijski aparat Kosmaj, pionirska organizacija pa je dobila v dar diaprojektor. Odlični učenci so bili nagrajeni s knjigami in hranilnimi knjižnicami in si ogledali razne gospodarske ustanove, posestva, papirnico Vevče, Litostroj itd. Do leta 1960 je bilo nagrajenih 20 do 25 učencev, od tega leta dalje do 1966 pa od 34 do 53 učencev vsako šolsko leto.

Vpis učencev v stiško gimnazijo je bil različen in se je gibal od 13 do 20 učencev, l. 1953 — 17, leta 1954 — 10, leta 1955 — 20, leta 1954 — 13 učencev itd.

Pionirska knjižnica je vsako leto povečevala število knjig; v letu 1955 celo za 221 knjig, prav tako šolska knjižnica (317 knjig). Učenci so bili naročeni na Cicibana (do 75), Pionirski list (do 37), na Pionirja (do 19), na knjižne zbirke Sinji galeb (2), Kondor (1). Šola je naročila Čebelico, Sinjega galeba, Kondorja, Sodobna pota, Sodobno pedagogiko, Mladi svet, Tovariša, Prosvetnega delavca, Naše razglede, Vprašanja naših dni.

Šola je prirejala razne tečaje in krožke. Leta 1954 je bil tečaj RK, na katerem so razpravljali o prehrani, prvi pomoči, nalezljivih boleznih; leta 1960 je bil tečaj tehničnega pouka. Zelo so razvili razne krožke, kot šahovski, dramski, bralni, krožek za ročna dela, risarski, pevski, krožek mladih združnikov. Izmed teh so najbolj uspeli risarski (33), pevski (70) — vodja Antonija Uran in dramski — vodja Ivanka Antončič. Literarni krožek je izdajal glasilo Polž (1957).

Tudi za zdravje otrok je bilo poskrbljeno, saj so bili učenci cepljeni proti črnim kozam, gripi, tetanusu, davici in proti jetiki. Tudi odrasle so fluorografirali. Kljub temu so razsajale razne epidemije gripe, mumsa, noric, škrlatinke. Slab obisk in celo prekinitev pouka je pospeševal hud mraz. Otroke je pregledoval vsako leto dr. Fedran, tudi zobozdravstvena ekipa iz Ljubljane je opravila kontrolo zob; po l. 1963 so otroke pregledovali v zdravstveni ambulanti v Ivančni gorici. Zdravstveno osebje je predavalo o davici, jetiki, gripi in tifusu.

Od leta 1963 dalje so bili zavarovani vsi učenci. Roditeljski sestanki so bili dobro obiskani.

Siromašne in zdravstveno šibke učence je šola pošiljala v poletnih počitnicah v kolonije. Leta 1954 je bilo v Izoli 8 učencev, v Selcah pri Crikvenici 15 (1955), v Kopru 7 (1963), na taborjenju v Dolenjskih Toplicah 6 (1965) itd.

Precej je bilo razgibano kulturno delo. Leta 1951 so predvajali otroško igro Mojca in živali. V Ljubljani so si ogledali lutkovno predstavo Žogica marogica, vzgajališče v Višnji gori je gostovalo z igrico Dedek Mraz (1951). V okviru pionirske organizacije je prvič nastopil v Prosvetnem domu pevski zbor pod

vodstvom Terezije Samec. Igrico Mačeha in pastorka je režirala Jožefa Erjavca. Gimnazija iz Stične je gostovala z igrico Kresniček, Mestno lutkovno gledališče iz Ljubljane pa z igrico Težave Peteršiljkove mame. Za dedka Mraza in dan JA so nastopili recitatorji s petjem in folklorna skupina. V prosvetnem domu so igrali igrico Rdeča kapica (1958 in ponovno 1959), ki jo je naštudirala Antonija Uran, in je doživela velik uspeh. Pevci so se udeležili revije mladinskih in otroških zborov v Ivančni gorici (1960). Dosegli so prvo mesto in se uvrstili za nastop na okrajni pevski reviji v Ribnici. Zbor je vodila Antonija Uran. Dramski krožek je naštudiral igrico v štirih dejanjih Janko in Metka in z njo nastopil dvakrat. Učenci so sodelovali tudi pri jugoslovanskih pionirskih igrah. Ob 20-letnici pionirske organizacije l. 1961 so pisali naloge iz NOB s temo Moj kraj včeraj, danes in jutri. Najboljše prispevke so objavili v Zborniku ZKJ. Učenci so bili nagrajeni.

V splošnem je bilo delo pionirske organizacije pohvalno, saj je pripravila sporede za številne proslave; poleg tega je bila ustanovljena pionirska zadruga, dobili so zemljo, si uredili gredice, posadili zelenjavo itd. V oddaji Pokaži, kaj znaš so dobili pionirji l. 1963 drugo nagrado. Pevski zbor je sodeloval na reviji v Dobrepoljah. Pionirji so obiskovali tudi filmske predstave (Kekec, Moša Pijade).

Šola je prirejala za učence vsako leto poučne ekskurzije in izlete. Obiskali so Taborsko jamo (1952), Kucelj, Ljubljano, Opatijo, Reko (1953), Šmarno goro, Medvode, Bled (1954), Zagreb, Bled, Ljubljano (1955), Muljavo, slap Peričnik (1956), Ljubljano, Dolenjske Toplice, Selce (Crikvenica — 1957), Bled, Vršič (1958), Bled, Kranjsko goro, Opatijo (1962) itd.

Viri:

- ŠAL, šolstvo, fascikel 4 a—4 e.
- ŠAL, šolstvo, fascikel 38, Višnja gora.
- Arhiv Slovenije, Sonntagsschulen, Abth 26, fasc. 31, Studien und Schulsachen, fasc. 31, Staatsprüfungen, 2/16, Schulnotizen, Vizitation 31/18, Landschulen und Schullehrer, 31/9, l. 1861, 1862.
- ZOG, VII, 1975, 287—291, C. Budkovič, Iz višnjegorske mestne in šolske kronike.
- ZOG, I, 1969, 83, J. Gregorič, Ljudski pesnik Andrej Kaučnik.
- CG, 9, 10, 1922, 79—80, F. Kramar, Kako sem nabiral narodne pesmi.
- Šolski muzej, mapa osnovna šola Višnja gora.
- Šolska kronika Osnovne šole v Višnji gori.
- Konrad Črnologar, Iz višnjegorskega arhiva, Cerkev in šola.
- Drago Vončina, Učiteljski pripravniški tečaj v Idriji, šol. l. 1852/53 do 1865/66 (rokopis) in k temu ZOG VII, 1975, 210—213 in 230, C. Budkovič, J. Skerbine, učitelj in skladatelj.

Dramatika je vsakoletno bilo posvečeno po eno delo; komedije o družini v izvedbi MG Ljubljana in bogat in zanimiv v izvedbi domačega pravega in ga druživa.

Ob V. Kulturnem tednu je seveda spet došli nov spomenik iz leta in po vodni most kot običajno ob 125-letnici smrti dr. Franceta Prešerna, ob VI. Kulturnem tednu pa novi letni spomenik in posebnoma priložnost. Društvo kulture.

RAZMAH KULTURNIH TEDNOV V ŠENTVIDU PRI STIČNI

*Peter Šoštarčič**

Medtem ko pišem o V. in VI. Kulturnem tednu v Šentvidu pri Stični, so že v razmahu priprave na VII. Kulturni teden, ki bo od 26. VI. 1976 do 4. 7. 1976 v okviru praznovanj 100-letnice rojstva Ivana Cankarja in pod pokroviteljstvom sekretarja IK CKZKJ tov. Staneta Dolanca.

V. Kulturni teden v Šentvidu pri Stični je bil od 29. 6. do 7. 7. 1974 v okviru praznovanj 125-letnice smrti dr. Franceta Prešerna, VI. pa od 28. 6. do 6. 7.

Med udeleženci kulturnega tedna v Šentvidu pri Stični so bili številni gostje, med njimi (od desne na levo): prof. dr. Avgustin Lah, Pepca Kardelj, dr. Marjan Brečelj, Edvard Kardelj, Janez Lesjak in drugi

1975 v okviru praznovanj 30-letnice osvoboditve in pod pokroviteljstvom tov. Edvarda Kardelja, člana predsedstva SFRJ in predsedstva CK ZKJ.

Za uvod v Kulturne tedne sta nastopila vrhunska pevska zbra APZ Tone Tomšič (1974) in Učiteljski pevski zbor Slovenije Emil Adamič (1975).

* predsednik Izvršilnega odbora KT Šentvid pri Stični 61296, Yu.

Dramatiki je vsakokrat bilo posvečeno po eno delo: Komedija o ljubezni v izvedbi MG Ljubljana in Bog ni umrl zaman v izvedbi domačega prosvetnega društva.

Ob V. Kulturnem tednu je Šentvid spet dobil nov spomenik Urška in povodni mož kot obeležje ob 125-letnici smrti dr. Franceta Prešerna; ob VI. Kulturnem tednu pa novi Dom upokojujencev in popolnoma prenovljeni Dom kulture.

V okvir pridobitev Šentvida ob Kulturnih tednih sodi tudi nova tovarna Rašice Vltava, ki bo lahko zaposlila prek 200 delavcev, in otvoritev avtomatske telefonske centrale (4. 7. 1974).

Seveda pa je osrednja prireditel petje. Tako so šentviški pevski zbori ob pomoči prvaka ljubljanske opere imeli uspel celovečerni koncert 3. 7. 1974.

Na taboru pevskih zborov leta 1974 je nastopilo 55 domačih in štirje zamejski zbori s preko 2000 pevcev, leta 1975 pa že 78 domačih in 5 zamejskih zborov s preko 2500 pevci. Razen domačih narodnih in umetnih pesmi je zlasti Tabor leta 1975 izvenel v partizanski pesmi, kar je dajalo poseben pečat proslavljanju tridesete obletnice osvoboditve.

Obakrat se je Kulturni teden končal s svečano povorko in sklepno prireditvijo. Leta 1974 je v povorki nastopilo prek 3000 udeležencev, leta 1975 pa že čez 5000. Pozornost so zbudile enote gasilskih društev iz občine Grosuplje in pa seveda pevski zbori.

Ko so se 1975 leta pomikali zadnji pevski zbori pred svečano tribuno na prireditveni prostor, se je razbesnelo strahovito neurje. Tema, vihar in nalive takšen, kot ga ne pomnijo najstarejši krajan.

Obe zaključeni prireditvi sta nosili pečat praznovanj, v okviru katerih sta bila V. in VI. Kulturni teden. Temu primerna sta bila govora tov. dr. Marijana Breclja (1974) in podpredsednika IS Skupščine tov. Tineta Laha (1975), ki je govoril ob programu v osnovni šoli, saj je spričo neurja sklepna prireditel zunaj odpadla.

Vse prireditve so bile odlično obiskane in dvorane so bile nabito polne. Sklepne prireditve 1974 se je udeležilo preko 12.000, leta 1975 pa preko 17.000 ljudi.

V čem je treba iskati razloge, da so se Kulturni tedni v Šentvidu tako razmahnili in da so se tako utrdili med slovenskim ljudstvom? Predvsem v volji naših ljudi, da se ohranja slovenska narodna in partizanska pesem, Šentvid pa je znal to voljo povezati na vseh nivojih in jo realizirati v Taboru pevskih zborov. Sedaj je že popolnoma gotovo, da je domicil slovenskega zborovskega petja Šentvid.

In krajan Šentvida so prav gotovo tista gonilna sila, ki vodi Kulturne prireditve vedno naprej. Šentvidci že šest let z vso zavzetostjo sodelujejo pri prireditvah, pri delu za gospodarski in kulturni razvoj svojega kraja in ki s posebno gostoljubnostjo sprejemajo svoje drage goste. To se je zelo dobro videlo ob neurju, ko je sedemnajstisočglava množica dobila zavetje v domovih, kletih, garažah, skednjih in ko so vrle gospodinje in gospodarji dajali okrepčila mokrim gostom, kar se je vsem močno vtisnilo v spomin.

Nadaljnji razlog je potrebno iskati v dobri organizaciji, pri kateri sodeluje preko 250 ljudi. Predvsem je treba omeniti častni odbor, ki ga že štiri leta vodi predsednik Skupščine Grosuplje tov. Janez Lesjak. Ta odbor, ki je sestavljen iz glasbenih strokovnjakov, političnih delavcev, ekonomistov, bivših partizanov in drugih strokovnjakov, zlasti domačinov, daje osnovne smernice in ton nadaljnega razvoja Kulturnih tednov; vse to potem Upravni odbor sam ali preko svojih 10 operativnih komisij realizira.

Množična povorka pred nastopom pevskih zborov na sklepni prireditvi kulturnega tedna v Šentvidu pri Stični

Upravnemu odboru in komisijam je treba priznati, da storijo vse, da je organizacija, ki zahteva ogromno dela, odlična. Predvsem je treba omeniti tiste, ki z vso vnemo delajo od vsega začetka. To sta predvsem prof. Radovan Gobec, ki je prav zaradi tega dela prejel Jurčičevo plaketo (1975), in Ladko Korošec. Skoda, da je delo v UO opustil tov. Tone Kozlevčar (1973), ki je bil eden od iniciatorjev Kulturnih tednov Šentvidu in ki je svoj odstop utemeljil takole: »Glede na odnos do mene na zaključku letošnjega Kulturnega tedna in dajanja priznanja s častne tribune, sem se tržno odločil, da ne bom več sodeloval na Kulturnih prireditvah v Šentvidu.« (8. 11. 1973). Tu je še osnovna šola z ravnateljem tov. Slavkom Videničem, ki že 6 let daje zavetje Kulturnim tednom.

Nadaljnji razlog je treba iskati v tem, da imajo šentviške prireditve izreden posluš družbenopolitične organizacije in društva kraja, občine in republike, zlasti še Republiška konferenca SZDL, ZKPO občine in republike, ki dajejo potrebno oporo za nadaljnjo rast te množične prireditve.

Seveda je treba omeniti še številne organizacije združenega dela v Sloveniji in v drugih republikah naše socialistične domovine in njihovo finančno podporo.

Prav gotov pa vsega tega ne bi bilo, če ne bi bilo zavzetosti pri pevcih in zborovodjih širom po Sloveniji in zamejstvu. Ne dolga pot ne dež, nič jim ne prepreči, da ne bi vsako leto bili boljši in številnejši. Vedno več jih je. Iz tako imenovane II. lige zborovskega petja so prešli v vseslovensko ligo. Šentvid jim daje priložnost, da bodo še boljši. Daje pa jim tudi priložnost za navezovanje novih stikov in tovariških odnosov. Da bi to simbolično izrabili, so pevski zbori, ki so doslej gostovali v Šentvidu, zasadili po eno drevo v Gaju tovarištva. Tako sedaj raste okrog 100 dreves v tem gaju kot spomin in vzpodbuda.

Z neutrudnim delom si je zborovsko petje in Tabor pevskih zborov priboril v javnosti mesto, ki mu gre. Pred štirimi leti je bil vnesen v republiški koledar prireditev ZKPO Slovenije. To priznanje pa so mu pomagala pridobiti tudi občila javnega obveščanja, zlasti radio in TV, ki so njegovo delo pravilno ovrednotila.

LJUDSKO ŽIVLJENJE V DELIH JOSIPA JURČICA

*Mira Erjavec**

UVOD

Josip Jurčič se je rodil na Muljavi pri Stični 1844. leta kot sin majhnega kmeta. Do odhoda v normalko in gimnazijo v Ljubljano je živel doma in se tako trdno navezal na preprostega človeka domačega kraja.

Prvi in neizčrpni informator mu je bil ded. Dedove pripovedi o nenavadnih prikaznih, strahovih, čarovnicah, Kralju Matjažu, o čudežnih jamah itd. so mlademu Jurčiču močno razburjale fantazijski svet. V Spominih na deda (1863) je vse polno takih predstav. Tudi še pozneje, v zrelejši dobi, se ni mogel popolnoma otresti ljudske fantastike.

Jurčič je že zgodaj začel zbirati in si zapisovati ljudsko blago. Dnevnik iz leta 1863 je poln različnih zapisov o dolenskem in predvsem muljavskem kmetu. Zapisoval si je zgodbe, orise značajev, rekla in besede iz ljudstva. Iz teh drobnih virov je ustvaril cele študije o posameznih likih, posebno še o vaških posebnostih, ki jih je okarakteriziral ne samo v noši, značaju in obnašanju, ampak jim je v usta položil celo rekla in smešnice, ki si jih je med takimi in podobnimi ljudmi v resnici zapisal sam. Jurčičevi liki so skoraj vsi prenos iz njegovega okolja. Nekatere si je izposodil in na njihovo resnično podobo prilepil izmišljeno ime, nekatere pa je dobesedno kar prepeljal iz resničnega v domišljjski svet. Taka figura je Špilkin Jožek v Domnu.

Med ljudskimi pripovedovalci Jurčič omenja soseda Stentovega Jožeta. Ta mu je pripovedoval o vojaških begunih, kar je dalo osnovo za Domna (1864), in o tihotapcih, ki jih je opisoval v povesti Tihotapec (1865). Godčev Tonček je Jurčiču povedal štiri narodne pesmi, znal jih je menda še več, toda malo pesmi v celoti.

Podatke je Jurčič črpal tudi iz Valvasorjeve Slave vojvodine Kranjske. Jurčič sam pravi v sestavku Jesenska noč med slovenskimi polharji (1864), da je že od nekdaj rad gledal v Valvasorju podobo, kako repat hudič z bičem v roki cele kupe polhov v divjem tiru goni po gozdu. (ZD I, 196). Iz Valvasorja je povzel opise gradov, ki so prizorišča, dogajanja v zgodovinski povesti Jurij Kozjak (1864), v povesti Grad Rojinje (1866), v Veroniki Deseniški (1886) in v nedokončani povesti Janez Gremčič. V povest Sin kmečkega cesarja (1867) je vključil Valvasorjeve podatke o kmečkem uporu iz leta 1515. Ni popolnoma jasno, ali je Jurčič poznal pri pisanju Hčere mestnega sodnika (1866) Val-

* Ljubljana 61210, Yu, Podutiška 181, Šentvid; dipl. fil.

vasorjevo poročilo v Slavi IX, 19 o tem, da so imeli ljubljanski meščani pravdo z deželnim glavarjem Jurijem Turjaškim zaradi gozdov pri Igu in jo dobili.

Iz Jurčičeve bogate zapuščine je razvidno, kako intenzivno se je pripravljaj na roman Rokovnjači (1881). Mnogo si je zapisoval v domačem kraju, prebiral evropsko slovstvo o podobni tematiki, npr. nemškega mitologa Jakoba Grimma. Povest Lepa Vida (1877) je napisana po Prešernovi predlogi in po kroparski varianti Lepe Vide, ki jo je zapisal Radivoj Poznik.

Na Jurčiča pisatelja sta imela velik vpliv predvsem dva literata: Anglež Walter Scott in Slovenec Fran Levstik. Prvi je vplival predvsem na Jurčiča, spretnega fabulista kar je literarno zanimivo, drugi pa na Jurčiča, zbiralca folklornih elementov, kar ima etnografsko vrednost. Jurčič je v zrelejši dobi v sebi nekoliko utišal romantičnega, fantazijsko zanesenega duha, je pa ostal še naprej v stiku s kmetom, preprostim človekom, tako v življenju kot v literarnem snovanju. Pod vplivom Levstikovega literarnega programa Popotovanje od Litije do Čateža (1858), v katerem je Levstik svetoval o čem naj bi slovenski pisatelji pisali, je Jurčič začel ustvarjati Desetega brata (1866). V romanu je združil vse, kar je do takrat uporabljal v svojih delih, čeprav morda folklorni elementi prevladujejo. Fabula je nasičena z dejanji in rekli muljajevskih posebnosti: Martinka Spaka, Krjavlja, strica Dolefa in kmetov iz Obrščakove gostilne. Za protitež tem originalom je postavil trdnega kmeta Antona Smrekanja v povesti Sosedov sin (1868).

Materialna kultura

Gospodarstvo: »Kmetški dom le nekaj donaša, ako je priden gospodar in delavec na njem« (Ponarejeni bankovci VII, 46). Dober gospodar mora znati pridobiti in prihraniti (Prazna vera I, 87). Ne samo gospodar, tudi gospodinja ima velik delež pri gospodarstvu. Nedelavna in tista, ki rada dobro živi, omogoča, da je »na polju vedno slabši pridelek, v hlevu vedno manj živine, na dvoru vedno manj gnoja, dolgovi se vračajo, davki pa vedno večji« (Dva brata IV, 111). Marsikatero posestvo je propadlo, ker gospodar ni znal pravilno gospodariti, ali pa je vzrok propada gosposčina, ki zahteva od kmeta vedno več. Nema lokrat uniči lepo imetje pijača (Dva brata IV, 107).

Za človeka, ki živi od zemlje, je važno, da je dobra letina, da ni slane, ki bi pomorila ozimino, da poleti ni suše, ki bi požgala jaro žito, in da ne zginije krompir na njivi (Dva brata IV, 113). Dolenjec je tudi vesel, če vinska trta dobro obrodi. S kakšno skrbjo spomladi kmet trto obreže, pognoji in okoplje in s kakšnim veseljem jeseni grozdje obira. Jurčič pravi, da se pri trgatvi sklepajo prijateljstva med mladimi, starejši pa se veselijo vina (Cvet in sad VI, 251).

Število glav v hlevu določa imovitost kmetov. Kmeta Slivovca v povesti Prazna vera postavi Jurčič z dvema voloma, »trinajstimi govejimi repi«, enim konjem in sedmimi prašiči za trdnega kmeta (Prazna vera I, 87). Koliko truda mora kmet vložiti v izrejo telet do junih volov, je opisano v povesti Ponarejeni bankovci (VII, 40). Navadno je imel vsak večji kmet svojega pastirja (Spomini na deda I, 58). Ponekod je živino, krave, koze, ovce, pasel vaški črednik, ki je dobil za plačilo od soseske vsako leto po nekaj mernikov žita

in sočivja in bil tako preskrbljen za zimo. Pasli so na vaškem spašniku (Tihotapec II, 14). Pastirji so menda imeli »dežni plašč iz lipovega lubja«, da so bili kot kakšen »pokonci hodeč oven« (Lepa Vida VI, 105).

V okolici Jurčičevega rojstnega kraja je bil zlasti razširjen lov na polhe. Jurčič je eno noč tudi sam preživel med polharji. Na poljšji lov gredo zvečer in lovijo polhe v »samostrine«, katerih razklenjene železne klešče namažejo z gnilimi hruškami, ker so polhi sladkosnedni. Pasti nastavijo v gabrovo semenje, želod, žir, kajti bukova, gabrova in hrastova debela so polhova najpogostejša bivališča, ker njihove plodove rad je. (Jesenska noč med slovenskimi polharji I, 197). Med ljudstvom živi vera, da se polhi po Simonu in Judu (svetnika v katoliškem koledarju) ne smejo več loviti, ker na večer pred godom sv. Simona in Juda žene hudič polhe spat (isto, I, 200). Ko lovci nastavijo pasti, posedejo okrog ognja in pogovor o nenavadnih lovskih dogodivščinah se prične. Polhe lovijo zaradi mesa, še bolj pa zaradi kož, iz katerih delajo kučme polhovke.

Lovijo tudi divje race (Lipe V, 9) in vidre s pastmi v obliki železnega obroča s tremi ostrimi žebli (isto V, 19).

Bogatejši se ukvarjajo z lovom, da si krajšajo čas, revnejši pa si omogočajo vsakdanjo prehrano. V milih zimah je obilnejši zarod zajcev in lisic. Kadar lisice ljudem le preveč odnašajo kokoši, jih načrtneje streljajo (Deseti brat III, 151). Graščaki svojim podložnim tudi prepovedujejo loviti in ubijati živali (Grad Rojinje III, 20).

Ob Krki in pritokih je razširjen tudi ribolov in lov na rake (Janez Gremčič VIII, 199). Za ribji lov pravi Jurčič, da uporabljajo »ravšlje« in razne mreže (Sin kmečkega cesarja IV, 163).

Nekateri se ukvarjajo tudi s čebelarstvom. Gruntar Luka Kolodej v romanu Med dvema stoloma je imel v enem letu po dvesto novih rojev čebel v uljniku. Preprosti ljudje radi prenašajo čebelje lastnosti tudi na ljudi. Tako so nastali pregovori: Čebele so hude zato, ker so ženske. Trot nima žela (Med dvema stoloma VI, 39/40).

Med domačimi delavnostmi Jurčič največ piše o preji. Zanj ni toliko zanimivo delo, ampak predvsem, kaj se dogaja zvečer ob njem. »Ko so zabrenčala vretena kolovratov in so motvozi zasukali lična kolesa«, so prišli mladeniči vasovat k mladim predicam, manjkalo pa ni tudi predstavnikov drugih generacij (Pozimski večer na slovenski preji I, 64). Mladi Jurčič je tu slišal mnogo nenavadnih zgodb, posebno od svojega deda.

Jurčič nam ne piše o gozdarstvu, vendar omenja žage, kar dokazuje, da so se ljudje ukvarjali tudi s to dejavnostjo (Cvet in sad VI, 191).

Doma so si vsak zase pletli koše in košare. Koše so delali iz vrbovih šibic (Jesenska noč... I, 196). Ali so si izdelovali pipe sami doma ali so jih kupovali drugod, tega ne omenja, piše, da so bile zelo razširjene pipe »korošice« (isto, I, 195). Posebno imenitna pa je bila pipa, okovana in rezana iz grče. (Vrban Smukova ženitev II, 177). Kakšen mojster je bil stari Grahovec v romanu Cvet in sad, dokazuje to, da je »tesal in mizaril kot samouk razne stvari za sosede, nabijal sodčke, golidam in škaфом obročje narejal pa tudi vsem

vaščanom zadnje hiše delal šest čevljev dolgo in čevljev visoko, kadar so ta svet zapuščali, namreč mrtvaške rakve (Cvet in sad VI, 335). Nekatero žensko so se odlikovale po vezenju. Pogosto je bilo vezenje »s plavo in rdečo volno«, med motivi cvetlice, material različen (Med dvema stoloma VI, 13).

V tesni zvezi z gospodarstvom je trgovina, katere najpogostejša oblika so semnji. Ti se prireajo v mestih, večjih krajih in vaseh (Sosedov sin IV, 226). Jurčič omenja semenj v Novem mestu (Kloštrski žolnir) in v Višnji gori (Spomini na deda). Tega semnja se spominja, ker je šel tja z dedom (isto, I, 51). Kmet Slivovec je prodajal prašiče na ljubljanski trg (Prazna vera I, 87). »Semenj je prebivalcem okrožja imeniten dan in ima nekaj prazničnega. Veseli se ga kmetič, ki je pred letom mlade voliče kupil, lepo priredil ter jih upa ta dan za lep dobiček prodati. Veselé se ga otroci, ker vedo, da jim mati, ki je šla kuhinjske posode in praznje obleke kupovat, prinese medén štrukelj, rdečo trobentico in še kaj lepega. Veselé se ga naposled tudi mladeniči in dekliči, ker mogoče se jim je mnogo pogovoriti med seboj« (Sosedov sin IV, 226). Najbolj hrupno je navadno pri živini. Kupci jo ogledujejo, jo natančno pretipajo in izprašujejo zdaj tu zdaj tam. Ko se pogodijo za par, gresta prodajalec in kupec »likof pit in denar štet« v gostilno. Pri kupčiji sodelujejo tudi mešetarji, ki kupcem svetujejo žival in pomagajo pri določanju cene. Mešetarji se potem udeleže tudi likofa, kajti to je njihov glavni cilj. Nemaleokdaj se stepejo, če mešetar koga ogoljufa (Sosedov sin IV, 263). Nekateri se ukvarjajo s prekupčevanjem. Kupujejo mlade živali, jih doma zreduje in prodajajo za drag denar. Spet drugi, predvsem bogatejši, posojajo denar revnejšim za živino. Ti jim vrnejo jeseni, ko pospravijo pridelke ali ko prirejeno žival prodajo za višjo ceno (isto, 223, 225).

Trgovske posle so opravljali tudi krošnjarji. S svojim pustolovskim, popetuškim življenjem so predstavljali poseben sloj ljudi. Lahko bi jih prištevali kar k Jurčičevim posebnem. Ti potujoči trgovci so nosili vsakovrstno drobno robo v »tovorniku« od gradu do gradu, od hiše do hiše in pri tem prenašali novice (Jurij Kozjak I, 131). Prodajali so »lepe nogavice, bele, pisane, na Laškem delane; lepe čepice, zavijače s srebrnimi nitmi prevezane, gladke šivanke in ostre iglice, tanko končevje, zdravila za trebuh, za zobe, za rane; igrače otrokom«. Barantali so z lepimi nožički in oglavnicami za sokole. Kramarji so vpili ljudem, da imajo na pol zastonj (isto, 132). V Jurčičevi beležnici je tudi zapis o Ribničanu, ki nosi po svetu »krošnjo piskrov, latvic, skled, kozic, trinogatih in šepastih, in gole, pocinjaste, črne lonce in lončke« in si želi, da bi gospodinje pobile čim več posode (ZD VIII, 241).

Svojevrstna oblika trgovine je tihotapstvo. Zlasti razširjeno je bilo tihotapljenje tobaka, ki je bil v avstrijskih pokrajinah do 1850. leta monopol, onstran hrvatsko-slovenske meje, v pokrajinah pod Ogrsko pa ne. Ker je bil tobak na Hrvaškem mnogo cenejši kot v Sloveniji, so ga tihotapili čez mejo. Oblast je strogo prepovedala prekupčevanje s tobakom in zagrozila s kaznijo celo kupcem. Tistega, ki je »kontrabantoval« in so ga dobili, so pretepli, če pa je bil še mlad, je moral k vojakom (Tihotapec II, 55, 56). Graničarji, cesarski služabniki, so tihotapstvo neprestano preganjali. Ljudstvo pa je kontrabantarje ščitilo pred zasledovalci tudi zato, ker je sovražilo graničarje, ker

le-ti niso samo lovili tihotapce, ampak so stikali tudi po takih stvareh, ki se njih niso tikale (isto, 25).

Nekdaj je bilo znano tudi trgovanje s soljo. Prodajali so jo po Kranjskem, Stajerskem in Hrvaškem (Janez Gremčič VIII, 210).

Promet: »Potovanje je bilo tačas, ko še ni bila dežela s cestami preprežena, prav težavno«. Kadar je snežilo, je bilo treba nekoliko čakati, da sneg skopni in se poti razhodijo. (Sin kmečkega cesarja IV, 175). Ker je bil promet tako težak, ni čudno, da so se v zvezi s potmi razširile med ljudstvom različne zgodbe. Ljudska fantazija je rodila predstave o nenavadnih bitjih, ki se prikazujejo na križiščih in samotnih poteh ter predstavljajo hudiča ali kako drugo hudobno bitje.

Najpreprostejša in najpogodnejša oblika premikanja človeka je hoja. Ježa na konju je redkejša. Pri bogatejših je običajna vožnja z vozmi, npr. v nedeljo, ko gredo v cerkev (Ponarejeni bankovci VII, 75).

Ljudje prenašajo tovore v roki, na hrbtu; ženske veliko nosijo na glavi, npr. kebel vode, kar Jurčič večkrat omenja. V navadi je tudi nošnja koša na rami (Jesenska noč... I, 196). Za prenašanje tovorov uporabljajo nekateri osla, vendar je to zelo redko (Janez Gremčič VIII, 208). Med prometnimi sredstvi največ rabijo voz, v katerega vpregajo konje, še pogosteje pa vole (Pravda med bratoma VII, 75). V krajih ob vodi uporabljajo čolne, za večje tovore pa plavi. (Janez Gremčič VIII, 190). Sani so redkejše.

Hiše: V stanovanjski problematiki je Jurčič dobro ponazoril razliko med bajtarji, majhnimi in srednjimi kmeti ter vaškimi bogatini. Bajtarji se stiskajo v majhnih lesenih bajtah, ki jih »ravno tako varujejo dežja in ravno tako se v njih sladko spi, kakor bi stanovali v veliki zidani z opeko kriti krčmarjevi hiši v bližnjem trgu.« Krčmarjeva je bila visoka in z opeko krita, cenili so jo na več tisoč goldinarjev (Uboštvo in bogastvo II, 152). Nekatere hiše so bile cele iz lesa (isto, 147), nekatere pa so imele zidan temelj, zgornji del pa je bil lesen (Grad Rojinje III, 38). Veliki so svoje domove zidali (Sosedov sin IV, 221). Notranjost hiš je prav tako kot zunanost izkazovala premoženjsko stanje. V vsaki hiši so imeli peč. Na njej so najpogosteje sušili trske, na njih pa proso za v stope (Spomini na deda I, 58). V skromnejših hišah so bili »na pol otesani tramovi, ki so v svoji skupnosti steno delali, od mnogoletnega dima črno ukajeni in obiti z mnogimi klini, na katerih je viselo vsakovrstno orodje«. Skromni kuhinjski opremljeni se pridruži še skromna oprema spalnice: skrinja, »postelja s slamnatimi blazinami in rjuhami debelega domačega platna« (Tihotapec II, 29). Svetloba je prihajala v notranjost hiše podnevi »skozi mala, z železnimi mrežami zavarovana okenca« (isto, 29), ponoči pa so svetili z »lesčerbo, ki je navadno visela nad mizo« (Golida IV, 8), ali pa s svečo (Sosedov sin IV, 224). Bogati so imeli prostorno hišo z mnogimi velikimi prostori, za številne delavce, ki jih gospodar potrebuje za delo (Lepa Vida VI, 110).

Za gospodarska poslopja velja isto kot za stanovanjska. Revne družine so imele ob »koncu hiše prislonjen s protjem opleten hlev, v katerem je stala kaka krava in nekaj koz, nad njimi pak je bil oder, obilo z mrvo natlačen« (Grad Rojinje III, 28). Po drugi strani pa »prostorni hlevi in druga gospodar-

ska poslopja zlasti velikanski vinski hram kažejo stan premožnih vinščakov (Kloštrski žolnir III, 81).

Noša: Ljudstvo Jurčičeve dobe je nosilo v glavnem obleko, izdelano iz doma pridelanih surovin. Krojili so domači obrtniki, zato je bila izdelava precej okorna, seveda v skladu s skromnimi pripravami in skromnim tehničnim znanjem. Noša nižjih slojev je bila v glavnem enotna. Bogatejši pa so si lahko privoščili več svobode v izbiri materialov in v krojenju.

Moški se pokrivalo največ s klobuki. Širokokrajni klobuk vidijo v Jurčičevem času »sem ter tja samo še včasih v starini ali na glavi častitljivega deda, ki se ne da zapeljati neumnim nošam mlajšega sveta« (Deseti brat III, 174). Nekateri so nosili klobuke iz zajčje dlake (Rokovnjači VII, 111). Polhovka ni samo pokrivalo polharjev, ampak v Jurčičevem času precej nošeno pokrivalo. Poleg polhovk so nosili tudi kučme iz lisičje kože (Grad Rojinje III, 19) in iz kunine kože (Slovenski svetec in učitelj VIII, 156), vendar je zadnja že redkejša. Slamnik je zelo redek. (Deseti brat III, 158). Isto velja tudi za kapo.

Starejši ljudje se spominjajo, da so v mladosti hodili še v sami srajci in brez hlač (Kozlovska sodba v Višnji gori IV, 156). Debela srajca, narejena iz hodne preje, imenovana kar hodnična srajca, je navadna pri revnejših (Deseti brat III, 133). Bolj pogoste so platnene, narejene iz debelega platna, »kakor ga sprede slovenska mati« (Deseti brat III, 143).

K platneni srajci so nekateri nosili platnene hlače, različno dolge: najpogosteje so segale do peta, zato dopetače, ali pa do kolen (Grad Rojine III, 16); bile so lahko široke ali ozke (Vrban Smukova ženitev II, 171). Največ so nosili irhaste hlače do kolen, kar omenja pisatelj na več mestih. Redkejšje so bile usnjene hlače (Grad Rojinje III, 20).

Telovniki niso splošno nošeno oblačilo. Jurčič omenja žametni brezrokavnik kot sestavni del praznične obleke: »Suknena kamižola, črne irhaste hlače, ki so dobro oprijete, svilena ruta vrhu žametovega brezrokavnika okusno zavezana za vratom in klobuk iz zajčje dlake« (Sosedov sin IV, 229).

Kamižole nosijo različno dolge. Najbolj vsakdanja je kratka iz debelega sukna, na kateri se včasih pozna, da je bilo sukno npr. rjave barve, to prvotno barvo pa so pokrile »zaplate iz blaga druge barve in volne ali konopnine, posebno na komolcih so bili z velikimi šivi ne ravno majhni podmečki iz irhovine« (Vrban Smukova ženitev II, 171). Premožnejši kmetje pa ob posebnih priložnostih, ko gredo v cerkev ali na semenj, nosijo dolge suknene kamižole (Sosedov sin IV, 221). Poleg kamižol nekateri v zimskem času oblačijo tudi kožuhe (Tihotapec II, 31). Plaščev ne nosijo. Omenjen je le »plašč iz lipovega lubja«, s katerim se pastir zavaruje pred dežjem in je »kot umazan eskimo iz S« (Na kolpskem ustju V, 209).

Obuvali so se nekoč v čevlje z golenicami; včasih so le-te segale prav do kolen, in bile spodrezane pod kolenom v obliki podkve (Božidar Tirtelj IV, 131). Nosili so tudi lesene cikle (Grad Rojinje III, 16) in opanke iz svinjskega usnja (Janez Gremčič VIII, 190). V čevlje so obuvali volnene nogavice. Vendar nogavice niso bile vsakdanji pojav. Mnogi so hodili bos, nekateri tudi pozimi (Grad Rojinje III, 19).

V opisovanju ženske noše je Jurčič bolj skop. Omenja le, da nosijo bogatejše tudi na pol svilene obleke (Sosedov sin IV, 228), manj premožne pa platnene (Slovenski svetec in učitelj VIII, 45). Ogrnjene so z ruto, ki je pri nekaterih, zlasti pri bogatih, na vogalih lepo izvezena (Sosedov sin IV, 228). Večkrat je omenjena rdeča ruta ali rdeče vezena ruta. Peče nosijo tudi dekleta (Cvet in sad VI, 194). Pogosta je noša rute na glavi (Prazna vera I, 83). Žensko vrhnje oblačilo je jopa (Cvet in sad VI, 194). Najpogostejše obuvalo so čevlji. Sestavni del delovne noše pri ženskah je kuhinjski predpasni prt (Ponarejeni bankovci VII, 38).

Prehrana: Jurčič nam navadno ne pove dosti o hrani. Njegovi ljudje hitro pojedjo — temu opravilu posveti le kakšen stavek — potem pa že spet hitijo vsak po svojem poslu. Pri mizi se zbere vsa družina »po dobri kmetijski navadi«: gospodar, gospodinja, nekoliko odrasli otroci ter hlapci in dekle. Manjši otroci navadno jedo ločeno (Pravda med bratoma VII, 77). Jedo skupaj iz ene skledc (Spomini na deda I, 57). Pred vsakim obrokom je obvezna molitev, po jedi naredijo po pol križa in gredo delat (Sosedov sin IV, 258). O vrsti jedi zelo malo izvemo. Jedo kašo, o čemer večkrat piše, od močnatih jedi pa omenja poparjene mlince (Spomini na deda I, 60) in pšenične štruklje, imenovane urezanica (isto, 61). Mlečna jedila so med najpogostejšimi. Kislo mleko velja za en obrok (Kozlovska sodba v Višnji gori IV, 154). Zlasti pri revnejših je pogost ržen močnik. Veliko pojedjo tudi kisle repe (Kloštrski žolnir III, 77). Meso jedo bolj redko, največ posušeno. V prehrani so kuhana jedila pred pečenimi. Kuhajo v peči.

Vodo nosijo najpogosteje v keblu na glavi, in to iz bližnjega potoka. Ko pozimi zamrzne, led razbijajo s sekirami. Na potoku tudi perejo perilo in ta del potoka imenujejo perišče. Tu napajajo tudi pastirji živino (Prazna vera I, 81).

Za mletje žita največ uporabljajo mline: žrnve ali ročni mlini so se ohranili le še v pripovedovanju (Slovenski svetec in učitelj VIII, 71). Proso meljejo v stopah (Spomini na deda I, 58).

»Od nekdanj so slovenski možje radi pili dobro kapljo duhovite pijače v skrbi in radosti« (Slovenski svetec in učitelj VIII, 138). Jurčič ugotavlja, da je malo dežel, kjer bi ljudje spili toliko doma pridelanega vina kot Kranjci in še posebno Dolenjci. Pijače so navajeni že od mladih nog, zato je nekateri popijejo toliko, da bi bili »marsikje drugod zgled neizmernosti in čudo vinopivcev. Naš kmet je sesušen, košččen, čigar obraz je sicer od sonca zatemnel, vendar bolj na blede vleče, ker je podoba, kakor bi bil iz kosti in kože«. Toda nikdar ne pozabi, kako težko je denar pridobil, zato ne plačuje rad tujcu, čeprav vsakemu ponudi, da se ne zameri (Tihotapec II, 34). Ker začne piti že mladina, ni čudno, da predstavlja alkoholizem vse večji problem. Jurčič ugotavlja, da so krčme med tednom prazne, torej pomeni kmetu še vedno več delo kot pa gostilna (Pravda med bratoma VII, 81). Med pivci, pravi Jurčič, je včasih prijetno biti, toda ne ko postanejo zoprni, »posebno kadar so pijani in postanejo krava iz človeka« (Doktor Zober V, 292).

Socialna kultura

Sege: O letnih šegah najdemo v Jurčičevem pisanju zelo malo. Omenja samo, da ob hudi uri škropijo z »žegnano vodo« z oljkovo vejico od cvetne nedelje (Deseti brat III, 320). Na kresni večer ob kresnem ognju si možaki sivolasi, starike žene«, brhki mladeniči in deklice pripovedujejo o Kralju Matjažu, Turku, Pesoglavu, divjemu možu, desetnici, škratu itd. . . . O tem nam pripoveduje Jurčičeva pesem Slovenski kres (ZD IX, 135—138). Od pustnih šeg omenja le vlečenje ploha, vendar že to opisuje vse v okviru ženitovanjskih šeg. O delovnih šegah ne govori. Pri življenjskih šegah pa je najbolj zgovoren pri ženitovanjskih, nekaj manj ima podatkov o smrtnih šegah. Rojstne šege so tudi skromno zastopane: omenja le, da »otročnici« — porodnici dobro strežejo (Deseti brat III, 326).

V nedokončanem spisu Matija Kripnik pa govori o rojenicah, ki naj bi otroku v zibel napovedale prihodnost (ZD VIII, 240).

Ženitovanjske šege: Jurčič pogosto piše o ženitvi. Mlade se nerade poročajo, ker se težko ločijo od samskega stanu (Dva prijatelja II, 135). Največkrat se mladi poročajo iz ljubezni, vendar moški v glavnem iz potrebe po dobri gospodinji. Za moža pravijo, da ni nikdar prestar za žentev (Cvet in sad VI, 299). »Za omikanca ni zgodnja ženitev dobra; drugače je za kmeta, ki potrebuje delavko v hišo bolj kot ženo« (Cvet in sad VI, 303). Precej je prisiljenih zakonov. Čustva staršem ne pomenijo nič v primerjavi z doto. Otroci premožnih staršev morajo iskati zakonskega tovariša v okviru svoje socialne skupine. Zato pride dostikrat do tragedij. Pri Jurčiču je takih primerov več. Tako usodo doživi Domen v povesti Domen, Domnova mati, Brašnarjev Štefan v Sosedovem sinu, takšna je brezsmiselna ljubezen med Piškavom in materjo Martinka Spaka v Desetem bratu, pa ljubezen Janeza Gremčiča z grajsko gospodično v nedokončani povesti Janez Gremčič. Starši pogostokrat nočejo prepisati posestva na otroke. Nezakonski otroci se težko poročajo, ker so navadno predmet zasmehovanja in ponižanja (Domen I, 218). Poleg dote starši gledajo tudi na pridnost. Svoje hčere ne puščajo radi k možu, ki se za zemljo ne meni dosti. Kmečki človek mora pridelati na svojem polju toliko, da bo imela njegova družina dovolj hrane (Rokovnjači VII, 127). Nekaterim staršem je važno predvsem to, da bo imel njihov zet ženo rad, očeta v čisljih in ki bo materi stregel na starost kot pošten sin (Sosedov sin IV, 252). Spet drugim zet brez denarja ni nič.

Mlada se sprva srečujeta skrivoma, zaradi sosedov in sorodnikov. Tu se navadno bolj spoznavata in pripravljata na morebitno skupno življenje. Plašljive deklice svarijo svoje častilce pod križastimi okni pred razjarjenim očetom, pretirano skrbno materjo in opravljivci (Pravda med bratoma VII, 91). Če se starši ne strinjajo z zvezo, se povečajo varnostni ukrepi in romantična idilika vasovanj se spreobrne v družinsko tragedijo. (Sosedov sin IV, 260). Katoliška cerkev je postavila prepoved: »Ne obhaja ženitovanja ob prepovedanem času«. Tega se tudi držijo (Deseti brat III, 215). Največ se poročajo v predpustu. Oglasijo se snubci. Kadar je »dolgi predpust«, se posebno veselijo tiste mlade deklice, ki prejšnje leto niso prišle na vrsto. Tistim, ki so se zmrdovale nad ženini in so ostale same, fantje privlečejo »ploha« (Šest parov

klobas VII, 10). Matere svojim hčeram pred poroko povedo; »v kaki nevarnosti so dekleta pred moškimi in zakaj in kako je treba varovati se jih dotlej, dokler gospod fajmošter pred oltarjem ne položi štole čez njiju roke« (Rokovnjači VII, 129). V nedeljo popoldne ali po maši pridejo snubači snubit. Navadno pride ženin, ženinov stric in oče (Sosedov sin IV, 175), ženin in njegov krstni boter (Prazna vera I, 87). Domači jim postrežejo najpogosteje z vinom, kruhom in suhim mesom. Pogovarjajo se o vremenu in o vseh mogočih stvareh in šele nato navežejo pogovor na domačo hčer (Sosedov sin IV, 263). Če dekle pritrdi, se fant in dekle zaročita (Sin kmečkega cesarja IV, 175) in potem se začno dogovarjati o vsem, kar je potrebno za poroko. Dogovarjajo se, kdaj bodo delali ženitovanjsko pismo; to opravijo na sodišču. V njem je zapisano, kako si bosta mlada delila lastnino, kako bodo za njima otroci nasledovali (Sosedov sin IV, 267). Pripravljajo balo: nova skrinja, nov kolovrat (Prazna vera I, 89). V cerkvi morata biti trikrat oklicana. Poroka je v farni cerkvi. Svatovščino priredijo na nevestinem domu (Sosedov sin IV, 266—272). Starejši ljudje še vedo, da je nekdanj ženin prijezdil po nevesto. Zdaj pride navadno z vozom, oblečen pa mora biti v plašč (Kloštrski žolnir III, 122). Na svatovščini godejo godci, svatje plešejo, starešina uganja burke, skratka — vse je zelo veselo. Pri peči prežijo navadno na ostanke otroci (Deseti brat III, 216). čakajo pa tudi revnejši vaščani, »prežarji« (isto, 353).

Smrtne šege: Na smrt gledajo čisto naravno, »kadar pride pa pride, danes ona, pojuternjem jaz, potlej pa še vi« (Cvet in sad VI, 319). Posebno katoliška cerkev je precej zatrla bojazen pred smrtjo z vero v posmrtno življenje v nebesih. Dosežejo ga tisti, ki veliko molijo (Cvet in sad VI, 333). Med preprostim ljudstvom pa še žive pripovedke o tem in onem, ki je baje hodil nazaj strašit, ker njegova duša, preobremenjena z grehi, ne najde miru (Lepa Vida VI, 150). Kadar gro umre, pravijo, da je šel v krtovo deželo (Grad Rojinje III, 60).

Ljudje že po nekaterih znamenjih sklepajo, da bo nekdo umrl. Tako znamenje je npr. kukavica, ki samo enkrat zakuka. (Vrban Smukova ženitev II, 170). Kadar pričakujejo, da bo kdo umrl, pokličejo duhovnika, da se bolnik spravi z Bogom (Deseti brat III 306). Če je bolnik nezavesten in se ne more spovedati, ga dajo v sveto olje (Med dvema stoloma VI, 72). Umirajočemu držijo svečo, ki ji pravijo nekateri kar mrtvaška sveča (Grad Rojinje III, 60). Nekateri naredijo pred smrtjo oporoko, v kateri določijo, kdo bo po smrti gospodaril na posestvu in kaj bodo dobili drugi člani družine (Pravda med bratoma VII, 71). Naslednji dan po smrti pride mrliški oglednik (Domen I, 264). Mrtvaški zvon naznani smrt (Grad Rojinje III, 60). Vaščani prihajajo mrliča, ko je »na parah«, kropit z oljkovo vejico, pomočeno v blagoslovljeno vodo (Domen I, 268). Če je umrlo mlado dekle, jo oblečejo in na oder položijo navadno dekleta iz vasi. Če je bila tik pred poroko, to storijo njene tovarišice (Prazna vera I, 91). »Ljudstvo ima že od nekdanj vero, da mrlič ne sme sam in na samem ležati na mrtvaškem odru, ampak da morajo sosedje in sosedje pri njem vasovati, zlasti ponoči« (Domen I, 264). Celó za tujca in še za berača čutijo vaščani dolžnost, da mu izkažejo toliko časti. »Pobožen slovenski kmet se meni in skrbi najprvo za dušo mrličevo in da šele potem, ko je najstarejši očanec počasno odmolil roženkranc in litanije, kjer vsa vas odgo-

varja »zanj Boga prosi« — da šele potem nastopijo druge navade, izmed katerih na prvi pogled niso vse primerne žalostni priliki«. Potem se začno pogovarjati o vsem mogočem, včasih tudi zapojejo. Ljudje pravijo za človeka, ki opravlja rajnika, da pregrešno govori (Deseti brat III, 330). Smrt navadno spravi vse nasprotnike s pokojnikom. Vsi so ene misli, da je rajnika škoda. Opravljivci že sklepajo, kaj bo po njegovi smrti, ali se bo njegov zakonski drug, če ga ima, čez leto poročil, kakor večina dela itd. Bogatejši imajo na pokopališču rako, kamor pokopavajo člane cele rodbine, drugi zakopavajo mrliče v navadne grobove (Moč in pravica V, 66). Po pogrebu hodijo ljudje še ves teden molit sedmino za dušo umrlega (Domen I, 271). Ponekod imajo osmino (Ponarejeni bankovci VII, 48).

Razmerje med ljudmi: Odnos gospodarja do družine je Jurčič dobro začrtal. Mož hoče biti gospodar v hiši (Sosedov sin IV, 276). Resnico, kako moške gledajo na vlogo žene v zakonu in gospodarstvu, je ujel v drobnih pogovorih, ki jih ljudstvo morda v šali prenaša od ust do ust: »Nadloga je žena pri hiši, ali žena je tudi dar božji« (Cvet in sad VI, 232). Dalje: »Poslušaj babo, kadar ti prav veli, sicer pa ne sezuj hlač, da bi jih ona nosila« (Deseti brat III, 240). Že v svetem pismu je menda zapisano, da ženske niso za gospodarstvo. Vendar pa velja star pregovor, da »gospodinja tri vogle v hiši podpira, gospodar samo enega« (Dva brata IV, 111). Vzgoja otrok traja od rojstva do poroke. Največkrat velja, »da se otrok ravna, kakor oče hoče« (Janez Gremčič VIII, 197). Otroci se po cerkvenih naukih krepko držijo četrte božje zapovedi: »Spoštuj očeta in mater, da boš dolgo živel in da se ti bo dobro godilo na zemlji« (Sosedov sin IV, 254). Kmečki človek, izmučen od trdega dela in spoprijemanja z naravo, ni navajen izkazovati otrokom najnežnejših čustev (Med dvema stoloma VI, 20). Starši imajo večinoma prvo in zadnjo besedo pri izbiri zakonskega tovariša. Po prevzemu posestva si izgovorijo »kót v hiši in jed pri skledi« (Cvet in sad VI, 334/5). Pogosti so spori ob prevzemu gospodarstva, še pogostejši pa potem, ko že nekaj let živijo skupaj. Stari se pogostokrat pritožujejo, kako hude mlade imajo (Jesenska noč ... I, 204).

Kako se gospodar razume s posli in kako posli z gospodarjem, je odvisno od obeh. Pregovor pravi: »Dober hlapec je boljši ko zlata vaga« (Domen I, 277). Nekateri posli so zvesti »služabniki, ki svoje življenje dade iz gole zvestobe in pokornosti za gospodarja«, drugi pa svoje gospodarje preklinjajo, kadar jih ozmerjajo zaradi kake zamudnosti in avtor pripominja: če »se je dalo o mlatvi kakov mernik pšenice prisvojiti si ter skrivaj prodati ga in potem zapiti ga« (Moč in pravica V, 58). Posli jedo skupaj z družino (Domen I, 220/1). Hlapci spijo navadno v hlevu pri živini (Cvet in sad VI, 191). Ponekod je navada, da gospodar zjutraj sam hodi klicat posle na delo. Tak je Luka Kolodej v povesti Med dvema stoloma. Jurčič opozarja na to, da so posli navadno na starost nepreskrbljeni. Najpogosteje »brez gotovega domovja ob palici« preživljajo starost »nekaj dni v tej, nekaj dni v oni hiši« (Sosedov sin IV, 243).

Odnosi med posameznikom in sosesko, med posameznimi socialnimi sloji v okviru vasi ipd. so Jurčiča že kmalu pritegnili.

Najbolj ugleden med vaščani je župan, ki je postavljen, da posluje z gosposko (Sosedov sin IV, 223). Pri volitvah nastanejo pogostokrat spori zaradi tega, ker vaščani volijo različne kandidate. Župan je navadno krčmar ali pa kak drug, uglednejši, seveda premožen vaščan. Jurčič hudomušno pripomni, da se je marsikak župan delal pametnejšega, »bil pa je še bolj zabit kot marsikateri osebnjak, ki je v leseni koči žive, pol komolca glavo niže nosil nego župan«. Največkrat župan še pisati ne zna (Povest o radohovskih vojaških begunih VIII, 239). Pri nekaterih hišah je menda županska čast že od nekdanj (Županovanje v globokem dolu V, 73). Ljudje si med seboj pomagajo pri trenju lanu (Sosedov sin IV, 241), pri košnji in spravljanju sena, kar večkrat omenja, pri obiranju grozdja (Cvet in sad VI, 251), pri mlatvi (Spomini na deda I, 60). Sosedje se zbirajo ob večerih pri preji. Ob pripovedovanju različnih zgodb jim večeri hitreje minevajo. Tako delo ima družabni pomen. Ob nedeljah popoldne se može zbirajo najpogosteje v krčmi, pa tudi na vrtu ipd., kadijo iz pipe »korošice« in se pogovarjajo: o suši, dežju kako dragi bodo pridelki ipd., žene se doma pomenjujejo o kuretini, prašičih in teličkih (Jesenska noč med slovenskimi polharji I, 159).

Kmetje na splošno mislijo, da je »kazen, gosposka, ječa in kar je še kaj nečislanege, samo za ubogega kmeta na svetu« (Moč in pravica V, 62). O gospodi mislijo, da je brez srca (Grad Rojinje III, 32), da hoče iz kmeta čim več iztisniti — pobira desetino (Moč in pravica V, 62), lovi mlade fante, zlasti revnejše, za vojsko (Jesenska noč . . . I, 205), brani ljudem loviti in pobijati živali (Grad Rojinje III, 20) in se je zato izogibajo ter ne iščejo pomoči pri njej. Nekateri pa vendarle zatrjujejo, da gospoda mora biti zaradi javne varnosti in v cerkvi so slišali, da je od Boga postavljena (Ponarejeni bankovci VII, 25). Gotovo največji trn v peti pomenijo graščaki. »Kako zelo je kmetu zatrta osebna svoboda, kažejo nam vedni upori kmetov proti provzetni gosposki, o katerih nam tudi naša skromna zgodovina marsikaj pripoveduje. Na drugi strani pa zopet vidimo, da z isto resnostjo in ostrostjo, s katero je graščak trl svoje podložne, trli so njega zopet drugi višje stoječi« (Jurij Kobila II, 77). Gospoda se trdno drži navade, »da se namreč najprej gospod usede k obedu, da se on najprej nasiti, potem prihaja na vrsto hlapec« (Ivan Erazem Tattenbach V, 159). Podložni pa vedo, da gospoda daje kruh s pelinom beljen in z nesrečo soljen (isto, 176). Ta, nekoliko pesniško izražena resnica, je potrjena v grobi realnosti neprestanih kmečkih uporov. Jurčič se je kmečkih uporov dotaknil v povesti Sin kmečkega cesarja. Ljudje se tudi z »gospodo po kanclijah« ne družijo radi, kajti oni ti »tisto pravico jutri jemljejo, katero ti danes še puščajo« (Doktor Zober V, 226). Bojijo se jih tudi, ker dvigujejo davke in hodijo rubit (Ženitovanje v Globokem dolu V, 72). »Kmetje so se bali in ogibali vsega, kar je suknjo imelo na sebi. Menili so, da kdor je v šolo hodil, pa ni duhoven, ampak štivro pobira, s krvavimi žulji pridelano, ta zna točo delati, in še druge muhe ima za ušesi, ne misli na drugega kakor na škodo« (Povest o radohovskih vojaških begunih VIII, 239). Jurčič ugotavlja, da je slovensko ljudstvo zelo verno in da ne časti nobenega stanu bolj kot duhovščino (Dva prijatelja II, 130). Duhovščina je to spretno izkoriščala sebi v korist. In ljudje so menili, da je treba duhovnike poslušati in ubogati, kajti »njim so

velike oblasti dane za ta in oni svet» (Deseti brat III, 252). Vendar pa je menihom treba priznati, da so »vsaj v prejšnjih časih veliko storili za duševno omiko med ljudstvom« (Kloštrski žolnir III, 66). Poleg duhovnika je bil zelo spoštovan tudi pravičen sodnik (Pravda med bratoma VII, 92).

Še večjega pritiska kot kmetje so deležni ubožni, ki se s svojim imetjem in bednim življenjem umikajo na rob vasi. Skromna domačija bajtarjem ne daje dovolj, zato se pogostokrat zaposlujejo kot dekle in hlapci pri bogatih. Nekateri osebenjujejo pri bogatih kmetih (Domen I, 214). K trdnejšim kmetom prihajajo občinski reveži in preživljajo na vsaki kmetiji po en dan. Včasih pri hiši tudi pomagajo, ne samo jedo in spijo (Sosedov sin IV, 243). Malopridneži tako delajo celo življenje (Doktor Zober V, 267). Po podeželju se potika mnogo beračev. Berač Urh iz Kostela v povesti Domen je resnična podoba iz Jurčičevega življenja. Prav tako je pisatelj poznal berača Martineta, od katerega si je zapisal v svoj dnevnik pesem o Limbarski gori, litanije o hudi ženi, npr. pesem Po cesti gre en stari mož, Milkina smrt (Dnevnik iz leta 1863, ZD VIII, 243). O njem je zapisal prav tam, da je »ta človek gotovo eden največjih originalov vseh potupehov.«

Posebna vrsta potupeških ljudi bili deseti bratje. V preteklosti, ko so žene rojevale po več otrok, se je tu pa tam zgodilo da je »katera zapovrstjo po letih deset sinov rodila« in naj bi imel čudovite lastnosti in zmožnosti, bil »po božji namembi preganjan«, neprestano hodil po svetu, napovedoval srečo, odkrival zaklade, prepeval in pripovedoval pravljice »kakor nihče drug« in celo znal prerokovati prihodnost Jurčič zatrjuje, da ni več desetih bratov, se pa še najde v zakotnih krajih kak »raztrgan in umazan peripetetikar«, ki mu sicer rečejo berač, sam pa se ima za desetega brata (Deseti brat III, 142). Ljudje pa so še tako »babjeverniki«, da se ne upajo zameriti desetim bratom, ker lahko napravijo, da imajo »krave krvavo mleko in druge uroke« (Deseti brat III, 169).

Pogostokrat prihajajo tudi ciganske skupine in vse premoženje vozijo s seboj. Prebivajo v šotorih, ki so »umazane rjuhe, potegnjene po zakajenih slemenih, iz palic napravljenih« (Jurij Kozjak I, 104). Pisatelj pravi, da so prišli cigani k nam približno v 15. stoletju. Prej ciganov niso poznali v Evropi. Zgodovinarji pripovedujejo, da je to rjavokožo in črno laso ljudstvo, ki je govorilo neznan jezik, od nekje priromalo. Razpršili so se po vsej Evropi in vznemirjali ljudstvo ne samo zaradi svoje zunanosti in njim neznanega jezika ampak tudi zaradi nedelavnosti, goljufanja in kraje (isto, 103).

Po dolenjskih gozdovih in »samijah« se skrivajo številni klateži, ki se preživljajo z ropi na samotne popotnike. Ti ljudje tudi pobijajo ljudi, toda oblast jih težko sledi (Grad Rojinje III, 47/51). Razbojnikom, ki sprva prihajajo od drugod, se pridružijo še domačini, pobegli hudodelci, posebno pa vojaški beguni. Služenje cesarja je precej dolgo: služiti morajo dokler so sposobni, nekateri do smrti. Zato se mladeniči skrivajo pred oblastjo tudi po deset in več let.

Kadar cesar potrebuje vojake, morajo župani po okrajnih gosposkah pri-skrbeti toliko in toliko fantov. Župan s svojimi pomočniki, imenovanimi kar lovcem, potem po slovenskih vaseh lovi primerne fante in nemalokrat je krvav

spopad končan celo s smrtjo (Domen I, 155). K vojakom pobirajo revnejše fante, bogatejše sinove očetje odkupijo (Pravda med bratoma VII, 71).

Posebno slovita je razbojniška tolpa rokovnjačev. Rokovnjaštvo Jurčič obravnava v povesti Rokovnjači. Njihovo število na Slovenskem naraste zlasti za časa Jožefa II, ki je postavil odlok o prodaji kmečkih zemljišč. V francoski okupaciji se stanje slovenskega kmeta tudi ni izboljšalo. Ljudje množičneje odhajajo v gozdove in se začnejo preživljati s plenjenjem (Mirko Rupel, ZD JJ, VII).

Jurčič se je na roman Rokovnjači res dobro pripravil, prebiral je domače in evropsko slovstvo, si zapisoval podatke, ki so se med ljudstvom ohranili po ustnem izročilu. Rokovnjači so malo beračili, malo kradli, najpogosteje pa kar s silo jemali (Rokovnjači VII, 101). Njihovega števila ni nihče natančno vedel, enkrat so jih videli v Jelovici, drugič v Udinem borštu, tretjič v Črnem grabnu, četrtrič v Jermanovih vratih, petič v kamniških mestnih gozdovih nad izvirov Bistrice. To so bili v glavnem odročni kraji, »kamor nihče ne more za njimi, kdor nima vseh tistih hudičevih pripomočkov in urokov, katere imajo oni sami, ki znajo vedeževati in coprati.« (isto, 104). Ljudje so verjeli, da rokovnjačev ne bodo prej dobili v roke, dokler ne bodo sami imeli v žepu »roke od takega otroka, ki je iz materinega telesa izrezan, in ki posušena na brinovem ognju, rokovnjače varuje, da se znajo nevidne narediti, kadar se jim najhuje godi. Zato se imenujejo rokovnjači« (isto). Ob prihodu Francozov, ki so povečali pritisk na kmeta, se je število rokovnjačev še povečalo. Zelo radi so le-ti napadali francoske uradnike, vendar pa domačim tudi niso prizanašali. Med to klatežko drhaljo je bila zlasti slovita tatinska roparska zadruga rokovnjačev, ki se je zadrževala na Gorenjskem, pa tudi po vsem Kranjskem in celo v Istri. Rokovnjači so imeli organizacijo, ki se je opirala na disciplino in vražno vero. Organizacija je imela svojega poglavarja in celo svoj jezik, sestavljen iz »mnogo besedi med seboj ustanovljenih« (isto, 112). »Rokovnjaški jezik je imel le za najnavadnejše samostalnike in glagole tuje besede, katere je pa slovenski pregibal in sklanjal s slovenskimi vezniki, prislovi in zamki mešal. Cela množina rokovnjaških besedi, vzetih iz pol razumljene ali največ niti ne razumljene romanščine in germanščine ali pa celo kar od nemških ljudi izmišljenih izrazov, ni bila velika. Vendar je bila dovolj obširna, da je govor nerazumljiv storila onemu poslušalcu, ki ni bil v tem tajnem jeziku poučen, katerega niti vsi rokovnjači niso znati smeli, temveč le izvoljeni in najzanesljivejši« (Rokovnjači VII, 119). Za primer, kakšen je rokovnjaški jezik, nam je Jurčič zapisal stavek: »Ti si grilec, privohlav si nas v šrencenco pertanat; ti si naj birgav!« (Ti si birič, prišel si nas v ječo spravit; ti si naju poslušal.) (isto, 141). Rokovnjaški jezik se je ohranil nekoliko v spomenu naroda, največ pa v zapiskih kriminalnih sodcev (isto, 108). Pred Jurčičem je poznal rokovnjače že Valentin Vodnik — imenuje jih rokovniki — in France Prešeren, pri katerem beremo o rokomavhjih. »Vraža, da se da z roko nerojenega otroka čarati, je znano po celi srednji Evropi. Še dandanes prosti narodni ljudje ne puste radi ríoseče ženske same na kak samotni pot, boje se, da bi je rokovnjači ne dobili. In temu razlaganju našega preprostega slovenskega naroda nahajamo znanstvenega podpornika tudi v Nemški mitologiji slavnega

učenjaka Jakoba Grimma, ki na strani 606 pripoveduje: »S prsti nerojenih otrok se morejo čarobnosti uganjati, če se zapalijo ali zažgo, narejajo plamen, ki ljudi v hiši uzaspani, da se nobeden ne prebudi.« Tudi na Francoskem je morala nekdanj ista vražna vera biti, kajti beremo, da v »Coutime de Bordeaux je v čl. 46 govor o copranju z rokami mrtvih otrok« (isto, 110). Rokovnjači so znali tudi uroke delati in tako zagovoriti krogle svojega orožja, da te nikoli ne zgrešijo cilja. »Tiste, ki so zagovorjene, da človeka gotovo zadenejo, zveri nikoli ne zadenejo, tiste, ki so za zveri zagovorjene, pa se človeka ogibljejo.« Zato so ljudje s seboj jemali pse, kadar so šli v nevarnejše kraje. Rokovnjačev se tudi ni treba bati, ako ima človek pri sebi »praprotovega semena, o kresu natresenega. A vrag ti vedi, ali rokovnjači nimajo tega praprotovega semena že sami, oni, ki vedo že od nekdanj od roda do roda stare copre in vse stare križ besede« (isto, 151).

Rokovnjači so bili skromno napravljeni. Nosili so stare obleke, močno ponošene in »ne njim umerjene«. Ljudje so si v domišljiji risali grozne, poraščene, kozave, obrazgotinjene ljudi z dolgimi lasmi in bradami (isto, 112). Na mezincu so rokovnjači nosili tepežni prstan, ki je bil srebrn in imel vkovano debelo in težko »jekleno gumbo«. Take prstane so nekdanj Slovenci dobivali z Nemškega. Udarec z roko, ki je imela tak prstan, je bil smrten (isto, 137). »Vsak berač, posebno tisti, ki je bil še močan in bolj drzen, dobil je pri njih (ljudih) gotovo obilen dar, ker bali so se, da je eden izmed strahovite stare zadrage.« Koliko jih je, nihče ni vedel. »Podnevi za plugom hodi, kmet je kakor smo drugi, ponoči je pa rokovnjač. Od hiše do hiše hodi, kakor drugi berači, ali je rokovnjač in pazi, kaj ljudje imajo in kje« (isto, 157). Znano je bilo, da so imeli v težko pristopnem gozdu visoko nad izvirom Bistrice že kar pol vasi lesenih hiš za zimo. Blizu se jim ljudje ne upajo (isto, 163).

Ljudje so iz strahu pred rokovnjači sklepali z njimi pogodbe in se obvezali, da jim bodo dajali, kolikor bodo pač mogli. Če se tega niso držali, so jim rokovnjači sami vzeli, zraven pa še močno opustošili imetje. Ko so prišli k nam Francozi, so začeli preganjati rokovnjače, vendar pa domačini z oblastjo niso hoteli sodelovati, ker so se bali maščevanja rokovnjačev (isto, 157).

Na sploh pa si oblast ni posebno prizadevala uničiti rokovnjače. »Še okoli leta 1850 so blizu Kamnika bile tri rokovnjaške družine: Durgelci, Srakarji, Pintarji.« Šele žandarji so uničili rokovnjače in leto 1853 lahko imenujemo konec rokovnjaštva na Slovenskem. Ujete so zaprli, poslali na prisilno delo ali pa k vojakom (Mirko Rupel, ZD JJ VII).

VZAJEMNA POMOČ NA VASI — NA PRIMERU ZDENSKA VAS

Anka Novak*

V dosedanji etnološki teoriji in praksi so bile zanemarjene številne pomembne prvine ljudske kulture. Družbeno življenje na vasi je zanimalo etnologa le v določenem obsegu. Raziskavam so bile podvržene le posamezne tradicionalne oblike ljudske kulture v vaškem okolju: običaji ob različnih praznikih v koledarskem letu, ob pomembnih mejnikih v človekovem življenju, kot so rojstvo, poroka, smrt, ter običaji in navade ob delu. S področja družbenega življenja na vasi je zanimalo etnologa v večji meri le še ljudsko pravo.

Sodobna etnološka prizadevanja pa so usmerjena tudi v raziskovanje drugih prvin družbene kulture in načina življenja na vasi. Mednje sodi tudi raziskovanje oblik, motivov in stopnje vzajemne pomoči, ki si jo izkazujejo vaščani.

Pojem *vzajemna pomoč*, kakor imenujemo to kulturno prvino v strokovnem jeziku, zaobsega vse različne oblike pomoči, ki jo vaščani ali posamezne skupine vaščanov dajejo posamezni hiši ob tej ali oni priložnosti, računajoč pri tem na povračilo z enakimi, podobnimi ali določenimi drugimi uslugami, po načelu: Ti meni, jaz tebi.

Pri nas se je prva lotila te problematike z etnološkega zornega kota Marija Makarovič komaj pred nekaj leti. Njeno delo¹ je tudi teoretično izhodišče pri nastajanju tega prispevka, katerega namen je predvsem seznaniti z oblikami pomoči, ki so bile in so še danes navzoče v Dobropoljski dolini; obdelan bo primer Zdenska vas.

Vzajemna pomoč je prvina, ki jo najdemo tako v vaškem kot v mestnem okolju. Razlike pa obstajajo v oblikah pomoči, ki jo dajejo drug drugemu prebivalci mest, in v oblikah pomoči, ki so zakoreninjene na vasi. Obseg vzajemne pomoči je v mestih neprimerno manjši kot med vaščani. Na vasi je ta družbena prvina izredno intenzivna, organizirana, v določenih primerih prav institucionirana, se pravi, je nepisan zakon, nepisana dolžnost (npr. pomoč ob nesrečah). Individualistično usmerjena miselnost mestnega človeka za take načine medsebojnih odnosov nima kaj prida posluha. V mestu živi človek v drugačnih gospodarskih in družbenih razmerah; redni mesečni prejemki

* 64001 Kranj, Yu, Gorenjski muzej; dipl. etnograf, v. kustos.

¹ M. Makarovič, *Vzajemna pomoč na vasi kot etnološki problem I*, Ljubljana 1973 (elaborat v rokopisu); *Vzajemna pomoč na vasi kot etnološki problem II*, Orehovec, Lj. 1974 (elaborat v rokopisu); *Vzajemna pomoč na vasi*, *Etnološki pregled* 12, Lj. 1974; *Vzajemna pomoč*, *Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja*, Vprašalnica VI, Lj. 1975.

mu na primer zagotavljajo večjo ali manjšo gmotno neodvisnost, vzajemna pomoč, kolikor jo bomo našli med mestnim življenjem, je bolj skopa in se uveljavlja nekako v mejah vzajemnega sodelovanja nedelovnega značaja. V mestnem okolju bomo našli še največ medsebojnih vzajemnih odnosov med gmotno in socialno šibkejšim življenjem in še to največ med tistim, ki se je v mesta priselil s podeželja in je v to smer naravnano miselnost prinesel s seboj od doma.

Vse drugačne so gospodarske in družbene razmere za razvoj in gojitev medsebojne pomoči v vaškem okolju. Vsako gospodinjstvo predstavlja sicer tudi tukaj samostojno gospodarsko enoto. Način življenja na vasi, življenjska in gospodarska nuja je od nekdanj navajala vaščane, da drug drugemu pomagajo pri delu, npr. kadar mu posamezna gospodarska enota sama ni bila kos, kadar je treba čimveč rok, da je delo o pravem času opravljeno, kadar prizadene posamezno hišo nesreča ali jo pestijo druge stiske. Vzajemna pomoč je zakoreninjena v potrebi vaščana, da se nasloni na svojo okolico, kadar mu to narekujejo gospodarski pa tudi negospodarski nagibi. Pomoč sosedov, sorodnikov, drugih sovaščanov mu pomaga obvladovati, lajšati delo, doseči cilj, prebroditi nesrečo in druge stiske. Dokler še ni bilo kosilnih strojev, s katerimi danes povečini gospodarji sami pokosijo pridelek krme za svojo živino, so si ob košnji — posebno ob košnji v senožetih — moški pomagali. Še preden je bila ustanovljena uradna organizacija za zavarovanje prizadetih ob požaru, je v vaškem okolju obstajala trdna, organizirana pomoč, ki jo je vaška skupnost in soseska izkazovala prizadetim.

V najštevilnejših primerih vzpostavljajo vzajemne odnose posamezne skupine vaščanov. Najpogostejšo sodelovalno skupino sestavljajo sosedje, sosedje in sorodniki (iz iste pa tudi iz druge vasi) ter prijatelji. V določenih primerih pa daje pomoč posameznikom širša vaška skupnost. Ob gospodarskih in družbenih potrebah, iz katerih je vzklila že kdove kdaj v preteklosti vzajemna pomoč na vasi, je hkrati rasla tudi določena miselnost, ki jo označuje močna zavest, da je treba pomoč v enaki ali drugi obliki tudi vrniti po načelu: Ti meni, jaz tebi, ali v duhu pregovora: Roka roko umije, obe pa obraz. Ta miselnost je sestavni del norm, ki so še danes trdno zakoreninjene na vasi. Zraslost vaščana v širšo (vaško) ali ožjo družbeno skupnost (sosedje, sorodniki in prijatelji) je ustvarjala že sama na sebi ugodne razmere za razvoj in razrast medsebojne pomoči, oziroma je le-ta v obratni smeri še močneje utrjevala in še utrjuje vezi med sosedji, sorodniki, vaško skupnostjo. Medsebojna pomoč je postala celo merilo za ocenjevanje trdnosti vezi med posameznimi družbenimi skupinami; s pregovorom: Sosed je ta prva žlahta označujejo Poljci (tj. Dobrepoljci) pomen in stopnjo vzajemno pomoči, ki jo dajejo drug drugemu sosedje.

Zdenska vas* je strnjeno naselje v severovzhodnem obrobju Dobrepoljske doline. Tu je križišče dveh poti z značajem širše medkrajevne povezave; poti,

* Vas je dobila svoje ime v obdobju, ko so bili v domačem jeziku še živi izrazi, podobni izrazom v jezikih slovanskih sosedov. Beseda zdenac pomeni v srbohrvaškem jeziku studenec, torej bi Zdenska vas pomenila studenčna vas. V zahodnem obrobju vasi je podtalni izvir studenčne vode, ki so ga izrabljali Zdenci še pred drugo vojno. Podtalni izvir je dokaz za pravilno razlago imena vasi.

ki povezuje dolino skozi dolino Krke z vzhodno Dolenjsko in jo čez Bloke odpira na Kras, ter poti iz Suhe krajine proti Ljubljani. Vas je bila vse do druge vojne znana v širši okolici po velikih kramarskih in živinskih sejmih na zdenski Rebri.

V vasi prevladuje drobna in srednja zemljiška posest, kar je značilno tudi za druge dobrepoljske vasi. V Zdenski vasi je bilo leta 1937 291 prebivalcev, 51 hiš — 20 kmečkih in 31 kajžarskih. Med kajžarji in najemniki, ki niso imeli svoje strehe, ampak so imeli stanovanje »v štantu«, je bilo pred drugo vojno pet obrtnikov in osem delavcev. Med obrtniki sta bila dva sedlarja, kovač, krojač in čevljar, ki je imel edini med njimi še nekaj svoje zemlje. Delavci so bili zaposleni v gozdu, pri apnenici, dva sta bila pri železnici, vseh osem je imelo še nekaj zemlje. Leta 1971 je bilo v Zdenski vasi 242 prebivalcev in 55 hiš. Po podatkih, zbranih ob popisu prebivalstva, je tega leta živelo samo od kmetijstva le še deset gospodinjstev (leta 1976 jih je samo še sedem), štiriin-

Vzajemna pomoč pri košnji v senožeti, 1963

trideset je bilo mešanih gospodinjstev, se pravi takih, ki se ukvarjajo s kmetijstvom, posamezni družinski člani pa so zaposleni še v družbenih delovnih organizacijah, in enaindvajset nekmečkih gospodinjstev, od tega je le sedem takih, ki nimajo zemlje, ostali pa je imajo do največ 1 ha.² To so nasledniki nekdanjih manjših kajž v vasi, ki si še danes prizadevajo, da na svoji zemlji pridelajo vsaj nekatera živila (krompir, fižol, zelenjavo) za potrebe svojega gospodinjstva.

² Krajevni leksikon Dravske banovine, Lj. 1937.

³ Popis stanovništva 1 stanova 1971 godine, Beograd 1972, Zavod za statistiko SRS, v Ljubljani.

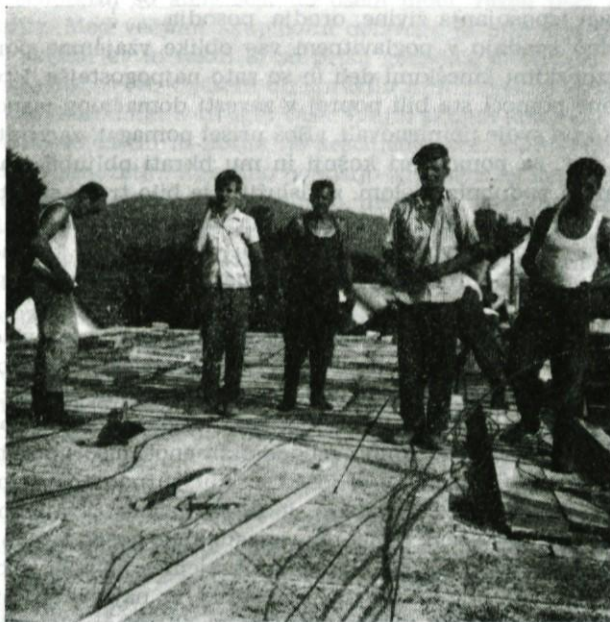
Vzajemna pomoč pri delu je razumljivo danes najbolj trdno zasidrana v okviru kmečkih in mešanih gospodinjstev. Domačini, ki živijo v poglavitnem ali pa izključno le od zaslužka v nekmetijskih dejavnostih, so vključeni v medsebojne delovne odnose v neznatnem obsegu ali pa sploh niso več vključeni (vendar je slednjih le malo). To skupino bi mogli glede na gospodarsko usmerjenost primerjati z delavstvom v mestih. Usluge od drugih vaščanov, raje plačajo z denarjem ali pa se zatekajo po pomoč k sorodnikom v sosednje vasi. Vendar se, vključeni v vaško srenjo, nekateri bolj, drugi manj, še vedno držijo norm, ki jih glede vzajemnih odnosov ta srenja goji. To dokazujejo po svoje.

Ta ali oni s svojim rokodelskim ali obrtniškim znanjem opravi sosedu, drugemu sovaščanu določeno delo, seveda računajoč pri tem, da mu bo pomoč vrnil v kakšni drugi obliki. To so sicer drobne usluge, vendar so še vedno izraz duha vzajemnosti vaščanov. V določenih primerih, ob nesrečah (požar, smrt, bolezen) in pri obnavljanju poslopja, gradnji novih hiš, pa so tudi gospodinjstva obravnavane skupine vaščanov še danes vključena v vzajemno pomoč, mogli bi reči, da so vključena v ta sistem skorajda enako kot gospodinjstva, ki se ukvarjajo še s kmetijstvom. Seveda so tudi izjeme, te pa potrjujejo pravilo.

Nekatere oblike vzajemne pomoči so stalnice, ki so se nespremenjene skozi rodove ohranile v današnji čas, druge so v novih družbenih, gospodarskih in kulturnih razmerah (razvoj kmetijske tehnologije — najprej mlatilnice, potlej še drugi stroji) dobile novo vsebino, novo obleko, nove razsežnosti in nov pomen.

Pomembno prelomnico je v sistem vzajemne pomoči prineslo obdobje po drugi vojni, določene zadnje desetletje. Beg z zemlje, ki je na začetku zajel le gmotno šibkejša gospodinjstva, je posebno v zadnjih desetih letih zajel tudi člane kmečkih družin, tudi gospodarje. V zadnjih desetih letih je prav počasi prihajala v Zdensko vas (tako kot v druge dobrepoljske vasi) mehanizacija. Štiriintrideset gospodarjev, ki se še ukvarjajo s kmetijstvom (kmečka in mešana gospodinjstva) premore zdaj 22 motornih kosilnic (2 kosilnici imata po dva in dva gospodarja »v španoviji«), 1 snopvezalko, 15 puhalnikov za spravljanje živinske krme, 1 mlatilnico za žito, do leta 1976 1 traktor, zdaj pa 3 traktorje in 1 stroj za kopanje krompirja. Mehanizacija kmetijstva v našem primeru očitno ne more nadomestiti delovne sile, ki se je zaposlila v nekmetijskih dejavnostih. Preusmerjanje kmetijstva v živinorejo je sicer čutili, vendar je tako kot v drugih dobrepoljskih vaseh še vedno močno zasidran stari način gospodarjenja na kmetiji — vsega po malo. Po ustnih pričevanjih in tudi po lastnem opazovanju so vaščani — še bolj, kot so bili v desetletju po drugi vojni — prisiljeni, da si med seboj pri delu pomagajo, da vzpostavljajo še tesnejše odnose medsebojne pomoči. Domačini te procese dovolj jasno razlagajo. »Poprej smo lahko dobili ljudi v taberh«, (stari Poljci so rekli temu žrnáda; beseda je nastala iz francoske besede le jour ali la journée za dan — torej dan, dnina). »Poprej so bile večje družine, pa smo bili laže kos delu,« pravijo drugi.

Na kajžah so si organizirali delo tako, da so dopoldne postorili svoje, popoldne pa so hodili v taberh po kmetijah. Odkar je obnemogel starejši rod domačinov, za nobene denarje ni moč dobiti nikogar na dnino. Potomci nekdanjih dminarjev so si poiskali boljše kos kruha zunaj vasi; če še obdelujejo zemljo, gredo pomagat kmetu samo za vračilo.

Vzajemna pomoč pri gradnji hiše v Mali vasi, 1970

Z uvajanjem sodobne kmetijske tehnologije je pri določenih delih sicer mogoče nadomestiti število delavcev, vendar so opravila, pri katerih stroj ne more nadomestiti človeških rok. Poprej je bila medsebojna pomoč ob določenih delih večja. Nasplošno pa narašča njena intenzivnost v zadnjem času zaradi pomanjkanja delovnih moči in zaradi izmenjave storitev lastnikov strojev in onih, ki nimajo ne strojev ne dovolj delovnih moči v okviru domače družine, da bi zmogli delo, ki ga jim nalaga kmetijsko gospodarstvo. V zadnjem desetletju se je izredno razmahnila vzajemna pomoč ob predelavah starih in zidanju novih zgradb preprosto zato, ker je gradbenih del vse več, kot jih je bilo v preteklosti, kar je pogojeno v večjih gospodarskih zmogljivostih vaščanov.

Posamezne oblike pomoči, ki so bile ali so še danes žive v Zdenski vasi, obravnavamo v okviru dveh poglavitnih skupin.⁴

⁴ M. Makarovič, md. (Orehovec).

I

Vzajemna pomoč pretežno delovnega značaja, ki jo dajejo posamezniku sosedje, sorodniki, drugi vaščani:

1. na podlagi povrnitve vračanja z istim ali podobnim delom,
2. na podlagi odsluževanja storitev lastnikom živali, strojev, zemlje, posevkov in drugih materialnih dobrin,
3. na podlagi izposojanja živine, orodja, posodja.

V to skupino spadajo v poglavitnem vse oblike vzajemne pomoči, ki so povezane s sezonskimi kmečkimi deli in so zato najpogostejše. Prva in druga oblika vzajemne pomoči sta bili poprej v zavesti domačinov jasno opredeljeni, saj so vsako po svoje poimenovali. »Boš prišel pomagat' za vrnit',« je prosil sosed sosedu npr. za pomoč pri košnji in mu hkrati obljubil, da bo pomoč vrnil z enakim ali podobnim delom. »Odslužiti« je bilo treba storitve z živino, druge materialne dobrine. Če je kdo prosil lastnika živali za oranje, je obljubil, da bo delo z živino »odslužil«, obljubil mu je pomoč pri kakšnem drugem delu. Lastniki konj so dobro vedeli, komu so napravili kakšno uslugo in koliko dni ima pri njih kdo »za odslužit«.

Še po drugi svetovni vojni je — tako kot v preteklosti — prevladoval način vračanja pomoči z enakim ali podobnim delom predvsem v sodelovalnih enotah tistih gospodarstev, ki so si bila po svojem obsegu bolj enakovredna. Tudi če so usluge z živino vračali s pomočjo pri drugem delu, v sodelovalnem okviru bolj ali manj enakovrednih gospodarskih enot, niso uporabljali izraza odlužiti, usluge so si le vračali. Če je sosed sosedu, sorodnik sorodniku s svojo živino pripeljal domov vez sena, listja, je le »pomagal«. Vzajemno pomoč v obliki odsluževanja so v večini primerov vzpostavljale gospodarsko in socialno neenakovredne gospodarske enote. Ta oblika vzajemne pomoči je bila uveljavljena med kmeti, malimi zemljiškimi posestniki in najrevnejšimi domačini, med kmeti in »ta malimi«. Z besedo odslužiti ni bil izražen le način menjave pomoči med lastniki proizvodjalnih sredstev ter uporabniki, ampak je bila s tem izrazom označena tudi različna družbena kategorija sodelujočih; na eni strani lastnik proizvodjalnih sredstev, na drugi strani mali človek, ki mu je usluge odsluževal z delom svojih rok.

V novih družbenih in gospodarskih razmerah besede odslužiti ne uporabljajo več; imela je družbeno negativni prizvok, v novem času pa je izgubila svoj prvotni smisel in pomen. Trdnejši gospodarski in socialni status vseh vaščanov, stiska za delovno silo so pripomogli k temu. Danes lastnik živine, strojev ne stavlja več pogojev, pod katerimi bi bil pripravljen storiti uslugo sovaščanu, zdaj rad kaj postori sosedu, drugemu vaščanu in ga samo prosi za vrnitev pomoči z besedami: »Boš prišel pa kaj pomagat.«

Pred dobrimi desetimi leti, dokler se Zdenci še niso toliko vključevali v zaposlovanje zunaj domače kmetije in je bilo kmetijstvo še močnejše zasidrano v starejši kmetijski tehnologiji, je imela vzajemna pomoč pri kmečkem delu tak značaj kot v preteklosti.

Nekatere skupine sodelujočih, pri katerih je imela vzajemna pomoč posebno zajeten radij, so se ob najrazličnejših kmetijskih opravilih vračale pomoč z enakim ali podobnim delom; npr.: pri spomladanski saditvi, pri jesenskem

spravilu krompirja, pri nalaganju — »nakidavanju« gnoja v gnojne koše, pri okopavanju, pletvi, pri žetvi, košnji, pri grabljenju sena in listja, pri spravilu in ličkanju koruze, pri spravljanju živinske krme, v skrajnih primerih celo pri rezanju rezanice za živino. Vendar je vzajemna pomoč v obliki vračanja dela s podobnim ali enakim delom dosegla vrh prav ob žetvi in košnji na senožetih. Sosedje in sorodniki so se zbrali v eno delovno skupino. Največje skupine koscev na senožetih so šteje šest do osem moči, razen tega je bilo gori še nekaj grabljic. Med večjimi skupinami delavcev je bilo seveda tudi na senožetih nekaj dninarjev in takih ki so prišli gospodarju odslužit kakšno drugo uslugo. Ob košnji, žetvi, v jeseni ob spravilu krompirja so navadno priskočili na pomoč tudi sorodniki iz drugih vasi. Večjih skupin koscev in žanjic zdaj na dobrepoljskih senožetih in poljih ne srečujemo več. Zamenjali so jih kosilni stroji — tudi v senožetih. Navadno pokosijo zdaj senožet samo na takem svetu, kjer je delo mogoče opraviti s kosilnico, drugo pa pustijo. Le nekateri gospodarji pospravijo seno tudi po »zálakah« med grmovjem, seveda ne s strojem, ampak po starem načinu s koso, pri tem jim včasih pomaga tudi kakšen sorodnik.

Stroj je odpravil ali pa vsaj močno zmanjšal staro obliko medsebojne pomoči tudi pri žetvi. »Na roke« žanjejo le še v primerih, če je žito poleženo in dela ni mogoče opraviti s strojem. V takih primerih si skupine sodelujočih še vedno pomagajo med seboj. Še po drugi vojni so posamezne gospodinje vztrajale pri stari navadi, da so vsaki žanjici, ne glede na to ali je prišla žet samo za vračilo, če je morala odslužiti kakšno drugo uslugo ali pa je bila najeta, v jeseni dajale »prešco« — hleb belega kruha.

Medsebojna pomoč v obliki vračanja dela z enakim ali podobnim delom doseže zdaj vrh spomladi, ko sadijo krompir, in v jeseni, ko ga spravljajo, razen tega pa je dovolj živa tudi ob košnji in pri spravilu krme.

Z uvajanjem kmetijske mehanizacije so se razvile nove priložnosti za uveljavljanje vzajemne pomoči. Mlatev žita na mlatilnici, ki so jo Zdenci dobili v sredini tridesetih let, je zahtevala več delovnih moči. Dokler so žito mlatili po starem s cepci in z otepanjem, je moral gospodar, ki dela ni zmožal z domačimi močmi, mlatiče najeti in plačati. Delo je bilo naporno, pri mlačvi ni bilo v navadi sodelovanje. Močno pa si pomagajo, odkar mlatijo žito na mlatilnici. Navadno se po dva gospodarja dogovorita, kdaj bosta peljala žito v mlatev, da pri delu drug drugemu pomagata — ženske pri razvezovanju snopov, moški pri nalaganju slame na vozove.

Prav v zadnjih letih se je v zvezi s siliranjem krme pojavila nova vrsta vzajemne pomoči; sodelovalno enoto sestavljajo lastniki silosov iz Kompolj in Zdenske vasi, kjer je zdaj en sam silos. Dogovorijo se, kdaj bo kdo siliral, na dogovorjeni dan pridejo s traktorji in pomagajo pri vožnji krme.

Če izhajamo iz dejstva, da zdaj v Zdenci vasi nihče nikomur ničesar ne odslužuje, da drug drugemu pomoč, usluge le vračajo, si med seboj le pomagajo, bi mogli v tem okviru predstaviti oblike vzajemne pomoči na podlagi storitev s proizvodjalnimi sredstvi (živina, stroji) in delom človeških rok. Če bi izračunavali vrednost uslug, ki jih dajejo sodelujočim lastniki proizvodjalnih sredstev, in vrednost uslug, ki jim jih sodelujoči vrnejo z delom svojih rok,

bi prišli do večjih ali manjših nesorazmerij v škodo lastnikom proizvodnih sredstev. Vendar v današnjih razmerah domačini pomoči drug drugemu ne preračunavajo, ne tehtajo, v stiski za delovne moči, ki bi jih potrebovala kmetija, so trdno priklenjeni na medsebojno pomoč, drug drugemu so potrebni.

Pred približno desetimi leti npr. je kmečki gospodar sodeloval s petimi hišami, med sodelujočimi je bil en sam sorodnik — delavec, drugi so bili sosedje. Ženske so hodile pomagat žet, krompir pobirat, okopavat, plet, kmet pa je vračal pomoč tako, da jim je oral, delal razore s plugom in konjem, ko so sadili in ko so kopali krompir, vozil je drva. S kmečkimi sosedi so si izmenjavali samo pomoč pri košnji na senošetih. Drugi kmet v zgornjem delu vasi je v tem času tudi sodeloval s petimi sosedi in enim sorodnikom iz druge vasi. Večinoma je delo vrnil z vožnjami in oranjem. Leta 1967 je sodeloval še s štirimi sosedi (gospodar se je med tem zaposlil pri varnosti). Prvi od sodelujočih mu kosil s kosilnico, njemu posoja konja, ženski so zorali njivo in vsadili krompir, ker jim hodi molst, delavcu pripeljejo drva, napravijo kakšno drugo uslugo s konjem zato, ker jim pogosto pomaga pri zdevanju krme v kozolec.

V stiski za delovno silo se je vzajemna pomoč uveljavila v zadnjem obdobju tudi pri kmečkih opravilih, ki so jih poprej zmogli člani domače družine. V mnogih primerih je zdaj v navadi, da si sosedje pomagajo pri zdevanju živinske krme, žita v kozolec. Gospodarji navajajo primere, da pokosijo sodelujočemu eno, dve njivi detelje, da mu zorjejo, opravijo kakšen prevoz, da jim drugi potem pomaga pri zlaganju pridelkov v kozolec. Ker si vsak prizadeva, da »po šihlu« postori delo doma, se zdaj zdevanje pogosto potegne pozno v noč.

V izmenjavo dela za storitve z živino so občasno vključene tudi nekatere delavske družine. Tako so pri saditvi krompirja člani delavske družine pomagali kmetu, pomoč pa jim je kmet vrnil tako, da jim je pripeljal seno za zajce in fratnike za kurjavo. Spet v drugem primeru je domačin mizar opravil nekatera drobna mizarska dela, lastnik živali pa mu je zoral njivico.

Odsluževanje je bila oblika vzajemne pomoči, ki je še v bližnji preteklosti temeljila na izmenjavi storitev med lastniki proizvodnih sredstev, drugih materialnih dobrin in vaškim malim človekom, ki je te storitve vračal s svojim delom. Izmenjava pomoči med sodelujočimi je v skrajnih primerih privedla do velikih nesorazmerij na škodo malega človeka in ji dala pečat izkoriščanja. Nesorazmerja sicer obstajajo v izmenjavi storitev (npr. košnja, oranje — za pomoč pri zdevanju krme) sicer tudi danes, vendar so pogojena v drugačnih razmerah (pomanjkanje delovne sile). Nesorazmerjem med storitvami kmetov in vaško revščino pa so botrovali tradicionalni gospodarski in socialni odnosi na vasi. Skrajni primeri se sploh ne morejo obravnavati v okviru vzajemne pomoči, označiti bi jih morali kot posebno vrsto vzajemnega sodelovanja.

Po izročilu je bila pred prvo vojno v Zdenski vasi skupina sedmih žensk, ki so ob žetvi hodile žet od hiše do hiše samo za preščo — hleb kruha. Najrevnejši so med obema vojnama pomagali kmetom ob najrazičnejših delih za živež. Tako je moški za 10 kg krompirja ali pehar fižola kosil eno dopoldne.

Krompir, koruzno moko, fižol, kruh, mleko, v izjemnih primerih tudi mast, so sprejemali kot plačilo za pomoč pri delu. Kot naplačilo »za povrh«, to je za plačilo v denarju, so posamezne gospodinje dajale dninaricam, ki so bile bolj stalne kruh, kakšen liter mleka, kislo zelje in repo, pa koline, kadar so zaklali prašiča. Vendar je bilo treba tudi ta drobna naplačila kmečkih gospodinj na določen način odslužiti; dninarji so se v svojih stiskah bolj oklepali tistih hiš, kjer so jim »več dali za povrh«. Poleg teh skrajnih primerov vzajemnega sodelovanja med različnima družbenima slojema na vasi so komaj kaj boljshi drugi. Ker revnejši niso imeli svoje vprežne živine ali pa so imeli samo krave, so npr. za oranje, za prevoz drv prosili kmete. Enkratno vožnjo drv so odsluževali moški z eno do dvema dopoldanskima ali pa z eno celodnevno dnino (odvisno od gospodarja, ki jim je to delo opravil), ženske pa z dvema ali tremi popoldanskimi dninami, npr. pri pletvi, okopavanju, žetvi. Pozamezni gospodarji — bili so sicer bolj redki — so si celo zapisovali, koliko imajo pri posameznikih »zaslužnega«.

Še po drugi vojni sta bili dve gospodinjstvi, ki sta imeli njivo v najemu — »v štantu«. Stant so v enem primeru odsluževali tako, da je najemnica vsako leto zredila prašiča za gospodarja, v drugem primeru pa je lastnik njivo zoral, dal krompir za seme, odsluževala pa sta mu najemnika z najrazličnejšimi dell na polju in pri zdevanju krme. V vrsto odnosov vzajemne pomoči na podlagi odsluževanja bi mogli šteti tudi obdelovanje posevkov »naspol«. V posameznih primerih so dajale kmetice revnejšim domačinkam, da so oplele strniški koren; polovico pridelka je v jeseni pobral gospodar, drugo polovico pa plevica. V primerjavi z navedenim je odnos do zemlje danes bistveno drugačen, kar dokazujeta naslednja dva primera v vasi. Lastnika zemlje dajeta sovaščanu, sorodniku v užitek košenino, za protiuslugo pa uživalec v enem primeru pripelje lastniku zemlje drva, zorje manjšo njivico, v drugem pa zorje in pomaga pri obdelovanju orne zemlje.

Posebna oblika vzajemne pomoči je v zvezi z izposojanjem živine, orodja, posodja ob kmečkih delih. Živine si v preteklosti niso toliko izposojali kot danes. Tudi najmanjše kmečko gospodinjstvo je imelo svojo vprežno živino, vsaj po eno kravico. Pred prvo svetovno vojno je imelo štirinajst gospodarjev po par volov, štirje po par konj, dva pa po enega konja. Leta 1976 je v Zdenski vasi štiriindvajset konj in par volov; osemnajst gospodarjev ima enega konja, trije gospodarji pa po dva konja. Poprej so h konjem pripravili govedo (vola ali kravo), zdaj pa si gospodarji drug drugemu konje posojajo ob delih, ki zahtevajo vprego v paru. Tako so se v vasi izoblikovale trajnejše sodelovalne enote, ki imajo konje »v španoviji«. V vasi je deset konjskih španovij:

Kajžar—Kajžarca
Kastevc—Petrič
Francetek—Duni
Luka—Bločen
Grmovec—Gregec

Strahov—Kramar
Martinek—Mihlažek
Jurež—Biderh
Duni—Reberšček
Kajžarca—Menart

Konje »pridevajo« sosedje ali sorodniki, le izjemoma si poiščejo španovijo zunaj tega okvira. Nekateri gospodarji vzdržujejo samo to obliko vzajemne

pomoči, v drugih primerih pa so tudi sicer trdneje povezani v sodelovalno enoto.

Se vedno je močno v navadi, da si posamezna gospodinjstva izposojajo orodje, posodje, prevozna sredstva itd. Posebno ob vožnji gnoja, pri spravi krompirja, pri vožnji sena in listja posojajo drug drugemu pletene košare, posode za krompir — v zadnjem času so pletene posode različnih oblik zamenjale »gajbe« — dalje vozove s »šarami« za prevažanje sena in listja. Na splošno velja med domačini mišljenje, da prositi ni sramotno, da je bolj sramotno prošnjo odkloniti. Star pregovor pravi Nihče nima toliko, da mu ne bi bilo treba prositi, in nihče tako malo, da ne bi mogel dati.

II

Vzajemno pomoč, ki jo daje posamezniku sodelovalna enota sosedov, sorodnikov, vaška skupnost v obliki dela ali darov ob posebnih priložnostih:

1. ob predelavah starih, zidanju novih zgradb
2. ob nesrečah (ogjenj, bolezen, smrt)
3. ob običajih (rojstvo, poroka, smrt)
4. ob porodih (živalskih, človeških)
5. v drugih primerih.

Izredno se je prav v zadnjem desetletju razrasla vzajemna pomoč pri gradnji hiš in gospodarskih poslopij. V preteklosti je bilo v navadi, da je ob takih delih gospodar pomoč najel in jo seveda tudi plačal, v najboljšem primeru so mu prišli pomagat še sorodniki. Poprej — pred drugo vojno, je bilo v Dobrepoljski dolini prav malo novih gradenj ali prenovitvenih del na starih zgradbah. Sosedje, drugi vaščani so pomagali le npr. pri gradnji vodnjakov in gnojnih jam. V zadnjem času pa je vsako leto v vasi vsaj nekaj hiš oziroma gospodarstev, ki se lotijo prenavljanja in predelav stanovanjskih ali gospodarskih zgradb. Če se v zvezi s poljskimi deli združujejo v medsebojne vzajemne enote le posamezne skupine gospodinjstev, sosedje in sorodniki, se v zvezi z gradbenimi deli razraste medsebojno sodelovanje na vso vas; pomoči ne dajejo samo kmečka in mešana gospodinjstva, enakovredno sodelujejo tudi člani izrazito delavskih gospodinjstev, pač zato, ker pričakujejo, da bodo dobili pomoč povrnjeno, kadar se bodo sami lotili prenavljanja svojih domov. Vendar je treba poudariti, da ob takem delu največ pomagajo sosedje, sorodniki in gospodarji, ki so tudi sicer bolj trdno združeni v sodelovalno enoto. Sorodniki ali pa kmetje, ki imajo več gozda prispevajo v posameznih primerih tudi les za stavbni material. Nepisano pravilo je, da vsak, ki ga naprosijo za pomoč pri gradnji, prošnji tudi ugodi. Ob določenih delih, npr. ko delajo betonsko ploščo, ko postavljajo ostrešje, se zbere tudi po dvajset ljudi. Zgodilo se je, da je prišlo celo preveč pomagačev, da so jih morali odkloniti. Ko je leta 1949 kmet postavil nov kozolec, je v enem dnevu pomagalo štirideset vaščanov in sorodnikov tudi iz drugih vasi.

Se bolj kot pri zidavi novih stavb in pri prenovitvenih delih na starih poslopijih vaška skupnost enodušno pomaga gospodarjem, ki jih je prizadel požar. Ob taki nesreči posameznika gledajo sovaščani potencialno možnost za nesrečo, ki lahko prej ali slej prizadene vsakogar. Gospodarji, ki imajo več

gozda, prispevajo pogosto pogorelcu smreko za obnovitev, gradnje novega poslopja. Tako pomagajo pogorelemu tudi gospodarji iz drugih vasi. Lastniki konj brezplačno prevažajo material s pogorišča in dovažajo potrebni gradbeni material za novo poslopje, drugi spet intenzivno sodelujejo pri gradnji poslopja, tako da nesrečo pogorelcu vsak po svojih močeh olajša.

Največkrat prizadene požar kozolec. Pred drugo vojno so na pogorišču postavili navadno nove, zdaj pa kupujejo stare kozolce in jih prepeljejo. Leta 1959 je prizadel požar zdanskega gospodarja; kupil je kozolec v Račni. V treh dneh je bil prestavljen na pogorišče v Zdenski vasi. Prvi dan so poslopje podrli, pri delu je sodelovalo deset vaščanov, drugi dan so ga speljali v Zdensko vas, pet furmanov ga je vozilo s petimi pari konj, tretji dan pa so poslopje spet postavili, pri čemer je sodelovalo okrog dvajset mož iz Zdenske vasi in iz Male vasi.

Pomoči ne izkazujejo pogorelcem le sovaščani, v takih primerih se vzajemna pomoč razširi na vso Dobrepoljsko dolino. Pogoreli gospodar sam hodi po vaseh od hiše do hiše, pri vsaki hiši mu po svojih močeh prispevajo krmo za živino. Še bolj pogosto pa organizirajo nabiralno akcijo drugi vaščani. Po dva ali trije domačini se zavzamejo za to, napravijo razpored, kdo bo šel v to ali ono vas zbirat krmo za pogorelega. Navadno se odpeljejo z vozi ob nedeljah, ko so ljudje bolj doma. V izjemnih primerih so v preteklosti zbirali krmo tudi po vaseh v Suhi krajini in v velikolaškem območju.

Svojo solidarnost izkazujejo vaščani tudi gospodarju, ki ima nesrečo pri živini. Če je bilo treba živino zaklati, so poskrbeli, da se je meso razprodalo po domači vasi pa tudi po okoliških vaseh. Razpečavanje mesa so prevzela vaška dekleta. Kose mesa so v jerbasih nosila od hiše do hiše. Pri vsaki hiši so kupili po nekaj mesa, čeprav so ga potem zavrgli, ali pa so meso odklonili in prispevali nekaj denarja za prizadetega. Sramota je bila, če so dekleta pustili od hiše praznih rok. Zaostreni sanitarni ukrepi so ta stari način pomoči v zadnjem desetletju odpravili.

Ob boleznih pri živini pokličejo zdaj živinozdravnika. Še pred drugo vojno pa so si pogosto pomagali sami. V vsaki vasi je bil kdo, ki je bil bolj razgledan v tej smeri, pa so k njemu hodili iskat nasvetov in ga vabili k bolni živini. Za najbolj razgledanega domačega zdravnika je veljal Vintar, Jože Kralj iz Zagorice, brat umetnikov Toneta in Franceta Kralja. Vintarja so klicali k bolni živini gospodarji iz različnih vasi.

Stopnjo vzajemnosti, ki jo izkazujejo vaščani gospodarju, ki ima bolno živino, naj osvetli primer iz letošnje zime. Pri hiši je zbolela krava. Živinozdravnik je določil žival za zakol. Peljati jo je bilo treba v Kočevje. Prav na ta dan pa je visoko zapadel sneg. Pet vaščanov je vse dopoldne odkidavalo pot do garaže soseda, da je ta prišel do prevoznega sredstva.

Kadar krava teleti, pokliče gospodar bližnje sosede; nihče ne odreče pomoči, tudi sredi noči vstanejo ali pa popustijo svoje delo in grede pomagat v sosedov hlev, kot da je to samo po sebi umevno. Skoraj vsi zdenski gospodarji kličejo v takih primerih Strahovega Franceta, ki najbolj ve, kako je treba pomagati živali ob takem primeru. Gospodar postreže sosedom s šilcem žgarnja, Strahu pa ta ali oni vrne pomoč tudi s kakšno drugo uslugo. Vaščani še

vedno izkazujejo pomoč ob bolezni. Človeška bližina je tista najosnovnejša oblika pomoči, ki jo potrebujejo bolni in ostareli. Obiskovanje bolnikov, posebno če so dalj časa priklenjeni na posteljo, če si iščejo zdravja po bolnišnicah, pojmujejo vaščani skoraj kot dolžnost. Če so v vasi sorodniki, so dolžni, da ob bolezni postorijo to ali ono bodisi v gospodinjstvu (ženske kuhajo, pečejo kruh, perejo, pospravljajo), bodisi v hlevu ali pri delu na polju. V bolezni se pokaže, koliko velja »žlahta«. V takih primerih priskočijo na pomoč tudi sorodniki iz drugih vasi. Seveda pa obstajajo razlike od primera do primera glede na intenzivnost pomoči, ki so je deležne ali jo dajejo posamezne družine svojim sorodnikom. Pravilo je bilo, da je prišla vsaj za teden, štirinajst dni streč ženi, ki je bila »v otroški postelji«, njena mati. Le drobne usluge so izkazovale in jih še izkazujejo mladim materam tudi sosede.

Sosedska pomoč se bolj uveljavi ob bolezni, posebno, če pomoč sorodnikov odpove, npr. če so bolj oddaljeni. Navedemo naj primer, kot je bila mati z otroki — gospodinja več let bolehnna in je morala pogosto v bolnišnico. Tri vaščanke, od tega dve sosedi, so izdatno stale družini ob strani. Po štirinajst dni, sedem tednov, dva meseca je domačinka, ki so jo s prizadeto družino tudi sicer vezale trdnejše vezi medsebojnega sodelovanja, kuhala, pekla kruh, pospravljala, prala in pomagala pri delih na polju. Soseda je hodila ribat, pripravljat krmo za prašiče, molzla je krave zjutraj in zvečer, donášala je iz trgovine, kar je bilo potrebno za gospodinjstvo. Najbližja, starejša soseda pa je prevzela npr. otroka-dvojčka v celotno oskrbo (tudi hrano, za mesec dni. Občasno sta družini priskočili na pomoč tudi sorodniki iz sosednjih vasi. Na splošno je družina dobivala izdatno oporo tako od sosedov in od sorodnikov. Gospodinja navaja primer, da so se sosede — kar pet jih je bilo — med seboj dogovorile in prišle okopavat. Podobno so pomagali pri spravilu sena tudi moški, daljni sorodniki iz sosednje vasi. Sami so pokosili, grabili deteljo, naložili voz in sporočili gospodarju, naj pride ponj. Podobnih primerov ob boleznih bi mogli še poiskati. Medsebojna pomoč med sosedi, drugimi vaščani in prizadetimi hišami še vedno obstaja, vendar njena intenzivnost variira od primera do primera; deloma je odvisna od naravnosti ljudi, v zadnjem času, ko se število delovnih moči po družinah vse bolj krči, pa tudi od možnosti, ki je s tem v zvezi.

Podobno kot tistim, ki jih prizadene bolezen, izkazujejo pomoč tudi ostarelim in osamljenim. Vendar je bilo tega precej več v preteklosti, ker so je bili ostareli tudi bolj potrebni, tako zatrjujejo Zdenci. Zdaj ima skoraj vsak tudi za preživljanje nekaj osnovnih sredstev v obliki pokojnine. Poprej pa so takim ljudem, ki jih v Zdenski vasi ni bilo kaj prida, gospodinja prinašale mleko, jajčka, moko in podobno.

Navzočnost sosedov, sorodnikov občuti vsaka družina, ki jo prizadene nenadna smrt družinskega člana, posebno še mladega gospodarja ali gospodnje. Ob smrti so sicer že utrjene navade, po katerih so sosedje dolžni priskočiti na pomoč. Ob nenadnih smrtih pa je deležna družina vsaj v začetku polno drobnih uslug, tolažbe, da laže prebrodi svojo stisko.

V zvezi z običajskim življenjem vaščanov je vzajemna pomoč ob smrti mnogo bolj izdatna kot npr. ob poroki. Ob poroki so v preteklosti prispevale

sosede za »ohcet« navadno kakšna jajčka, smetano, mleko, maslo, soseda, ki se je hotela še posebno »odrezati« pa je prinesla tudi kokoš. V povojnem obdobju so to navado bolj in bolj opuščale. Še danes pa prevzamejo sosedje delo v hlevu na dan, ko je pri hiši svatba.

Ob smrti spet sosedje prvi priskočijo na pomoč. Tako je bilo v preteklosti, tako je še danes. Ženske umijejo in preoblečejo mrliča, počistijo prostore v hiši in okoli doma napravijo red. Moški so poprej napravili oder (zdaj položijo pokojnika kar v krsto). Še pred nekaj leti so mrtvaški oder okraševali s cvetjem v lončkih; rože za ta namen so po hišah zbirali otroci. Ker je navada, da postrežejo domačine, sorodnike, ki se pridejo poslovit od pokojnega, prevzamejo sosede tudi delo v kuhinji. V posameznih primerih pomagajo pri tem tudi sorodnice. Ženske imajo mnogo dela, saj se je v obdobju po drugi vojni uveljavila navada, da pogostijo tiste, ki pridejo kropit, z narezki, obaro, golažem, seveda tudi pijače ne manjka. Zdaj povečini kruh kupujejo, le v posameznih primerih strežejo še z domačim kruhom, ki ga speče ta ali ona soseda na svojem domu. Pred drugo vojno so imele ženske, ki so stregle ob smrti, precej manj dela, saj so takrat stregli le sorodnikom in prijateljem, pa še to le s čajem in belim kruhom. Tako kot ob svatbah tudi ob smrti postorijo v hlevu spet sosedje. Ko pogrebci odidejo, morajo razdreti oder, ženske poribajo in počistijo hišo, kuhinjo, vse mora biti nared, preden se vrnejo domači s pogrebščine.

V Zdenski vasi je tudi navada, da pogrebcev, to je moških, ki skopljejo jamo in mrliča pokopljejo, ne plačujejo. To je spet ena izmed oblik vzajemne pomoči, ki je v drugih dobrepoljskih vaseh ne poznajo. Ker je zdaj moških, ki niso zaposleni, med Zdenci le malo, prosijo za pogrebce vselej iste ljudi. Prav v zadnjem času se dogovarjajo, kako bi se ta skupina vaščanov razbremenila. Mislijo na to, da bi uvedli določeno zaporedje po hišah; hiše, ki bi ne mogle dati moške moči, bi jo morale za to priložnost najeti in plačati, kakor je v navadi med Hočevarji.

Poleg opisanih vrst vzajemne pomoči in vzajemnega sodelovanja je v vsakdanjem življenju vasi mogoče opaziti še vse polno drobnih oblik vzajemnosti. Mednje sodi npr. donašanje gospodinjskih potrebščin iz trgovine na Vidmu. Pomanjkanje vode pozimi pogosto pesti posebno gospodarje, ki imajo več živine. V takih primerih naprosijo sovaščane, da jim dovolijo uporabo vode iz njihovih vodnjakov. V zadnjih letih pretakajo vodo iz vodnjaka v vodnjak z gasilskimi črpalkami. To je posebne vrste gasilska akcija, ki jo morajo gospodarji gasilcem plačati. Lastniku vode pa se le zahvalijo, če mu ne napravijo kakšne druge usluge. Pred drugo svetovno vojno je bilo v kajžarskem delu vasi le nekaj vodnjakov. Namesto da bi gospodinje hodile po vodo k vaškemu zajetju talnega studenca, so vodo za kuhinjo dobile pri sosedu. Uslugo so povrnile tako, da so pomagale pri žetvi. Še vedno je v navadi, da postorijo sosedje delo v hlevu, kadar mora vsa družina na pot (npr. na pogrebe v oddaljene kraje).

Ob pogledu posameznih oblik vzajemne pomoči smo osvetlili tudi okvire vzajemnih sodelovanj. Medsebojna pomoč je sestavina družbenega in gospodarskega življenja predvsem v okviru vaške enote. Najpogosteje se ta pomoč

uveljavlja ob kmečkih delih. Sosedje, sorodniki iz vasi so najmočnejša sodelovalna enota, ki izstopa na vseh področjih vzajemnih sodelovanj. V Zdenški vasi smo leta 1976 našli šest sodelovalnih skupin, ki po intenzivnosti vzajemne pomoči še posebno izstopajo. Vsi gospodarji v okviru teh skupin občasno vzpostavljajo odnose vzajemne pomoči še z drugimi vaščani. Širše območje vzajemnosti, ki presega okvir vaške enote, se uveljavlja le tu in tam. Sorodstvene vezi so najpogostejša pot, ki povezuje medsebojno sodelovanje prebivalcev sosednje vasi, sicer pa se to sodelovanje razširi na sosednje vasi le, kadar je treba pomagati gospodarju, ki ga je prizadel požar. Duh vzajemnosti je bil in je še živ v zavesti vaščanov; to dokazujejo najrazličnejše oblike pomoči delovnega pa tudi nedelovnega značaja.

RAZVOJ SPLOŠNOIZOBRAZEVALNE KNJIŽNICE GROSUPLJE

Marija Dolanc-Marolt*

Splošnoizobraževalna knjižnica Grosuplje je bila ustanovljena kot samostojen zavod z nazivom Ljudska knjižnica Grosuplje z odlokom Občinskega ljudskega odbora Grosuplje št. 1/1-63-7/62 z dne 18. 4. 1962. leta.

S tem pa ni rečeno, da je knjižničarska dejavnost v grosupeljski občini šele takrat zaživela. V brošuri Slovenske knjižnice, ki jo je 1951. leta v Ljubljani izdalo Društvo bibliotekarjev Slovenije in ki prinaša popis slovenskih knjižnic, ki so delovale v 1949. letu, naštejemo v okraju Grosuplje kar 28 društvenih, sindikalnih in šolskih knjižnic v 22 krajih s skupaj 6546 knjigami. Bile so to manjše knjižnice, nekatere so štejele po 50 do 60 zvezkov, skušale pa so ponovno oživiti nekdanje bogato, a med vojno popolnoma zamrlo knjižničarsko dejavnost. Toda že do 1960. leta so skoraj vse društvene knjižnice prenehale delovati, ne le v občini Grosuplje, temveč po vsej Sloveniji. Denarja za nakup nove literature ni bilo, stari fond pa se je obrabil ter jezikovno in vsebinsko zastarel.

Knjižnica D. P. D. Svoboda Grosuplje

V Grosupljem je bila po vojni ustanovljena Okrajna knjižnica in čitalnica Frana Levstika. Leta 1949 je obsegala 914 knjižnih zvezkov; ker pa so bile knjige spravljene v nezaklenjenih omarah tako imenovane mladinske sobe, se jih je veliko porazgubilo. Podatkov o obisku in izposoji v knjižnici ni. Po ukinitvi okraja Grosuplje pa je osiromašeni fond okrajne knjižnice in leposlovje grosupeljske šolske knjižnice prevzela knjižnica D. P. D. Svoboda Grosuplje, ki je bila ustanovljena septembra 1952. leta. Od ustanovitve pa do jeseni 1962. leta jo je uspešno vodila tovarišica Jelka Požnelova, predmetna učiteljica na grosupeljski šoli. Knjižnica je imela v začetku 1115 knjig in 66 vpisanih bralcev, knjižni fond je bil na novo popisane in strokovno urejen. Po več selitvah je knjižnica končno našla prostor v Müllerjevi hiši (danes Adamičeva 33) v manjši sobi nekdanje gostilne; z leti pa je pridobila še en večji prostor. Strokovno je bila tesno povezana z Delavsko knjižnico v Ljubljani; ta ji je tudi preskrbela 6 knjižnih kovčkov z 859 knjigami za potrebe oddaljenih krajev. Knjižnica je bila odprta za bralce sprva 2-krat, nato 3-krat tedensko, knjige so izposojale učiteljice tukajšnje šole, največ obiskovalcev pa je bilo iz vrst šolske mladine.

* 61290 Grosuplje, Yu, Adamičeva 15, predstojnik Splošnoizobraževalne knjižnice Grosuplje.

Zal pa se je arhiv D. P. D. Svoboda Grosuplje izgubil, zato številčnih podatkov o izposoji, obisku in višini finančnih sredstev, ki jih je knjižnica prejela, ni mogoče posredovati. Iz inventarnih knjig lahko razberemo le letni prirast knjižne zaloge, ki je bil najnižji 1954. leta, ko je knjižnica kupila ali dobila v dar 204 knjige, najvišji pa 1956. leta, ko se je knjižna zaloga povečala za 372 zvezkov. Ko je knjižnica postala 18. 4. 1962. leta samostojen zavod, je štela 4384 knjižnih enot in imela 732 vpisanih bralcev.

Ustanovitev Ljudske knjižnice Grosuplje

Z ustanovitvijo Ljudske knjižnice Grosuplje se delo ni bistveno spremenilo. Dotacija občine in lastna sredstva, ki jih je knjižnica dobila z izposajo, so bila premajhna (1963. leta npr. le 17.326 din), da bi lahko zaposlili poklicnega knjižničarja in nakupili potrebno število novitet. V tem obdobju so že prenehale delati vse društvene knjižnice v občini; vaško prebivalstvo se je množično preseljevalo v mesta, kulturno življenje na podeželju je zamiralo. Knjižni kovčki z res že nekoliko zastarelo zalogo so obtičali v knjižnici, saj ni bilo ljudi, ki bi vodili izposajo.

Zveza kulturno-prosvetnih organizacij, Okrajni svet Ljubljana je 1963. leta izdelal Predlog perspektivnega razvoja knjižničarstva v ljubljanskem okraju za obdobje od 1964. do 1970. leta. O razvoju Ljudske knjižnice Grosuplje je med drugim napisano tudi tole:

1. Občinska knjižnica se je v zadnjih letih lepo razvijala, vendar zaradi pomanjkanja kadra nazaduje v kvaliteti dela. Nujno je potreben stalni kader. Knjižnica bo morala tudi najkasneje v letu 1968/69 prevzeti organizacijo matične službe za občino Grosuplje.

2. Letni nakup mora znašati 600—700 knjig, v 7 letih torej najmanj 4000 zvezkov.

3. Knjižnica naj se preusmeri na prosti pristop po sistemu UDK, zato mora dobiti ustrezno opremo. Obnoviti je treba 2 krajevni knjižnici, razširiti mrežo potujočih knjižnic.

4. Povečati se mora tudi število in struktura bralcev: knjižnica beledi manjši obisk odraslih kakor mladine.

Za uresničevanje tega programa bi knjižnica potrebovala 209.000 din za redno delo in 24.000 din za investicije.

Imenovanje Ljudske knjižnice Grosuplje za občinsko matično knjižnico

Skupščina občine Grosuplje je s 1. 1. 1965 imenovala Ljudsko knjižnico Grosuplje za občinsko matično knjižnico z nalogo skrbeti za razvoj knjižnične mreže v občini.

Spodnja razpredelnica prikazuje porast knjižne zaloge, nabavo novih knjig in za to porabljenih sredstev, višino dotacij in izposojnin za obdobje od 1965. do 1970. leta:

Leto	Stev. knjig		Sredstva za nakup novitet	Dohodki	
	T. knj. zaloga	od te nove k.		dotacija občine	lastni dohodki
1965	5.778	614	8.117	16.000	1.721
1966	6.789	486	5.199	16.000	2.014
1967	7.188	342	6.559	20.000	2.330
1968	7.574	393	6.179	20.000	4.654
1969	8.113	639	15.270	44.000	4.920
1970	9.508	536	18.220	48.000	6.370

Temeljna knjižna zaloga je počasi naraščala — v sedmih letih se je povečala le za 4344 knjig, kar je komaj zadostovalo za knjižnico v Grosupljem, ne pa za ureditev izposojevališč.

V 1965. letu je knjižnica kupila novo opremo, primerno za preureditev na prosti pristop.

Nastavitev poklicnega knjižničarja

Največja pridobitev v tem obdobju pa je bila nedvomno nastavitev poklicnega knjižničarja, ki je prevzel vodstvo knjižnice 1. 11. 1967. leta. Izposojevalni čas se je podaljšal: namesto 3-krat tedensko po 2 uri, je bila knjižnica sedaj odprta 4-krat po 4 ure. Ostali delovni čas je knjižničar porabil za preurejanje knjižne zaloge. V tem času je namreč republiška matična služba priporočila vsem ljudskim knjižnicam, da preidejo iz pultnega sistema poslovanja na sistem prostega pristopa; bralci si lahko sami izbirajo knjige, te pa morajo biti zato primerno urejene po strokah. Ljudska knjižnica Grosuplje je zaradi premajhnega prostora lahko le delno preuredila svoj knjižni fond.

Število obiskov in izposoje v letih od 1965—1970 prikazujeta spodnji razpredelnici.

Leto	Število obiskov							Novo vpisani bralci	
	skupaj	šol.	dijaki	nam.	del.	obrt.	kmetje ostali		
1965	3572	2304	269	480	284	67	3	165	71
1966	3739	2361	412	530	244	66	—	126	59
1967	4223	2875	491	388	204	146	—	119	75
1968	5312	3554	818	449	173	161	—	157	108
1969	5363	2923	1223	595	198	217	—	207	113
1970	6286	3477	1382	691	188	288	—	260	125

Leto	Izposojene knjige				
	Skupaj	Leposlovje	Mladinske	Poučne	Revije
1965	9.638	5.299	4.095	157	87
1966	9.494	5.219	3.971	180	124
1967	11.619	5.446	5.821	274	78
1968	14.398	5.903	8.198	137	160
1969	14.409	6.704	6.830	516	359
1970	15.295	6.778	7.471	506	540

Obisk bralcev in izposoja sta le počasi naraščala. V 1970. letu je imela Ljudska knjižnica Grosuplje 637 aktivnih bralcev (191 odraslih in 446 mladincev). Knjižna zaloga se je v tem obdobju obrnila približno 2-krat letno.

V 1969. in 1970. letu je knjižnica nakupila nekaj strokovne literature in izposoja tovrstnih knjig se je povečala za 150 odstotkov, kar je dokazalo, da bralci že uporabljajo knjižnico za pomoč pri izobraževanju, ne pa samo kot dobavitelja zabavne literature.

Novi standardi v javni knjižnični mreži

V 1970. letu je republiška matična služba pripravila nov razvojni program javne knjižnične mreže: ukinile naj bi se nekdanje ljudske in študijske knjižnice in formirale nove splošnoizobraževalne knjižnice, ki bi razpolagale z večjo in pestrejšo knjižno zalogo in bi bile urejene po sistemu prostega pristopa bralca do knjige. Najmanjše število knjig, s katerimi bi morala razpolagati matična knjižnica, je 10.000; do konca 1975. leta pa naj bi občinska matična knjižnica imela na zalogi najmanj 1 knjigo na prebivalca območja, ki ga pokriva. Izposoja naj bi pri taki zalogi dosegla v istem obdobju 3 knjige na prebivalca, obrnila naj bi se 2—3 krat letno. V knjižnično mrežo naj bi bilo v razseljenih območjih vključeno vsaj 10 odstotkov prebivalstva. Matične knjižnice za občine med 20.000 prebivalcev (torej tudi grosupeljska) naj bi imele ločeni mladinski oddelek in čitalnico, zaposlovale pa naj bi na 10.000 prebivalcev ali na 10.000 izposojenih knjig po 1 strokovnega in 1 tehničnega delavca.

Obdobje od 1971. do 1973. leta

Za uresničitev novih nalog je Ljudska knjižnica Grosuplje nujno potrebovala primerne prostore, saj na 50 m² res ni bilo mogoče urediti sodobne knjižnice. Zato je s pomočjo Skupščine občine Grosuplje, novo ustanovljene Temeljne kulturne skupnosti Grosuplje in republiške matične službe pripravila idejni načrt za preureditev prostorov v centru naselja (nekdanja Koščakova hiša, danes Adamičeva 15) za potrebe matične knjižnice. Načrt je izdelal dipl. ing. arh. Franc Knavs s sodelovanjem tov. Anče Korže-Strajnar, vodjo republiške matične službe.

V letu 1972, ko so bili načrti pripravljeni, smo pričeli zbirati denar za adaptacijo. Organizacije združenega dela s sedežem v Grosupljem (Splošno gradbeno podjetje, Motvoz in platno, Instalacije, Kovinastroj, Splošno mizarstvo, Stanovanjsko-komunalno podjetje, Tabor, Pekarna, GP Polževo, Veterinarska postaja Krim Grosuplje) so se v posebnem družbenem dogovoru s Skupščino občine Grosuplje in Temeljno kulturno skupnostjo Grosuplje zavezale, da bodo v sorazmerju z doseženim dobičkom 31/12-1971 in 30/6-1972 prispevale denar za preureditev prostorov občinske matične knjižnice. Del sredstev sta prispevali tudi Skupščina občine Grosuplje (50.000) in Temeljna kulturna skupnost Grosuplje (10.000). Hkrati je Ljudska knjižnica Grosuplje zaprosila za pomoč še Kulturno skupnost Slovenije; ta ji je iz sredstev za investicije odobrila 168.144 din (80.000 din kot posojilo). Izvajalec del je bilo

Stanovanjsko-komunalno podjetje Grosuplje, opremo je izdelalo Splošno mi-zarstvo Grosuplje. Celotna preureditev je stala 452.144 din.

Ker je bilo nujno tudi dokončno urediti knjižno zalogo po novih načelih, večala pa sta se tudi izposoja in obisk, se je s 1. 12. 1972 zaposlila nova knjižničarska s polovičnim delovnim časom in prevzela izposajo v popoldanskem času.

Preselitev v nove prostore

26. novembra 1973. leta se je Ljudska knjižnica Grosuplje preselila v nove prostore, ki ustrezajo zahtevam sodobne knjižnice. Poleg izposojevališča za odrasle in mladino so še čitalnica z 20 sedeži, pisarna in pomožni prostori. Knjige in kjižni katalogi so strokovno urejeni, bralci si literaturo lahko izbirajo sami. Knjižničarki sta pred selitvijo izvedli revizijo vsega gradiva in izločili 1500 poškodovanih ali pa vsebinsko zastarelih knjig.

Otvoritvi novih prostorov so med drugimi prisostvovali še tovariši: Jaro Dolar, direktor Narodne in univerzitetne knjižnice Ljubljana, dr. Branko Berčič, predsednik Društva bibliotekarjev Slovenije, in Ančka Korže-Strajnar, vodja republiške matične službe; vsi so bili enotnega mnenja, da ima knjižnica v novih prostorih ob ustrezni izpopolnitvi fonda vse pogoje, da se razvije v sodobno matično knjižnico, ki bo kos tudi organizaciji mreže v občini.

Novi delovni pogoji — nove naloge

Z ureditvijo prostorskega problema pa so matično knjižnico Grosuplje čakale nove naloge:

- ustrezno povečati knjižno zalogo;
- povečati izposajo in obisk ter uvesti nove oblike dela z bralci;
- urediti mrežo krajevnih knjižnic v občini.

Knjižna zaloga

Število zvezkov temeljne knjižne zaloge in letni nakup novitet je največji problem naše knjižnice. Pri selitvi v nove prostore, smo izvedli revizijo vsega gradiva in uporabnega je ostalo le nekaj nad 10.000 zvezkov.

Ceprav smo v letih od 1971 do 1975 planirali letni nakup 1 nove knjige na prebivalca občine (torej 2300 novitet letno), tega zaradi izredne podražitve knjig in razmeroma majhne dotacije nismo mogli uresničiti.

Letni prirast gradiva in za to porabljena sredstva ter višino dotacije prikazuje razpredelnica:

Leto	Nove knjige		Porabljena sredstva za nakup novitet	Dotacija TKS Grosuplje
	nakup	dar		
1971	544	—	26.588,85	80.000
1972	903	17	42.811,00	100.000
1973	970	560	50.978,55	128.000
1974	1.594	206	104.609,30	320.000
1975	1.157	230	93.585,05	300.000

31. 12. 1975 je štela temeljna knjižna zaloga naše knjižnice 14.098 knjižnih zvezkov in letnikov revij; to je komaj 0,61 knjige na prebivalca občine, republiško poprečje v istem obdobju je 1,4 knjige na prebivalca.

Izposoja in obisk

Kljub majhnemu prirastu knjižne zaloge pa sta se izposoja in obisk izredno povečala. K temu je nedvomno pripomogla lokacija nove knjižnice in delovni čas — odprta je za bralce 50 ur tedensko.

V čitalnici je obiskovalcem na voljo 53 revij (13 v srbohrvaščini), mnogo leksikonov in drugega informacijskega gradiva.

Leto	Število obiskov						Novo vpisani bralci		
	skupaj	šolarji	dijaki	nam.	del.	obrt.		kmetje ostali	
1971	5.572	3365	1119	507	168	195	—	218	92
1972	6.005	3157	1602	570	183	208	—	285	59
1973	4.741	2432	1146	605	194	77	—	287	168
(zaprto 3 mesece zaradi selitve in revizije)									
1974	10.349	5653	1959	1216	484	126	—	911	322
1975	18.303	9823	3275	2379	780	349	—	1697	313

Leto	Izposojene knjige				
	skupaj	leposlovje	mladinske	poučne	revije
1971	14.128	5.481	7.952	277	418
1972	14.347	6.716	6.793	388	450
1973	11.225	6.355	4.232	424	214
1974	25.133	10.478	11.662	839	2.154
1975	41.064	13.000	18.619	4.623	4.822
(zaprto 3 mesece zaradi selitve in revizije!)					(čitalnica)

Iz razpredelnic je razvidno, da se je v primerjavi s 1970. letom izposoja povečala za 168 odstotkov, obisk pa za 190 odstotkov, kar je vsekakor spodbudno. Da pa bi pridobili čim več mladih bralcev, smo uvedli ure pravljičarstva za otroke od 4. do 6. leta (redno na 14 dni v času pouka). S tem želimo že pri najmlajših vzbuditi zanimanje za lepo govorno in pisano besedo.

Zaradi povečane dejavnosti smo s 15. 10. 1974 zaposlili še knjižničarskega manipulanta s polnim delovnim časom.

V istem letu smo se na novo konstituirali in se (v skladu z zakonom o knjižničarstvu) preimenovali v Splošnoizobraževalno knjižnico Grosuplje.

Knjižnična mreža

Da pa bi bila knjiga dostopna slehernemu prebivalcu naše občine, je nujno urediti krajevne knjižnice in izposojevališča. Prvo krajevno knjižnico smo odprli v Stični, kajti kraja z gimnazijo si ni mogoče predstavljati brez javne knjižnice. Otvoritev je bila 25. 10. 1974. Prostor ima knjižnica v 1. nadstropju

gasilskega doma; trenutno razpolaga z 2000 knjigami, ki so postavljene po prostem pristopu, novitete dobavljamo sproti. Knjižnica v Stični je odprta 2-krat tedensko — skupaj 5 ur; v 1975. letu je beležila 1468 obiskov in 5226 izposojenih knjig.

Drugo krajevno knjižnico smo na pobudo Krajevne skupnosti Višnja gora uredili v februarju 1975. leta v tem mestu. Pregledali in na novo popisali smo stari fond nekdanje društvene knjižnice in dodali 336 novitet. Knjižnica je odprta 2-krat tedensko — skupaj 3 ure, bralci so jo obiskali 810-krat in si izposodili 1402 knjige.

V 1975. letu smo načrtovali oživitev potujoče knjižnice, to pa nam je za zdaj uspelo le na Muljavi.

Do 1980. leta načrtujemo ureditev krajevnih knjižnic tudi v Dobropoljah in Sentvidu pri Stični ter razširitev mreže potujoče knjižnice. Jasno pa je, da je razvijanje knjižnične mreže odvisno predvsem od nakupa literature, ta pa od sredstev, ki jih bomo za svoje delo imeli na voljo.

Oče slikarja Franceta Zupana je bil v Smarju bivši Jesušovo hišo (Euzdrto št. 11) in tako povezal umetnike z našim lepim krajem. Tako, po prvi svetovni vojni je trojica slikarjev začela zabavati v Smarju in slikati motive, ki jih je v kraju zametil in v okolici na pretek. Bili so to: mojster Bernhard Jakopič in dva njegova učenca Pavle Guštinčič ter mlajši slikar. Prav posebno so jih zanimali narčni vzgibi in posebnosti jama, o čemer sem pisal že v prejšnji številki našega zbornika, ko se mi je posrečilo — prav s pomočjo pokojnega Zupana — lokalizirati nekateri abstraktni vzgibi v staroslavno žnarsko drčo. Zanimivo je, da se spominjajo na umetnike v Smarju še živ. Ljudje se jih spominjajo, slaviti Zupana, ko je slikal različne prizore; pa tudi ljubiteljsko anekdoto vedo povedati na njegov rojstni kraj, kako je nekod mestno dečo zamenjalo tlika za kraso.

P. Jakopič je ustvaril vrsto podob iz žnarske drče, čutili da je šlo za oljnat pustološki svet in ribe, kar vse govori o slikarjevem intenzivnem zanimanju za ta slikarski predmet. Gotovo sta tudi učenca po njegovi spodbudi isbrala to snov, poznanje narave dve Zupanovi sliki na ta predmet in morda eno slednjo, o Guštinčičevem delu pri lastni tega motiva pa se žalaj ne vemo ničesar. Kaj je Jakopič lekal ob tem preprostem in vsledinsko nezanimivem motivu in čemu je zunaj ne-da-šči, kot dva učenca, je uganka, na katero bi seveda lahko odgovorili le motiva sami. Toda politično je le nekoliko razvozlati z naslednjimi razmišljanji. Prva svetovna vojna je bila končana. V Jakopičevem slikarstvu je neizmerno razvstala sledova, naj o tem prikaže dela, ki so nastala v tem času, da to slika, ki ustareva, nako čudno razpoloženje, skrb in žalost. Vse to mi je pred očmi Jakopičev interier zvečer ob luči, ko se zdijo, da se vse stvari, kadar jim bo poštar prinesel strašno novice o smrti njihovega očeta, sina, brata. V umetniku se je in leta v leto nabirala tesnoba in se po koncu vojne nujno sprostil. In prav ta čas je prinesel sprostitve tudi

SLIKAR FRANCE ZUPAN

Stane Mikuš*

Slikar France Zupan je bil rojen 6. novembra 1887 v Ljubljani. Po končani ljudski šoli je dovršil štiri razrede gimnazije, nakar je odšel na učiteljske in tam maturiral. Vstopil je v privatno slikarsko šolo Riharda Jakopiča, kjer je hitro napredoval. Skupaj z mojstrom je slikal v Šmarju, kasneje pa se je umetniško razvijal po svoje. Veliko je potoval ter slikal po naši ožji in širši domovini pa tudi v zamejstvu. Bil je predvsem krajinar. Udeležil se je veliko razstav. Umrli je leta 1975 v Ljubljani.

Oče slikarja Franceta Zupana je kupil v Šmarju bivšo Jesihovo hišo (Razdrto št. 1) in tako povezal umetnika z našim lepim krajem. Takoj po prvi svetovni vojni je trojica slikarjev začela zahajati v Šmarje in slikati motive, ki jih je v kraju samem in v okolici na pretek. Bili so to: mojster Rihard Jakopič in dva njegova učenca Pavle Guštinčič ter naš slikar. Prav posebno so jih zanimali motivi »sipin« in peščenih jam«, o čemer sem pisal že v prejšnji številki našega zbornika, ko se mi je posrečilo — prav s pomočjo pokojnega Zupana — lokalizirati nekam abstraktne »sipine« v staroslavno šmarsko drčo. Zanimivo je, da je spomin na umetnike v Šmarju še živ, ljudje se jih spominjajo, zlasti Zupana, ko je slikal različne prizore; pa tudi ljubeznivo anekdoto vedo povedati na njegov rovaš, kako je nekoč mestno dete zamenjalo bika za kravo.

R. Jakopič je ustvaril vrsto podob iz šmarske drče, bodisi da je šlo za oljnate podobe ali skice in risbe, kar vse govori o slikarjevem intenzivnem zanimanju za ta slikarski predmet. Gotovo sta tudi učenca po njegovi spodbudi izbrala to snov, poznamo namreč dve Zupanovi sliki na ta predmet in morda eno studijo, o Guštinčičevem deležu pri izbiri tega motiva pa za sedaj ne vemo ničesar. Kaj je Jakopič iskal ob tem preprostem in vsebinsko nezanimivem motivu in čemu je zanj navdušil tudi oba učenca, je uganka, na katero bi seveda lahko odgovoril le mojster sam. Toda poizkusimo jo le nekoliko razvozlati z naslednjimi razmišljanji: Prva svetovna vojna je bila končana. V Jakopičevem slikarstvu je nedvomno zapustila sledove, saj o tem pričajo dela, ki so nastala v tem času. So to slike, ki izžarevajo neko čudno razpoloženje, skrb in žalost. Posebno mi je pred očmi Jakopičev interier zvečer ob luči, ko se zdi, da ljudje čakajo, kdaj jim bo poštar prinesel strašno novico o smrti njihovega očeta, sina, brata. V umetniku se je iz leta v leto nabirala tesnoba in se po koncu vojne nujno sprostita. In prav ta čas je prinesel sprostitev tudi

na likovnem področju. Nenadoma je vstala plejada mladih umetnikov, ki so z novimi gesli in novimi cilji ustvarjali drugačno umetnost, kakršna je bila pred vojno. Oglasil se je ekspresionizem, ki je bil v Evropi že dolgo priznan gost, do nas pa je prišel šele v tem času. Tudi v tedaj zrelem Jakopiču se je moralo nekaj premakniti in mislim, da je bil to tisti čas, o katerem je mojster pripovedoval prof. Steletu, da je namreč poizkušal graditi svoje slike z izključno barvnimi elementi, kar se pravi, da je slikar pod vplivom razgibanega časa hotel usmeriti svoj slikarski čoln v vode abstraktnega slikarstva. Preprosti motiv šmarskega kamnoloma oziroma »drčec« je bil izredno pripra-

Kozja Cuprija v Sarajevu, 1925

ven za slikarjeve poizkuse v novi smeri. Belina kamna, ki jo obroblja rdečkasta prst, zeleni venec grmovja in drevja, čez vse pa sonce, ki s svojo lučjo ustvarja tisočere odtenke, nadalje odsotnost vsebinsko-snovnih prvin — vse to je dajalo umetniku kar idealno priložnost, da poišče novo pot v svojem ustvarjalnem svetu.

Preden je nastala Zupanova *Peščena jama* datirana z letom 1919, je mladi slikar prehodil običajno pot vseh nadarjenih fantov. V njegovi zapaščini sta dve risbi z žigom »Klassenarbeit«, se pravi šolsko delo, verjetno z učiteljšča. Prva predstavlja pogled na nek utrjen grad, druga pa kaže deklico, ki koraka v krajini. Obe delci nam pričata o izredno nadarjenem risarju. Risbe so »čiste« in že zelo samozavestne. Tudi nekoliko kasnejši akvareli cerkvenih interierjev govorijo isti jezik, le da je tam že vidno zanimanje za impresionistični način ureditve slikarske ploskve in so verjetno nastali že v Jakopičevi šoli. Zgoraj zapisana *Jama* pa je že resno umetniško delo, ob katerem se je mladi slikar odločil, da bo stopal po poteh svojega velikega vzornika. Slika je čisto impresionistično delo, barvna ploskev je organizirana z množico kratkih udarcev s čopičem, popolnoma v Jakopičevi maniri. Vendar čutimo, da stojimo pred delom nove umetnostne osebnosti, kajti barvna harmonija podobe je drugačna, kakor so Jakopičeve, pa tudi lirični zven, ki odmeva iz dela, je Zupanova osebna črta. Podobna je *Peščena jama*, ki je datirana z letom 1921, nekoliko drugačna pa je studija v slikarjevi zapaščini, kjer so elementi barvne ekspressije v tesnem sožitju z impresionističnim načinom slikanja.

Slovenske gorice, 1935

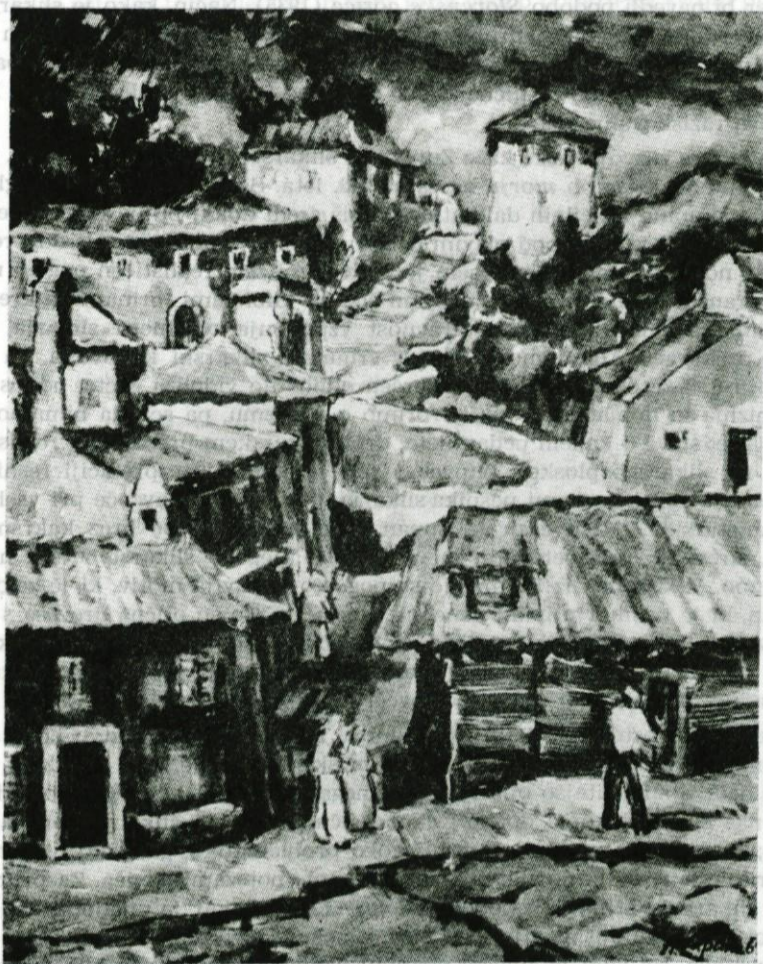
Medtem je Jakopičeva slikarska šola ugasnila, trojka se je razšla in vsak slikar je poslej iskal svojo pot. »Mladi« pa so bili medtem vedno glasnejši, nova umetnost si je pogumno utirala pot, mladi Zupan je začutil, da je njegov včerajšnji slikarski jezik zastarel in da mora zapluti v nove čase. Nekatera dela v slikarjevi zapuščini zgovorno pričajo o njegovem iskanju v novo smer, pa tudi o tem, kakó je bilo to preusmerjanje problematično in težavno. Kajti noben resen umetnik ne more brez hudih miselnih bolečin preusmeriti svoje delo v nov oblikovni in vsebinski svet. Zupanov boj je bil težak; o tem nas prepričajo studije in slike iz njegove delavnice. Najprej se je poizkušal v cerkvenem slikarstvu nekoliko v manieri bratov Kraljev, toda vse kaže, da mu tak način ni bil pri srcu. Potem je naslikal *Kurenta* (?). Gre za sliko, ki nam kaže gričevnato krajino — nemara so to Slovenske gorice — po kateri stopa moška postava, ki ima izrazito simbolične poteze. Kolorit je teman, oblike ekspresivne, kakovostno je podoba izredno delo in spominja nekoliko na Piona ali pa na najboljša dela bratov Kraljev. Če je ta slika Zupanovo delo, potem je škoda, da slikar ni nadaljeval v tej smeri svojega ustvarjanja.

Kako se je Zupanovo iskanje novega osebnega slikarskega sloga v teh tančinah razvijalo, bo povedal natančen raziskovalec, ki bo prišel za menoj; leta 1925, ko je nastala podoba *Kozja čuprija v Sarajevu*, je bila Zupanova slikarska preobrazba končana, kajti o tem nam zgovorno pripoveduje omenjeno delo. Slikar je uporabil krajino z mostom čez reko in arhitekturo na bregu.

Hiša ob morju, 1942

ozadje zapirajo visoke gore. Nekdanji impresionistični način slikanja je polnoma pozabljen. Svet ni več sestavljen iz drobnih barvnih delčkov, temveč je postal enovitejši, preglednejši. Nadrobnosti in zabrisane oblike predmetov so se umaknile velikopoteznemu pogledu na slikarski predmet, hkrati pa so se pojavile trdne konture, ki jasno označujejo kubično svojstvo posameznih delov podobe. Drugačna je postala tudi barvna skala, ki je sedaj temačnejša, s tendenco k monohromnosti. Vrednost barvnih fenomenov ni več samo atmosferična z liričnim prizvokom, marveč se dotika resnejših, malce turobnih razmišljanj o vrednosti sveta. To podobo in podobne, ki so nastale v tem času, bi mogli prišteti k Zupanovemu ekspresionističnemu obdobju. Toda v primer-

Ulcinj, 1964

javi z drugimi našimi ekspresionisti je naš slikar vendarle barvno bolj svež; to gre deloma na rovaš njegovih impresionističnih začetkov, deloma pa izvirajo te posebnosti iz njegovega osebnega razpoloženja. Posebno slike, ki nastanejo v tem času v Dalmaciji (npr. Hvar) so ob vseh opisanih formalnih spremembah koloristično zelo nemirne in včasih spominjajo na tačasna dela hrvaškega slikarja Ignjata Joba, ki je bil dober umetnik in velik pesnik dalmatinske zemlje.

Po tridesetih letih se je Zupanovo slikarstvo oblikovno in barvno precej spremenilo. Širokopotezni način izgradnje slikarskega predmeta in včasih kar burni, izrazno bogati barvni izlivi so se umirili in na njihovo mesto je stopilo bolj zadržano, rekli bi lahko bolj realistično gledanje na slikarski svet. Za primer bi navedli podobo *Slovenske gorice* (1935). Način, kako je slikar organiziral krajino v njenih nadrobnostih (prim. vinograd v ospredju vas in ozadje) nam pripoveduje o neprimerno stvarnejšem pogledu na model pa tudi barvni akordi so sedaj resničnejši. Zdi se, da se je slikar umiril in da je krenil na nova raziskovalna pota.

Nadaljne razvojne črte kaže Zupanovo slikarstvo v štiridesetih letih. Oglejmo si podobo *Hiše ob morju* nastalo 1942. leta. Slikar je upodobil pogled na majhno skupino značilnih dalmatinskih hiš sredi dokaj bujne vegetacije, med kamnitimi pregradami pod plavim nebom. Zupanovo slikarstvo je dozorelo do velikih, novih spoznanj. Predvsem je pred nami zelo realističen pogled na del mediteranske arhitekture, ki s svojimi čistimi kubičnimi formami in krepkimi realnimi barvnimi prvinami naravnost vzpodbuja odličnega slikarja, ki je tedaj prekoračil Abrahamova leta, k vrhunski slikarski kakovosti. In predvsem gre tu za skoraj idiličen, pristrčen odnos do vidnega sveta, odnos, poln optimizma in domačnosti. Ko govorimo o realizmu, pa seveda nimamo pred seboj predstave o kakem pedantnem, drobnjakarskem prenašanju realističnih oblik na slikarsko ploskev, temveč o zelo svobodni interpretaciji resničnega modela z vsemi licencami pesnika-slikarja, ki so večno navzoče pri vseh dobrih umetnikih. V tem času je Zupan našel samega sebe brez kakršnihkoli tujih, sirenskih prišepetovanj, in iz te dobe njegovo slikarstvo tudi najbolj poznamo. V krajinah iz Dalmacije se pogosto ponavlja motiv, ki je zelo zanimiv in, ki je v slikarju budil nenehne asociacije. To so oljčna drevesa s svojimi zvitimi, prastarimi in včasih razpadajočimi debli, s krivenčastimi koreninami in vejami, ki se kakor človeške roke stegujejo proti nebu. Slikar jih v skladu z razpoloženji včasih počloveči tja do nadrealističnih domislic.

Nekako v šestdesetih letih zasledimo v Zupanovem slikarstvu nove smeri, umetnik se je oddaljil od umerjenega in skrbno »urejenega« realizma ter se je odločil za slikovitejšo obravnavo vidnega sveta. Kot vsi stari mojstri se je tudi naš slikar dokopal do bolj ekonomičnega načina slikanja danega predmeta; umetnik, ki pozna svet in njegovo problematiko, ga sedaj oznamuje s hitrimi, bežnimi in navidezno »neurejenimi« potezami čopiča. Za primer takega slikarstva bi navedli podobo *Ulcinj* (1964). Slikar je upodobil del mesta z visokega stala. Pot se vije med hišami nekam navkreber, oživljajo jo človeške postave. Na sliki je zmagal slikoviti element, viden v širokih potezah čopiča; hiše, cesta in ostala krajina so obdelane zelo pavšalno, navidezno okor-

no. Hkrati pa se je v podobo naselil čuden nemir, barvni toni so deloma zapustili realni svet in prehajajo v fantastičnost ter vizionarnost. Zdi se, kot da bi se slikar po razpoloženju, ki ga dihajo te pozne krajine, vračal v staro ekspresionistično obdobje, vendar so vidne razlike. Doba iz dvajsetih let je bila polna samozavesti, dinamičnosti in mladeniškega zanosa. Sedaj pa se je slikarjev svet nekam sesul vase, hiše ne stojijo trdno in pot se opotekavo vije v hribec. Umetnik je resigniran, topli optimizem štiridesetih let se je za vedno poslovil iz njegovega slikarskega sveta. Leta 1973 je nastala krajina *Višnjica*. Umetnik je naslikal pogled na vas in cerkev. Še bolj je narasla slikovitost, še bolj skopo in lakonično je upodobljena krajina, iz vsega pa že diha utrujenost ter neko čudno neveselo razpoloženje. So to slutnje slovesa, labodji spev človeka, ki je ustvaril toliko lepote in nam jo za vedno podaril na svojih platnih?

kako je sistem računovodstva v tovarni Motvoz in zatno rabi za vnos pri uvajanju tega sistema računovodstva v novi socialistični Jugoslaviji. Glede na to, da se to dejstvo tiče neposredno Grosupljega in imenovane tovarne, bom tu podal izvidek iz navedenega referata in istočasno še nekaj novih podatkov.

Danes dela v Jugoslaviji v računovodskih in finančnih službah nad 300.000 delavcev. Vsi ti se morajo pri svojem delu ravnati po določenih Zakonih o knjigovodstvu in neštetihi predpisi in navodilih Službe družbenega knjigovodstva, Narodne banke in drugih splošnih in družbenopolitičnih organov ter institucij. Pred druga svetovna vojna pa so imeli taki delavci mnogo lažje delo. Predpisov glede knjigovodstva sicer ni bilo. Obhajali so v glavnem le v tem, da mora vsak trgovec ali firma voditi pravilne poslovne knjige, si v sporih lahko rabijo za dokaz. Knjigovodja je vodil konte, tako kot je to sicer vsi lastniki podjetja. Ta ni bil zainteresiran, da bi bila knjigovodstvo točno in iskreno, ker je tako lahko prikrival dobiček in varal davčno oblast ter vseboval nize mezd in plače delavcev. Kalkulacija proizvodov je bila poslovna skrivnost, pogoeto celo za knjigovodja. Knjigovodstvo je torej služilo potrebam in interesom kapitalista, ne pa družbe in delavcev.

Leta 1925 sem prišel v tovarno Mehanična vrvarna, terbitnica haru in kopoploje, ki je pozneje preimenovala v Motvoz in platno, kot knjigovodja; leta 1927 pa sem bil imenovan za direktorja.¹

Ze kot knjigovodja, se bolj pa kot direktor sem se intenzivno zanimal za sodobno organizacijo, računovodstvo in kalkulacijo v industrijskih podjetjih. Prejšnji direktor in delničar Anton Sinkovec je uporabljal pri kalkulaciji enotno stopnjo splošnih ali režijskih stroškov za vse proizvode in za vse vrste splošnih stroškov: splošne stroške izdelave (imenovane tudi obratovna režija) in za splošne in prodajne stroške, in sicer v višini 75% odstotkov od izdelavnih

¹ 8100 Ljubljana, Yu. Filipčeva 1, dipl. oec., redni prof. Ekonomske fakultete v Ljubljani in p.

² Metod Džur: Rad za trijece 1908 na jednodružbeno računovodstvo. Študentski Opatija, april 1945: Upravičanje sredstevna kvalitete reprodukcije v organizacijskem udružepog reda, Savez računovodstev i finančnih reditela Hrvatske, Zagreb 1945, str. 381-388.

³ ZOG VII-1975, str. 79 in dalje.

»MOTVOZ IN PLATNO« — ROJSTNO MESTO SODOBNEGA RAČUNOVODSTVA IN KONTNEGA PLANA V JUGOSLAVIJI

*Metod Dular**

V svojem referatu¹ na simpoziju v Opatiji aprila 1975 sem obširneje opisal, kako je sistem računovodstva v tovarni Motvoz in platno rabil za vzorec pri uvajanju tega sistema računovodstva v novi socialistični Jugoslaviji. Glede na to, da se to dejstvo tiče neposredno Grosupljega in imenovane tovarne, bom tu podal izvelec iz navedenega referata in istočasno še nekaj novih podatkov.

Danes dela v Jugoslaviji v računovodskih in finančnih službah nad 300.000 delavcev. Vsi ti se morajo pri svojem delu ravnati po določilih Zakona o knjigovodstvu in nešteti predpisih in navodilih Službe družbenega knjigovodstva, Narodne banke in drugih finančnih in družbenopolitičnih organov ter institucij. Pred drugo svetovno vojno pa so imeli taki delavci mnogo lažje delo. Predpisov glede knjigovodstva skoraj ni bilo. Obstajali so v glavnem le v tem, da mora vsak trgovec ali firma voditi pravilne poslovne knjige, ki v sporih lahko rabijo za dokaz. Knjigovodja je vodil konte, tako kot je to zahteval lastnik podjetja. Ta ni bil zainteresiran, da bi bilo knjigovodstvo točno in izčrpno, ker je tako lahko prikrival dobiček in varal davčno oblast ter vzdrževal nizke mezde in plače delavcev. Kalkulacija proizvodov je bila poslovna skrivnost, pogosto celo za knjigovodjo. Knjigovodstvo je torej služilo potrebam in interesom kapitalista, ne pa družbe in delavcev.

Leta 1925 sem prišel v tovarno Mehanična vrvarna, terilnica lanu in konoplje, ki je pozneje preimenovana v Motvoz in platno, kot knjigovodja; leta 1927 pa sem bil imenovan za direktorja.²

Ze kot knjigovodja, še bolj pa kot direktor sem se intenzivno zanimal za sodobno organizacijo, računovodstvo in kalkulacijo v industrijskih podjetjih. Prejšnji direktor in delničar Anton Šinkovec je uporabljal pri kalkulaciji enotno stopnjo splošnih ali režijskih stroškov za vse proizvode in za vse vrste splošnih stroškov: splošne stroške izdelave (imenovane tudi obratovna režija) in za splošne in prodajne stroške, in sicer v višini 250 odstotkov od izdelavnih

* 61000 Ljubljana, Yu, Filipičeva 2, dipl. oec., redni prof. Ekonomske fakultete v Ljubljani v p.

¹ Metod Dular: Rač za vrijeme NOB na jednoobraznom računovodstvu. Simpozij Opatija, april 1945: Upravljanje sredstvima društvene reprodukcije u organizacijama udruženog rada, Savez računovodskih i finansijskih radnika Hrvatske, Zagreb 1945, str. 351—358.

² ZOG VII 1975, str. 79 in dalje.

mezd. Posledica take primitivne kalkulacije in na njej sloneče politike cen je bila, da je bila vrvarna premalo zaposlena, in še to le v eni izmeni, predilnica in polirnica pa sta delali noč in dan. Vrvarna je bila le malo mehanizirana in je rabila razmeroma malo električne energije, izredno malo pomožnega materiala, odpisi za stavbe in stroje pa so bili minimalni. Predilnica in polirnica pa sta rabili v primeri z vrvarno ogromno električne energije in pomožnega materiala ter sta imeli ogromne odpise (amortizacijo). Ko sem začel temeljiteje proučevati teorijo industrijske kalkulacije, sem iz knjige Richard Fischer³ in drugih podobnih uvidel, da je uporaba enotne stopnje vseh vrst splošnih stroškov nepravilna in da je treba te stroške zajemati najprvo ločeno po splošnih izdelavnih stroških (obratovni režim) in po splošnih upravnih in prodajnih stroških; poleg tega je treba stroške obratovne režije zajemati po stroškovnih mestih, tj. po posameznih obratih ali delih obrata in jih v okviru teh obratov razdeliti na stroškovne nosilce, tj. posamezne proizvode po določenem ključu, npr. po izdelavnih mezdah. Nadalje sem za primarne stroške tj. stroške za izdelavni material in izdelavne mezde ugotovil normative in po teh normativih obremenjeval konte posameznih proizvodov, ki sem jih vodil na posebnih kartotekah. Leta 1928 sem prvič uvedel ta način zajemanja in razdeljevanja stroškov. Za splošne stroške sem uvedel tim. obratovni obračunski list (OBOL). Vse knjiženje je bilo ročno, za računanje pa je bil na razpolago električni računski stroj. Mnogo večerov in noči sem — poleg dnevnih dolžnosti — prebil na tem delu, zlasti pri izdelavi obratovnega obračunskega lista. Preden sem začel praktično uvajati nov sistem računovodstva, zlasti zajemanje stroškov po vrstah, mestih in nosilcih stroškov in razdeljevanje teh stroškov na stroškovne nosilce, sem sklical vse vodje obratov in mojstre ter jim podrobno razložil teorijo novega računovodstva, predvsem, kaj so vrste stroškov, stroškovna mesta in nosilci stroškov in pomen takega zajemanja in razdeljevanja stroškov za ugotavljanje delovnih uspehov posameznih stroškovnih mest, tj. obratov in oddelkov in kako lahko rezultate takega zajemanja izkoristimo za izboljšanje dela in odpravo pomanjkljivosti ter izgub. Vodje obratov in mojstri so pokazali veliko zainteresiranost in so pozneje vestno sodelovali pri izvajanju tega sistema.

Podatki OBOL za prvo četrletje 1928 so pokazali ogromne koristi tega sodobnejšega računovodstva. Splošni izdelavni stroški (obratovna režija) za vrvarno so znašali 160 odstotkov od izdelavnih mest, za polirnico 375 odstotkov, za predilnico pa nekaj manj. Takoj sem naredil nove kalkulacije za vse proizvode na temelju teh odstotkov obratovne režije in ustrezno revidiral prodajne cene. Zato se je povečala prodaja in s tem tudi proizvodnja zlasti v vrvarni, a za predilnico in polirnico je tovarna nabavila nekaj novih strojev, ki so bili mnogo produktivnejši od starih uvoženih iz Čehoslovaške. Rezultat vseh teh ukrepov je bil povečan dobiček ter nadaljnja modernizacija in povečanje strojnih kapacitet.

Ko se je leta 1929 začela velika svetovna gospodarska kriza, ki je trajala do 1933. leta in je propadlo mnogo podjetij, se je tovarna Motvoz in platno obr-

³ Richard Fischer: Kalkulation und Betriebs-Organisation (Kalkulacija in organizacija podjetja), Industrier Verlag Spaet-Linde, Berlin 1925.

žala in uspevala. Ko sem leta 1930 proučeval najnovejšo literaturo s področja računovodstva, zlasti delo E. Schmalenbacha⁴ in A. Meierja-H. Vossa⁵ ter druge podobne, sem računovodstvo in kalkulacije še bolj izpopolnil. Zlasti sem zajel splošne izdelavne stroške za vsako stroškovno mesto ločeno po fiksnih splošnih izdelavnih stroških (med katere sem štel zlasti amortizacijo, zavarovalnino, plačo vodje obrata, obresti zgradb in naprav obrata in podobno) ter po variabilnih (spremenljivih) izdelavnih stroških (med katere sem štel zlasti mezde režijskih delavcev, vzdrževalcev, predelavcev, stroške pomožnega materiala, električne energije ipd.). Tako sem lahko še bolj izpopolnil politiko cen, zlasti pri velikih dobavah za vojsko in za Barutano v Kamniku. Vse to je zelo povečalo dobičke tovarne, ki se je nato razširila z novo tkalnico in oplemenitilnico lanenih in konopnenih tkanin, poleg tega pa je modernizirala in deloma avtomatizirala in povečala strojne kapacitete v predilnici, polirnici in drugih obratih ter zgradila zanje ter za strojnico in za delavnice nove zgradbe. Število delavcev se je od ca 100 ob mojem prihodu 1925. leta povečalo na 486 ob začetku druge svetovne vojne. Moje prepričanje je, da je k temu uspehu — poleg dobrih tehničnih strokovnjakov in vestnih delavcev — pripomogla v precejšnji meri uvedba sodobnega računovodstva in kalkulacije in na informacijah le-teh temelječa proizvodna, prodajna, kadrovska ter investicijska politika.

Dne 27. aprila 1941 se je ustanovila Osvobodilna fronta (OF) slovenskega naroda. V njej smo ekonomisti imeli posebno sekcijo, ki je začela delati jeseni 1941. Predsednik je bil Avgust Kuster, direktor tovarne Peko v Tržiču, podpredsednik France Kobler, tedaj direktor Zveze socialističnih zadrug v Ljubljani. Drugi aktivni člani sekcije so bili še: Filip Uratnik, novinar in aktivist v socialističnem gibanju, Stane Krašovec, tedaj privatni uradnik, sedaj upokojeni profesor Ekonomske fakultete in član Sveta SR Slovenije, Lojze Pip, uradnik mestne uprave v Ljubljani, pobit med vojno v lagerju, Beno Habjanič, tedaj direktor Avtomontaže v Ljubljani, po vojni naš konzul v Washingtonu in strokovnjak FAO v Rimu, ter Metod Dular.

Sekcija se je sestajala ilegalno vsak teden v pisarni Zveze socialističnih zadrug nad kavarno Evropa v Ljubljani. Predsednik Kuster nam je prenašal direktive OF, opisal trenutni položaj naše vojaške in politične borbe in navedel potrebe za zbiranje denarne in materialne pomoči za OF. Dogovorili smo se, kdo od članov sekcije naj obišče posamezno podjetje oziroma lastnika ali direktorja, da ga zaprosi za denarno ali materialno pomoč. Opozorjeni smo bili na posamezne izdajalce, sodelavce okupatorja in na simpatizerje OF. Za namen tega članka je pomembno dejstvo, da smo bili vsi člani sekcije prepričani, da bo v vojni zmagala Sovjetska zveza in da se bo po vojni pri nas organiziralo socialistično plansko gospodarstvo. Zato smo precej diskutirali, kaj bo po zmagi treba storiti za prevzem oblasti in organizacijo gospodarstva in kaj lahko mi ekonomisti prispevamo k organizaciji socialističnega planskega gospodarstva. Tovariš Pip je izrekel misel, da bo potrebno po zmagi uvesti

⁴ E. Schmalenbach: Der Kontenrahmen (Kontni okvir) Glöckner, Leipzig 1930.

⁵ A. Meier, H. Voss: Grundplan der Selbstkostenrechnung (Osnovni plan izračunavanja lastne cene), F. W. Ruhfuss, Dortmund 1930.

stalne cene in da bo treba onemogočiti špekulantom, da poskrijejo blago in povečujejo cene v neskončnost ter tako ustvarijo nezadovoljstvo prebivalstva in olajšajo kontrarevolucijo. Kot učinkovit ukrep je predložil kontrolo cen. Jaz pa sem predložil, da se že med okupacijo izdelajo predpisi za obvezno enakolično (enoobrazno) knjigovodstvo in kalkulacijo, ker bi to omogočilo učinkovito kontrolo cen. Istočasno sem predlagal, da izdelam osnutek takih predpisov skupaj s tovarišem Pipom, ki je podobno kot jaz v Grosupljem, uvedel sodobno računovodstvo v ljubljanskih komunalnih podjetjih. Sekcija je moj predlog sprejela. Tovariš Pip je bil pripravljen iti v službo v Motovno in platno, ali italijanske okupacijske oblasti mu niso dovolile odhoda iz Ljubljane. Zato sem začel delati te predpise sam. Že aprila 1942 pa so me Italijani zaprli, me zaradi pomanjkanja dokazov izpustili ter vpisali v knjigo talcev. Zato sem po nasvetu članov tovarniškega odbora OF odšel v Zagreb kot predstavnik tovarne za nabavo surovin (lanu in konoplje) v zameno za prejo iz teh surovin. S seboj sem vzel precej nemške literature o enakoličnem računovodstvu in v Zagrebu intenzivno delal predpise zanj. Na Ekonomsko-komercialni visoki šoli sem se prijavil kot doktorand s tezo: Organizacija enakoličnega računovodstva v tovarni lanu in konoplje. Italijanske oblasti pa so od ustaške vlade zahtevale mojo izročitev in tako sem bil po nekaj dnevih v ustaških zaporih prepeljan v ljubljanske italijanske zapore. Od tu me je rešil delničar grosupeljske tovarne ljubljanski veletrgovec Souvan s tem, da je podkupil Italijane z nekaj zlatniki. Po nekaj tednih skrivanja v Ljubljani sem odšel v Firenze, po osvoboditvi tega mesta pa sem odpotoval v Rim, kjer sem se vključil v našo NOV ter bil napoten v Bari. Od tu sem šel na osvobojeni otok Vis, od koder sem se vrnil v Italijo, ko je bil osvobojen Beograd, pa z avionom v Srbijo. V Beogradu sem bil član Komisije za obnovo države ter začel takoj delati predlog za predpise o enakoličnem računovodstvu. Kmalu sem sestavil predlog teh predpisov; posebna komisija računovodskih strokovnjakov ga je prediskutirala in sprejela, nakar sem ga predložil predsedniku zakonodajnega odbora tovarišu Moši Pijadeju. Ta je zahteval naj izdelam dve odločbi, in sicer: Odločbo o uvajanju enakoličnega računovodstva in Odločbo o enakoličnem računovodstvu. Dne 12. decembra 1944 sem predložil predlog teh dveh določb komisiji za gospodarstvo obnovo države pri Gospodarskem svetu. Ta ju je sprejela in ju predložila Nacionalnemu komiteju osvoboditve Jugoslavije kot tedanjemučasnemu izvršnemu organu vrhovne narodne oblasti. Ta je predlog obeh odločb sprejel in ga predložil predstavništvu Antifašističnega sveta narodne osvoboditve Jugoslavije (AVNOJ) kot vrhovnemu zakonodajnemu predstavniškemu telesu. AVNOJ je sprejel ob odločbi 1. februarja 1945. Objavljeni sta bili v številki 6 Uradnega lista Demokratične federativne Jugoslavije z dne 20. februarja 1945.

Odločbi nista bili samo kratek zakonski tekst, ampak sta vsebovali 14 drobno tiskanih strani velikega formata Uradnega lista. V njih je bil objavljen tudi obvezen računski okvir in primer računskega plana za proizvodna podjetja. Odločbi sta bili v marcu 1945 izdani tudi v posebni brošuri. V uvodu te brošure sem naglasil motive, ki so vodili narodne oblasti, da so izdale te odločbe. Nekateri od teh motivov so:

- potreba, da se razdejano gospodarstvo obnovi
- pomoč fronti
- postavljanje trdnih temeljev gospodarskega razvoja v bodočnosti
- racionalizacija proizvodnje in razdelitve
- tako računovodstvo je pogoj vsake racionalizacije, ki
- omogoča sistematično državno statistiko, primerjanje podjetij iste panye in pravilno upravljanje gospodarstva ter merjenje uspeha, a tudi neracionalnosti posameznih faz in mest proizvodnje v podjetju.

Omenil sem tudi nalogo sindikata, da organizira tekmovanje vseh zaposlenih, in potrebo, da imajo vsi ti vpogled v obol. Tako bo nov odnos do dela spodbudil v vsakem delavcu smisel za racionalizacijo in za odgovornost ter za dobronamerno in konstruktivno kritiko. Poudarjeno je bilo, da bo izvajanje odločb omogočilo pravilno kalkulacijo in kontrolo cen, pa tudi večjo odgovornost knjigovodij.

Odločbe so torej dejansko predstavljale teoretične temelje sodobnega knjigovodstva, kalkulacije, obračuna proizvodnje in poslovanja ter kontrolo poslovanja in oblikovanje cen. Glede na izredno nizko raven računovodstva v stari Jugoslaviji je bilo novo enakolično računovodstvo revolucionaren preobrat, ki je »spremenil dotedanji značaj računovodstva, ki je od privatnega postalo družbeno«. ⁶ Postalo je močno orodje in sredstvo kontrole ter informiranja, ki je mladi socialistični državi omogočilo sistematično planiranje, statistiko, kontrolo v gospodarstvu in politiko cen, ki so bile tedaj enotne v vsej državi in predpisane od centralnih oblasti. Podjetjem pa so informacije takega računovodstva predvsem omogočale spoznavati neracionalnosti v poslovanju in odkrivanju možnosti za odpravo le-teh.

Po mnenju B. Raceta ⁷ »je revolucionarnost odločb in politična modrost obstajala v prvem redu v tem, da je neki tako progresiven akt, zasnovan na najspodobnejših znanstvenih spoznanjih, v svoji osnovi zamišljen sicer za najbolj razvito gospodarstvo, izdan v državi, ki je imela zelo primitivno gospodarstvo in ki je poleg tega, bila v vojni opustošena, predstavljal resničen podvig.«

V odločbi o uvajanju enakoličnega računovodstva so predpisani roki za uskladitev knjigovodstva do 30. 6. 1945 za podjetja z več kot 100 delavci in do konca leta 1945 za podjetja, ki imajo nad 50 do 100 delavcev. Poleg tega so bile predvidene zelo stroge kazni za kršitelje odločb, in sicer z zaporom, s prisilnim delom do 10 let in z zaplembo podjetja in enega dela ali celotnega premoženja. Razumljivo je, da je zavladala med lastniki podjetij in računovodji velika zaskrbljenost. Zato je bilo na mojem predavanju o novih odločbah gledališče Manež popolnoma nabito.

V Odločbi o uvajanju enakoličnega računovodstva je bilo predpisano, da se izdajo še predpisi o enakolični statistiki v gospodarskih podjetjih, o obveznem primerjanju podjetij iste gospodarske veje in o obveznem enakoličnem

⁶ Božidar Kovačević: Računovodstvo in računovodstveni radnici u razvoju samoupravljanja, v delu pod 1).

⁷ Prof. Božidar Race: Značaj odluke AVNOJ-a o jedno obraznom računovodstvu, v delu pod 1).

bilanciranju. Dalje da se mora osnovati revizorski urad, ki bo nadziral izvajanje teh odločb. Za direktorja tega Državnega revizijskega urada sem bil imenovan jaz.

Ena glavnih težav za pravilno izvajanje odločb je bilo pomanjkanje strokovnega kadra. Res so nemški okupatorji v nekaj večjih podjetjih že med okupacijo uvedli podobno računovodstvo, ali v kratkem času se računovodje še niso mogli dovolj poglobiti, da bi lahko delovali kot instruktorji v drugih podjetjih. Zato je že decembra 1944 Komisija za gospodarsko obnovo države z oglasi povabila industrijske knjigovodje, naj se prijavijo v tečaje novega računovodstva. Vodil sem prve tri take enomesečne tečaje, ki so potekali od januarja do aprila 1945. Nadaljnje tečaje pa so vodili najboljši absolventje teh tečajev. Državni revizijski urad je poleg revizije gospodarskih podjetij imel tudi nalogo, da izdela računске plane za posamezne gospodarske veje in grupacije podjetij. V ta namen je skliceval sestanke knjigovodij teh podjetij na 3 do 6 dnevni posvet in sodelovanje pri izdelavi računskega plana veje oziroma grupacije. Na tem posvetu so se ti knjigovodje podrobno seznanili z novimi predpisi, postavljali vprašanja, pa tudi predlagali zelo koristne rešitve in in s tem mnogo prispevali, da so kontni plani za posamezne veje in grupacije podjetij čimbolje ustrezali potrebam in duhu odločb. Takih kontnih planov je bilo izdelanih nad 30 in so bili objavljeni v posebnih brošuricah. V maju 1946 sem skupaj s tremi revizorji Državnega revizijskega zavoda napisal prvi tolmač načel in razlago kontnega plana, predpisanega z odločbo AVNOJ.⁸ So-avtor Zdenko Knez⁹ pa je še isto leto prevedel to delo v slovenski jezik.

Z razvojem družbeno-ekonomskega sistema pri nas, zlasti z decentralizacijo upravljanja in odločanja v podjetjih, so se seveda morali spreminjati tudi predpisi o računovodstvu, kalkulaciji, statistiki in planiranju v podjetjih. Vendar temeljijo tudi današnji predpisi na smislu in namenu predpisov odločb AVNOJ o enakoličnem računovodstvu.

Iz navedenega je razvidno, da se je v tovarni Motvoz in platno v Grosupljem začelo najprej v Jugoslaviji uvajati enakolično knjigovodstvo, ki je mnogo doprineslo k razvoju in uspehu te tovarne, zlasti pa je bilo vzor za izdajo predpisov o obveznem enakoličnem računovodstvu in obveznem kontnem planu v socialistični Jugoslaviji. Ti razlogi so narekovali naslov tega članka.

⁸ Metod Dular, Zdenko Knez, Božidar Race, Miljenko Šarić: Načela i komentar računskih planova za industriju i trgovinu, Prosveta, Beograd, 1946.

⁹ Isti avtorji kot pod 8: Temeljni enakoličnega računovodstva, prevedel Zdenko Knez, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1946.

Okolica jame je zaraščena z bogatimi gozdovi, ki dajejo velike možnosti za razvoj turistične dejavnosti, predvsem za rekreacijo. V perspektivi je, da bi se gostišče Taborska jama povečalo in ustrezno usposobil za večje število gostov. Hišna samota Grosupljega in bližina Ljubljane omogoča temu, da mu predebn nadarjeni travoj, treba je samo iznajdljivih in delovnih ljudi, ki bi usposobili ta predebn turistični center oziroma turistične.

VODNA, KOLESNA, MLINSKI STOFI IN ŽAGE

50 LET (ODKRITJA) TABORSKE JAME

Janez Lesjak*

Taborska jama, nekdanj imenovana tudi »Zupanova«, praznuje letos 50-letnico odkritja.

Prav je, da se v našem Zborniku spomnimo tudi te jubilejke, ki že 50 let razkazuje številnim obiskovalcem čudovite lepote dolenjskega podzemnega krasa. Vhodna dvorana, tako imenovana Ledenica, je bila okoliškim prebivalcem že dolga stoletja znana. Zgodovinar Valvazor piše o njej, da so jo domačini uporabljali za skrivališče ob turških vpadih.

Radovednost in podjetnost Jožeta Permeta iz Ponove vasi št. 27, takratnega župana občine Šent Jurij, sedanja krajevna skupnost Podtabor, je omogočila, da je brezno pri takoimenovanem Opolskem kamnu pripeljalo pogumne raziskovalce v popolnoma nov svet podzemnega krasa. Kasnejša povezava Ledenice in novo odkritih prostorov z umetnim rovom je izoblikovala sedanjo podobo jame.

Podjetni Perme je že pred drugo svetovno vojno usposobil jamo za ogled, saj je v njej zgradil poleg 32 metrov dolgega rova tudi obhodne poti, jih zavaroval z ograjo, zgradil preko 400 betonskih stopnic in napeljal tudi električno razsvetljava.

Velika sreča je, da je jama s svojimi bogatimi kapniškimi tvorbami ostala v burnih letih 1941—1945 v glavnem nepoškodovana. Po osvoboditvi se je jama ponovno usposobila za ogled. Leta 1953 je bila obnovljena električna napeljava, leta 1970 pa zaradi neustrezne kableske napeljave temeljito obnovljena. Tako je bil napeljan nov daljnovod od Spodnje Slivnice do jame, poleg jame zgrajen nov transformator, v jami pa popolnoma obnovljena mreža električne razsvetljave. Celotna investicija je stala 25 milijonov starih dinarjev. Taborska jama sodi sedaj med najboljše opremljene jame, predvsem kar zadeva razsvetljava. Jamo upravlja Turistično društvo Grosuplje. Obišče jo letno od 8000 do 10.000 obiskovalcev. Da obisk ni večji, je morda vzrok šibka reklama, delno pa tudi veliko število kraških jam, ki so sedaj po osvoboditvi usposobljene. Med njimi vsekakor prednjači Postojnska jama in Skocjanske jame.

Poleg jame je tudi sodobno gostišče, ki obiskovalcem nudi gostinske storitve.

* 61290 Grosuplje, Yu, predsednik občinske zveze turističnih društev.

Okolica jame je zaraščena z bogatimi gozdovi, ki dajejo velike možnosti za razvoj turistične dejavnosti, predvsem za rekreacijo. V perspektivi je, da bi se gostišče Taborska jama povečalo in ustrezno usposobilo za večje število gostov. Bližina samega Grosupljega in bližina Ljubljane omogoča temu lepe-
mu predelu nadaljnji razvoj, treba je samo iznajdljivih in delovnih ljudi, ki bi usposobili ta predel v zanimiv turistični center oziroma izletišče.

Polje jame je tudi sodobno gostišče, ki obiskovalcem nudi gostinske sto-

litve.

VODNA KOLESA, MLINI, STOPE IN ŽAGE

*France Adamič**

III. MLINI NA RAŠICI

Rašica (ali Raš'ca) izvira pod drugimi imeni v vznožju Bloške planote, Ograde (821) in Lužarjevega klanca kot Kozmanka oziroma Bistrica, po zlivu z Robarico (ali Robarko) pod Knejem pa dobi svoje pravo ime. Teče skozi tri občine, saj izvira v ribniški (Zg. Brlog), teče skozi Vič-Rudnik in ponikne pod Ponikvami v naši občini. Prvotno so se vode iz tega predela odtekale prek Skocjanskega podolja in skozi Grosupeljsko dolino na Barje. Zaradi zakrsevanja se je vodni tok preusmeril proti Krki, ki je vase pretočila vode nekdanje Rašice skozi podzemlje. Na dan priteče v Mali Račni kot Šica — (Ra)šica, ta pa ponovno ponikne v Zatočnih jamah.

Mlin in žaga v Spodnjem Brlogu

1. Kozmanjski mlin v Gornjem Brlogu št. 6 spada v občino Ribnica. Leži ob potoku Kozmanjka pod Bloško planoto; ima dva izvira, ki se zlivata v zaselku Kozmanjka v Brlovščico ali Bistrico ali Kozmanjko; ta teče po zamočvirjenih Logeh in se v zaselku Podstrmec združi s Kozarščico in Podleščico v Veliki graben. Gornja hiša v Kozmanjki ima prizidan mlin in posebej mlin s stopami. Leta 1965 se je lastnica odselila v Francijo, zato je hiša nenaseljena. Oskrbnik mlina je zdaj Anton Žužek, ki je doma iz Spodnjega Brloga št. 4 in stanuje v Borovcu pri Karlovcih.

* 61000 Ljubljana, Yu, Janežičeva 1.

Voda je gonila dve kolesi na korce oziroma tri pare kamnov za belo, koruzno in zmesno moko ter stope s štirimi stopniki. Ob dobri vodi so zmleli 4 do 5 mernikov žita in en mernik prosa ali ječmena.

K mlinu spada okoli 8 ha zemlje, od tega je 3 ha gozda, nekaj njiv, največ pa travnikov. Pred vojno so redili 6 goved in 3 do 4 prašiče, en del merice pa so prodajali na Bloke. Med vojno je bila v mlinu važna postojanka ter križišče poti med Kočevsko in Blokami. Anton Žužek si prizadeva, da bi v mlinu uredili partizanski muzej.¹

2. *Brloški ali Žužkov mlin v Spodnjem Brlogu št. 3* leži v občini Vič-Rudnik, na levi strani potoka Bistrica-Brloščica, ki odvaja mlinščico v podnožje Lužarjevega klanca in goni veliko kolo za žago, kolo za stope s štirimi stopniki in dve kolesi za pogon para kamnov za belo in drugega para za zmesno moko v gornjem mlnu, ki še dela. Zdaj meljejo za svoje potrebe in sorodnike, predvsem oves in koruzo za krmilno moko. Nekdaj so mleli za vasi na Blokah po 4 do 6 mernikov krušnega žita, ostopali pa so mernik pšena na dan. Pred leti so redili 10 glav goved, več prašičev in konja, zdaj redijo 3 krave, 3 prašiče in konja. Imajo okoli 20 ha zemlje, od tega je 11 ha gozda, 2 ha njiv, drugo so zamočvirjeni travniki, košenine in senožeti. Sedanji lastnik mlina, žage in posestva Jože Žužek (1913), ki je podedoval premoženje po svojem očetu Janezu Žužku, njegova žena in otroci izdelujejo suho robo, žlice in kuhalnice.²

Na žagi

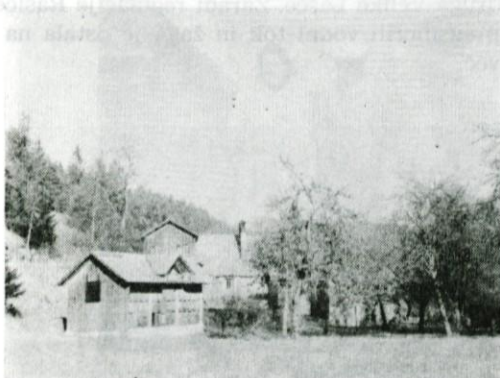
3. *Na žagi, Podstrmec 9*. Stara lesena žaga je bila v prejšnjem stoletju na mestu sedanje stanovanjske hiše. Leta 1901 je Anton Žužek (1859—1834) zgradil zidano hišo, na zahodni strani pa leseno žago na zidanih temeljih. Po njem je podedovala žago, hišo in posestvo sedanja gospodinja, njegova hči Karolina (1898), ki se je leta 1917 poročila z Janezom Debenjakom, leta 1929 pa z Jožetom Jakličem (1905—1974), ki je vodil žago do leta 1955.

¹ KLS II, 1971, 116, 136, 394, 404, 558; — Glej podatke pod 4, Kozlerjeva žaga. Solastnika mlina in posestva sta Neža-Agnes Znidaršič (Bois de Rais pri Parizu) in njen nečak Janko (1938); — Del vasi se imenuje Kuzmanka — KLDB 1937, 225.

² KLS II, 1971, 404.

Prvotna žaga je imela eno livno kolo (na korce), druga pa kolo na lopate; drugo kolo je od leta 1937 gonilo dinamo za proizvodnjo elektrike, ki je svetila v domačem stanovanju in pri sosedu Kraševcu ter gonila slamoreznicu. Žaga je bila ves čas venecijanka, voda pa je bila stalna; dnevno so narezali okoli 2 m³ desk. Med obema vojskama so kupovali les od okoličanov ter prodajali deske za krajevne potrebe, po drugi vojski pa so žagali kmečki les.

Posestvo je obsegalo 1 ha gozda in 2,5 ha travnikov, le-te pa so morali ob arondaciji leta 1962—63 zamenjati za zemljo v hribovitem svetu. Prej so redili 3 do 4 goveda in prašiča, zdaj so rejo opustili.

Cebelarstvo v Brlogu

Na žagi z zahodne strani

4. Kozlerjeva žaga v Borovcu št. 4. Rokav Rašice je speljan po desnem pobočju do roba Mrzle doline, kjer je voda gonila 4 m visoko kolo na korce, od

¹ Podatke sta mi dala Karolina Zagar in njen sin Milan (1929), ki je zaposlen v Iskri, v obratu Stegne; — KLS II, 1971, 425.

² KLS II, 1971, 568 in 402; Anton Zužek je bil med obema vojskama v službi pri Kozlerju, ki je imel turbinsko in parno žago v Ortneku. — Drevored kanadske topole do ceste Rašica—Lužarji so zasadili leta 1926; pod upravo Kozlerjeve graščine na Karlovcu je spadalo okoli 20 ha kmetijskih zemljišč in okoli 400 ha gozda.

tu je bila moč prenašana z lesenimi in železnimi zobatimi kolesi in jermenici na beneški jermenik s tremi listi. Dnevna zmogljivost žage je bila povprečno 8 m³.

Posestvo Karlovica z obširnimi gozdovi in žago je pripadalo Ortniški graščini oziroma družini Kozler. Žago so zgradili okoli leta 1870 predvsem za les iz lastnih gozdov. V tridesetih letih je žago upravljal najemnik Engelbert Gorjup s Poznikovega, leta 1945 je bila nacionalizirana in dana Antonu Žužku (1908); upravljal jo je do leta 1951, nato pa so na Karlovcih ustanovili kmetijsko delovno zadrugo, po razformiranju te pa je žago prevzela Kmetijska zadruga Velike Lašče. Zaradi regulacije Rašice in osuševanja Logov leta 1962 so preusmerili vodni tok in žaga je ostala na suhem. Danes ni od žage ničesar več.

Na žagi z vzhodne strani

5. Kozlerjev mlin in žaga na Karlovcih št. 6. Mlinščica je bila speljana ob cestnem nasipu tako, da sta mlin in žaga stala na njeni desni strani. Voda je gonila eno kolo na korce, to pa je vrtelo 3 pare kamnov in stope s petimi stopniki ter žago venecijanko na 2 klinji. Pred prvo vojno je mlin in žago upravljal mezdni mlinar in žagar; zadnji med njimi je bil Janez Lavko. Nato je dal Oskar Kozler obrat v najem Jožetu Škulju, tega pa je leta 1944 ubila črna roka. Njegova vdova Angela Škulj je vodila mlin in žago do konca 1962, ko so zaradi regulacije potoka speljali vodo po dolini. V mlin in nad njim je urejeno udobno stanovanje, na mestu negdanje žage pa je zgrajena lopa za avtodelavnico, ki jo vodi sin Mirko Škulj (1937).

Podkarlovški mlin
Anton Zužek v Borovcu

Že pred prvo svetovno vojno je Kozler preuredil mlin in žago na turbino Tönniesove izdelave, leta 1934 pa so jo zamenjali s Francisovo turbino, katero so pripeljali iz žagarskega obrata na Ortneku.⁵

6. Podkarlovški mlin in žaga na Karloviči št. 9 (1). Obrat je konec stoletja pripadal družini Petrič. Stari oče Jože Petrič (umrl 1940) je obnovil mlin in žago, ki sta pogorela leta 1900. Njegov sin Anton Petrič (1894—1950) je obrat uspešno vodil ter zgradil nad mlinom stanovanje tako, da je stara hiša ostala zadaj, naslonjena na hrib pod karloviško graščino. Lesena žaga je stala na desni strani Velikega grabna — Rašice, ki je vrtela pet koles na lopate: tri kolesa za mlin, eno kolo za stope s petimi stopniki in eno kolo za žago vene-cijanko. Na dan so zmleli okoli 6 mernikov žita in ostopali en mernik prosa ali ječmena. Na žagi so obdelali 2 do 3 m³ lesa. K mlinu spada 7 ha zemlje, od tega je 5 ha njiv in travnikov. Pred vojno so redili 5 goved in do 4 prašiče.

Sedanji gospodar Milka Petrič (1930), poročena z Jožetom Silcem (1929) iz Gorenjih Laz, preureja kmetijo v živinorejsko. V letih 1970—73 so zgradili hlev za 20 mlekarič in 10 pitancev. Kmetijska zadruga Velike Lašče jima je dala v najem 5 ha travnikov, obenem pa zboljšujeta lastna zemljišča.⁶

7. Malenski mlin v Poznikovem št. 4 (1) je bil zgrajen pred 200 leti, leta 1881 pa je bil prenovljen. Okoli leta 1864 ga je od družine Škulj s Poznikovega

⁵ Francisova turbina je v žagarskem obratu Perhaj pri Sv. Trojici na Blokah, poleg nje pa druga, Žuškova turbina, pri Kovaču na Blokah. — KLS II, 1971, 415.

⁶ Iz te hiše je doma Matko Petrič, ki je bil nekaj let prometnik na železniški postaji Grosuplje, na koncu pa postajni načelnik na Dolenjskem kolodvoru v Ljubljani; — Žaga je prenehala delati leta 1950, mlin pa po regulaciji Rašice leta 1962.

kupil Filip Jaklič s Kovpe (Karlovica 2), njega je nasledil sin Jernej Jaklič (1868—1939), zdaj pa tu gospodarji Jernejev sin Janez Jaklič (1906) in njegova žena Emalija. Voda je bila speljana ob levem pobočju, mlin in žaga pa sta stala na desnem bregu; gonila je pet koles oziroma po en par kamnov za belo, koruzno in krmilno moko, stope s štirimi stopniki in žago. Žito so prinašali

Podkarlovški mlin, Petričev mlin

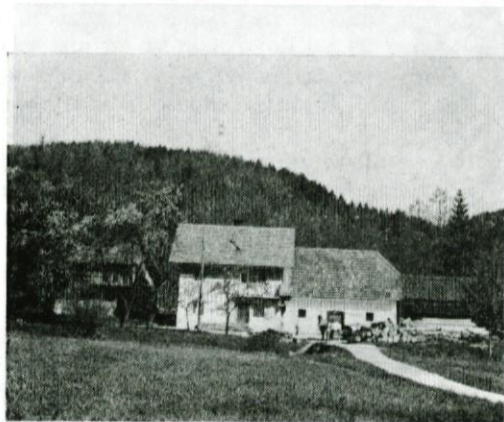

*Karlovica in nekdanji
Podkarlovški mlin
(srednja stavba)*

iz Vintarjev, Dvorske vasi, Slevice in z Blok. Na dan so zmleli do 6 mernikov žita in ostopali en mernik prosa ali ječmena. Zaradi preusmeritve Velikega grabna je ostal leta 1962 mlin na suhem, žaga pa je bila zaprta od 1952 do 1967. Tega leta je Janez Jaklič žago na 3 liste elektrificiral, občina pa mu je izdala obrtno dovoljenje za obdelavo kmečkega lesa. Mesečno našaga okoli 15 m³ za plačilo po 140 do 150 din za m³.

Posestvo obsega 2,25 ha zemlje, od tega je 32 arov gozda. Pred vojno so redili 2 glavi govedi in 4 prašiče, zdaj imajo samo eno kravo s teletom.⁷

8. *Gorenji mlin na Griču, Kaplanovo 3.* V prejšnjem stoletju so v njem mleli rudo za topilnico na Fužinah pri Zgradcu in na Dvoru pri Žužemberku. Letnica 1805 nad hišnim vhodom priča o starosti zgradbe. Po ustnem izročilu je mlin za rudo gonilo eno veliko vodno kolo. Konec stoletja so mlin preuredili za mletje žita in zgradili žago. Vodna moč je poganjala 4 kolesa za po dva para kamnov za belo in črno moko, kolo za stope in kolo za žago — venecijan-ko na 3 liste toda vsa vodna kolesa so bila v pogonu samo ob visoki vodi,

Poznikov mlin

navadno pa je voda vrtela 3 do 4 kolesa. Na dan so zmleli 4 do 6 mernikov žita, ostopali pa dva mernika prosa in ječmena ter našagali 3 do 4 m³ lesa, ob visoki vodi pa tudi več. Mleli so do leta 1974, žago pa so ustavili že leta 1954.

Na obratu so v preteklem stoletju gospodarili Zakrajškovi, ob prelomu stoletja je mlin kupil Anton Skulj, brat Andreja Škulja. Hči Ana (1903—1944) se je poročila s sedanjim gospodarjem Francem Gorjupom (1898) iz Andol na Slemenih.⁸

9. *Skuljev mlin in žaga na Griču (tudi Dolenji mlin) na Kaplanovem št. 6.* Pred prvo svetovno vojno je tu gospodaril Janez Skulj, ki je imel poleg drugih sinov tudi Alojza (1875—1963), mlinarja na Griču, in Andreja (1880—1956), znanega šolnika, sadjarja in vrtnarja ter strokovnega pisca, kateremu je dne 30. septembra 1972 Sadjarsko in vrtnarsko društvo Ljubljana postavilo na rojstni hiši spominsko ploščo. Zdaj gospodarji na posestvu in mlinu Alojzova

⁷ Na Kovpi je bila nekdanja znana gostilna ob cesti Bloke-Krka. Ob hiši stoji kamen z letnico 1673 in napisom Confin Ortenek. KLS II, 1971, 415; — Janez Jaklič je bil med vojno interniran v Gonarsu, Reniciju, Buchenwaldu, Northausenu in na prisilnem delu v Dora-Northausnu, kjer so izdelovali sestavne dele za V2. Brat Jernej (1908) je bil delegat na Kočevskem zboru; leta 1944 ga je ubila črna roka, brat Tone, pravnik (1913) je bil ustreljen leta 1942 v Gramozni jami, brata Franceta (1918) pa so ustrelili leta 1944 pri Urhu.

⁸ KLS II, 1971, 415; — Franc Gorjup je pet in pol let služil cesarju; bil je na fronti na Krasu, na Tirolskem, na Piavi in nazadnje na Koroškem (1919). Njegov sin Franc (1937) študira v Rimu mednarodno pravo, drugi sin Janez (1953) je strojni ključavničar pri IGO v V. Laščah; Glej opombe pod (9).

kupil Filu Jaklič z Kovle (Kariovica 2), njeva je nasledil sin Jernej Jaklič hčerka Kristina (1922), ki je poročena z Antonom Zadnikom (1927). K mlinu pripada 15 ha zemlje, od tega 8 ha gozda, 2 ha njiv, drugo so vlažni travniki in senožeti.

Mlin leži na levem, žaga pa na desnem bregu Velikega grabna; ta sprejema pred mlinom nekaj manjših pritokov izpod Slevice in Adamovega ter Črni potok izpod Slemen (Sv. Gregorja), ki je po mnenju nekaterih tamkajšnjih

Podkariovski mlin, Petricevo mlin

V TEJ HIŠI JE BIL ROJEN
ANDREJ ŠKULJ
 1880-1956
 SOLNIK STROKOVNI PISEC
 FAJNIK IN ORGANIZATOR
 SADJARSKEGA IN VRTNARSKEGA DRUŠTVA
 ZA SLOVENIJO
 POSTAVILO OB 50 LETNICI SVD
 SADJARSKO IN VRTNARSKO
 DRUŠTVO LJUBLJANA 30. 9. 1972

Škuljev mlin na Griču

občanov glavni vir za vodo Rašice. Zato je imel ta mlin vedno dovolj vode za pogon mlina, stop in žage, razen v najhujših sušah. Vodna kolesa na lopate so gonila 4 pare kamnov, dva za belo in dva za zmesno moko, ter stope s štiri-mi stopniki. Na mesec so zmleli in ostpali 100 do 120 mernikov žita. Pred vojno so redili 6 do 7 govedi, 2 plemenski svinji ter 12 do 15 prašičev za prodajo in zakol. Zdaj imajo v hlevu 9 govedi in svinji, gospodar pa izdeluje suho robo.⁹

⁹ Brat sedanje gospodinje dr. Alojz Škulj (1918) je poštni direktor v Ljubljani; — KLS II, 415; — KL 1937, 226; — Podatki Kristine Škulj-Zadnik.

10. *Starčev mlin v Stopah št. 4 (1)* leži ob levem bregu potoka Kopajca ali Veliki graben, ki se pod Knejem zliva z Robarko, in se od tu dalje imenujeta Rašica. Na desni strani Kopajce leži žaga venecijanka. Med obema vojskama je mlin, žaga in posestvo pripadalo Antonu (1875—1929) in Josipini Starc (1896—1943), po njuni smrti pa je prevzel gospodarstvo sin Anton Starc ml. (1926), ki začasno živi v Ponikvah. Voda, ki je v tem delu precej stalna, je do leta 1954 vrtela pet vodnih koles, oziroma po en par kamnov za belo, zmesno in krmilno moko, za stope s šestimi stopniki (strombolni) in žago. Na teden so zmleli od 800 do 1000 kg žita in ostopali okoli 200 kg prosa ali ječmena. Mleti so prenehali 4. julija 1954, ker se je dvignilo zglavje. Žito so prinašali v mlin iz okoliških vasi, kjer so še pred desetimi leti pridelovali precej pšenice, ječmena in prosa.

K mlinu je spadalo 4 ha gozda in 4 ha obdelovalne zemlje. Redili so 4 goveda, 1 merjasca in 2 prašiča za zakol. Merico so deloma prodajali v bolj pasivne kraje na Bloke, Robarsko in Slemenca.¹⁰

Mlin v Stopah

11. *Podloški ali Pečnikov mlin in žaga v Podlogu št. 8.* Podloški mlin, žaga in posestvo je del graščinskega posestva v Podlogu. Konec preteklega stoletja je bila graščina last Janka Hočevarja. Pred prvo svetovno vojno je Matija Hočevar iz Velikih Lašč posestvo razprodal; graščino je kupil Ivan Končina iz Gorenje vasi pri Stični (umrl 1936) za svojo hčer Elo (umrla 1954) in zeta Fjodorja Fjodoroviča Jefimova, od njih pa sta leta 1936 kupila graščino Vladimir Terčelj in Zvonko Lasič, doma iz vasi Goče pri Vipavi. Pred začetkom druge vojne je tu gospodaril dr. Robert Blumauer, sedanji lastnik pa je Emil Hočevar, ki je direktor ene izmed TOZD Slovenijales.

Mlin, žago in 8 ha posestva je od Matije Hočevarja kupil na dražbi leta 1913 Franc Pečnik (1887—1933). Mlin in druga poslopja so leta 1929 pogorela, kar je v času svetovne gospodarske krize prizadelo lastnika in povzročilo prisilno prodajo. Leta 1934 je Hranilnica in posojilnica v Velikih Laščah prodala celotno gospodarstvo lesnemu trgovcu Vladmirju Premrouu iz Martinja-

¹⁰ KLS II, 1971, 433—434; — Druge podatke posređoval Anton Starc (1926).

ka pri Cerknici, ta pa je mlin zaprl ter povečal zmogljivost žage; na njej sta delala Janez Skulj in Alojz Krašovec. Leta 1963 je od Premroua kupil mlin, žago in posestvo sedanji lastnik Franc Pečnik (1918), ki je do tedaj oskrboval graščino dr. Roberta Blumauerja.

Raščica je gonila 5 vodnih koles in 5 parov kamnov: 1 za belo, 2 za soržico, 1 za črno in 1 za krmilno moko ter stope z osmimi stopniki. Na teden so zmleli od sto do stopetdeset mernikov žita. Leta 1929 so za žago postavili turbino in s tem se je zmogljivost žage povečala od 2 na 3 do 4 m³ na dan. Zdaj imajo dovoljenje za 100 m³ metrov lesa na leto.¹¹

12. *Sklopov mlin na Rašici št. 39 (17)*. Do konca prve svetovne vojske je mlin pripadal Šklopovi družini. Leta 1920 je mlin, posestvo in žago kupil Martin Drobnič. Njegova hči Marija (1883—1952) se je poročila z Jožetom Zadnikom (1892—1972), ki je vodil tudi trgovino z lesom.

Mlin leži na desnem bregu Rašice in je na južnem koncu naslonjen na skalo. Voda je do leta 1974 gonila 3 kolesa na lopate: en par kamnov za belo, en par za zmesno in en par za krmilno moko. Stope s štirimi stopniki so bile z gonilnim jermenom povezane z vretenom prvega vodnega kolesa. Dnevno so zmleli do 5 mernikov žita in ostopali 2 mernika pšena ali ječmenčka. Žaga je delala na dve klinji. Zdaj žagajo samo za lastne potrebe, ko pa so še delali z vso zmogljivostjo, je imel Jože Zadnik star. po dva mezdna žagarja.

Posestvo obsega 9 ha zemlje, od tega je več kot polovica gozdov. Dokler je obratoval mlin, so redili 7 do 9 goved in dva para konj za prevoz lesa, redili pa so tudi po 6 do 7 prašičev; zdaj redijo 6 goved, 2 prašiča in enega konja.¹²

13. *Temkov (Pečnikov) mlin na Rašici št. 31 (16)*. Mlin leži na levem bregu Rašice, tik pod cesto Rašica—Knej—Rob; na severni strani je naslonjen na hrib, žaga pa je na desnem bregu. V tem mlinu naj bi bil rojen Primož Trubar (1508—1586), začetnik slovenske književnosti. V prejšnjem stoletju je mlin pripadal družini Temko, nato pa družini Praznik; nekaj let pred prvo svetovno vojno je kupil mlin in žago na razprodaji Jože Pečnik (1861—1937), sedaj gospodarji v mlinu in na posestvu Jože Pečnik (1910). Mlin je obratoval do leta 1970, žaga pa do leta 1962.

Štiri pare kamnov, od tega dva za belo, en par za zmesno in en par za črno moko sta gonili dve kolesi na lopate; izmenično so jih vezali z gonilnimi jermeni na kamne, stope in žago. Mleli so za vaščane Rašice, turjaško in velikolaško okolico, dnevno 5 do 8 mernikov žita. V hlevu so redili 5 do 6 goved ter 7 do 9 prašičev. Posestvo meri okoli 2 ha, od tega je 52 arov njiv, drugo pa so zamočvirjeni logi. Zdaj redijo eno kravo.¹³

¹¹ ZOG VI, 1974, 308; druge podatke o lastnikih graščine Podlog mi je dal Albin Adamič (1915), Knej pri Robu; — KLS II, 306;

¹² Sedanji gospodar Jože Zadnik (1919) je zaposlen pri Mariborski zavarovalnici, njegov brat Lado (1922) je delal v rudniku v Angliji in Kočevju, brat Ludvik (1920) je inkasant pri Elektro Kočevje. Gospodarjeve hčere študirajo na VEKŠ v Mariboru, PA v Ljubljani, v IC PTT v Laščah in v drugih srednjih šolah.

¹³ KLDB 1936, KLS II, 429; — Janež str. 80; — Dolenjski list 35, 1975, 7; — Lastnik je socialno ogrožen. ČJKZ 1920, 3 in 4, 254 (Kidrič).

¹⁴ Podatke je navedel Alojz Mustar (1920).

Temkov mlin na Rašici

14. *Mustarjev mlin na Rašici št. 38 (18)*. Med obema vojskama je tu gospodaril Anton Mustar, sedaj je gospodar njegov sin Alojz Mustar (1920). Mlin leži na desnem bregu Rašice pod gozdom, žaga pa nekoliko niže. Ob zmernem padcu in primernem stanju vode je gonila štiri kolesa, dva para kamnov za belo, en kamen za zmesno in en kamen za črno moko. Dnevno so zmleli do 8 mernikov žita, v stopah pa so ostopali poldrugi mernik pšena ali ječmena. K posestvu spada 10 ha zemlje, od tega je polovica njiv in travnikov, druga polovica je gozd. Pred vojno so redili 9 goved in 6 prašičev za prodajo. Potem ko so prenehali mleti leta 1945 in ko so ukinili žago leta 1947, so se pečali pretežno s kmetijstvom in izdelovanjem suhe robe, zdaj pa se preusmerjajo v kooperaciji s Kmetijsko zadrugo Velike Lašče v živinorejo. V novem hlevu bodo redili 20 goved, mlin pa bodo predelali v stanovanjske prostore.¹⁴

Muslarjev mlin na Rašici

15. *Zakrajškov (Ščitnikov) mlin in žaga v Ponikvah št. 74 (36)*. Mlin, žago in posestvo je leta 1910 kupil Anton Zakrajšek, doma s Polzelega pri Karlovcih. Sprva je bil žagar in mlinar na Vrhniku pri Starem trgu in na Rakeku, nato je začel s trgovino z lesom ter zaslužil denar za nakup gospodarstva v Po-

nikvah. Po njegovi smrti je premoženje podedoval sin Edvard Zakrajšek (1878—1944). Zdaj gospodariti tu Edvardova hčerka Vanda, ki se preživlja z dohodki iz gozda.

V Zakrajškovem mlinu so mleli žito za okoliške vasi, vozili pa so v mlin tudi z Blok in iz Suhe krajine. Voda je gonila dve mlinski kolesi na lopate za pogon kamna za belo in zmesno moko. Važnejša kot mlin je bila žaga; vodil jo je žagar kot mezdni delavec. Od leta 1924 je žago poganjala turbina z dinamom za gospodinjstvo in razsvetljavo vseh stanovanjskih prostorov. Na žagivencijanki na dva lista so dnevno obdelali 10 do 20 m³ hlodov iz kmečkih gozdov, deloma pa za lastno lesno trgovino.

Zakrajškov mlin v Ponikvah

Posestvo obsega okoli 2 ha njiv in travnikov ter 25 ha gozdov. V hlevu so redili kravo, 4 do 6 prašičev ter dva para konj za prevoz lesa.¹⁵

16. *Gačnikov (Juvančev) mlin in žaga v Ponikvah št. 72 (35)*. V preteklem stoletju je tu gospodarila družina Praznik; okoli leta 1880 se je zadolžila in na dražbi prodala mlin, žago in posestvo Matiji Hočvarju iz Velikih Lašč. Ta je dal mlin v najem mlinarju za polovično merico, žago pa za denar od kubičnega metra lesa. Po nekaj letih je posestvo razparceliral in prodal sosedom in okoličanom, mlin in žago pa je kupil trgovec Pakiž iz Ribnice. Leta 1893 je mlin kupil Franc Juvanec (1856—1935) in sicer mlin z žago in vrtom, kasneje pa še hišo in posestvo. Po njegovi smrti je gospodarstvo prevzel sin Franc Juvanec ml. (1900).

Mlin je najmanj 250 let star, žago pa so postavili leta 1850, oba obrata na levem bregu Rašice, ki je z jezom zagrajena, voda pa je usmerjena v korita; gonila je štiri kolesa na lopate, kolo za stope in kolo za žago. V mlinu sta dva para kamnov mlela belo, dva kamna pa zmesno moko. Dnevno so zmleli od

¹⁵ Edvarda Zakrajška in njegova dva sinova: Eda (1916—44) ter Dušana (1920—44) je dne 22. januarja 1944 ubila črna roka v gozdu pri železniški postaji Velike Lašče. — Edvardova žena Ivana (1882—1975), učiteljica v Trnovem pri Ilirski Bistrici in v Ložu, je bila doma v mlinu v Zabičah, po materi sestrična pesnika Dragotina Ketteja; — KLS II, 1971, 145.

6 do 10 mernikov žita, ostopali dva mernika prosa ali ječmena ter obdelali 5 do 8 m³ lesa, pretežno iz kmečkih gozdov; žito pa so prinašali iz Dobropolj in Škocjanskih kribov. Žago-venecijanko na dva lista so ukinili leta 1946, mlin pa so opustili postopoma do leta 1974. Posestvo obsega 13 ha gozda in okoli 2 ha njiv in travnikov. Redili so 4 govedu, 30 prašičev ter konja za prevoz žita in moko. Zdaj so opustili vse navedene dejavnosti in razvili izdelavo zabojev za sadje.

Gačnikov mlin v Ponikvah

Poleg vodne pregrade je predhodna ustanova sedanjega Delovnovarstvenega zavoda za invalide v Ponikvah zgradila leta 1945—46 zajetje vode in vodovod za potrebe zavoda, leta 1975 pa so zajetje opustili zaradi priključitve na vodovod Rob—Dobropolje.

17. *Stoparjev (Pavlinov) mlin in žaga v Ponikvah št.* Mlin so zgradil pred približno 150 leti; pripadal je najprej lastnikom železarne v Ponikvah, kjer je danes Delovni zavod za varstvo invalidov. Po opustitvi železarne je mlin in žago kupil konec prejšnjega stoletja domačin Anton Adamič (umrl 1906), ki je imel v Ponikvah posestvo, gostilno in klavnico, redil je prašiče ter izvažal meso v Trst. Zaradi prezgodnje smrti njegovega naslednika Franca Adamiča (umrl 1895) in zadolženosti je sodišče v Velikih Laščah prodalo mlin na dražbi. Obrat in posestvo je kupil Janez Pavlin, ki živi v Ameriki, na žagi je delal njegov brat Jernej, v mlinu pa drugi brat Anton. Zaradi zastarelosti so leta 1942 ustavili žago, leta 1948 pa še mlin. V Dobropoljah so posamezni posestniki pričeli graditi električne mline in žage, tako so se vodnim mlinom pričeli iztekati dnevi.

Stoparjev mlin je imel 5 parov kamnov, 4 za belo in en kamen za črno moko, vodno kolo za stope s štirimi stopniki ter pogon za žago. Pri normalni množini vode so na dan zmleli okoli pet mernikov žita na enem kamnu ter

¹⁶ Franc Juvanec star. je bil rojen na Višarjah, doraščal pa je v Ponikvah. Najprej je delal na žagi poleg sedanjega zavoda v Ponikvah, nato se je izučil za strojnika, delal na žagi na Rakeku in zaslužil denar za nakup mlina, žage in posestva. — KLS II, 1971, 145.

ostopali do dva mernika prosa ali ječmena, ki so ga prinašali iz dobrepolskih vasi, iz Strug in Suhe krajine. Tudi na žagi so žagali les iz okoliških vasi.¹⁷

18. *Tanov (Brdavsov) mlin v Ponikvah (brez številke)*. Mlin je zgradil okoli leta 1865—70 domačin Janez Adamič (umrl 1919), brat Antona Adamiča, ki je bil lastnik Stoparjevega mlina in žage.¹⁷ Mlin so postavili ob Rašici, tik pred ponikalnim breznom Pasnico, vodna kolesa pa so namestili v jamo, kamor je pritekala voda po posebni, nalašč skopani strugi in padala na korce koles. Vrtilna sila se je s koles prenašala z navpičnimi, okoli 4 m visokimi vreteni do mlinskih kamnov. Ker je imel mlin pet vodnih koles in sedem parov kamnov, je eno vodno kolo poganjalo po dveh jermenicah še dva stranska para kamnov. To je edini primer mlina na Rašici, da je eno mlinsko kolo poganjalo kar tri pare kamnov. Druga posebnost tega mlina je bil dvojni izkoristek vodnega padca, ker je niže od petih koles stalo še šesto kolo, gonjeno z isto vodo za pogon stope z 8 stopniki.

V Tanovem mlinu so dnevno zmleli tudi 10 do 15 mernikov žita ter ostopali tri do štiri mernike prosa ali ječmena. Po zmogljivosti in tehnični opremi je bil Tanov mlin največji na Rašici.

Mlinar in posestnik je zgradil tudi vodovod za mlin; posebno vodno kolo je poganjalo leseno vodno črpalko ter dvigalo vodo na podstrežje v posebno posodo, od koder je v lončenih ceveh tekla do 500 m oddaljene vasi, v kuhinjo in hlev, v majhen vodnjak (»beč«). Mlin je spadal v gospodarstvo večjega posestva sredi vasi Ponikve, kjer so redili okoli 6 glav govedu in 12 do 15 prašičev.

Po smrti prvega gospodarja je gospodarstvo prevzela njegova hči Franca Adamič. Ker ni bila poročena, je posvojila nečakinjo Franco Pugelj in ji zapustila mlin (1930). Novi lastnik ni bil večš mlinarstva, zato je začel mlin propadati. Leta 1940 so se mlinska kolesa ustavila.¹⁸

¹⁷ Po podatkih Franca Juvanca ml., Ponikve št. 72. — V mlinu stanuje lastnikov nečak); — KLDB 1937, 230 in ZOG, 176—177.

¹⁸ Rado Radešček je objavil v Delu (13. april 1972, 9) članek Repati duhovi v starem mlinu; piše o strahovih in vzrokih propada mlina v Pasnici. — KLDB 1937, 230 in KLS II, 1971, 145.

Opomba: V tem prispevku niso zajeti mlini in žage na pritokih Rašice in na drugem izviru nad Robom.

Občanom občine Vič-Rudnik v tem delu občine in Krajevne skupnosti Velike Lašče se avtor opravičuje, ker posega na ozemlje njihove občine. To svoje dejanje zagovarja na tale način:

1. Dolina Rašice prometno povezuje kraje in ljudi na obeh straneh občinske meje.
2. V napadu na italijansko posadko v Turjaku leta 1942 je izkravela Grosupeljska četa.
3. Nekdanja občina Velike Lašče je po osvoboditvi spadala pod Okrajni ljudski odbor Grosuplje, med NOV pa nekaj časa pod Okrožni odbor OF Grosuplje.

Vse posnetke mlinov napravil Fr. Adamič.

Prispevek k zgodovini zdravstvene službe v občini Grosuplje

ZDRAVSTVENA SLUŽBA V ZDRAVSTVENI ZADRUGI

PONIKVE—DOBREFOLJE

Eman Pertl*

V Ponikvah/Dobrepolje so avgusta 1935 ustanovili zdravstveno zadrugo po vzoru srbskih zdravstvenih zadrug, ki so začele delovati okrog leta 1921. Vse take zadruge, ki jih je bilo v nekdanji Jugoslaviji 120, so bile včlanjene v zvezo zdravstvenih zadrug v Beogradu.

Po predpisih o zadružništvu in ustrezno z zakonom o zdravstvenih zadrugah je zadrugo vodil odbor, delo zadružnih zdravnikov pa je urejeval statut o zadružnih zdravnikih. Zdravstvene zadruge so imele predvsem ta namen, da so zdravnika krajevno približale vasi in da je kmet dobil zdravniško pomoč čim ceneje.

Kdor je želel postati član zdravstvene zadruge, je ob vstopu vplačal en ali več deležev. Delež je znašal 10 do 100 dinarjev. Višina deleža je bila odvisna od števila članstva. Nekatere takratne zdravstvene zadruge so štejele 200 do prek 1000 članov. Leta 1936 je štela Zdravstvena zadruga v Ponikvah (Z.z.P.) okrog 230 članov. Deleži Z.z.P. so bili po 25 din, pristopnina pa po 10 din. Razen tega enkratnega vplačila je plačeval vsak član po 5 din mesečnega prispevka. Nepremožni so lahko letni prispevek plačevali tudi v naravi, npr. s krompirjem, fižolom, drvmi ali s čim drugim. Mesečni oziroma letni prispevek zadrugarjev bi namreč naj bil tolikšen, da bi bili zagotovljeni zdravnikova plača in redni poslovni stroški. Ako so sicer bili dani pogoji za uspeh zadruge, ni pa zadoščal znesek deležev, je dajala Zveza zdravstvenih zadrug (Beograd) tudi posojila.

Zdravstvena zadruga je v glavnem nudila svojim članom naslednje: ob boleznih brezplačno zdravniško pomoč v zadružni ambulanti za vse družinske člane, za 30 odstotkov cenejša zdravila, zdravniško pomoč na domu (brezplačno ali po zelo nizki ceni) in kratkoročna posojila ob boleznih.

Zadrugarjem so bile namenjene tudi razne socialno-medicinske akcije, ki so bile brezplačne in so imele namen obvarovati zdravega človeka pred boleznimi. Te akcije so bile naslednje: pregledi dojenčkov in majhnih otrok z navodili za njihovo nego, pregledi šolskih otrok, zdravstveno nadzorstvo nad materami, dopljenje proti nalezljivim boleznim, obiski zdravnika in zaščitne sestre na domovih zadrugarjev v zvezi s pregledi stanovalcev in z navodili za

* 62000 Maribor, Strossmayerjeva ul. 28/II, Yu, dr. med., primarij, dermatovenerolog.

asanacijo stanovanja, nadalje zdravstvena prosveta (predavanja, zdravstvene razstave, natečaji, tekmovalna itd.) in storitve pri zdravstveno-tehnični ureditvi hiše in gospodarstva.

Zdravstvene zadruge so potemtakem imele pred očmi kmeta v celoti, se pravi, z njegovim posestvom vred, ker so zagovarjale stališče, da je za uspešno dviganje zdravstvenega stanja na podeželju potreben sočasno splošen gospodarski in prosvetni napredek. Zdravstvena zadruga je pač hotela pritegniti kmeta k sodelovanju na najrazličnejše načine (izobraževanje kmečkih deklet in žen v vseh panogah gospodinjstva, v negi otrok, bolnika itp., poučevanje kmečkih fantov pa v umnem gospodarstvu, še posebej v praktičnem veterinarstvu, reji domačih živali, čebelarstvu itp.), da bi ga predramila iz brezbriznosti za njegovo zdravje in zdravje družine, skratka hotela je prebuditi oziroma povečati njegovo zdravstveno zavest.

V zakonu o zdravstvenih zadrugah je bilo predvideno, da lahko zadruga prevzame službo zdravstvene občine. S tem bi bil dobival tudi tisti, ki je bil tako ubožen, da ne bi bil mogel plačevati zadrugskega deleža in rednega prispevka, brezplačno zdravniško pomoč in sploh vso zdravstveno varstvo kot drugo prebivalstvo, ki je bilo toliko premožno, da ni imelo ubožnega spričevala, a vendar toliko siromašno, da je bilo prisiljeno samo v hudih primerih in navadno prepozno iskati zdravniško pomoč ne glede na to, da se za zdravstveno sanacijo slovenskega podeželja ni nihče dovolj brigal, prebivalstvo samo pa je bilo pasivno.

Ponikve so vas, deloma občestna, deloma gručasta in štejejo danes 423 prebivalcev; njihova nadmorska višina je 460 m. Do železniške postaje v Dobropoljah je vsega 4 km, približno toliko tudi do avtobusne postaje na Rašici. Ležijo sredi smrekovih gozdov, vendar je svet izrazito kraški. Potok Rašica izgublja tukaj vodo v votlikavo kraško podzemlje. Vsa voda normalno vteka v požiralnik na Brdavsovem; kadar izredno naraste, se razlije po bližnji Dobropoljski dolini in ponikne vsa šele v ponore pri Kompoljah ali celo jugovzhodno od tod v Strugah. Poljedelstvo je borno, malone ga ni. Zato se je včasih mnogo ljudi izseljevalo v Ameriko, drugače pa so se večinoma preživljali z izdelovanjem suhe robe, zlasti zobotrebcev. V »zgornjem koncu« je delovala 1869 železarna (plavž za železno rudo), a je prenehala obstajati leta 1895; delo namreč kljub moderni opremljeni in dobri izdelavi železa le ni uspevalo.*

Leta 1934 so nekdanjo ponikovsko železarno preuredili v zavetišče z imenom Zavod sv. Terezike Ponikve, ki so ga vzdrževale sestre sv. Križa iz Djakova; iste sestre so zgradile tudi dvonadstropno stavbo z visokim pritličjem, v katerem so uredile okrevališče.

Lepote kraja in pokrajine, obenem pa poljedelsko revni in zaostali predeli so pobudnike za ustanovitev zdravstvene zadruge tako rekoč prepričevali, da bi v takih okoliščinah zdravstveno združništvo le moglo uspevati in prebivalstvu olajšati življenje. Računali so seveda tudi s takratno mlado generacijo slovenskih zdravnikov, ki je bila večinoma brezposelna, da se bo prav gotovo

* Krajevni leksikon Slovenije II, s. 145.

cprijela dela v snujočih se zdravstvenih zadrugah in s tem pomagala našemu, zdravstveno takrat zelo ogroženemu kmetu.

Konec septembra 1935 so v Ponikvah odprli *zdravstveni dom*, obenem pa tudi *zdravstveno zadrugo*, ki sta imela svoje prostore v okrevališču Zavoda sv. Terezike. Organizacijski prostori Z.z.P. so obstajali iz večje čakalnice, primerne tudi za predavanja, v kateri je bil obenem uradni prostor za zaščitno sestro in tajnika (blagajnika), nadalje iz večje sobe za zdravniško ordinacijo in še iz manjše za lekarno. V teh prostorih je oziroma naj bi poslovala zdravstvena svetovalnica, svetovalnica za matere, zobozdravstvena ordinacija in protituberkulozni dispanzer. V kletnih prostorih (pod visokim pritličjem) je bilo urejeno javno (ljudsko) kopališče (pet prh in tri kopalne kadi), v čakalnici pa sta bila majhen muzej in knjižnica. Drugo nadstropje zdravstvene doma je bilo določeno za *kmelijsko-gospodinjsko šolo* (trimesečni tečaji).

Okrevališče (levo, tu je bila nastanjena Z.z.P.) in zavežišče (desno, tu je bila železarna) PONIKVA

Leta 1936 je bil predsednik Z.z.P. Anton Mrkun (1876—1961), ki je načeloval upravnemu odboru, obstoječemu iz pet odbornikov in pet nadzornikov; vsi so bili bodisi iz samih Ponikev ali pa iz njihove bližnje in daljnje okolice [1—3].

Anton Mrkun je bil po poklicu duhovnik, v letih 1935—1943 župnik župnije Dobrépolje-Videm. Znan je bil po svoji dejavnosti na najrazličnejših področjih, kakor versko nabožnem, dobrodelnem, misijonskem, prosvetnem, narodnoobrambnem, stanovskoorganizacijskem, gospodarskem, socialnopolitičnem, političnem in zdravstvenem. V svojih spisih se je mnogo bavil tudi z zdravstvenoprosvetno tematiko, prav posebno pa je obravnaval vprašanje alkoholizma, pozneje tudi zdravstvene zadružništva; leta 1937 je napisal članek z naslovom *Zdravstvene razmere v Ponikvah*, v katerem nadrobneje navaja po-

slovanje Z.z.P., njeno ureditev, pogoje za sprejem v zadrugo; obenem vabi pobivalstvo, naj se spričo hudih gospodarskih razmer oklene svoje zdravstvene zadruge, ki mu lahko nudi poceni in učinkovito zdravstveno pomoč, povrh tega pa tudi asanacijska dela hiš in ozemlja, napeljava elektrike, izboljšanje cest itp. [9, 10].

V začetku takratni banski sanitetni svet ni bil posebno naklonjen Z.z.P. [11]. Zadevo je uredil dr. Anton *Brecelj* [12]. Prava pobudnika za ustanovitev Z.z.P. sta bila brata dr. Ivo in dr. Bojan *Pirc*, idejo o ustanovitvi zdravstvene zadruge ravno v Ponikvah pa je podpiral tudi prim. dr. Franc *Derganc* star., sošolec župnika Antona Mrkuna.

Prvi zdravnik Z.z.P. je bil dr. Ludovik *Kožuh* (1905—1943) iz Ribnice na Dolenjskem.

Deloval je v Ponikvah kot honorarni zadružni zdravnik od septembra 1935 do 21. marca 1936. Iz zapisnika odborove seje Z.z.P. dne 15. decembra 1935 je razvidno, da se »g. dr. Kožuh se boji za eksistenco, zato odloži preselitev (namreč v Ponikve; pripomnil pisec).« [13]

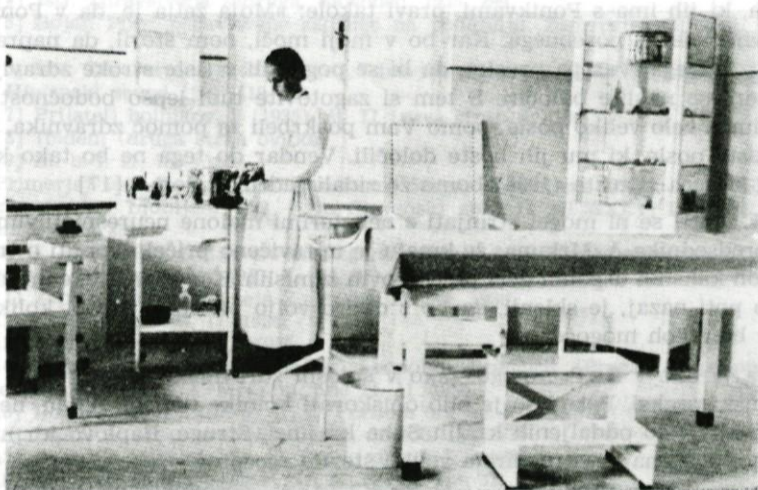
Poleg zdravniškega dela je v Ponikvah predaval tudi v gospodinjski šoli (v Zavodu sv. Terezike). Ordiniral je štirikrat v tednu, ob ponedeljkih, torkih, četrtek in sobotah od 14.00 do 19.00, in sicer za člane Z.z.P. in nečlane; slednji so morali ordinacijo plačati. Napisal je spis o Z.z.P. [3] in članek *Zdravstvena zadruga* [4].

Brž ko se je razvedelo, da dr. L. Kožuh nima namena, da bi se za stalno naselil v Ponikvah, so se takratni mladi brezposelni zdravniki začeli zanimati za zaposlitev v Z.z.P. Nekateri od njih se za takšno dejavnost le niso mogli odločiti, drugi pa še takrat niso imeli pogojev v splošni zdravniški praksi (pogoji za vpis v zdravniško zbornico, posebej pa še za usposobljenost dela v splošni zdravniški praksi, zdravniški staž in šest mesecev prakse v porodnišnici).

S posredništvom prim. dr. Franca *Derganca* in zobozdravnika dr. Poldeta *Brenčiča* (takrat asistent češke zobozdravske klinike v Pragi) je službo združnega zdravnika v Z.z.P. prevzel dne 22. marca 1936 dr. Eman *Pertl*, zdravnik sekundarij Splošne bolnišnice v M. Soboti [14]. Dogovor, ki sta ga podpisala dne 25. oziroma 27. II. 1936 dr. Eman *Pertl* in Z.z.P., je bil glede gnotne strani — v takratnih razmerah za brezposelne zdravnike — še kar ugoden (ni pa vseboval posebnih dogovorov med Z.z.P. in Zavodom sv. Terezike v Ponikvah) [15]. Dogovor je namreč govoril o naslednjih pogojih: dr. E. Pertl bo opravljal vse posle, ki jih opravljajo zdravniki v zdravstvenih zadrugah, prav tako pa tudi vsa dela, ki jih opravljajo zdravniki v zdravstvenih domovih po pravilnikih in navodilih Higieskega zavoda v Ljubljani. Dogovorjena mesečna plača je znašala 1800 din, pripadalo pa je združnemu zdravniku tudi brezplačno stanovanje, nadalje 50 odstotkov honorarja, ki so ga plačevali nečlani, in ustrezni zdravniški honorar za obiske bolnikov na njihovem domu, 10 odstotkov čistega dobička lekarniških storitev in polovica čistega dohodka od zobozdravstvenih storitev. Po dogovoru je bila dr. E. Pertlu v pomoč dodeljena zaščitna sestra. V posebni (10.) točki je bilo v dogovoru določeno, da vodi

vse denarne posle zadružni tajnik (blagajnik), tako »da je v tem oziru zdravniku olajšano občevanje s pacienti, ne da bi moral honorar izterjevati« [15].

Se pred prihodom dr. E. Pertla v Ponikve sta vodstvo Zavoda sv. Terezike v Ponikvah in Z.z.P. sklenila, da bo zadružni zdravnik brezplačno zdravil ubožne hiralce v Zavodu sv. Terezike, za protiuslugo pa bo zavod odstopil zadružnemu zdravniku tri sobe v visokem pritličju Zdravstvenega doma (last Zavoda sv. Terezike v Ponikvah) [12]. Za vse to je dr. E. Pertl izvedel šele mnogo pozneje, ko so ga postavili pred ta fait accompli, ki je sčasoma in še v zvezi z različnimi drugimi nepravilnostmi tako s strani zadruga kakor s strani Zavoda sv. Terezike prispeval do nesoglasij, končno pa do spora.

Ambulanta zdravstvene zadruga v Ponikvah

V marsičem je odločal Higienski zavod v Ljubljani (direktor je bil takrat dr. Ivo Pirc), brž ko je Z.z.P. sklenila z njim posebno pogodbo, po kateri je Z.z.P. prevzela vse delo zdravstvenega doma, s tem pa seveda tudi vse dohodka za to delo. Dohodki zadruga bi naj potemtakem bili naslednji: dotacija Higienskega zavoda Ljubljana okoli 2000 din, prispevki članov Z.z.P. okoli 1000 din, dohodka zadružne lekarne okoli 2000 din, skupaj mesečno okoli 5000 din [13].

Zaradi »boljše prespektive« je Z.z.P. vztrajala pri tem, da se dr. E. Pertl čimprej usposobi v zobozdravstvu, njegova žena, takrat brezposelna profesorica, pa za zobno asistentko. Obenem z zobozdravniškim kurzom je opravil dr. E. Pertl še lekarniški staž v Ljubljani, da je mogel voditi tudi zadružno lekarno Z.z.P.; lekarniško administracijo in taksiranje receptov je opravljala žena dr. E. Pertla.

Že kmalu po prihodu dr. E. Pertla v Ponikve je predsednik A. Mrkun razgrnil pred njim svoje velike načrte, ki jih ima s Ponikvami: mnogo si je obetal

od zobozdravstva, ki bo »dobro neslo«. Nadalje je načrtoval posvetovalnico za matere, zdravstvene postaje na terenu, nakup avtomobila, gradnjo cerkve »Gospe zdravja« (ki bi naj sčasoma postala romarska cerkev, čeprav je v Ponikvah podružnična cerkev sv. Florjana že od leta 1627), zidavo združnega doma (ki bi bil obenem restavracija, prenočišča za romarje, trgovina, dvorana za shode, predavanja, radio, tečaje itd.), izdelovalnico nekaterih zdravil, predvsem čajev idr.; nadalje je menil, da je treba okrevališče in zavetišče še to leto (1936) napolniti; kot »Zukunftsmusik« je označil ustanovitev (v bližnji prihodnosti) sreske bolnišnice, zavoda za alkoholike in epileptike v Ponikvah, sanjal je tudi o nekakšnem Zeileisovskem inštitutu, o raznih kopelih itd. [16].

V posebnem pismu, v katerem je A. Mrkun pisal dr. E. Pertlu o svojih načrtih, ki jih ima s Ponikvami, pravi takole: »Moja želja je, da v Ponikvah napravimo nekaj posebnega. Kar bo v moji moči, bom storil, da napravimo nekaj izrednega. Vas pa prosim, da bi se poglobili v tiste stroke zdravljenja, za katere se mislite odločiti. S tem si zagotovite tudi lepšo bodočnost. Ako boste imeli zelo veliko posla, bomo Vam poskrbeli za pomoč zdravnika, ki bo delal tiste posle, ki mu jih boste določili. Vendar do tega ne bo tako kmalu prišlo. Meseca avgusta (1936) bomo že zidali združni dom.« [17]

D. E. Pertl se ni mogel strinjati z nekaterimi malone neuresničljivimi idejami predsednika A. Mrkuna; že kmalu je upravičeno pričel dvomiti o trajnih ali sploh kakšnih uspehih dela po njegovih zamislih. Ker pa vsaj trenutno zanj ni bilo poti nazaj, je sklenil, da bo z dobro voljo poskušal delati, kolikor in dokler bo sploh mogoče.

Dela je bilo v Z.z.P. mnogo, tako v splošni zdravniški kakor tudi v zobozdravniški praksi. Potrebno je bilo obiskovati bolnike tudi na domu, nemalokdaj celo v zelo oddaljenih krajih Suhe krajine (Struge, Raplovo idr.). Tudi združna lekarna je ekspedirala veliko število receptov.

Ker je bilo finančno poslovanje v preveč laičnih rokah za silo priučenega tajnika (obenem blagajnika), so se že kmalu pojavljale hude poslovne težave. Zato pa združni zdravnik tudi ni redno prejemal svojih mesečnih dohodkov (plače), marveč le akontacijo, razdrobljene na več (delnih) zneskov, tako da je živel v večni negotovosti, ali bo mogel sproti poravnati razne plačilne obveznosti. Izplačila kilometrine, zobozdravstvenih in lekarniških storitev so se zavračevale v neskončnost in so bila dokončno opravljena šele po mnogih prošnjah in opominih združnega zdravnika ob njegovem odhodu iz Ponikve (dne 6. I. 1937).

Nesoglasje med Zavodom sv. Terezike in predsednikom Z.z.P. A. Mrkunom ter med združnim zdravnikom dr. E. Pertlom zaradi že omenjenega tajnega dogovora Z.z.P. z Zavodom sv. Terezike v Ponikvah je sčasoma privedlo med obema strankama do spora. Posledica tega spora je bila, da je Z.z.P. odgovarjala dr. E. Pertlu službo združnega zdravnika [18]. Vso zadevo sta v zadnji fazi obravnavali tudi zdravniška zbornica v Ljubljani [19] in zveza zdravstvenih združenj v Beogradu [20]. Izid dolgega in precej mučnega razpravljanja je bil ta, da je Z.z.P. preklicala odpust in pristala, da je dr. E. Pertl dal sam odpoved na mesto združnega zdravnika v Z.z.P. [21].

In tako je dr. E. Pertl, ki je v M. Soboti pustil sicer skromno, vendar solidno eksistenco in tvegal v takratnih hudih razmerah celo ostavko na državno službo, dne 31. XII. 1936 pustil službo zadrúžnega zdravnika v Z.z.P. in se dne 6. I. 1937 preselil v Ljubljano, kjer je v bolnišnici volontiral, dokler ni s 1. VII. istega leta dobil službo zdravnika sekundarija v Splošni bolnišnici v Mariboru.

VIRI

- [1] Velik pomen zdravstvenih zadrug. Mali vestnik, 1, (1935), 1—4.
- [2] Dr. X.: Velik pomen zdravstvenih zadrug. Slovenec, 25. X. 1936, 16.
- [3] Ludvik Kožuh: Zdravstvena zadruga v Ponikvah na Dolenjskem. Zdravje v Sloveniji, II. knjiga, 1935, 93—94.
- [4] Isti: Zdravstvena zadruga. Slovenec, 1935, 299.
- [5] Bojan Pirc: Zdravstvene zadruge na podeželju. Zadrúžni gospodar, Maribor 1935.
- [6] Isti: Zdravstveno zadrúžništvo. Zdravje v Sloveniji II (ed. Ivo Pirc), Ljubljana 1938, Higijenski zavod 1940, 119—22.
- [7] Prijatelj bolnikov, 2 (1935), št. II (prva stran ovitka)
- [8] Ibidem (druga stran ovitka).
- [9] Sl. b. 1. II, 160—161.
- Primerjaj tudi F. Saje: Belogardizem, druga, dopolnjena izdaja, 1952, Slovenski knjižni zavod v Ljubljani, 439 — in Slovenski zbornik MCMXLV, Državna založba Slovenije 1945, 281!
- [10] I. Pirc: Bibliografija slovenskega slovstva iz zdravilstva, zdravstva in socialnega skrbstva do konca leta 1940, I. del, 97—98.
- [11] Zapisnik odborove seje Z.z.P. dne 24. XI. 1936.
- [12] Ibidem, dne 23. II. 1936.
- [13] Ibidem, dne 15. XII. 1935.
- [14] Prepis pisma A. Mrkuna dr. Leopoldu Brenčiču (Praga) in prepis pisma dr. Leopolda Brenčiča A. Mrkunu, dne 14. II. 1936.
- [15] Dogovor med Z.z.P. in dr. E. Pertlom dne 25. oziroma 27. II. 1936.
- [16] Pismo A. Mrkuna dr. E. Pertlu dne 13. IV. 1936.
- [17] Pismo A. Mrkuna dr. E. Pertlu dne 2. VI. 1936.
- [18] Odpoved službe v Z.z.P. dr. E. Pertlu dne 31. VIII. 1936.
- [19] Dopis Zdravniške zbornice za Dravsko banovino, št. 1594, 4. XI. 1936 ravnateljstvu Zdravstvene zadruge v Ponikvah. Prepis tega dopisa je Zdrav. zborn. za Drav. banov. poslala dr. E. Pertlu dne 10. XI. 1936.
- [20] Savez zdravstvenih zadruga Beograd, dopisi št. 6960, dne 16. X., št. 8572, dne 18. XII. in št. 8895 dne 28. XII. 1936.
- [21] Sporočilo Z.z.P. dr. E. Pertlu, da je sprejela njegovo odpoved na službo zadrúžnega zdravnika dne 31. VIII. 1936.

IZ DEDOVE KNJIGE

Mihaela Jarc*

V teh vrsticah, ki sem jih zbrala iz dolgega dedovega pisanja, naj bo oživiljen spomin stare Višnje gore. Drugačni ljudje in drugačni časi se nam predstavljajo. (Ded Mihael Omahen st. je bil rojen 18. prosinca 1855. leta v Malem Gabru; Kobličev, umrl je 7. vinotoka 1942. leta v Višnji gori.)

V Višnjo goro!

13. marca leta 1878 se je pripeljal Anton Stepic, vulgo Puh, bogati trgovec iz Višnje gore na moj rojstni dom, v Mali Gaber, da bi me odpeljal v novo službo v njegovo trgovino. Takrat sem pustil svojo triletno službo pri c. kr. pošti pri sv. Roku pri Čožu in njegovem sosedu Kristanu.

Cudno je bilo učiti se triindvajset let star trgovstva, začetek je bil težak, a šlo je. Privadil sem se, da sem vodil s pomočjo Puhove hčerke Micke, njene tete Mete Turk (sestre Puhove umrle prve žene) in Puhovega služabnika Starcarja iz Višnje gore obsežno trgovino in glavno zalogo tobaka.

Ko sva se takrat pripeljala z očetom Puhom z vozom »vagrлом« v Višnjo goro, je bil ravno pust. Na vozu je poskakoval tudi moj, z usnjem obšit »kofere«, v katerega sem zložil doma svoje stvari (ta »kofere« imam še sedaj, v visoki starosti, ko to pišem: kupil sem ga pri Štangarjevih v Radohovi vasi, ko še nisem vedel, da bo njihova hči edinka kdaj moja žena; njena mati, doma s Pljuske, ga je podedovala po stricu F. S. Anžlovarju, kanoniku v Novem mestu; rojen 1799, umrl 1876).

Oče Puh, vdovec, lepo rejen mož in izredno močan, je imel znanje z Blaževo Maričko, vzel bi jo bil rad za ženo, ni pa tega storil, ker je preveč ljubil svoje otroke. Blaž je imel tedaj gostilno v Šalomonovi hiši v Starem trgu v Višnji gori, kjer je sedaj Jaklič. Ustavil je oče z vozom pri Šalomonu, za pustni večer. Ko sva vstopila v gostilno, je bilo tam polno ljudi, vsi dobre volje, pili so, kričali in plesali, da so »fлаše« na mizah poskakovale in da se je hiša tresla. Eden izmed mož in njegova žena sta z litri po mizah tolkla in zlivala vino pod mizo. Prosil sem Puha, da bi šla domov; šele opolnoči je naročil, da nama je hlapec Jeromov Janc pri Šalomonu konja napregel; mislil sem, da se bova domov odpeljala, a motil sem se. Oče je pogнал konja mimo domače hiše in ustavil pri Kamenčanu, zadnja hiša na levi proti Peščeniku. Tam je bil zopet tak bal, da je vse okrog letelo; najbolj si je prizadejala velika

* 61254 Višnja gora 124, Yu.

ženka v beli rdeče portasti »kiklji«, vsa razmršena in razbeljena; plesala je z vsakim, kdor je hotel plesati z njo. Meni je bilo obupati v tem babilonu, ker kaj takega do takrat še nisem doživel. Ob treh čez polnoč sva prišla domov, ko so Puhovi že vsi spali. Oče Puh ni šel spat, ker je bilo treba kramo naložiti na voz za semenj v Radohovi vasi in so se s komijem in hlapcem po zajtrku vsi trije odpeljali. Žal mi je bilo, da sem prišel v novo službo; dobra stara teta Meta me je tolažila. — Takrat je komi Taljan iz Žužemberka pustil službo pri Puhu in odprl samostojno trgovino doma, tako sem se moral na hitro privaditi na vse trgovstvo in na komplicirane račune za glavno zalogo tobaka. Podnajemniki trafikanti so se vozili z vozovi k nam po tobak, morali smo ga imeti vedno v zalogi vsaj za 3000 gld. Višnja gora je imela takrat šnofarjev in šnofaric, da so z nosom porabili 250 kg tobaka. V trgovinah smo prodajali posebne »šnofarske« pisane rute, da so si z njimi nesrečni šnofarji brisali svoje težave. Puhova trgovina je bila založena z mešanim blagom v velikem obsegu, trgovali pa smo tudi s poljskimi pridelki, z usnjem itd. Vozil sem se s Puhom po vseh sejmih z veliko zalogo blaga, bilo je vse zelo poceni in trpežno, v nikak primerjavi s sedanjim blagom. Trpel sem veliko doma, posebno pa po sejmih, ker sva imela pred »štantom«, pokritim z dvema rjuhama, največ kupcev midva; pri Puhu so vsi radi kupovali, bil je pošten, dober za reveže, še celo v Ljubljani je bil oče Puh splošno znana oseba. Ko se je proti večeru semenj končal, je navadno oče šel v gostilno, hlapec in jaz pa sva vlagala kramo v dva velika okovana težka zaboja, preostalo pa v velikih rjuhah nalagala na voz vrh desk in prekel, iz katerih je bil štant postavljen; dva zaboja sta bila težka po 400 kg, da ju je bilo mogoče le po lesu valiti na voz. Moj hrbet to še danes čuti. Oče Puh se je medtem pokrepčal, potem pa privoščil tudi nama s hlapcem dobro večerjo. Več smo imeli mi krame s seboj, kakor jo ima danes deset kramarjev, zato je tudi vse k nam pritiskalo. Nič koliko smo na sejmih tudi nakupili od domačinov. Oče je med potjo domov pel, če je bil še tako truden, večkrat pa smo na vozu tudi molili. Vkljub svoji veliki telesni moči — zavihtel si je stokilogramsko vrečo pšenice zlahka na ramo — je bil naš gospodar blaga duša. Kmalu sem se privadil tako poštenu hiši, kakor je bila Puhova. Dobival sem vsak mesec pošteno plačo 25 gld., imel sem dobro hrano in vedno sem konec leta prejel lepo obleko. Otroci so me radi imeli kakor brata, iz šole so le meni pisali in me prosili, da sem zanje posredoval pri očetu, ker mi ni nobene odrekel. Sinu Tonetu sem bil birmanški boter. Ko sva včasih »prifurala« z očetom Puhom v Ljubljano — imela sva večkrat na vozu brinovec, slivovko in druge reči, od katerih bi morala plačati mitnino — ni nihče pregledoval, kaj imava na vozovih, plačal je le od žita in konj, vsi so ga poznali. Veselje je bilo to zame, da sem imel tako spoštovanega gospodarja.

Anton Stepic-Puh je imel v Višnji gori štiri hiše: v prvi, kjer je sedaj, ko to pišem, v letu 1933, Anton Zavodnik, je bila glavna zaloga tobaka, krame, špicerije; druga trgovina je bila v hiši, katero je Puh kupil po bogatašu Bregarju — tam je sedaj Holmer (Bregarja sem dobro poznal, ker me je v moji rani mladosti tudi on prišel iskat k očetu za učenca v trgovino v Višnji gori — tam pa nisem hotel ostati, ker so me otroka komiji pretepali in sem ušel takoj

nazaj domov); v tretji hiši, kjer je sedaj Bernik, je bila prodaja usnja; četrta, kjer je sedaj železničar Seher, je bila nasproti sedanjega Zalarja.

Oče Puh je dal oba sinova in obe hčeri v šolo v Ljubljano; žal so mu trije pred dvajsetm letom starosti pomrli, le sin Tone Stepic ga je preživel za 10 let. Ta se je bogato oženil v Semiču pri Suštaršiču, dobil je pridno ženo, premoženje pa je šlo rakovo pot. Vse veliko Puhovo premoženje se je razblinilo kakor dim na strehi. Oče Puh in njegova druga bogata žena Martinkova z Vrha pri Stični, ki je imela dve veliki domačiji, na grobovih nimata spominka. Pri dobri volji mi je Puh včasih ponudil svojo hčerko Micko v zakon, bilo pa je drugače namenjeno. Oče Puh in njegova druga žena sta bila kasneje krstna botra moji hčerki Mariji — Minki v letu 1884. Tudi midva z ženo sva bila krstna in birmanska botra čez 300 otrokom, nikomur nisva odrekla, kdor je prišel prosit.

Oče Puh me je poklical, da sem mu napisal testament vpričo poštarja Gilija in Ivana Bartola. Umrl je leta 1892, šele 54 let star.

Mesto Višnja gora je bilo takrat zelo revno, gospodarji so bili večinoma zapiti, le ponos, da so »purgarji«, ta jih je držal. Kjer sedaj stoji šola, je bilo neko dolgo poslopje, rekli so temu Pekovec, ni pa bila tam pekarija za mojih dni, mogoče v prejšnjih časih. Vodja šole je bil tedaj Šilc. Nočni čuvaj je bil Nandetov Janez, bival je v hiši zraven Mesarjeve, uro je začel prepevati ob desetih vsako noč do štirih zjutraj, poleti do treh zjutraj z dolgočasno pe-mijo:

Ura je deset,
varte ognja ino luč,
sveta Ana,* svet' Florjan,
prid'ta na pomoč,
ura odbila je deset itd.

Županstvo mu je plačalo po pogodbi in tudi ljudje so mu dajali darove. Za njim je prevzel to službo Romar, dolg človek, krojač, še pred njegovo smrtjo pa je bila nočna služba odpravljena.

Bili so takrat čudni, zaostali ljudje. Ničkolikokrat si v spomin priklidem, kakšno volitev dedendolskega župana sem doživel v prvih letih, ko sem prišel v Višnjo goro. Ker tedanji župan ni vodil v redu in resno občinskih sej, so se odborniki pritožili okrajnemu glavarju Grillu. Ta je odgovoril: kakšni občanje, takega si župana izvolijo. Na ponovne pritožbe so bile vendar razpisane nove občinske volitve. Prišli smo občani in Višnjani, kateri so imeli volilno pravico po davkih v naši občini. Zbrali smo se v hiši, kjer je bil kasneje Kurent in še kasneje Mencal (Anton Novljan). Ob dnevu volitev je župan najel moža, ki je v sosednji hiši, kjer je sedaj Šrangar-Stepic, pobiral mitnino; bil je invalid z eno roko, preden je opravljal cestno službo, se je preživljal z »lajno«. »Lajno« je imel mož s seboj tudi pri volitvah. Tega je torej župan najel, da je v veži muzical, kar se je dalo, ter je ukazal nekemu dekletu, da je prevrnilo po veži čeber vode, sam pa je prignal v vežo dva prašiča in vpil: »Zdaj se pa vrši dedendolska volitev!« — Šli smo s svetovalci in odborniki

* Patrona višenjske starinske cerkve.

v mojo trgovino, napisal sem potek volitev, kakor povedano, razpisane so bile še ene volitve, katere je vodil glavar Grill. Za župana je bil takrat izvoljen Igrčič s Hriba, čez 3 leta 17. 12. 1888 sem sam prejel župansko čast in sem jo včasih prav težko nosil, pa zdržal do 5. 9. 1924, ko sem jo odložil. — Že imenovani okr. glavar Grill je obhajal desetletnico na glavarstvu v Litiji. Pripravil je veliko gostovanje v Oblakovi gostilni in povabil nanj vse župane in svetovalce okrajnega glavarstva; povabljeni smo bili tudi mi iz 24 županstev sodnega okraja Zatičina. Povabil sem vseh 24 županov na posvetovanje, kaj bi mu izročile naše občine v spomin. Pooblastili so me, naj kupim veliko ovalno srebrno taso, na kateri naj bo vgravirano 24 lovorovih listov, na vsakem listu pa ime vsake od 24 občin. Določeni dan smo se peljali v Litijo vsi župani in nekaj svetovalcev, mene so izvolili, da sem v nagovoru in čestitki izročil glavarju Grillu omenjeno darilo, ki ga je ganilo do solz.

»Fabrka«

Leta 1882, 26. oktobra, sem kupil od Luke Mlakarja višnjegorsko »fabrko«. To staro veliko poslopje je imelo takrat hišno številko 13 in je spadalo pod vlož. št. 154 kat. obč. Dedni dol. Takrat je bila streha še slamnata, prodajalna spodaj je imela majhna okna, lesena polkna, 2 stopnici v tleh, starinski obok, vse vlažno, nizko, zatoхло. Z leti sem pre naredil prav vse v prodajalni in hiši, dali smo nov les na hišo, prekrili streho s pločevino, dozidali smo nov »gank« in stebre, prej je bil nad vodo ob hiši le ozek lesen »gank«. Želel sem tako popraviti, da bi stavba imela dober trgovski videz. Kasneje smo v potresnem letu dozidali še posebno gostilniško sobo ob vrtu — 13. junija 1896 sem dokupil k hiši še mlin soseda Jožeta Škufca-Povžka, ki ga je priženil s Korletovo

Urško. Povže je zidal novo hišo nasproti železniške postaje, oženil se je kot 70-leten vdovec z Groznikovo Marijo iz Kosce (umrl je 1918. leta), ta pa se je kot vdova poročila z ekonomom Jerebom v Višnji gori. Hišo pri postaji je kupil moj nečak in komi Miha Omahen ml. Dokupil sem tudi zemljo okrog »fabrke« in okrog mlina ter naredil namesto starega poda in hleva oboje novo.

Hiša št. 13 je dobila ime »fabrka«, ker je bila pred več 100 kot leti tu tovarna za pletenine (nogavice, jopice itd.). Stari ljudje pripovedujejo, da je prišel v Višnjo goro ministerialni komisar Bartolotti, zelo bogat človek; ker je videl veliko revščino, je dal postaviti tovarno. Zraven mlina je dal postaviti veliko poslopje »mungo«; tam so pletenine »mungali« in čistili. Škufca je

Jože Škufca-Povžek

imel v tej stavbi pod za mlačev in shrambo za vozove, jaz pa sem »mungo« podrl in napravil na tem prostoru nov hlev, klet in pod za mlačev; pod smo pripeljali z Virja pri Zatičini. Pod eno izmed klad pri podu sem vložil za spomin par starih srebrnih tolarjev; tam so še danes, v letu 1939, ko to pišem, v shrambi. Zid ob vrtu, kjer sem kasneje uredil kegljišče (»babja jeza«), je segal pred hišo in konec hiše do potoka, le pred vežnimi vrati so bila v zidu velika vrata. K hiši je spadal z zidom ograjen vrt. Dokupil sem tudi majhne parcele »ledrarskih« barak, pripisane k mlinu. Mlin sem pokril z rdečo opeko. Pred prodajalno sem dal odkopati prostor za novo veliko klet in odpeljati odkopani gramoz po občinskih potih.

Tedanji župan Jakob Razpotnik (rojen 1823, umrl 1897) mi je nekoč povedal, da me pozna že enajstega lastnika »fabrke«. Ljudje so mi naredili vzdevek »Fabrčan«, za trgovino pa so tako povedali: »Na ‚fabrki‘ se dobi vse, samo tičjega mleka ne.«

Nad kletjo ob trgovini sem zgoraj na hribu Višnje gore kupil Rojščekovo hišo kovačnico in podom. To je prva hiša za cerkvijo, ko se pride v Višnjo goro. To hišo sem prenapredil in napravil iz kovačnice sobo in kuhinjo spodaj. Posadil sem smreke, ki še sedaj varujejo hišo. Prodal sem to hišo s podom

in polovico vrta nekemu upokojenemu župniku, ta vrvarju Fugcu, za tem jo je v letu 1938 kupil Jože Nadrah (Janezek), usnjar.

»Na fabriki« sem imel trgovino in gostilno do leta 1913, zraven tega pa sem imel vedno tudi kmetijo.

S prejšnjim lastnikom »fabrike« trgovcem Mlakarjem sva napravila v Ljubljani pri notarju Zupancu kupno pismo; dobil sem vse prave ceno, ker mi je prišel Mlakar sam ponuditi to kupčijo; bil je v jako težkem položaju, čez noč

Anton Stepic-Puh

mu je ušla žena s sosedom v Trst in dalje v Ameriko. Seveda se je mož sramoval pred ljudmi in si je hitro želel iz Višnje gore. Ker me je Mlakar prišel prositi, ko sem bil ravno na lovu blizu doma, so lovci mešetarili tako dolgo, da sem dobil vse za 3750 goldinarjev: blago v trgovini, vrt, nekaj hoste v Zabjeku in hišo z vsem, kar je bilo v njej, le svoj kovček in obleko je vzel lastnik. Imel sem takrat od svojih prejšnjih služb in zaslužkov prihranjenih 3000 goldinarjev; bil sem od rane mladosti zelo varčen pri malem in do sedaj, do svoje visoke starosti nisem bil nikdar pijan in nisem v vsem svojem življenju pokadil za eno pipo tobaka. Ob tej nagli, nepredvideni kupčiji pa sem si moral hočeš nočeš sposoditi 750 goldinarjev in se zavezati, da bom plačal čez pol leta. — — Na Lukežev večer leta 1882 sva šla z Mlakarjem po sklenjeni

kupčiji spat »na fabriki« v zgornje sobe. Ponoči so tatjé zlomili železno ograjo v oknu trgovine, ukradli hleb sira, kos najboljšega »štofa« in s krampom vlomili v predal v »pudlnu« in pobrali zadnji moj denar — 160 goldinarjev; to mi je med drugim posodil g. Terdina v Ljubljani. Kramp je pustil tat za »pudlnom«. Ves obupan sem tekel v copatah k orožniku; brez uspeha, ničesar nismo zvedeli. Šel sem v Ljubljano gospodu Terdini povedat da ne bom tu trgovine odprl, da bom prodal, četudi za izgubo. Kot izkušen mož me je potola-

Baron Beno Taufferer

lašil, posodil še 300 goldinarjev in naročil, naj le pridno vodim trgovino, da me pozna, da sem sposoben. Šel sem potolažen domov ter takoj napravil nova okna z železnimi polkni in pridno pričel s trgovino; pred obrokom sem vrnil g. Terdini. Bal sem se, toda v prvih letih nisem imel večjih tatvin, razen takrat, ko sem bil že oženjen in smo zvečer naložili kramo na voz, da bi zjutraj kar brž zapregli in šli na semenj v Radohovo vas. Štangarjevega starega Jozla, strica moje žene smo postavili za varuha, pa je zaspal; tat je prerezal rjuhe in vrv ter odnesel več kosov moškega blaga. Tudi tisti uzmovič je ostal neznan. — Trgoval sem na vsa moč in vozaril blago iz Ljublane z vozom, dokler še ni bilo železnice, dovažali pa so mi tudi drugi vozniki. Zraven trgovine sem vodil žganjarijo (privoljenje za patente v Dednem dolu sem dobil

18. 4. 1883), glavno zalogo tobaka in nekaj kmetije, kasneje gostilno. Promet je naraščal, vedno je bilo pri meni veliko ljudi iz okolice Višnje gore, Zatičine, Krke, Št. Vida, Radohove vasi, Št. Lovrenca in drugih krajev. Lotil sem se trgovine z vinom, vsako jesen sem šel v Istro in ga pokupil nič koliko okrog Kaldirja, Pazina in drugje. Kadar sem se pripeljal, je bilo tam veselje, da so prišli iz cele okolice gospodarji in me pogostili, kakor je sploh mogoče v tužni Istri; pozdravili so me kakor rešenika. Bili so mi zelo hvaležni in so mi to

Bogataš Bregar

večkrat dokazali s pošiljkami grozdja in olja od oljke, ki tam raste. Peter Cvitko iz Kaldirja me je naprosil, da sem prišel s svojo hčerjo h krstu njegovega sina in mu je po meni dal ime Miha. Vino je razprodajal večinoma sin mojega brata, tudi Miha, ki se je pri meni trgovstva učil.

Ko me je v letu 1888 takratna občina Dedni dol izvolila za župana, sem prihodnje leto 2. 3. 1889 postal tudi predsednik krajevnega šolskega sveta v Višnji gori; tudi to čast in težavo sem dolgo nosil — 34 let, dokler se ni zakon spremenil, da je bil predsednik krajevnega šolskega sveta župan občine, v kateri je bila šola. Obedve funkciji je prej opravljal baron Taufferer, nemčur, ampak blag mož. Kasneje sem bil še odbornik okrajnega cestnega odbora — celih 21 let, do leta 1927.

Je že v začetku mojega gospodarstva »na fabrki« mi je pisal finančni komisar v Novem mestu Pfeifer in mi ponudil glavno zalogo tobaka; prevzel sem jo in jo vodil 24 let. Zalagal sem okraj Zatičina, Trebnje, Žužemberk.

V svojem življenju sem imel veliko sreče in veliko nesreč. Največja nesreča v mojem življenju me je zadela leta 1906. Vozil sem se s kolesom z njive od setve pšenice domov »na fabrko«. Ko sem privozil za Primčevo hišo, je z meje visel na Malo cesto bezgov grm; kar mi pride nasproti konj samec z vozom,

KRONIKA OBČINE GROSUPLJE 1975-76

1. Podcljene Jur...

- Na slavnosti...
predsednik občine...
Jurčičeve plakete...
bračevanju, p...
Jurčičevo plakete...
1. Cvetko Budka...
2. Marta Dobrov...
3. Radovan Gob...
4. Jožica Jagoda...
5. Milena Rotar...
6. Edo Zgorič...
7. Matilda Zorc...
8. Slavko Zupan...
2. Omlinovan...

Kanonik F. S. Anžlovar

a zaradi grma ga prej nisem opazil. Da ne bi bušil v konja, sem skočil s kolesa in si zlomil nogo; obležal sem na cesti. Pripeljali so me domov, padel sem v nezavest in se prebudil, ko sem bil ves moker od vode, ko so me polivali. Poslali so po dr. Repiča; ko je izmeril nogo, je bila 12 cm krajša kot druga. Prihodnji dan je dr. Repič poklical dr. Šlajmerja, ki je povedal, da je nadvse kompliciran zlom kosti v kolku, ker se je odlomila ščipa v hrbtenici. Napravili so pri postelji škripec, nogo ovili s smolenimi povoji, čez pas privezali život na steno, za nogo naložili 15 kg železa, da je kosti vleklo zopet na pravo dolžino. Te nečloveške muke so trajale 15 dni, potem pa sem 9 mesecev hodil z berglami in imel hude bolečine še vse življenje do danes. Čudim se, da živim do tako visoke starosti s to hudo pokoro.

V letu 1913 je moj nečak Miha hotel začeti »na svoje«. Služil mi je 18 let, vzdrževal sem ga v šoli Marianum in kot trgovskega učenca, odplačal sem mu 24.000 kron, za katere je isti dan kupil od Povžka-Skufce hišo s travniki za 12.000 kron. To je hiša nasproti železniške postaje Višnja gora, tam je začel s trgovino in gostilno.

Prišel je čas vojne, jaz sam, ponesrečen, žena že bolehná, hči omožena od hiše. Komiji so bili komaj po kakšen mesec pri meni, že so dobili poziv k vo-

Jaz kot dvaindvajsetleten fant

jakom. Prisiljen sem bil »fabrko« prodati. Prodal sem jo leta 1913 novemu lastniku Skrabarju — hišo in mlin z zemljiščem za 50.000 kron. Medtem sem se lotil zidave nove hiše; sezidana je bila od marca do oktobra 1914 nasproti »fabrke« čez železniško progó; tja sva se z ženo preselila za starost 1. 10. 1914. leta. Zemljišče za novo hišo sem kupil že leta 1887, to je bila Jupčeva pristava z dvojnim kozolcem in podom na kleti.

Grozno je bilo živeti med vojno. Imeli smo mnogo tatvin in vse polno vojakov po gospodarskih poslopih, v slami in mrví, na podu so celo kurili. Onemogle konje so vlačili k Faturjevemu, kasneje Mesarjevemu kozolcu v Markljevčevi dolini, groza jih je bilo gledati, kako so poginjali. Vsak dan so bile rekvizicije za živila in mrvo; hrano so ljudje zakopavali in še drugače skrivali, bilo je veliko straje.

KRONIKA OBČINE GROSUPLJE 1975—76

Zbral in uredil Jože Marolt*

1. Podeljene Jurčičeve plakete

Na slavnostni seji Skupščine občine Grosuplje dne 29. oktobra 1975 je predsednik občinske izobraževalne skupnosti tov. Valentin Mendiževac izročil Jurčičeve plakete najboljšim posameznikom za posebne uspehe v vzgoji in izobraževanju, prosveti in kulturi ter telesni kulturi in vzgoji in občini.

Jurčičevo plaketo so prejeli:

1. Cvetko Budkovič, direktor glasbene šole Ljubljana-Vič-Rudnik
2. Marta Dobrovoljc, učiteljica, OŠ Grosuplje
3. Radovan Gobec, skladatelj in dirigent iz Ljubljane
4. Jožica Jagodic, učiteljica, OŠ Smarje-Sap
5. Milena Rotman, učiteljica, OŠ Stična
6. Edo Zgonc, ravnatelj, OŠ Videm-Dobropolje
7. Matilda Zorc, predm. učiteljica, OŠ Grosuplje
8. Slavko Zupančič, član izvršnega sveta SOB Grosuplje.

2. Odlikovani občani ob dnevu JLA

Ob dnevu JLA je predsednik občinske skupščine tov. Janez Lesjak 22. decembra priredil sprejem v družbenem domu Grosuplje. Poleg predstavnikov družbenopolitičnega življenja občine so se sprejema udeležili borci, delegacije domicilnih partizanskih enot, predstavniki vojne pošte Grosuplje, delegaciji partizanskih pohodnih čet in delavci oddelka za ljudsko obrambo.

Ob tej svečanosti je predsednik občinske skupščine podelil zaslužnim borcem in občanom vojaška in civilna odlikovanja, s katerimi jih je ob 30-letnici osvoboditve odlikoval predsednik SFR Jugoslavije tov. Tito.

Z redom LJUDSKE ARMADE z zlato zvezdo je bil odlikovan tov. Anton Petrič, Ljubljana, Glavarjeva.

Red dela z RDECO ZASTAVO pa so prejeli:

- Ignac Kastelic, Vel. Črnelo 3, p. Ivančna gorica
- Slavko Medved, Ivančna gorica 27
- Anton Puš, Radohova vas
- Anton Petrič, Lubljana, Glavarjeva.

3. Modernizacija občinskih cest v letu 1975

Po finančnem načrtu cestnega sklada, katerega je potrdila tudi skupščina občine, je bilo za modernizacijo cest predvidenih 1.507.912,16 din. Po sklepu

* 61290 Grosuplje, Yu, Jurčičeva 1/2, dipl. prav.

upravnega odbora so se uporabila sredstva za modernizacijo odsekov cest v tistih krajevnih skupnostih, ki so zagotovile lastne prispevke v višini 30 odstotkov od predračunske vrednosti del.

Sredstva za sofinanciranje so zagotovile naslednje krajevne skupnosti: Sp. Slivnica, Videm-Dobrepolje, Žalna, Mlačevo in Višnja gora. Uporabila so se takole:

- za polaganje asfaltbetona na cesti Sp. Slivnica—Grosuplje
- za asfaltiranje ceste skozi naselje Predstruge v dolžini 350 m
- za asfaltiranje ceste skozi naselje Velika Loka v dolžini 200 m in asfaltiranje ceste skozi zaselek NA ŠOLI v dolžini 17 m
- za asfaltbeton na cesti Mlačevo—Velika Loka v dolžini 4 km in
- za asfaltiranje ceste skozi naselje Kriška vas v dolžini 300 m.

4. Javna razsvetljava v Grosupljem

Delovne organizacije v naselju Grosuplje so skupaj s krajevno skupnostjo in Komunalnim skladom občine Grosuplje 28. 1. 1975 sprejele dogovor o medsebojnih razmerjih, pravicah in obveznostih ter sofinanciranju skupnih potreb na področju komunalne dejavnosti v naselju Grosuplje. S tem dogovorom so podpisniki zbrali okrog 800.000 din in jih namenili za razširitev javne razsvetljave v Grosupljem na Taborski cesti, Kolodvorski ulici in Partizanski cesti. Dela sta izvedla TOZD Javna razsvetljava Ljubljana in Komunalno podjetje Grosuplje. Sami občani pa so z lastnimi sredstvi uredili javno razsvetljava v Grosupljem v Rožni dolini.

5. Otvoritev nove livarne v Ivančni gorici

Izgradnja livarne v Ivančni gorici je največja investicijska naložba v občini v zadnjih nekaj letih. V kraju pa je to prvi večji industrijski objekt, ki že vpliva na razvoj drugih dejavnosti. Livarna deluje kot TOZD v sestavi delovne organizacije IMP Ljubljana. Svečana otvoritev je bila 30. 5. 1975 v prisotnosti številnih gostov, med katerimi sta bila tudi sekretar IK predsedstva CK ZKS Franc Šetinc in član IK predsedstva CK ZKS Miran Potrč. Livarno je simbolično odprl delavec Miha Kular. Potem ko je direktor TOZD Livarne Valentin Mendiževc orisal razvoj livarne, je govoril Miran Potrč in poudaril, da je ta delovni uspeh pomemben prispevek k hitrejšemu razvoju celotnega jugoslovanskega gospodarstva.

(Govor direktorja Valentina Mendiževca ob otvoritvi je objavljen v ZOG VII.)

6. Videm-Dobrepolje — teden oživljanja tradicij NOV

V Vidmu-Dobrepoljah so praznovali 30-letnico osvoboditve z vrsto prireditev in srečanj s skupnim imenom Teden oživljanja tradicij NOV. Pripravljalnemu odboru je skupaj s krajevnimi organizacijami ZZB, SZDL, svetom krajevne skupnosti, družbenopolitičnimi društvi in osnovno šolo Dobrepolje uspelo v kraj privabiti številne priznane kulturne skupine in športne ekipe. Množičen obisk prideditev izpričuje, da je zamisel požrtvovalnih organizatorjev uspela.

Zaključna proslava je bila 25. 5. 1975 ob 10. uri na prostem v Vidmu-Dobropoljah.

Na proslavi je govoril Bogdan Osolnik.

(Govor Bogdana Osolnika na zaključni proslavi je objavljen v ZOG VII.)

7. Osrednja občinska proslava 30-letnice osvoboditve

Dne 8. junija 1975 je bila na Krki osrednja občinska proslava 30-letnice osvoboditve. Na prireditvenem prostoru so se začeli zbirati občani že v zgodnjih jutranjih urah. Prihajali so organizirano, posamično, s posebnimi avtobusi, svojimi vozili in tudi peš, zlasti iz Grosupljega.

Proslave so se udeležili tudi številni borci II. grupe odredov in domicilnih enot. Zbranim je govoril Peter Štante-Skala.

Organizacija prireditve je bila zelo dobra, kar je zasluga prireditvenega odbora.

Bogat kulturni program so izvedli združeni pevski zbori občine Grosuplje, v povorki ob prihodu na prireditveni prostor pa je sodelovala godba na pihala LM iz Ljubljane. V povorki so sodelovale vse večje delovne organizacije, društva in družbenopolitične organizacije iz občine. Ob tej priložnosti je zapriseгла tudi mladinska pohodna četa, ki nosi ime po narodnem heroju »Jože Kovačič«. Hkrati je bil pred zgradbo tovarne konfekcije odkrit doprsni kip narodnega heroja Žana Horvata.

(Govor Petra Štanteta-Skale je objavljen v VII. ZOG.)

8. Občani krajevne skupnosti Videm-Dobropolje in krajevne skupnosti Ponikve so se ponovno odločili za samoprispevek

Dne 17. 5. 1970 so se občani obeh krajevnih skupnosti prvič odločili, da s samoprispevkom sofinancirajo izgradnjo regionalnega vodovoda Rob—Dobropolje—Kompolje—Struge (ZOG — III.). Samoprispevek so plačevali od 1. 7. 1970 do 30. 6. 1975. Uspeh ni izostal, saj je bil v letu 1975 dograjen glavni vod v dolžini 20 km od zajetja do Kompolj. V letu 1976 pa je treba zgraditi še približno 7 km vodovodnih odcepov do vasi. Gradbeni odbor je kot investitor vložil mnogo truda in pridobil za investicijo znatna finančna sredstva republiškega vodnega sklada in Ljubljanske banke (Naša skupnost, št. 3/75 — »najprej sredstva, potem gradnja vodovodnih odcepov v Dobropoljah«).

Zaradi velikih skupnih potreb sta obe krajevni skupnosti občanom ob izteku samoprispevka razgrnili svoje programe za sofinanciranje gradnje osemletke na Vidmu in za modernizacijo cest.

Občani so se na referendumu 31. 8. 1975 odločili »ZA« uvedbo samoprispevka za dobo petih let od 1. septembra 1975 do 31. avgusta 1980. Samoprispevek se plačuje v denarju in je prvih 30 mesecev namenjen za sofinanciranje modernizacije cest, nadaljnjih 30 mesecev pa za gradnjo osemletke. Zavezanci plačujejo samoprispevek takole: 2 odstotka od čistega osebnega dohodka iz delovnega razmerja, 1 odstotek plačujejo osebni, invalidski in družinski upokojenci, 2 odstotka zavezanci od obrti in 5 odstotkov kmetijski proizvajalci od katastrskega dohodka. Sklepa o uvedbi krajevnega samoprispevka sta objavljena v Ur. listu SRS, št. 24/75.

Zanimivo je, da sta krajevni skupnosti objavili svoje programe v Dobrepoljskih novicah, ki so ob tej priliki izšle in so prvi krajevni časopis v občini Grosuplje. Izdajatelj Dobrepoljskih novic je krajevna konferenca SZDL Dobrepolje.

9. Praznovanje občinskega praznika

Osrednja proslava v počastitev občinskega praznika je bila 29. 10. 1975 v TOZD Sinoles Šentvid pri Stični v Ivančni gorici; tam je bila slavnostna seja vseh zborov občinske skupščine in družbenopolitičnih organizacij občine. Po poldrugem desetletju je bila prvič slavnostna seja skupščine občine zunaj Grosupljega in je zato nekaj prelom s tradicijo praznovanja občinskega praznika. Slavnostni govor je imel predsednik občinske skupščine tov. Janez Lesjak. Na seji so bile izročene Jurčičeve plakete. Za zaključek pa je bil zelo uspešno izveden kulturni program.

V praznovanje so se vključili vsi večji kraji v občini s svečanimi akademijami in drugimi prireditvami.

10. Otvoritev novih proizvodnih prostorov TOZD Sinoles v Ivančni gorici

Lesnina Ljubljana — TOZD Sinoles Šentvid pri Stični je v Ivančni gorici zgradila nove sodobne proizvodne prostore poleg žage, ki je delovala na tej lokaciji že prej. Slovesna otvoritev je bila takoj po končani slavnostni seji skupščine občine. Pregled razvoja podjetja je dal direktor TOZD tov. Rudi Povše. Za njim je spregovoril o pomenu in vlogi proizvodnih TOZD glavni direktor Lesnine tov. Marijan Planinc. Zatem je najstarejši delavec Viktor Bavdež vključil proizvodne naprave in s tem formalno odprl objekt.

Sinolesova proizvodna hala se zelo lepo vključuje v okolico in je velika pridobitev za Ivančno gorico. Posebno pohvalno je, da je bila okolica objekta urejena že ob otvoritvi.

11. Otvoritev novih proizvodnih prostorov TOZD Splošno mizarstvo Grosuplje

V okviru praznovanj občinskega praznika so bili dne 25. oktobra 1975 slovesno odprti novi proizvodni objekti Lesnine Ljubljana — TOZD Splošno mizarstvo Grosuplje.

Ob tej priliki je TOZD Splošno mizarstvo Grosuplje sprejelo pokroviteljstvo mladinske pohodne čete Dolfe Jakhel, ki je v sprevedu prikorakala na prireditveni prostor v novo proizvodno halo. Po nagovoru predsednika občine, skega odbora ZZB Grosuplje tov. Slavka Medveda so mladinci pred mentorjem polkovnikom Tonetom Ljubičem podali slovesno zaobljubo in prejeli prapor.

Slovesnosti ob otvoritvi so se udeležili številni gostje in poslovni partnerji; zgodovino podjetja in pomen investicije za nadaljnji razvoj jim je orisal direktor Franc Trontelj. Zatem je zbranim spregovoril glavni direktor Lesnine Ljubljana tov. Marijan Planinc, ki je poudaril pomen proizvodnih TOZD v sestavi Lesnine in prizadevanja za izvoz. Sledil je kulturni program in ogled novozgrajenih prostorov.

12. Ureditev prodajaln trgovskega podjetja Tabor v Grosupljem

V številki VI. — ZOG smo poročali o otvoritvi novega centralnega skladišča Trgovskega podjetja Tabor v Grosupljem. Z zgraditvijo centralnega skladišča je bila omogočena ureditev prve specializirane prodajalne DROGERIJE v Grosupljem, razširitev prodajalne MODE in ureditev salona pohištva ter prodajalne OPREME z gradbenim materialom v prostorih starega skladišča. S temi dobro zamišljenimi in izpeljanimi preureditvami je podjetje omogočilo občanom, da lahko doma kupujejo vrsto industrijskih izdelkov, ki so jih lahko doslej le v Ljubljani.

Podjetje je v letu 1976 na novo opremilo v Grosupljem tudi samopostrežno trgovino in prodajalno z glasbilo in gospodinjsko opremo. Zaradi neugodnih razmer — pokrivanja obratnih sredstev in zamrznjenih marž — pa se je predvidena novogradnja MARKETA v Ivančni gorici časovno nekoliko odmaknila. Tabor Grosuplje in KZ Stična imata sklenjen sporazum o začetku gradnje v letu 1976, obstajajo pa tudi že vsi načrti in lokacija.

13. Tovarna Black & Decker v Grosupljem

V V. številki ZOG smo poročali da je začel aprila 1972 v prosvetni dvorani v Višnji gori poskusno obratovati nov obrat z 12 zaposlenimi delavci. Ta se je pozneje preselil v Grosuplje v staro skladišče trgovskega podjetja TABOR. Nova tovarna podjetja za proizvodnjo in montažo električnega ročnega orodja, priključkov in pribora, Black & Decker Jugoslavija, Grosuplje, je bila zgrajena in vseljena v mesecu januarju 1975. leta. Tovarna je v Brvacah pri Grosupljem in predstavlja prvi industrijski objekt, ki je bil v občini zgrajen z 49 odstotki tujega kapitala (BDMC, Towson Maryland USA). Preostalih 51 odstotkov je v investicijo vložilo poslovno združenje Tehno-impex iz Ljubljane. Izgradnja tovarne je pomembna za občane Grosupeljske kotline, saj se iz nje dnevno vozi na delo v Ljubljano preko 1000 delavcev.

Novo proizvodne prostore tovarne so si 24. oktobra 1975 ogledali delegati skupščine občine Grosuplje. Delavci delovne organizacije načrtujejo, da bodo že v kratkem dogradili k obstoječim objektom prostore za servis in trgovino v izmeri 141 m². Sedanji prostori obsegajo 2600 m² in v njih dela 69 delavcev.

14. Samoprispevek v krajevni skupnosti Dob

Dne 14. decembra 1975 so se občani krajevne skupnosti Dob odločili za uvedbo krajevnega samoprispevka za sofinanciranje modernizacije občinskih cest I. reda in krajevne poti ter odseka republiške ceste št. 365. Krajevni samoprispevek je bil uveden za čas od 1. januarja 1976 do 31. decembra 1980. Zavezanci iz delovnega razmerja plačujejo samoprispevek po stopnji 2 odstotka od čistega osebnega dohodka, obrtniki po stopnji 3 odstotkov in kmetijski proizvajalci po stopnji 5 odstotkov od katastrskega dohodka. Posebna kategorija zavezancev so lastniki motornih vozil (osebni in tovorni vozil ter traktorjev), ki za navedena vozila plačujejo samoprispevek v znesku 500 dinarjev pred registracijo pri blagajni krajevne skupnosti. Sklep o uvedbi krajevnega samoprispevka in poročilo o izidu referenduma sta bila objavljena v Uradnem listu SRS, št. 28/75.

15. Oddelek Milice v Dobrepoljah

Po nekajletni prekinitvi je s 1. 9. 1975 ponovno pričel delati oddelek milice Videm-Dobrepolje. Oddelek deluje v sestavu postaje milice Grosuplje. Občani krajevne skupnosti Dobrepolje so že ob ukinitvi oddelka navajali, da je odločitev pristojnih organov pre nagljena. Izkazalo se je, da je bila takratna trditev točna.

16. Nova stanovanja v Ponikvah

V mesecu oktobru 1975 je bil v Ponikvah zgrajen nov 10-stanovanjski blok. Dve stanovanji je financiral DVZ Ponikve, osem pa samoupravna enota za družbeno pomoč v stanovanjskem gospodarstvu (solidarnostni sklad) pri stanovanjski skupnosti Grosuplje. Po natečaju so solidarnostna stanovanja dobili delavci DVZ Ponikve.

Stanovanjski objekt, ki je prilagojen potrebam invalidov, je zgradilo SGP Grosuplje. Za osem solidarnostnih stanovanj v skupni površini 268 m² je stanovanjska skupnost plačala 1.790.000 dinarjev. Gradbeni stroški so tako za kvadratni meter površine znašali 6680 dinarjev.

Samoupravna stanovanjska skupnost načrtuje nova stanovanja tudi v Šentvidu pri Stični, Grosupljem, Ivančni gorici in Dobrepoljah. Iz natečajev samoupravne enote za družbeno pomoč v stanovanjskem gospodarstvu je razvidno, da število prosilcev za tovrstna stanovanja ne upada. Stanovanjske razmere določenih kategorij občanov, zlasti mladih družin, so tudi v naši občini potrebne posebne družbene skrbi.

Poleg tega je resnica, da se lahko pridobi na podeželje, zlasti za delo v vzgoji in izobraževanju ter zdravstvu, strokovni kader samo, če se mu preskrbi stanovanje.

17. Ljubljanska banka načrtuje izpostavo v Ivančni gorici in v Dobrepoljah

Vse večje delovne organizacije v občini so se odločile za izplačevanje osebnih dohodkov delavcem preko hranilnih knjižic. Zato se je po svoji poslovni politiki tudi Ljubljanska banka odločila zgraditi lastne poslovne prostore v Ivančni gorici in Dobrepoljah. V ta namen je že izdelana potrebna dokumentacija. Upajmo, da se bo že v letošnjem letu pričela gradnja v obeh krajih in se v Ivančni gorici tudi dokončala.

18. Obisk strokovnjakov FAO

V času od 23. do 25. 10. 1975 je Slovenijo obiskala študijska skupina strokovnjakov FAO — Organizacije za prehrano in kmetijstvo pri Združenih narodih. Skupina se je želela seznaniti v Sloveniji z izkušnjami pri razvijanju družbenih in ekonomskih odnosov v kmetijstvu oziroma na podeželju. Program je predvideval obisk občin: Mozirje, Gornja Radgona, Grosuplje, Trebnje in Skofja Loka.

Občino Grosuplje sta 23. in 24. 10. 1975 obiskala dva strokovnjaka FAO, in sicer dr. T. Motooka, Chief, Land Tenere and Production Structure Service ter dr. H. Meliezek, Agrarian Reform Officer.

Prvi dan obiska so predstavniki skupščine, izvršnega sveta, OK SZDL in KZ Stična seznanili gosta z gospodarskim položajem občine in z vlogo kme-

tijstva. Pogovarjali so se o vključevanju kmetov v naš samoupravni sistem. Gosta so naši predstavniki seznanili s kooperacijskim odnosom med kmetom in kmetijsko organizacijo in s pospeševanjem kmetijstva.

Drugi dan sta si ogledala osnovno šolo Louis Adamič Grosuplje, nato pa farmo bekonov v Stični in se udeležila občnega zbora Kmetijske zadruge Stična. Sledil je obisk hribovske kmetije na Obolnem pri Brčonu in dolinske kmetije v Vrhpolju pri Trontlju. Med obiski v kmetijskih delovnih organizacijah in pri kmetih je bilo podrobno obravnavano vprašanje kooperacijskih odnosov, gosta pa sta lahko videla, kakšno je samoupravljanje v praksi.

(Povzetek je po Naši skupnosti, letnik I., št. 3/75.)

19. Nov zdravstveni objekt v Dobropoljah

V Dobropoljah je dokončno zgrajena in opremljena zdravstvena postaja. Svečana otvoritev je bila 19. decembra 1975. Otvoritve so se udeležili predstavniki zdravstvenega doma, krajevne skupnosti, občinske skupščine, družbenopolitičnih organizacij, drugih zdravstvenih zavodov, Splošnega gradbenega podjetja Grosuplje in občani krajevne skupnosti. Objekt je odprl in prevzel ključje tov. Tomaž Lendero, predsednik krajevne skupnosti. Slavnostni govor pa je imel dr. Ivan Cibic, direktor zdravstvenega doma Ljubljana. O poteku gradnje in pomembnosti zdravstvenega objekta so govorili še drugi predstavniki, med njimi tudi tov. Janez Lesjak, predsednik občinske skupščine.

Zdravstveni objekt ima splošno ordinacijo, zobno ordinacijo, ordinacijo za varstvo žena in otrok, prostor za patronažno in babiško službo in ustrezne čakalnice, sobe za drugo medicinsko osebje ter sanitarije. Skupna koristna površina objekta je 299,60 m², gradbeni stroški bodo predvidoma 3.000.000 didarjev.

Gradnjo zdravstvenega objekta so financirali Regionalna zdravstvena skupnost Ljubljana, Krajevna skupnost Dobropolje in Skupščina občine Grosuplje.

Tako je po dolgih letih pričakovanj ustvarjena osnova za kvalitetnejše zdravstveno varstvo občanov v dobrepoljski dolini.

(Prispevek je povzet po članku v Naši skupnosti — letnik I., št. 4/75).

20. Naša skupnost — glasilo SZDL občine Grosuplje

V občini že dolgo obstaja potreba po boljšem in celovitejšem obveščanju. O tem so razpravljali že odborniki občinske skupščine, z uvedbo delegatskega sistema pa se je nujnost informiranja še povečala. Zato se je občinska konferenca SZDL odločila, da začne izdajati lokalno glasilo Naša skupnost. V pravilniku o izdajanju glasila z dne 26. 8. 1975 je določeno, da je Naša skupnost informativno glasilo delovnih organizacij, samoupravnih interesnih skupnosti, krajevnih skupnosti, družbenopolitičnih organizacij in Skupščine občine Grosuplje. Glasilo naj bi izhajalo mesečno. Za izdajanje in urejanje skrbita organa: uredniški odbor in izdajateljski svet. Člani uredniškega odbora so: Jože Nered — glavni urednik, Julijana Eršte — odgovorna urednica, Janez Lesjak, Janez Koščak, Jože Marolt, Edo Gale in Vinko Blatnik. Izdajateljski svet je sestavljen iz 20 delegatov in 4-članske delegacije uredniškega odbora.

Prva številka glasila je izšla 30. septembra 1975.

Tiska se v Knjigovodskem biroju Grosuplje — DE biro tisk v nakladi cca 1200 izvodov; v sodelovanju s samoupravnimi interesnimi skupnostmi naj bi se naklada povečala na 1500 do 2000 izvodov.

Bralci so glasilo sprejeli zelo ugodno, posebno jim je všeč zaradi preglednih, kratkih in jedrnatih informacij, ki delegatom omogočajo, da so v kratkem času seznanjeni o vseh pomembnih vprašanjih.

21. V Grosupljem je bilo VI. prvenstvo Jugoslavije s standardnim zračnim orožjem

V dneh od 31. 1. do 1. 2. 1976 je bilo v Grosupljem v Osnovni šoli Louis Adamič 6. prvenstvo Jugoslavije v streljanju s standardnim zračnim orožjem. Prireditve so zelo uspešno organizirali grosupeljski športni delavci in zato prejeli priznanja jugoslovanske športne javnosti. Prireditveni odbor je svojo nalogo opravil brez napake, predvsem se je odlikoval tov. Alojz Gabršček. Prireditelj prvenstva je bila Strelska zveza Slovenije, organizator pa Občinska strelska zveza Grosuplje. V času prvenstva sta izšla dva posebna biltena. V prvem je obsežno opisan razvoj strelstva v občini Grosuplje, kjer deluje šest strelskih družin, in sicer: v Grosupljem »29. oktober«, v Ivančni gorici »Sonja Vesek«, v Šentvidu pri Stični »Jože Kovačič« in v Šmarju-Sap »Stojan Šuligoj«.

V drugem biltenu so objavljeni doseženi športni rezultati.

22. Prvi potujoči vrtec v občini

Skupnosti otroškega varstva Grosuplje je s sodelovanjem krajevne skupnosti Žalna, podružnične osnovne šole Žalna in vzgojno-varstvenega zavoda Grosuplje uspelo organizirati prvi potujoči vrtec.

Krajevna skupnost Žalna je sklicala sestanek s starši, ki se zanimajo za organizacijo družbenega varstva in vzgojo otrok. Dogovorjeno je bilo, da bo vrtec vsak torek in četrtek popoldne, s pričetkom 5. februarja 1976 ob 13.30 uri.

Skrb v zvezi s prostorom je prevzela KS Žalna, strokovni kader je zagotovil VVZ Grosuplje, sredstva za potrebna igrala in kader pa skupnost otroškega varstva Grosuplje.

Otrok (v starosti od 3 do 6 let) je prijavljenih za dve skupini. V četrtek 5. februarja je bilo v prvi skupini navzočih 22 otrok. Z oddaljenih vasi so otroke pripeljali starši, večino pa je prevzela v varstvo vzgojiteljica na avtobusnih postajah od Velikega Mačevega do Žalne.

Nova oblika vzgoje in varstva otrok je zanimiv primer za starše, in za skupnost otroškega varstva. Upajmo, da bo kmalu tudi vse več vaških otrok deležnih predšolske vzgoje in varstva.

(Članek je povzet po prispevku v Naši skupnosti, letnik II., št. 2/76.)

23. Praznovanje v obratu Zmaj Šentvid pri Stični

V Iskri, TOZD Zmaj Ljubljana — obrat Šentvid pri Stični so dne 18. 2. 1976 s slavnostno sejo delavskega sveta počastili 20-letnico obstoja obrata Zmaj Šentvid pri Stični. Na seji so bili tudi delavci, ki so v obratu neprekinjeno vseh 20 let in teh je 7. Prav tako so se seje udeležili predstavniki samoupravnih organov, družbenopolitičnih organizacij in vodilni delavci TOZD Zmaj Ljubljana ter predstavniki občinske skupščine, njenega IS in krajevne skupnosti

Sentvid pri Stični. Gostje so si pred sejo ogledali proizvodnjo v obratu. V obratu je zaposlenih 112 delavcev.

(Članek je povzet po prispevku v Naši skupnosti, letnik II., št. 2/76.)

24. Najboljši v Sloveniji

V številki 3/76 Naše skupnosti je Bojan Ravbar, dipl. vet. objavil prispevek o tekmovanju mladih zadrušnikov, ki ga v celoti povzemamo:

»V Murski Soboti so se 20. marca pomerili mladi zadrušniki iz vse Slovenije na temo: KAJ VEŠ O KMETIJSTVU. 3-članska ekipa aktiva mladih zadrušnikov KZ Stična v sestavu: Franci Brčon z Obolnega, Jana Erjavec iz Velikih Kmpolj in Jože Golf iz Čagošč je na tem tekmovanju zasluženno osvojila prvo mesto. Ekipa je pokazala izredno znanje s področja poljedelstva, živinoreje, kmetijske mehanizacije, zadrušništva, hranilno-kreditnih služb, organizacije zveze socialistične mladine in družbenopolitične ureditve.

Doseženo prvo mesto je aktiv mladih zadrušnikov KZ Stična spodbudilo, da se je še z večjo zavzetostjo in odgovornostjo lotil novih nalog. V svoj akcijski program je vključil zlasti pridobivanje novih članov, strokovno in politično izobraževanje članov in drugih aktivnosti.«

25. Šesti kulturni teden v Šentvidu pri Stični

V času od 28. 6. do 6. 7. 1975 je bil v Šentvidu pri Stični že šesti kulturni teden. Pokrovitelj tedna je bil tov. Edvard Kardelj.

V okviru prireditev je bila otvoritev prenovljenega kulturnega doma in doma upokojencev v Šentvidu pri Stični. Na zaključni prireditvi je udeležba presegla pričakovanja. Tokrat vreme prirediteljem ni bilo naklonjeno, zaradi močnega naliva je bila prireditev prekinjena.

26. Umril je naš častni občan Tone Kralj

V 76. letu starosti je 9. septembra 1975 umrl veliki slovenski umetnik Tone Kralj. Ob 75-letnici umetniškega življenja in 50-letnici umetniškega ustvarjanja mu je Skupščina občine Grosuplje podelila naslov ČASTNEGA OBCANA.

Podeljena priznanja OF

Občinska konferenca SZDL Grosuplje je na svoji seji 23. 4. 1976 podelila pet Priznanj OF.

Priznanja OF so prejeli naslednji občani:

1. Albina Lesjak, učiteljica, Stična
2. Marjan Rupnik, upokojenec, Zagradec
3. Mile Smolinsky, upokojenec, Grosuplje
4. Stane Zrimšek, upokojenec, Krka
5. Slavko Zupančič, član IS SOB Grosuplje, Grosuplje.

Odkritje spomenika v počastitev praznika OF

Občinski odbor ZZB NOV Slovenije Grosuplje je organiziral s sekcijo za vzdrževanje prog Novo mesto dne 27. aprila 1976 svečano odkritje spomenika pri vasi Pece — Šentvid pri Stični ob železniški progi Ljubljana—Novo mesto.

Spomenik je postavljen v spomin prehoda kurirjev TV in partizanskih enot NOV Slovenije na kraju kjer so v letih 1941 do 1945 partizanski kurirji prečkali železniško progo.

Dokazi naše preteklosti:

Posnetek kaže Ivančno gorico sredi dvajsetih let (foto Jože Erjavec)

Občinski odbor NKB-NOV Slovenije Grosuplje je organiziral zbirko za
 vzdrževanje Novo mesto dne 12. junija 1976 vsedne občinske spomenike
 pri vasi Pehče - Središče pri Središču ob zbiranju projekt I. jubileja - 100-letnica
 spomenika je postavljena v spomin prvega karjaša IV. in partizanskega enote
 NOV Slovenije na Krnjačevsko v letih 1941 do 1945 partizanski karjaši prvo
 kraljevo spomenik. Si spomenik postavil skrbno kmetovstvo, kar naj bi
 občinski spomenika v počastitev partizanskega OZB strde v spomeniku 1976
 1. Štavske Zgornje, član IS SOB Grosuplje, Grosuplje, (veteran iz karjaši)
 2. Mite Smolnik, upokojenec, Grosuplje
 3. Stane Zrimšek, upokojenec, Krka
 4. Stane Zrimšek, upokojenec, Grosuplje
 5. Martin Rupnik, upokojenec, Zgornje
 6. I. Albin, I. učitelj, Sturna
 Priznanja OF so prejeli naslednji občani:
 Priznanja OF
 Općinska konferenca SZDL Grosuplje je na svoji seji 22. 4. 1978 podelila
 Podeljena priznanja OF
 njen član je skupščina občine Grosuplje podelila naslov ČASTNEGA OČLANA.
 Krjaši. Ob 75-letnici rimljanskega življenja in 50-letnici rimljanskega ustave-
 V 76. letu stari je 8. septembra 1975 umrl veliki slovenski umetnik Tone
 38. Umrl je nas častni občan Tone Krjaši
 organizacijo organizacijo organizacijo organizacijo organizacijo organizacijo
 mehanizacijo mehanizacijo mehanizacijo mehanizacijo mehanizacijo mehanizacijo
 Gledališča gledališča gledališča gledališča gledališča gledališča
 doma upokojenecav športnik pri Središču. Naslednji prireditev je obdelan
 v-školsko prireditev je bila evropska prvenstva, športnega doma in
 leden

NAŠI KRAJI IN LJUDJE

France Adamič*

BIBLIOGRAFIJA OBČINE GROSUPLJE

Naša občina je do nedavna živeła v senci gospodarsko razvitega ljubljanskega okraja, sama pa je v tem prostoru zaostajala; zato so bili tudi dogodki tesno povezani z življenjem v glavnem mestu. Z razvojem občine v zadnjih letih ter z razvojem občinskega središča se bolj in bolj razvijajo mnoge družbene dejavnosti, občinsko gospodarstvo, kultura in prosveta s potrebnimi ustanovami in samoupravnimi skupnostmi. Zaradi tega čutimo na vsakem koraku napredek in vseporno novih načrtov. Gradijo se nove šole in prosvetni domovi, vodovodi in asfaltirane ceste. V kratkem bo dobila občina muzej, galerijo. Tudi tiskana beseda je dobila svoje mesto. Razen Zbornika občine Grosuplje izhaja v občini glasilo OK SZDL občine Grosuplje NAŠA SKUPNOST. Prva številka je izšla v septembru 1975, do konca leta še tri številke, letos pa izhaja redno mesečno na 12 do 22 straneh. Glasilo ureja 7-članski uredniški odbor, njegov družbeni organ je izdajateljski svet, ki ima 25 članov. Glavni urednik je Jože Nered, odgovorni pa Julijana Eršte. Mesečnik izhaja za zdaj v obliki biltena, ki je združil dosedanja glasila OK SZDL in Občinskega sindikalnega sveta. Namenjen je občanom, predvsem pa delegatom in članom samoupravnih organov v združenem delu. Glasilo objavlja v prvi vrsti sklepe OS in IS ter KS, sklepe samoupravnih interesnih skupnosti in družbenopolitičnih organizacij, nadalje razpise in druga obvestila za občane. NAŠA SKUPNOST bo najzanesljivejši in vsestransko verificiran dokument o razvoju občine in občinskih ustanov.

Ob tej priložnosti bomo začeli objavljati seznam ali popis vseh publikacij ki izhajajo ali so kadarkoli izšle na ozemlju naše občine, ali pa so jih drugod napisali o naših občanih ali naši občini domači in tuji pisci, ne glede na družbeno, politično ali strokovno usmerjenost in gospodarsko pomembnost, po vrsti, kot jih zasledimo:

1. *Stiški rokopis* je eden izmed najstarejših kulturnozgodovinskih dokumentov o razvoju slovenskega jezika. Predstavlja priročnik neznanega češkega cistercijanca v stiškem samostanu, ki je okoli leta 1428 v staročeškem prapopisu zapisal slovensko molitev pred pridigo in molitev Češčena bodi kraljica ter pristavil nekaj slovenskih besed. V isti priročnik je okoli leta 1440 drug cistercijanec pripisal prvo kitico velikonočne pesmi Naš gospod je od smrti

* Urednik.

vstal in obrazec za splošno spoved. Jezik stiškega rokopisa je dolensko narčeje; govori nam o zapovedanem praznovanju sobotnega popoldneva in o tem, da kmetje niso v redu dajali desetine (Stanko Janež, Zgodovina slovenske književnosti 1957, 60—61).

2. *Kranjsko čebelarstvo v Višnji gori*. Izhajalo je četrtletno (v nemščini, v izvlečku tudi v francoščini, madžarščini, češčini, poljščini in hrvaščini), 2, 1914, 40 strani. Izdaja Peter Majdič, nasl. Barona Rotschütza. Trvdka je bila ustanovljena leta 1866 in je najstarejše čebelarssko podjetje v Avstro-ogrski; — Volks u. Mobilzucht der Krainer Biene in der Heimat. Weixelburg 1902, 68 strani (s sliko gradu Podsmreka in čebelnjakov s 635 panji. Glej ZOG III, 1971, 127—132).

3. *Prijatelj bolnikov*. List za bolnike in za vse tiste, ki hočejo lajšati trpečemu človeštvu duševno in telesno gorje. — Od III. *Samaritan*. Prijatelj bolnikov in vseh trpinov. Dvomesečnik. Izdaja društvo sv. Terezike v Ponikvah, p. Videm-Dobrepolje. Urejuje Ivan Vrhovec (od II. Jan. Ev. Kalan). Jugoslovanska tiskarna. Leto I., 1934. — *Mali vestnik*. Izide štirikrat na leto. Izdaja Zdravstvena zadruga v Ponikvah, p. Videm-Dobrepolje. Za uredništvo in izdajateljstvo odgovarja Ivan Vrhovec, Ljubljana, Jugoslovanska tiskarna. Let. I., 1, 1935, 8 (ZOG II, 1970, 176—177; Slovenski časniki 11, 1970, str. 122, tek št. 61 in str. 125; — Dol. list ob 25-letnici str. 29).

3. *Lan in konoplja*. List za pospeševanje pridelovanja in uporabo domačih predivnih rastlin in njihovih izdelkov. Lastnik, izdajatelj in odgovorni urednik Metod Dular, Stranska vas 12, pošta Grosuplje. Izhaja mesečno enkrat. Naročnina stane letno 5 din. Rokopise se ne vrača. Leto I, 1, Grosuplje 10. marca 1935 (Dolenj. razgledi 1, 121—128).

5. *Božji vrelci*. Od 1938—39 do 1940—41 v Stični. Odgovorni urednik Franc Kolenc, urednik Tomaž Kurent in Metod Turnšek. Tiska Misijonska tiskarna Groblje. Mesečnik, priloga mesečnika Kraljestvo božje, ki je izhajal od 1927 do marca 1941 v Mariboru (Jože Bajec, Slovenski časniki in časopisi od 1937 do 1945; — Dolenjski list ob 25-letnici, 29, 64 a).

6. *Na braniku*. Grosuplje 1944. Izhaja od 27. avgusta 1944 do ?. Domobransko glasilo oklopnega vlaka Grosuplje, ciklostirano občasno (Jože Bajec, Slovenski časniki in časopisi 1937—45, NUK Ljubljana 1973, str. 224, t.št. 550; — Dolenjski list ob 25-letnici priloga str. 29).

7. *Radijski vestnik*. 1944. Izdaja odsek za informacije in propagando OOOF Grosuplje in Radio vesti 1944. Izdaja OOOF Grosuplje (Dolenjski razgledi, 11, 1970, 123, tek. št. 93 in 96; — Jože Bajec, Slovenski časniki in časopisi 1937—45, NUK Ljubljana 1973, 244—245).

8. *Okenca*. Časopis novinarskega krožka osnovne šole Grosuplje, Grosuplje od 1968 dalje.

9. *Prvi dolenski kmečki praznik v Grosupljem*. Izdano za prvi dolenski kmečki praznik (15. in 16. avgusta 1953), Gospodarska razstava (15.—30. avgusta 1953) in otvoritev zadružnega doma v Grosupljem. Založila Kmečka knjiga, 4000 izvodov, 1953, 37 strani. Vsebina: Miloš Vršec, Grosuplje (7—10); Jože Ferčej, O sivorjavi živini (11—15); Pepca Perovšek-Bitenc, Pridelovanje semenskega krompirja (16—19); France Adamič, Stanje in razvojne možnosti

sadjarstva v Grosupeljski dolini (20—23); Anton Simončič, Delo živinorejskih odborov (24—26); Razstavljalci na živinorejski razstavi, imena 111 živinorejcev (27—29); Na gospodarski razstavi sodelujejo, imena 20 razstavljalcev (30); Lojze Žitnik, Razvoj kmetijskega združništva v okolici Grosuplja (31—33); Jože Lučovnik, Kulturna prosvetna dejavnost Grosuplja (34—35); Jože Mulec, Tovarna »Motvoz in platna« Grosuplje (36—37).

10. *Muljava*. Kulturni in naravni spomeniki Slovenije. Zbirka vodnikov št. 16. Ljubljana 1973, 32 str. Vsebina: Jože Kastelic, Muljava in okolica v starem veku; Alfonz Gspan. Pisatelj Josip Jurčič; Fanči Šarf, Jurčičev dom; Gorazd Makarovič, Cerkev na Muljavi in Fanči Šarf, Izleti. Na koncu je navedenih 21 virov, ki obravnavajo zgodovinske in umetnostne spomenike širše muljavske okolice.

11. *Stiški samostan*. II. izdaja, ista zbirka št. 18. Ljubljana 1971, 40 strani, 25 slik in 2 skici. Spisal Marijan Zadnikar. Navedenih je 17 virov, ki obravnavajo Stično, samostan in okolico.

12. *Včeraj in danes v Škocjanskih hribih*. Spisal dr. Boris Kuhar. Razstava v Slovenskem etnografskem muzeju. Ljubljana 1966; 17 strani, 9 slik, 1 skica. Razstavo sta omogočila Sklad za pospeševanje kulturne dejavnosti SRS in Skupščina občine Grosuplje. Pripravil jo je v sodelovanju s kustosinjo Fanči Šarf ravnatelj dr. Boris Kuhar.

13. *SPG Grosuplje*, glasilo delovne skupnosti od 1973 dalje (glej Dolenjski list ob 25—letnici, priloga str. 29).

14. *Novosti iz Dobrepolja*. KS Videm-Dobrepolja in krajevna organizacija SZDL sta začela v oktobru 1975 izdajati krajevni časopis, ki bo izhajal vsaka dva meseca. Prva številka v 600 izvodih, dobi jo vsako gospodinjstvo (Delo 21. okt. 1975, 9).

15. *Rdeče in sivo*. Peta pesniška zbirka 41 pesmi Franceta Lokarja, ilustriral Jože Jaki-Horvat. Gorenji Logatec 1975, 75 strani. (Pesnik je bil rojen v vasi Polje pri Višnji gori, glej ZOG V, 1974, 289).

16. *Veliki slovenski kulturni spomeniki*. Spisal Marjan Zadnikar. DSM I, 1973, Stična (172—177) in Zgornja Draga (223—225); isto II, del 1975, Kamni vrh pri Ambrusu (30—35), Muljava (88—95) in Tabor pri Grosupljem (159 do 162).

17. *Turistične in kulturne znamenitosti občine Grosuplje in njene okolice*. Izdalo Turistično društvo Ivančna gorica. ČGP Delo 1973, 24 strani, 12 barvnih slik in 1 skica. Sestavil in uredil Andrej Frantar, slike Janko Erjavec. — Izhodišče za več kot 20 izletov in obiskov je Ivančna gorica, pota pa križajo in opisi znamenitosti obsegajo ozemlje cele občine (razen KS Videm-Dobrepolje) in prek njene meje kraje do Žužemberka na jugovzhodu, Pristave na severu in Turjaka na zahodu.

18. *Ameriški Slovenci v boju za novo Jugoslavijo*. Spomini Vatroslava Grilla o delu L. Adamiča in drugih izseljencev ter njihovih organizacij med drugo vojno. 20 podlistkov v Delu od 8. do 30. septembra 1975. Podlistek je sestavni del knjige, ki jo je Grill napisal in jo bo leta 1976 zdala Mladinska knjiga v Ljubljani.

19. *Pevski tabor*. Bilten Kulturnega tedna v Šentvidu pri Stični. Šentvid pri Stični 1, 1974 in 2, 1975, 3, 1976. Uredil Radovan Gobec (naklada 2000 izvodov).

20. *Gospodarska ustanovitev Stične* ali njena dotacija leta 1135. Samostan Stična 1973, 246. Napisal Jože M. Grebenc, predgovor Bogo Grafenauer. Obravnava ozemlje, ki ga je prejel ustanovni konvent v letu 1135 in v obdobju do leta 1505.

Mala kronika

Grosupeljsko vreme. V Sloveniji ima vsaka občina »svoje« vreme; grosupeljsko je subalpinskega tipa: poletja so sorazmerno topla, zime hladne in vlažne. Srednja letna temperatura je okoli 9°, januarja -1,8°, srednja juljska 19,2° C. V obdobju 1925—60 je bila srednja množina padavin v Višnji gori 1292 mm, v Veliki Račni 1346 mm, na Sapu 1474 mm. Na leto je povprečno 192 dni deževnih in 26 dni s snegom, toča pa je pogosta v območju Račne, Starega apna in Ambrusa (Delo 20. februarja 1976, 24).

Za SIS več denarja. Računajo, da bodo za finnaciranje smoupravnih interesnih skupnosti v letu 1976 zbrali 150 milijonov (S ali N), to je za 15 odstotok več kot lani. Dve tretjini bodo uporabili za delo zdravstva in invalidsko pokojninsko zavarovanje, tretjino pa za delo drugih petih občinskih samoupravnih skupnosti (za izobraževanje, kulturo, otroško varstvo, telesno kulturo in socialno skrbstvo). (Delo 7. novembra 1975, 13).

Ceste v občini Grosuplje 1967—80. Skozi občinsko ozemlje pelje 25,80 km glavnih (Tlake—Vel. Gaber) in 84,70 km regionalnih cest. Od tega je modernizirano 37,20 km ali 43,9 odstotkov, leta 1980 pa jih bo 67 km ali 79,1 odstotkov. Skupni stroški do leta 1980 bodo znašali 58,3 milijone din (RSC, osnutek srednjeročnega programa 1976—80, 12).

Za okna v svet, za modernizacijo cest v Dobropoljah zbirajo denar. V avgustu lani so se z referendumom odločili, da bodo v trinajstih naseljih zbrali 1,20 milijona din ter asfaltirali ceste skozi Zdensko vas do Kompolj in od Ponikev do Vidma. V cesto skozi Ponikve so vložili en milijon, od tega so prispevale delovne organizacije in KS 400.000 din, ostalo pa sta dala občinski in republiški cestni sklad (Delo 21. oktobra 1975, 9).

Šest kulturnih domov v treh letih. Leta 1971 je bila samo ena dvorana (Šmarje-Sap) za 20.000 občanov, medtem pa so preuredili dvorane še v Šentvidu pri Stični, Dobropoljah, Podtaboru, Zagradcu in zadnjo na Muljavi. Porabili so 3 milijone din, od tega je dala občina 1,1 milijona, drugo so zbrale KS, OZD in občani. V akciji ima precej zaslug dr. Boris Kuhar, direktor Etnografskega muzeja Slovenije (Kmečki glas 33, 20. avgusta 1975, 20). — Po izjavi župana Janeza Lesjaka na seji častnega odbora Kulturnega tedna v Šentvidu pri Stični dne 30. marca 1976 pa je v občini 16 prosvetnih domov, kjer prirejajo kulturnoprosvetne prireditve.

Vsi hočejo v raj ob Krki. 90 odstotkov počitniških hišic v dolini zgornje Krke so zgradili Ljubljancani, 5 odstotkov jih je iz Novega mesta, drugi pa so iz Kranja, Zagreba, Kamnika, Grosupljeja in drugih krajev. Lastniki so večinoma ljudje z visokimi osebnimi dohodki, večina ima visoko izobrazbo

ali obrt. 35 odstotkov hišic (tudi palač) stoji neposredno ob Krki, 45 odstotkov jih je na levem bregu, večina jih je zgrajenih na novo, nekaj je predelanih zidanic, mlinov in kmečkih domov. Podatke je zbral Dušan Plut in jih objavil v Dolenjskem listu 27. marca 1975, 15.

Krka ne bo izumrla. Lani so novomeški ribiči vložili v reko 50.000 postrvic in 20.000 lipančkov, 2 toni mladice linja, 2 toni mladih krapov, 10.000 mladice ščuke in eno tona belic (Dolenjski list 34, 1361, 21. avgust 1975, 19). Od tega bo nekaj ribic zašlo tudi v naš del Krke, medtem pa naše kapitalke odhajajo s tokom proti novomeškimi trnkam!

Bela štorcklja v Sloveniji. Ivo Božič ugotavlja, da število štorckelj v Sloveniji stalno pada. V članku je objavljena slika štorcklje in gnezdo na škrbini boštanjkega gradu: prva in zadnja na Doenjskem. Leta 1972 se je bela štorcklja skušala udomačiti, vendar so ji domačini razdrli gnezdo, zato se ni več vrnila (Delo 16. oktobra 1975, 16 in Proteus 38, 7, 1975 —76, 282). Kot vemo, je »grajski«¹ lovec eno ustrelil, pa brez posledic!

Možnost, da srečate risa. Na območju Roga je 6 do 8 risov, na širšem območju od Bele krajine do Grosupljega, Loškega potoka in Drage do Čabranke in Kolpe pa jih je 15 do 20 (Dolenjski list 15. januarja 1976, 24).

Osem vasi čaka na vođo. Glavni vodovod Rob—Struge je dolg 21 km; zaradi podražitev je nastal spor med KS Videm in izvajalci del, ki bi morali zgraditi še odcepe v dolžini 7 km. Za tekoči meter zahtevajo 300 din, od tega 140 din za montažo. Zdaj si IS SO Grosuplje, KS Videm in Komunalno podjetje prizadevajo, da bi našli najugodnejšo rešitev (Delo 27. oktobra 1975, 9). Vode pa ni!

Pereč muljavski problem. Zakoniti dedič Jurčičeve domačije ima pravico do sodobnega stanovanja, slovenska kultura pa se ne more in ne sme odpovedati spomeniku — Jurčičevi rojstni hiši, ki od nastanka 1826 leta ni bila obnovljena. V letih 1929—28 sta na pobudo višnjegorskega notarja Zeunika, Slovenska matica in oblastna uprava hišo rešili razpada, lastniku pa so uredili zasilno stanovanje v prizidku; tam zdaj stanuje šestčlanska družina v nemožnih razmerah. Ali naj odgovorni ohranijo Jurčičevo hišo kot kulturni spomenik ali jo naj sedanji lastnik prezida (Delo 30. oktobra 1975, 8)?

Pri Obrščaku na Muljavi, v stari gostilni, je Krjavelj pripovedoval svoje zgodbe, sedanjo gostilno pa je leta 1926 zgradil Ciril Hočevnar. Na licitaciji je gostilno kupila Marija Tekauc, zdaj pa streže gostom njena hči Marija poročena Ilovar. Med vojno je v letih 1943—44 v hiši deloval okrajni komite KPS in SKOJ ter OOOF Grosuplje—Stična. Že prvi gostilničar Hočevnar je leta 1926 dal na pobudo Jožeta Rusa poslikati stene z motivi Jurčičevih pripovednih del, sredi največje stene pa je Jurčičev portret, razen tega pa so upodobljeni deseti brat, Lovro Kvas, stric Dolef in drugi (Dolenjski list, priloga 35).

Šola v samostanski senci. V Stični zbirajo učenci šolsko učenost v dobrih 800 let starem samostanskem poslopju; za novo stavbo zbirajo star papir in izkupiček za vstopnice, članarine, učitelji pa so dali enodnevni decembrski zasluzek. Vse skupaj je seveda samo kapljica. Toda, imajo že gradbeni odbor, rezervirano gradbeno parcelo in program za samoprispevek (Delo 16. decembra 1975, 9 in ZOG VII, 1975, 321).

Stiška odkritja. V obsežnih raziskovalnih delih Zavoda SRS za spomeniško varstvo so odkrili en del prvotne zasnove samostana polkrožno apsido, s čimer se deloma spreminja in dopolnjuje tloris romanske cerkve, ki smo ga doslej poznali. Te najdbe vključujejo Stično med evropske spomenike iz obdobja romanike in odpirajo nove poglede na ta naš veliki umetnostni spomenik, ki obeta nova presenečenja (Delo 15. avgusta 1975, 5). Znanstveni svetnik Zavoda, ki vodi raziskave v Stični, je napisal o teh najdbah prispevek, ki je objavljen v tej številki Zbornika.

Novinar ITD v Grosupljem. Sodelovalo je devet bralcev, ki so obravnavali te probleme in teme: Pregarjalci dolgega časa (Ana Habjan), Propad zadrug in Zalna (Ivan Matko), Adamič iz Praproč (Alenka Trontelj), Nesoglasja (Franc Zupančič), Šestica (Tone Žitnik), Naša Ana (Alenka Trontelj), Preseñenje (Janez Kuhar). Uredništvo ITD je prva dva prispevka nagradilo s po 500 din (ITD 18. januarja 1976, 8 in 9).

Dvojni kozolček in bosonogi. L. Lesar je v Dolenjskem listu objavil nekaj člankov z naslovom Lesene harfe (kozolci) na Dolenjskem. Razlaga pojme stegnjeni in dvojni stegnjeni kozolec (toplar). To pot se je ustavil v hribih nad Višnjo goro, v vaseh Mlake, Leskovec, Selo, Kamno brdo. V vasi Vrh je srečal bosonoga Ivana Jelnikarja, ki ne bi svojega položaja »zamenjal za nič na svetu!« (Dolenjski list 13. novembra 1975, 27).

Iz daljave je pogled drugačen. Ria Bačer je obiskala pisatelja Radka Poliča, ki se je po upokojitvi leta 1973 naselil v svoji počitniški hiši na Stražnjem vrhu pri Črnomlju. Polič pripoveduje o svojem življenju in delu, o svoji družini, zlasti o svojih knjigah (Čudežna pomlad, Zito zori, Včeraj in jutri, Dobra reka, Sonce in ceste, Partizanovi obiski, itd.). Zdaj je izšla njegova sedma knjiga: Belokranjski odred (Dolenjski list 4. marca 1976).

Psihologija in sociologija trženja. Resnične novosti v knjigi dr. Staneta Možine (Obzorja). Prikaz knjige je bil objavljen v Naših razgledih 13. februarja 1976. — Avtor je bil rojen dne 7. septembra 1927 na Gatini pri Grosupljem. Leta 1953 je diplomiral na naravoslovni in matematični fakulteti v Ljubljani, leta 1963 pa še na psihološkem oddelku filozofske fakultete v Ljubljani. Dopolnilne študije je opravil na seminarju UNESCO v ZRN in Franciji in Angliji (1959), na seminarju OCDE v ZRN (1963), na seminarju UNESCO v Stockholmu (1964—65), na letni šoli zveze evropskih univerz v Haagu (1965), na Institute for social Research Ann Arbor ZDA (1966) ter v Leningradu in Moskvi (1970). Doktorat znanosti je opravil leta 1969 na VSPVN v Ljubljani. Leta 1975 je bil izvoljen za izrednega profesorja na ekonomski fakulteti v Ljubljani. Pred tem je več let delal kot znanstveni delavec na Inštitutu za sociologijo in filozofijo univerze v Ljubljani. Predaval pa je že tudi na univerzah na Japonskem in v Indiji. Njegova bibliografija obsega 174 gesel (UL II, 1969, 649—50 ter lastna BB z dne 5. avgusta 1974, 1—3).

Trubar ima še vedno prav. A. Bartel in J. Splihal opisujeta v Dolenjskem listu (35, 75, 7) Levstikovo, Stritarjevo in Trubarjevo domačijo ter načrte Zavoda za spomeniško varstvo Ljubljana, ki naj bi uredil tri spominske sobe ter odkupil Trubarjev mlin, kjer danes živi Jože Pečnik z Rašice (Glej tudi prispevek Mlini na Rašici v tem Zborniku str. 232).

Ponarejevalec. Bil je naš občan z imenom Prelesnik, doma iz vasi Cesta v Dobrepoljah. Že v četrti šoli je preživljal sebe in še enega brata s tem, da je naredil vsak dan en bankovec za en funt, ter ga zvečer zamenjal v štacuni ... Delal je tudi bankovce po sto forintov z roko »in sicer tako enake pravim, da so v Ljubljani enkrat njegovo odobrili, cesarsko z isto številko pa zavrgli...« »iz Temešvarске trdnjave je ušel ... preplaval srečno Donavo ...« Tako piše v svojem notesu Janez Trdina (Dolenjski list 24. julij 1975, 15).

Slovenci na vsenarodni proslavi 200-letnice ameriške revolucije v dneh od 27. do 31. januarja 1967 v Lulbocku v Texasu. Prireditelj je imela naslov Iz seljske literature od 1776 do danes in Glas ameriških izseljenskih skupin. Med drugimi je govoril dr. Edi Gobec, ki je obravnaval delež Slovencev ter omenil škotsko-ameriškega učenjaka, ki pravi »da je Louis Adamič najmočnejši borec za kulturni pluralizem in kulturno demokracijo v Ameriki, za tisto novo smer, ki je šele leta 1972 uradno zmagala v ameriškem kongresu«, ko je slednji sprejel pluralistično definicijo Amerike kot naroda narodov (Gospodarstvo 5. marca 1976, 1).

Devetnajstletnica Ljubljanskih mlekarj v Stični. Na proslavi dne 1. avgusta 1975 so odprli najmodernejši hlev za plemenske svinje na Marofu. Ob tej priložnosti so govorili Janez Perovšek (o razvoju LM), Milovan Zidar (o zelenem načrtu), Janez Lesjak (o občinski politiki) in Lojze Ljubič (o preteklosti Stične in stiške okolice). (Inf. list Ljubljanske mlekarne 9, 8, 1975, 1—2).

Umrla dva Ferbežarja. Prof. Slavko Ferbežar, doma z Razdrtega pri Šmarju, je umrl prve dni novembra 1974 v Kamniku. Bil je ravnatelj osnovne šole Fran Abrecht ter član vseh političnih in množičnih organizacij ter zelo prizadeven prosvetni delavec (Delo 13. novembra 1974, 20). — Franc Ferbežar iz Šmarja je v 89. letu starosti umrl, dne 16. julija 1975. Bil je 60 let pevovodja in organist (Delo 17. julija 1975, 13).

Dober dan, Dolenjci. O življenju in delu Juleta Verbiča smo nekaj malega zapisali v našem Zborniku (IV, 1972, 309—310), ko je prejel novinarsko nagrado Pijade. To pot je A. Bartelj v Dolenjskem listu (27, 1975) napisal precej zanimivih pripovedi iz njegovega življenja in dela. Družina se je leta 1920 preselila v Stično, kjer je bil Juletov oče šolski upravitelj in posestnik 11 ha domačije. Po diplomi leta 1934 je poučeval na gimnaziji v Koprivnici in do odhoda v partizane na trgovski šoli v Ljubljani. Zadnjih 20 let je urejal list za pametne Slovence Pavliho in po upokojitvi ga humor še ni zapustil.

Nove izdaje knjig Louisa Adamiča. V ameriškem seznamu knjig, ki so izšle leta 1974, so navedene naslednje knjige: Dynamite (v založbi Chelsea House), Dynamite (Peter Smith), Eagle & the Roots (Greenwood), Laughing in the Jungle (Arno), Robinson Jeffers (Porter), Robinson Jeffers (Folcroft).

Naši občani in sodelavci na RTV. O liriki Franca Lokarja iz Polja pri Višnji gori je Radio Trst, postaja A oddajal reportažo dne 3. oktobra 1975 ob 12. uri, nekrolog Venčeslava Winklerja pa 16. decembra 1975 ob 15. uri. — V oddaji Radia Ljubljana Še pomnite tovariši je dne 16. novembra 1975 pripovedoval Radko Polič o pravkar izšli monografiji Belokranjski odred. — Televizija Ljubljana je dne 21. novembra 1975 od 18.15 oddajala posnetke s Tabora pevskih zborov v Sentvidu pri Stični. Videli smo povorko KZ Stična, gosilska društva,

lovce, telovadce, mladinske organizacije, kolektive in nastop pevskih zborov v dvorani osnovne šole in na prostem. — Moški pevski zbor Grosuplje je nastopil na Radio Ljubljana dne 22. decembra 1975 ob 14.10 do 15. ure. — V oddaji Danes za vas se je dne 28. decembra 1975 ob 6.45 pogovarjal novinar Peter Likar z novoizvoljenim predsednikom Skupnosti za varstvo okolja v Sloveniji tov. Milošem Poličem. — Učenci ljudske šole Šentvid pri Stični so v oddaji Za naše najmlajše nastopali dne 28. decembra 1975 od 11.05 do 11.30. — Novoimenovani javni tožilec za samoupravne odnose tovariš Vinko Kastelic je razlagal pomen javnega tožilstva in probleme kršenja samoupravnih pravic dne 16. marca 1976 ob 19.30 uri. — O povezavi občine Grosuplje z občinami Ljubljane je dne 31. marca 1976 ob 18.15, v oddaji Po poteh odločanja poročal predsednik SO Janez Lesjak. — Dne 21. aprila 1976 ob 16. uri je dramski igralec Andrej Kurent bral iz knjige Janka N. Roglja Kruh in srce spomine na Louisa Adamiča in njegovo smrt. — Reportažo o literarnih delih Venčeslava Winklerja je dne 1. maja od 19.45 do 20. ure oddajal Radio Trst, postaja A. Radio Ljubljana je dne 20. maja t.l. ob 19.15 in dne 23. maja t.l. ob 7. uri poročal o prireditvi Oživljanje tradicij iz NOV v Vidmu-Dobropoljah, ki je bila dne 22. in 23. maja t.l. Ob tej priložnosti so borci Tomšičeve brigade odkrili spominsko ploščo na rojstni hiši narodnega heroja Jožeta Kadunca-Ibarja, obenem pa so v osnovni šoli, ki nosi ime Tomšičeve brigade odprli spominsko sobo z okoli 600 posnetki in drugimi eksponati o pohodu Tomšičeve brigade (glej tudi Komunist z dne 24. maja 1976, 14).

Naši zaslužni in znameniti občani

Ob izidu tega zbornika bo slavil svoj življenjski jubilej profesor botanike France Rome, ki je bil rojen 10. oktobra 1906 na Selih pri Grosupljem v trdni kmečki družini, ki je v prejšnjih rodovih dala več izobražencev. Obiskoval je klasične gimnazije v Novem mestu, Šentvidu in Ljubljani, kjer je leta 1926 maturiral, naravoslovne študije pa je končal na Univerzi v Ljubljani leta 1934. Služboval je kot honorarni učitelj in suplent na meščanski šoli v Šiški (1935 do 1938), v Slovenskih Konjicah (1938—39) in Zgornji Šiški (1939—40). Po opravljenem profesorskem zipitu leta 1940 je bil imenovan za gimnazijskega profesorja na II. ženski gimnaziji v Ljubljani, leta 1948 pa je bil imenovan za sodelavca v Botaničnem vrtu univerze v Ljubljani, kjer je ostal do upokojitve leta 1971. V botaničnem vrtu je sodeloval s prof. Jožetom Lazarjem pri razširitvi in urejanju novih rastlinskih kolekcij ter pri razvijanju znanstvenega sodelovanja in izmenjavi rastlin z botaničnimi ustanovami po celem svetu. Razen rednega službenega dela je profesor Rome opravljal še druge naloge. Predvsem se je bavil s proučevanjem biologije in selekcije kranjske čebele, z vzrejo matic in sortimenti medonosnih rastlin. Več let je bil član uredniškega odbora časopisa Slovenski čebelar ter član glavnega in izvršilnega odbora Zveze čebelarških društev Slovenije. Leta 1946 je kot član posebnega odseka pri zvezi organiziral na novo plemenilno postajo za vzrejo matic na Kopišču v Kamniški Bistrici. Profesor Rome je tudi praktični čebelar, kjer dosega pomembne strokovne in koristne uspehe. Ob življenjskem jubileju mu uredniški

odbor zbornika želi da bi še dolgo let obiskoval in oskrboval svoje pridne čelbelice na Hudi polici (UL 1957, 47 in UL 1969, 641).

Franc Sever-Franta, doma iz Podtabora pri Grosupljem, direktor Aerodroma Ljubljana—Pulj (Brniki), je konec leta 1941 odšel v Grosupeljsko četo, ko ni imel niti 18 let, potem ko je pobegnil iz karabinjerskega zapora v Grosupljem. V partizanih je bil kurir Franca Rozmana-Staneta v Prvi slovenski brigadi, napredoval je do pomočnika komisarja bataljona, nato je postal komisar Cankarjeve brigade, komisar Vzhodnokoroškega odreda, kasneje pa je bil imenovan za komisarja Zidanškove brigade. Leta 1945 je bil komandant operativnega štaba 6. in 1. štajerske brigade in na koncu operativni oficir 14. divizije.

Po vojni so Franta poslali v vojno šolo v SZ, vendar se je zaradi inform-birojskega pritiska kmalu vrnil. Dodelili so ga komandi jugoslovanskega vojaškega letalstva; medtem je končal letalsko fakulteto Višje vojaške akademije JLA in bil nazadnje polkovnik ter pomočnik komandanta letalskega korpusa v Zagrebu. Leta 1963 je predčasno stopil v pokoj in v naslednjih štirih letih končal študij na Ekonomski fakulteti v Ljubljani. Za diplomsko delo je obdelal temo Razvoj turizma v Sloveniji glede na vlogo Letališča Brniki. Leta 1967 se je prijavil na razpis za direktorja Aerodroma Ljubljana—Pulj. Pod njegovim vodstvom se je podjetje močno razvilo, razširilo pristajalne steze ter omogočilo vzpostavitev številnih mednarodnih letalskih zvez. Zato je tudi število zaposlenih v podjetju naraslo v tem času od 67 na 470. Franc Sever-Franta, ki mnogokrat gleda našo občino za nebesne višine, rad zahaja v domači kraj, pomaga tudi pri delu krajevne skupnosti, za razvedrilo pa lovi ribe ter nabira gobe v domačih gozdovih; občani smo ponosni, da se je Franta v svoji stroki povzpel v sam republiški vrh, na vodilno mesto v slovenskem letalstvu (Dolenjski list 1976, 27).

Naši sodelavci odhajajo

Stanislav Fras, dipl. inž. elektrotehnike je od leta 1932 do 1945 vodil Transformatorsko postajo v Grosupljem ter celotno elektrifikacijo v naši občini in prek njenih meja; v Zborniku občine Grosuplje (IV, 1972, 105—122) je objavil zgodovino prve dolenjske elektrarne Zagradec.

Stanislav Fras je bil rojen dne 8. novembra 1907 v družini nižjega državnega uslužbenca v Ljubljani; tam je končal osnovno šolo (1918), klasično gimnazijo (1926) in elektrotehniko na univerzi v Ljubljani ter leta 1931 diplomiral. Služboval je kot pomožni asistent v Inštitutu za strojništvo (1928—31), kot praktikant (eno leto) in nato kot obratovodja Kranjskih deželnih elektrarn s sedežem v Grosupljem (1932—45). Po osvoboditvi je bil menovan za delegata pri Elektrarni Fala d.d. (1945—47), nato za tehniškega direktorja podjetja Elektrozapad Zagreb (1947), za direktorja Elektroprena v Ljubljani in Mariboru (1947—48), za generalnega inženirja Glavne direkcije elektrogospodarstva v Ljubljani (1949—50), za glavnega inženirja in tehničnega direktorja podjetja Hidromontaža v Mariboru. Leta 1956 je bil premeščen v Ljubljano, kjer je opravljal vodilne dolžnosti v elektrogospodarstvu Slovenije. Bil je šef oddelka za investicije pri ELES (1956—58), tajnik Strokovnega združenja za

distribucijo elektroenergije v Sloveniji (1958—60) in do upokojitve leta 1969 direktor Inženirskega biroja Elektroprojekt. Po upokojitvi je sodeloval pri pisanju knjige o zgodovini elektrifikacije v Sloveniji. Umril je dne 25. julija 1974 v Ljubljani. Občani iz širše grosupeljske okolice se bomo simpatičnega inženirja Frasa hvaležno spominjali, uredniški odbor pa se mu zahvaljuje za prispevek katerega je bil sposoben napisati samo inženir Fras, ker je bil službeno in osebno neposredno povezan z ljudmi in Zagraško elektrarno (Družinski arhiv hčerke Marije Fras-Stanovnik, Brajnikova 39, Ljubljana; — Delo 28. 7. 1974).

Venčeslav Winkler, nekdanji šolski upravitelj na Krki, sodelavec Zbornika občine Grosuplje in sodelavec arhiva OK ZB NOV v Grosupljem, ugledni mladinski pisatelj in pedagoški svetovalec, je dne 11. decembra 1975 umrl. Rojen je bil 10. avgusta 1907 v Lokvah v Trnovskem gozdu kot sin gozdarja. Ob izbruhu vojne leta 1915 je morala družina v begunstvo, naselila se je v Šentvidu nad Ljubljano, kjer je Venčeslav obiskoval ljudsko šolo in nižjo gimnazijo; nato je šel na učiteljske. Po maturi leta 1927 je služboval v različnih krajih, najdlje v Novi vasi na Blokah, od leta 1938 do internacije leta 1942 pa je upravljal osnovno šolo na Krki. Na Rabu je bil med organizatorji odpora; po kapitulaciji je prevzel komando bataljona v Rabski brigadi in se z bivšimi interniranci prebijal čez Gorski Kotar v Slovenijo. Po nemški ofenzivi je bil nekaj časa član grosupeljsko-stiškega okrožnega odbora, poleti leta 1944 pa so ga poklicali v odsek za prosveto SNOS, kjer je vodil referat za osnovne šole. Po osvoboditvi je sodeloval pri obnovi osnovnega šolstva, obenem pa je organiziral pedagoški tisk, vodil krajši čas Državno založbo Slovenije, kasneje pa je pri isti založbi urejeval izdaje šolskih knjig vse do konca. Kot soavtor je sestavljal berila za osnovne šole v Sloveniji in slovenske jezikovne vadnice za zamejstvo. Pisal je tudi razprave v zvezi z organizacijo šolstva, predvsem pa se je uveljavil kot mladinski pisatelj in prosvetitelj. Najprej je objavil krajše sestavke v Našem rodu, že leta 1938 pa je Mladinska matica izdala povest Hribčev Gregec, pred tem pa Cesta čez resje (1936); po vojni so si sledile Trgovina sredi sveta in Mladec Dragožit (1946), Petelinje pero (1947), Mladi smolček (1956), Dreje z Višave (1956), Samo za naše (1958), O fantu, ki je znal zvižgati (1959), Pot na Lisec (1959), Ukradena svetilka (1960), Kolesar Matejko (1960), Gadje iz Šiške (1961) in nato krajši prispevki iz partizanskega življenja. Za naš zbornik je napisal Spomini na leto 1941 na Krki (1972), Drobcji iz leta 1942 na Krki (1973), tretji prispevek pa mi je obljubil ob proslavi 30-letnice osvoboditve na Krki dne 8. junija lani. Dejal mi je, da ima prispevek že napisan, vendar mora, natančen kot je bil, še dva, tri podatke preveriti. Tudi v mnogih drugih delih in povestih je Winkler popisoval podobe in dogodke iz naših krajev. Povest Petelinje pero se godi v hribih med Krko in Čušperkom. Ob stoletnici Jurčičevega rojstva so partizani vzdali na Muljavi spominsko ploščo z besedilom Venčeslava Winklerja. Verzi se glasijo:

Za sto let, za čas, ki gre mimo,
tebi, ki kmet si iz nas in naš sin,
med bojem in delom gradimo

v pomladi, tik pred svobodo v spomin.

Izmed razprav naj omenim samo dve: Šola med bojem (Slovenski zbornik 1945, 378—382) in Pogled na partizansko šolstvo (Sodobna pedagogika 1955, 113—120). Med sodelavci in prijatelji je pokojni Winkler užival velik ugled, posebno med šolniki in borci (Zgodovina slovenskega slovstva VI, 1969, 178, 321, 412 in VII, 1971, 56, 106; Delo 17. decembra 1975, 8, 18; Ljubljanski dnevnik 18. decembra 1975, 6; Prim. dnevnik 24. decembra 1975, 4; Jugosl. savremenici 1970, 1134—35).

Etbin Bojc, pedagog, publicist in kulturni zgodovinar ter sodelavec Zbornika občine Grosuplje od prve do sedme številke. Napisal je Predstoletne šole v grosupeljski občini (1969), Šole v grosupeljski občini (1970) Fran Jaklič-Podgoričan kot pripovednik (1971), Pesnik Stane Novak (1972), Lirične simfonije Poldeta Oblaka (1972), Mladost v Dobrepoljah (1973), Mladost v Dobrepoljah II. (1974), Internirani na Rabu (1974) in Mladost v Dobrepoljah III. (1975). Proti koncu novembra lani mi je po telefonu sporočil, da pripravlja zadnji del spominov na Dobrepolje in Dobrepoljce, srečanja s Francetom in Tonetom Kraljem in drugimi rojaki, toda smrt ga je dne 30. decembra 1975 po kratki bolezni prehitela v ljubljanski bolnišnici.

Etbin Bojc je bil rojen v orožniški družini na Vačah leta 1906. Ko je bil eno leto star, je bil oče premeščen v Dobrepolje; tam je Etbin preživel svojo mladost in se je tudi v kasnejših letih rad vračal med mladostne prijatelje. Srednjo šolo je obiskoval v Sentvidu nad Ljubljano, po preselitvi družine in po očetovi smrti je izstopil iz zavodov in nadaljeval študije na kočevski gimnaziji, po maturi pa je študiral pedagogiko in slavistiko na univerzi v Ljubljani. Po diplomi je bil nekaj let brez redne zaposlitve v stroki, med vojno je bil interniran na Rabu, po vojni pa je 20 let poučeval na gimnaziji v Domžalah in na Gradbeni tehniški šoli v Ljubljani.

Etbin Bojc je že v srednji šoli začel objavljati svoje pripovedi; v Kočevju je pisal v dijaška časopisa Bliskavica in Naši ognji; vneto je sodeloval v mladinskem gibanju in urejal srednješolski časopis Rast ter zanj tudi sam napisal največ prispevkov. Kot član akademskega društva Borba je bil tudi predsednik Slovenske dijaške zveze, kasneje pa je sodeloval s prosvetnimi in literarnimi revijami kot Dom in svet, Čas in Slovenski učitelj. Ze med študijem na univerzi se je začel ukvarjati s proučevanjem pedagogike in zgodovine šolstva. Leta 1937 je objavil knjigo Strukturna psihologija in pedagogika, pred tem je izdal razpravo o Slomšku (1932), s sodelavci pa še dve publikaciji za njegove jubilejne proslave (1940 in 1962). Pri Državni založbi Slovenije je izšla njegova knjiga Pregovori in reki na Slovenskem (1974, 408), ki velja za najobširnejšo in najbolj urejeno zbirko s tega področja. Zelo pomembni so prispevki iz zgodovine osnovnega šolstva v grosupeljski, kočevski in ptujski občini ter Kratke biografije naših najstarejših šolnikov (Nova pot in Glasnik SDD). Etbin Bojc je sodeloval tudi pri Casopisu za zgodovino in narodopisje, Kroniki in pri mnogih drugih zbornikih, koledarjih, revijah in časopisih. Njegovo ime bo zapisano med najpomembnejšimi slovenskimi šolniki, etnografi in pripovedniki (Delo 31. decembra 1975, 15. in 12. januar 1976, 7; — Dž 3, 1976, 5; — Gospodarstvo 16. januarja 1976, 3).

Akamedik slikar in kipar Tone Kralj (1900—75), častni občan občine Grosuplje (glej članek v tem zborniku), ni bil aktivni sodelavec naše publikacije, vendar je doživljal dogodke in podobe, ki smo jih obravnavali. Posebno so ga zanimali prispevki iz njegove rojstne okolice, prispevki o dobrepoljskem združništvu, o Franu Jakliču, Luki Dobropoljskem in spomini, ki jih je pokojni prof. Etbin Bojc pisal o Dobrepoljcih. Zelo vesel je bil prikaza o svoji umetnosti, ki ga je Stane Mikuž objavil v petem zborniku (1973), še bolj pa novice da ga bo Krajevna skupnost Videm predlagala občini za izvolitev med častne občane občine Grosuplje. Ob neki priložnosti mi je dejal: Rad bi še kaj storil za rojstno dobrepoljsko dolino! Toda bogato življenje se mu je prehitro izteklo!

Tonetu Kralju je bilo njegovo plodovito delo šele v zadnjih dveh letih življenja družbeno ovrednoteno, največ po prizadevanjih Dolenjskega kulturnega festivala v Kostanjevici na Krki. Dne 21. decembra 1974 so odprli njegovo stalno zbirko v kostanjeviškem gradu, dve leti nazaj pa so v Lamutovi galeriji priredili retrospektivno razstavo. Dne 6. septembra lani je festival priredil v Miklavževi cerkvi v Kostanjevici slavnostni koncert v počastitev Kraljeve 75-letnice. Te slavnosti se je Tone Kralj, čeprav že hudo bolan, osebno udeležil. Dne 9. septembra pa je umrl v ljubljanski bolnišnici. Na lastno željo so ga dne 12. septembra pokopali na pokopališču v Kostanjevici.

Tone Kralj je bil vsestranski delavec — kot nekdanji renesančni mojstri. Bil je univerzalen ustvarjalec v slikarstvu na platno in na steno, v grafiki, kiparstvu in lesorezu, v knjižni opremi in ilustraciji. V mladosti ga je pritegnila domača zemlja, zlasti rojstna vas, in mu postala neizčrpen vir za večje in zahtevnejše kompozicije, kot so kmečka svatba, liki kmetov in podobe vaške hiše in domače dvorišče; šele kasneje je izbiral motive iz delavskega, predvsem pa puntarskega življenja. Kot zaveden Slovenec je med drugo vojno doživel zaplembo premoženja; domobranci so mu uničili in raznesli vrsto slik in matric. V 55-letnem ustvarjalnem delu je naslikal in zmodeliral neprešteto število del, na Primorskem in drugod pa je pred in med drugo vojno poslikal nad 40 cerkva. Prav to njegovo delo je ostalo dosti nepoznano ali skoraj prezrto. Začel pa je čisto po naključju: »Na Premu sem imel prijatelja, ki me je povabil, da sem poslikal cerkev, pozneje me je zamikala Primorska. Fašizem se je oglašal, slovenske šole so ukinili, slovenska pesem pa je bila prepovedana. Naj slike govorijo, ko je jezik umolknil! Ljudstvu, ki ima svojo Kalvarijo, moram prikazati trpljenje in poveličanje. V cerkvi na Šentviški gori sem leta 1941 naslikal, kako bičata otroka-narod dva razbojnika v črni (Musolini) in rjavi (Hitler) srajci.« Seznam cerkva, ki jih je poslikal Tone Kralj, je zelo dolg: Prem, Struge, Volče, Avber, Tomaj, Lokev, Višarje, Katinara, Pevma, Lucija na Soči, Hrenovice, Slivje, Dekani, Soča, Podgraje, Ilirska Bistrica, Trnovo, Slap pri Vipavi, Šturje, Brje, Bukovica, Vrtojba, Opatje selo, Mirenski grad, Standrež, Dornberk, Breginj, Šmartno v Brdih, Gorjansko na Krasu, Šempeter nad Portorožem, Kontovel, Pesek pri Bazovici in Kapela v Trstu.

Po osvoboditvi se je Tone Kralj z vso vnemo vključil v naše umetniško življenje; udeleževal se je razstav doma in na tujem. Med zadnjimi deli je spomenik Matije Gubca, ki so ga leta 1973 v proslavo 400-letnice slovensko-

hrvaškega kmečkega upora odkrili v kostanjeviškem gradu. Tako sta zdaj oba kralja, Tone in Gubec, v mestu na Krki (Tone Kralj, Moja življenjska pot. Katalog jubilejne razstave, Kostanjevica 1970; Katalog iz galerije Jože Gorjup, Božidar Jakac, Tone Kralj. Stalna zbirka v Kostanjeviškem gradu 1974; Dol. list 11. septembra 1975, 1. in 25. septembra 1975; Delo 5. septembra 1975, 9. in 11. septembra 1975, 13. in D. 21. septembra 1975, 1. in 6.; Prim. dnevnik 26. januarja 1975, 5).

Janko Erjavec, fotograf iz Ivančne gorice, je bil naš sodelavec od prve do sedme številke zbornika. Iz svoje bogate fototeke nam je posredoval razne posnetke ali pa je nekatere posnel po naročilu. Pokojnik je bil rojen dne 30. januarja 1903 v Podsmreki, v številni družini kmetu-fotografu Jožefu Erjavcu¹, umrl pa je 25. decembra 1975 v Ivančni gorici. Končal je 5. razredov osnovne šole v Višnji gori in gremialni (trgovski) tečaj v Ljubljani, obenem pa se je pri očetu izučil za fotografa ter delal v domačem ateljeju do 1929, od tedaj pa v lastnem v Ivančni gorici. Leta 1931 je odprl trgovino s kolesi, radio in fotomaterialom ter tehnično delavnico. Bil je tudi zastopnik za prodajo DKH-Union avtomobilov. V delavnici je delal Ludvik Starič — Leteči Kranjec, ki je bil leta 1939 svetovni prvak v dirki na motorju (speedway), ter Franc Kalar, kasnejši vodja Avtoprevoza v Ivančni gorici.²

Janko Erjavec je bil znan kot dober fotograf v širšem območju Dolenjske, saj je veliko posnel na terenu, predvsem razne zabavne in kulturno-prosvetne prireditve in predstave. V zadnjih letih se je pečal tudi z umetniško in barvno fotografijo. Njegova fototeka obsega več kot milijon posnetkov, plošče in filme še iz očetovega ateljeja s številnimi posnetki krajev, mest, trgov in vasi pred prvo svetovno vojno. Največ posnetkov je iz obdobja med obema vojskama (1919—41). Zanimivi pa so tudi posnetki po zadnji vojski, saj je Erjavec slikal vse naše množične prireditve in nastope ter večino proizvodnih objektov, industrijskih hal in tovarn. Zato predstavlja Erjavčeva zapuščina bogat vir za obravnavo naše komaj pretekle dobe, predvsem pa edinstveno dokumentacijo o razvoju in rasti naše občine, njenih naselij in obratov, kar ne bi smeli zanemarjati niti pravni nasledniki niti družbeni predstavniki.³

Prof. dr. Fran Valovec je bil nekaj let zelo zanesljiv in prijeten sodelavec zbornika. Dogovorila sva se za serijo prispevkov o naših novinarjih, o literatih, ki so bili tudi novinarji. Članke je pripravil točno do določenega dne z navodilom, katere slike naj dodam in kje jih dobim. Objavil je tele študije: Prva slovenska poklicna časnikarja, sinova Dolenjske. Ob 90-letnici smrti Josipa Jurčiča in 100-letnici smrti Antona Tomšiča (1971, 89—98); Primož Trubar, prvi slovenski urednik, dopisnik in novičar (1972, 169—179) in Levstikova pomemb-

¹ Jožef Erjavec je bil med obema vojskama višnjegorski župan, oblastni poslanec, predsednik okrajnega cestnega zastopa. Zato si je prizadeval za gradnjo cest (ZOG III, 26—27).

² Med drugo vojsko je podjetje propadlo, Janko Erjavec je bil nekaj časa interniran v Padovi (1942—43), po kapitulaciji Italije so ga partizani mobilizirali, v Novem mestu so ga Nemci ujeli in odpeljal v Ljubljano. Po osvoboditvi je imel težave, osebne in premoženjske.

³ Opremo in atelje je prevzela v najem nečakinja Erjavčeve druge žene Vere r. Karlinger (1915) tov. Natalija Karlinger, za fototeko pa skrbi sin Milan Erjavec.

na vloga v slovenskem časnikarstvu (1973, 161—175). Zaradi obolelosti oči zadnja leta ni mogel dokončati dogovorjenega programa, da bi namreč proučil, kakšen delež so imeli v slovenskem časnikarstvu še nekateri drugi naši občani, kot so bili Jože Jerič, Jože Zupančič in Ignacij Žitnik. Te naj bi obdelali najprej v seminarских nalogah na fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo v Ljubljani, iz gradiva pa naj bi nastali prispevki za naš zbornik. Koliko so se priprave razvile, zdaj še ne vem.

Profesor Vatovec je bil rojen 31. maja 1901, umrl pa je 21. februarja 1976 v Ljubljani. Po starših je bil pravi Primorec. Oče je bil s Krasa, mati iz Solkana, rodil pa se jima v Gradiški ob Soči. Osnovno šolo in nižjo gimnazijo je obiskoval v Gorici, zaradi vojne je bila družina preseljena v notranjost, gimnazijo je končal v Mariboru, univerzo pa v Ljubljani z doktoratom leta 1927. Po študiju se je popolnoma posvetil časnikarstvu, obenem pa je poleg rednega dela pisal razprave o slovenskem časnikarju in časniku. Izdal je tudi prvi del zgodovine slovenskih časnikov za obdobje 1557—1843, drugi del pa mu je obležal v rokopisu nedokončan. Po osvoboditvi je delal v uredništvu Slovenskega poročevalca, v uradu za tisk pri vladi LRS in kot direktor Ljubljanskega festivala (1955—62), kmalu nato pa je bil izvoljen za izrednega profesorja za novinarstvo in retoriko na fakultetah ljubljanske univerze. Čeprav smo vedeli, da njegovo zdravje peša, nas je vse, ki smo ga poznali, njegova smrt zelo prizadela, prizadela pa je tudi vso slovensko kulturo in naš zbornik še posebej.

Vatro Grill, ameriški povratnik, se je vedno zelo zanimal za naš Zbornik. Ko je pred dvema letoma dosegel 75 let življenja, smo objavili kratek zapis o njem (ZOG VI, 1974). Govoril je na spominski proslavi ob 20-letnici smrti Louisa Adamiča v Grosupljem ter svoj razširjeni govor objavil v našem Zborniku (IV, 1972, 237—244). Novembra lani sta šla z ženo na krajši obisk v Kanado in Kalifornijo, tam pa je Vatro Grill po krajši bolezni dne 21. marca umrl. Pokojni Grill je bil rojen leta 1899 v Soteski pri Moravčah. Komaj 14-letni gimnazijec je leta 1913 odšel v ZDA, kjer je študiral, delal in si mnogo prizadeval za pravo podobo stare domovine med izseljenci in ameriški družbi. Bil je javni tožilec v Clevelandu in pomočnik državnega sekretarja za pravosodje države Ohio v Columbusu, obenem pa je celih 20 let urejal tednik Enakopravnost, pet letnikov revije Napredek ter dve leti Novo dobo. Bil je aktivni član pevskega društva Zarja, dramskega društva Ivan Cankar ter Slovenskega narodnega sveta v Ameriki. Leta 1974 je prejel zlato priznanje Osvobodilne fronte (Delo 23. marca 1976, 2).

30 LET LOVSKE DRUŽINE GROSUPLJE

Stane Valentinčič¹ in Ivan Špolar²

Zmaga nad okupatorjem in buržoaznimi silami stare Jugoslavije pred 30 leti je do temeljev porušila tudi tedanji zakupniški sistem, v katerem je bil lov privilegij bogatih. Vsa lovišča in tudi ta, ki so bila na lovnih površinah sedanje lovske družine Grosuplje ter so bila v lasti zasebnih zakupnikov lova, so postala družbena. Vrata v lovstvo so bila odprta vsakomur, ki se je želel vključiti vanj. V lovske vrste so vstopali delavci in kmetje ter mnogi borci NOB, ki so zamenjali partizansko puško z lovsko. Skupaj s poštenimi pred-

Lovski dom LD Grosuplje na Ilovi gori

vojnimi lovci so pričeli graditi novo, socialistično lovstvo, sloneče na načelu, da je divjad splošno ljudsko premoženje, da je lov družbeno pomembna in gospodarska panoga, za lovca pa družabno in športno delovanje.

Lovci z območja Grosupljega in okolice so tem načelom sledili. Prilagali so svoje lovske delovanje vse bolj intenzivnemu organizacijskemu in strokovnemu delovanju. ¹ 61000 Ljubljana, Yu, Titova 25, dr. vet. znanosti, redni prof. Biotehniške fakultete v Ljubljani.

² 61000 Ljubljana, Yu, Šišenska 43, komerc. teh. sodelavec Mladinske knjige, dolgoletni tajnik LD Grosuplje.

mu razvoju, ki sta ga omogočala izgradnja ljudske oblasti in nova lovska zakonodaja.

Takoj po vojni je nastopilo krajše obdobje lovskega sistema, ki je bil podoben regalnemu. Lovil je lahko vsakdo, ki je plačal lovsko dovolilnico. Le-te je izdajal SNOS. Leta 1947 pa smo dobili enotni zvezni zakon o lovu. Na podlagi tega je leta 1949 sprejela ljudska skupščina LRS republiški zakon, ki je dal osnovo za ustanavljanje lovišč v obliki, kakšno imajo še sedaj. Tedaj je bilo ustanovljeno tudi lovišče, ki je bilo zaupano lovski družini Tabor. Ta je delovala vse do leta 1954. V njej so bili včlanjeni lovci s področja Grosupljega, Zalne, Mlačevega, Zg. Slivnice, Sentjurja, Šmarja-Sap ter Sp. Slivnice. Lovišče LD Tabor je bilo precej večje od sedanjega lovišča LD Grosuplje. Merilo je nekaj čez 8000 ha in je zadnje leto pred razformiranjem štelo 54 članov.

Prva društvena pravila so sprejeli lovci tega območja 13. julija 1947. Podpisala sta jih pokojni Janez Štrubelj kot predsednik družine in Alojz Žitnik kot tajnik. Ta pravila so vse dolžnosti in pravice lovcev ter lovni red za vso divjad zajela v 10 točkah. Na seznamu članov je bilo 34 lovcev s širšega območja s pripombo, da bi se po potrebi ustanovili dve družini; to se tedaj ni zgodilo, ostala je ena, kot je bilo že povedano, to je LD Tabor.

Prvi program so lovci LD Tabor sprejeli avgusta 1950. Tiskan je bil na obrazcu in je bil verjetno obvezen za vse lovske družine. Družina je bila na njem prijavljena kot »LD Tabor«, združevala pa je lovce, ki so lovili v »lovišču Grosuplje«. Pravila lovske družine je sprejel zbor lovcev, prav tako leta 1950. Obsegala so taka določila, kot ona prva pravila, le da so bila razširjena in sestavljena že v duhu določil republiškega lovskega zakona. Tako so določala na primer pogoje za sprejem v članstvo, pristopnino, varščino, število članov upravnega odbora, mandatno dobo voljenih organov (2 leti); opredelila so dolžnosti starešine, tajnika in gospodarja, način skupnih in samostojnih lovov in pogoje, pod katerimi je lovec lahko odkupil plen. Vsebovala so tudi določilo, da se utaja plena kaznuje z izključitvijo iz družine.

Prvi imenovani in pogodbeno vezani lovski čuvaj je bil Franc Toni. Pogodba je bila sestavljena po določilih pravilnika o lovskih čuvajih iz leta 1950.

Omembe vredno je, da je bila v tem času v Grosupljem kot sedežu okraja Lovska podzveza, ki je obsegala 6 družin.

Sedanja Lovska družina Grosuplje je bila ustanovljena 9. oktobra 1954, ko je bil tudi njen ustanovni občni zbor. Do reorganizacije lovske družine Tabor in spremembe lovskih poveršnin je prišlo zaradi določil v novem republiškem zakonu o lovu iz leta 1954.

Ob ustanovitvi nove LD Grosuplje je izjavo o ustanovitvi družine podpisalo 10 tedanjih lovcev, in sicer: Alojz Žitnik, Franc Zaviršek, Ivan Ahlin, Jaka Štrubelj, Ciril Štrubelj, Karel Gale, Damjan Drobnič, Franc Koprivc, Janez Lesjak in Anton Boštjančič.

Tedanji okrajni ljudski odbor Ljubljana, tajništvo za notranje zadeve, je nato na prijavo LD Grosuplje z dne 5. 12. 1955 izdal dne 24. 12. 1955 odločbo o ustanovitvi in delovanju Lovske družine Grosuplje s sedežem v Grosupljem, ker je družina izpolnjevala vse pogoje po tedanjem zakonu o društvih. Obenem

je OLO Ljubljana potrdil tudi pravila lovske družine. Z ustanovitvijo lovske družine Grosuplje je bilo ustanovljeno tudi lovišče v približno takem obsegu, kot ga ima danes.

Prvi starešina nove lovske družine Grosuplje je bil Alojz Žitnik, tajnik Ivan Ahlin, gospodar pa Ciril Štrubelj. Družina je štela 35 članov.

Lovna površina na novo ustanovljenega lovišča je bila manjša od prvotne. Obsegala je 5350 ha; od tega se je štelo za izrazito srnje lovišče 2900 ha.

Pri reorganizaciji so odpadli nekateri obrobni predeli in so bili priključeni drugim lovskim družinam. Največja sprememba je bila delitev lovišča v predelu Luče, ko je bil ves kompleks razdeljen na dve družini. Pozneje, v juniju 1964, so se spremenile meje tudi v predelu Ravni dol. LD Grosuplje je tedaj v tem predelu povečala lovno površino, hkrati pa je oddala del slivniškega hriba na novo ustanovljeni Lovski družini Ilova gora; s tem je v tem predelu zmanjšala svojo lovno površino.

Z vsemi navedenimi spremembami lovskih mej je obsegalo lovišče LD Grosuplje 5823 ha, o čemer je izdala občinska skupščina Grosuplje v juniju 1964 odločbo. Poslej se lovna površina lovišča LD Grosuplje ni več menjala.

Nastopilo je obdobje ustvarjalnega in plodnega dela družine. Člani so si zadali pomembne naloge: dvigniti lovsko strokovno znanje, vnesti več strokovnega dela v gojitev divjadi in poglobiti društveno delo, strniti člane v močan lovski kolektiv.

Prva komisija za vzgojo kadrov je bila imenovana že leta 1951. Poznejše so delo nadaljevale.

Leta 1958 je družina sprejela 4-letni načrt razvoja lovstva LD Grosuplje. Obsegal je gojitvene načrte za vse vrste divjadi v lovišču.

Posebno mesto pa zavzema gradnja lovske kočice.

Zamisel o gradnji lovske kočice, ki ni bila popolnoma nova, je dobila konkretne oblike v maju 1958. Tedaj je bila imenovana komisija za gradnjo. Dosti lesa so zbrali lovci sami. Opravili so veliko prostovoljnega dela. Prva delovna akcija je bila 10. maja 1959.

Kočica je bila postavljena v dveh letih in odprta 1. maja 1960. Velika soba in betonska ploščad pred kočico pa sta bili zgrajeni do 1. maja 1961.

Že kmalu se je izkazalo, da je dobila kočica širši značaj. V letnih sezonah je bila odprta tudi za goste. Ob 20-letnici vstaje, 9. in 10. septembra 1961, je bila središče pohoda v spomin na bitko Ljubljanske brigade na Ilovi gori. Prireditelj ob koči in pri spomeniku je družina organizirala skupaj z Zvezo borcev. Širok značaj je kočica obdržala ves čas.

30 let prizadevnega dela je dalo družini svoj pečat. Danes je to ena najbolj odprtih družin. Šteje 72 članov, 3 pripravnike in 5 kandidatov za pripravnike.

Število članov se je vselej gibalo v okviru že naštetih sprememb. To kaže tudi tabela:

Gibanje števila članov LD Grosuplje

Leto	1947	1952	1957	1962	1967	1972	1976
Število	34	50	29	40	53	69	75

Številke kažejo, da je družina sledila načelu, da je lov resnično dostopen vsakomur, ki si to želi in je zanj usposobljen.

Socialni sestav članstva kaže, da je v njenih vrstah največ delavcev in namoščencev; v razpredelnici so šteti skupaj:

Pregled po socialnem sestavu

Število članov	1954	1958	1960	1964	1968	1971	1974
Delavci	30	22	32	40	48	59	53
Kmetje	5	4	4	3	3	6	3
Študenti	—	—	—	1	1	4	3
Drugi	—	2	—	6	6	2	16

Jedro članstva sestavljajo lovci, stari od 25 do 54 let; teh je 52, kar znaša 69 odstotkov

Tabelarično sta zajeti leto 1974 in 1971:

Leto	Starost v letih					
	19—24	25—34	35—44	45—54	55—64	nad 65
1974	5	7	27	18	15	2
1971	4	15	20	19	11	2

To kaže, da družina skrbi za podmladek. Ne le to, prav načrtno priteguje v upravni odbor in v delo strokovnih komisij mlajše lovce, da spoznajo tudi družbeno in društveno vlogo sodobnega, socialističnega in samoupravnega lovstva pri nas.

Uspehe, ki jih je dosegla Lovska družina Grosuplje, pa je pripisati tudi družbenopolitični usmerjenosti in aktivnosti članov ter strokovnim izkušnjam: 31 lovcev je članov ZKJ, kar je 41 odstotkov, in 36 lovcev je rezervnih vojnih starešin, kar je 48 odstotkov. V družini dela tudi več priznanih lovskih strokovnjakov z raznih področij in tudi veliko praktikov.

Za uspešno delo v družini in v lovstvu v širšem pomenu je bilo več lovcev odlikovanih z lovskimi odlikovanji: od leta 1958 do danes je prejelo:

21 lovcev Znak za lovske zasluge

3 lovci Srebrni trak za lovske zasluge

1 lovec Zlati red za lovske zasluge.

Odstrel divjadi v lovišču LD Grosuplje od 1946 do 1976

V prvih dveh letih (1946, 1947) evidence za odstrel ni; začenja se z lovskim letom 1948/49. V naslednjih 28 letih so se statistični obrazci v lovstvu, kot je pri nas običajno, pogostokrat menjali, tako da zato nastajajo določene težave — oziroma praznine — ob prikazu odstrela divjadi v prejšnjem obdobju.

Za navedeni čas ne bomo podrobno zajeli odstrela nekaterih vrst divjadi zaradi neustrezne terminologije; tako bomo izpustili »kragulje«, ker je pod

tem terminom zajeto dosti kanj in drugih ujed in najmanj kraguljev. Podobno tudi ne bomo prikazali odstrela golobov in grlic, ker poznajo statistični obrazci praviloma le rubriko »golobi in grlice«, ne pa rubrike po vrstah; teh bi morale biti 5 (3 vrste golobov in 2 vrsti grlic). Odstrela vran in srak ne bomo prikazali po letih, ker te ptice po dosedanjih lovskih zakonih sploh ne sodijo med divjad; iz istih razlogov tudi ne bomo omenjali ubijanja potepuških psov in mačk. V tem prikazu se bomo omejili na opravljeni in uradno registrirani odstrel, načrtovanega pa ne bomo prikazovali. Prav tako ne bomo podali »staleža«, to je navedbe o številčnosti posameznih vrst, ker vse te postavke niso objektivno preverjene, oziroma niso stvarne. Opravljeni odstrel nam sam zase dosti pove. Dopusčamo možnost — še več, računamo s tem — da so tudi podatki o uradno pisanem odstrelu tu in tam »iz rokava«, vendar

Člani LD Grosuplje, dne 2. okt. 1972, pri Lovskem domu na Ilovi gori

nimamo drugega vira, kot je ta, in drugič, kljub vsemu nam daje ustrezno podobo o gibanju odstrela in s tem tudi o vrstah divjadi v LD Grosuplje in o njih številčnosti. Podatke smo črpali iz evidence LD Grosuplje in LZ Slovenije.

Seveda ne moremo niti približno prikazati evidenco nezakonitega odstrela, saj so še za ugotovljeno poginulo divjad podatki na voljo le za nekoliko let.

Na koncu moramo dodati, da nam ni uspelo najti podatkov o odstrelu za 5 lovskih let (vključno prvi 2 leti), vendar nam že podatki za naslednjih 25 let marsikaj zgovorno povedo.

ODSTREL DLAKASTE DIVJADI (BREZ SRNJADI) PO ŠTEVILU IN VRSTAH
OD 1948 DO 1976

Lovsko leto	Zajec	Lisica	Divji prašič	Jelen	Kuna zlat.	Dihur	Vidra	Jazbec	Div. mačka
1948/49	53	12	—	—	—	—	—	—	—
1949/50	133	9	6	—	—	—	—	—	4
1951/52	108	10	3	—	—	—	—	2	1
1954/55	83	28	3	—	—	1	—	10	—
1955/56	91	10	1	—	—	—	—	2	—
1956/57	84	14	2	—	—	1	—	1	—
1957/58	22	32	—	—	—	—	—	—	—
1958/59	33	20	—	—	—	1	—	2	—
1959/60	38	17	8	1	—	1	—	6	1
1960/61	37	22	3	—	1	1	—	2	1
1961/62	42	25	8	3	—	2	4	8	1
1962/63	31	58	11	3	—	3	—	—	2
1963/64	?	58	4	1	—	5	1	10	—
1964/65	48	58	4	1	—	5	1	10	—
1965/66	62	41	4	1	1	4	1	2	—
1966/67	125	31	2	3	1	2	—	5	2
1967/68	101	62	8	11	—	1	1	—	1
1968/69	133	53	1	8	—	1	—	—	—
1969/70	137	44	7	9	—	5	—	4	—
1970/71	80	29	9	8	1	2	—	6	—
1971/72	89	40	1	7	1	6	—	7	—
1972/73	116	40	4	3	3	1	—	5	1
1973/74	130	41	1	1	—	—	—	6	1
1974/75	92	38	5	5	—	1	—	9	1
1975/76	53	37	8	4	—	—	—	6	—

OPOMBA: V letih 1963 in 1964 je bilo v lovišče izpuščenih okrog 50 zajcev obeh spolov, uvoženih iz ČSSR oziroma iz Vojvodine.

ODSTREL SRNJADI PO ŠTEVILU IN SPOLIH OD 1948 DO 1976

Lovsko leto	Srnjaki	Srne	Mladiči (oba spola)	Skupaj	Registriran pogin
1948/49	—	—	—	—	—
1949/50	11	3	—	14	—
1951/52	9	—	—	9	—
1954/55	5	7	1	13	—
1955/56	9	14	7	30	—
1956/57	10	15	2	27	—
1957/58	11	3	3	17	—
1958/59	8	5	3	16	—
1959/60	9	10	9	28	—
1960/61	11	8	4	23	—
1961/62	13	12	9	34	—
1962/63	18	14	10	42	—
1963/64	6	5	1	12	—
1964/65	6	5	1	12	—
1965/66	13	12	13	38	—
1966/67	ni podatkov	—	—	41	—

1967/68	15	6	6	27	—
1968/69	20	15	11	46	—
1969/70	23	17	16	56	—
1970/71	23	12	11	46	34
1971/72	24	18	21	63	—
1972/73	17	17	17	51	—
1973/74	24	15	25	64	—
1974/75	26	26	25	77	17
1975/76	26	26	29	81	—
(1967/77)	30	30	40	100	—

ODSTREL PERJADI PO VRSTAH IN ŠTEVILU OD 1948 DO 1976

Lovsko leto	Gozdni jereb	Fazan	Poljska jerebica	Velika rasa	Gosi	Veliki kljunač	Kozica
1948/49	—	—	—	15	—	—	—
1949/50	3	—	—	—	—	3	4
1951/52	16	—	—	—	—	—	—
1954/55	6	—	—	4	1	—	—
1955/56	4	2	—	25	—	—	6
1956/57	6	2	—	13	—	1	—
1957/58	1	7	1	33	3	—	11
1958/59	5	10	—	10	10	—	—
1959/60	6	9	10	12	—	—	2
1960/60	6	20	21	12	—	3	15
1961/62	6	29	15	21	—	2	15
1962/63	6	19	8	25	—	4	—
1963/64	—	28	—	15	—	—	—
1964/65	—	28	—	15	—	—	—
1965/66	2	9	—	15	—	4	12
1966/67	1	4	—	6	—	—	—
1967/68	—	26	11	34	—	—	—
1968/69	—	24	22	8	—	—	—
1969/70	4	64	20	—	—	3	—
1970/71	3	36	16	—	3	2	—
1971/72	3	59	26	15	—	1	—
1972/73	2	37	4	21	—	—	—
1973/74	2	230	12	—	—	—	—
1974/75	2	166	12	—	—	1	6
1975/76	3	199	9	52	—	2	6

OPOMBA: 1. Leta 1958 je LD Grosuplje nabavila 200 fazanjih jajc. Valile so jih koklje. V lovišče je bilo izpuščenih 50 fazančkov. To je bila prva nasaditev fazanov, kasneje so sledile še druge. Leta 1969 je bilo vloženih 24 odraslih fazank in 5 fazanov. Leta 1973 pa je LD Grosuplje pričela vlagati večje količine fazanov; kupila jih je stare od 8 do 10 tednov, potem pa so jih lovci še skoro 2 meseca varovali v posebej zanje postavljeni ograji. Od tedaj so na jesenskih lovih lovili tudi fazanke. Leta 1973 je bilo vloženih 300 fazanov obeh spolov, leta 1974 350 in leta 1975 378 fazanov.

2. Leta 1952 je bilo nabavljenih v LD Pugalj 30 jerebic obeh spolov in vloženih v lovišče.

3. V letih 1974 in 1975 je bilo nabavljenih deloma iz Bistre in deloma iz ZGD Fazan Beltinci okrog 110 rac obeh spolov in vloženih v vodo med ponovskim in brezjanskim mostom. V teh dveh letih se race niso streljale (sklep je veljal za vse LD Zveze lovskih druženj Ljubljana).

KOMENTAR: Težko je komentirati gibanje odstrela (ki naj bi bil kazalec številčnosti posameznih vrst divjadi) osamljeno. Na višino odstrela namreč vpliva mnogo dejavnikov, kot so: število lovcev, število in kakovost orožja in municije, razmere v LD, nagnjenost do lova posameznih članov ipd. Glede na vse to lahko o odstrelu in o številčnosti vrst divjadi povzamemo:

1. Število zajcev, za katere lovišče LD Grosuplje ekološko niti povprečno ne ustreza (večina je gozd, dosti je padavin), periodično občutno variira, kot je na sploh opaziti pri zajcu.

Člani LD Grosuplje po lovu na Mlačevem dne 4. okt. 1970

2. Lisic je v drugi polovici obravnavanega obdobja očitno več, kot jih je bilo prej; verjetno si to lahko razlagamo s tem, da se je povečalo število druge divjadi.

3. Odstrel srnjadi se je pričel leta 1949, pred tem pa je veljala prepoved odstrela parkljaste divjadi za vso Jugoslavijo. Prvih 15 let je bil ta odstrel majhen; značilno je, da so odstreljevali malo mladičev. Odstrel je pričel rasti pred 10 leti in leta 1972/73 je bil pri srnah ter mladičih enak odstrelu srnjakov; od tedaj se odstrel mladičev veča. Celoten odstrel srnjadi bo leta 1976 dosegel število 100.

4. Jelenjad so pričeli odstreljevati leta 1959; prej jelenjadi v lovišču ni bilo, oziroma je nekaj pred tem prišla v lovišče, najbrž s Krima, deloma morda tudi iz Suhe krajine

5. Dlakasta divjad, ki je v lovišču vseh 30 let, vendar ni ravno številna, je naslednja: divji prašič, dihur in jazbec; od perjadi pa živita gozdni jereb in veliak raca (mlakarica). Glede mlakarice je treba pripomniti, da jo je LD

Grosuplje (in pa tudi druge LD ljubljanske lovske zveze) pričela načrtno gojiti, in sicer s tem, da je race nabavila in jih vložila v lovišče, lovci so jih dodatno krmili, odstrel pa je bil časovno in številčno omejevan.

6. Največji gojitveni napredek je opazen pri fazanih. Prvih 10 let fazana v lovišču skoraj ni bilo. Od leta 1958 je LD Grosuplje pričela fazane načrtno vlagati. Odstrel se je večal, največji uspehi pa so bili doseženi, ko je vlaganje fazanov potekalo tako, da so nabavljene fazančke lovci še nekaj tednov obdržali v posebej zanje izdelanem ograjenem prostoru, kjer so imeli na razpolago krmo in vodo, lovci pa so jih varovali 24 ur dnevno. Fazančki so lahko (nepokrito) ograjo po svoji volji zapuščali in se vanjo vračali ter se tako privajali na samostojno življenje v naravi.

7. Tudi poljska jerebica je postala redna lovna perjad šele potem, ko je LD jerebice nekajkrat nabavila in vložila v lovišče. Vendar je bil uspeh dosti manjši kot pri fazanih.

Lovski krst LD na Polževem 1972 (Slavko Janežič-Osmuk kot redar, Stane Valentič kot predsednik in Jaka Strubelj-Cestar kot tožilec)

8. Sodeč po odstrelu, so v lovišču LD Grosuplje zelo redke naslednje vrste divjadi: od dlakaste divjadi kuna zlatica in belica (odstrel belice sploh ni registriran), vidra, divja mačka in pižmovka, od perjadi pa divja gos, veliki kljunač ali sloka in kozica. Glede slednje bi lahko dodali, da (jeseni in pozimi) ni prav redka, vendar jo je težko loviti, oziroma ji lovci ne posvečajo velike pozornosti.

* Marjan Kotar, dipl. prav., občinsko sodišče Grosuplje, 81200, Yu.

Ob koncu moramo zaradi objektivnosti prikaza dodati še tisti odstrel divjadi, ki je v statistiki prikazan bodisi narobe (napačna terminologija) ali pa pod kolektivnim imenom:

9. Pod nazivom »kragulj« je v navedenih letih prikazan odstrel 443 »kraguljev«; težko je reči, koliko je bilo pri tem kraguljev (*Accipiter gentilis*) in koliko skobcev (*Accipiter nisus*), pač pa je gotovo, da so po večini to bile kanje (*Buteo buteo*) in morda še kake druge vrste ujed.

10. Ob tem, ko nam evidenca v navedenih letih kaže odstrel 704 »golobov in grlic«, lahko rečemo le to, da je bilo med njimi največ grivarjev (*Columba palumbus*), manj pa grlic (*Streptopelia turtur*) in gugutk (*S. decacoto*), pač pa je v tem številu verjetno le posamezen duplar (*Columba oenas*) in najbrž noben skalni golob (*Columba livia*).

11. Med 13 odstreljenimi pticami, navedenimi pod kolektivnim nazivom »ostala vodna perjad«, so verjetno naslednje vrste: kreheljc (*Anas crecca*), črna liska (*Fulica atra*) pa morda še kaka povodna putka, priba, čaplja in štokrlja, ki jih lovci streljajo zato, da si jih dajo nagatiti.

12. Evidenca v letih, za katere velja prikaz, nam navaja tudi odstrel 2013 vran, srak in šoj. Njihov odstrel v zadnjih 15 letih pada (povpreček okrog 40 letno) prej pa je bil letni povpreček okrog 200. Podobno je z veverico; v zadnjem desetletju pade le tu in tam katera.

Končno (leta 1975) je LD Grosuplje uvedla nov sistem evidentiranja odstrela. Ne samo da morajo lovci vsak odstrel evidentirati točno glede na vrsto, nova evidenca zahteva tudi zabeleženje spola in za bolj množično divjad še druge kazalce (starost, teža itd.).

Lovska družina Grosuplje se je leta 1972 udeležila republiške lovske razstave v Mariboru, in sicer s tem, da je razstavila trofeje srnjakov uplenjenih v razdobju 1950—1972. Trofeje so bile razvrščene po dveletnih (do leta 1960 po petletnih) obdobjih. Na razstavi je bilo 132 srnjačjih trofej iz LD Grosuplje. Te trofeje so bile prikazane tudi po vrednosti, za osnovo pa je bila mednarodna formula za ocenjevanje trofej. Med 132 trofejami jih je prek 100 točk imelo šest, tri pa so prejele medalje: dve srebrni (125,55 oziroma 115,57 točk) in eno bronasto (110,54). Število in povprečne vrednosti trofej pa so po obdobjih bile:

1950—55 (10) — 72	1965—66 (11) — 74
1956—60 (16) — 75	1967—68 (23) — 79
1961—62 (10) — 80	1969—70 (26) — 73
1963—64 (10) — 63	1971—72 (26) — 71

ZACETEK VII. KULTURNEGA TEDNA V ŠENTVIDU PRI STIČNI, DNE 26. JUNIJA 1976*

Tovarišice in tovariši, dragi Šentvidčani, okoličani, cenjeni gostje!

Začenjam letošnji VII. Kulturni teden v Šentvidu pri Stični, ki se pod pokroviteljstvom sekretarja Izvršnega komiteja predsedstva CK ZKJ tov. Staneta Dolanca pričenja z današnjo prireditvijo. Pozdravljam vse navzoče in zlasti še predsednika SO Grosuplje tovariša Lesjaka in druge predstavnike družbenopolitičnih organizacij.

Sedem let mineva od dne, ko je član Slovenskega okteta tovariš Tone Kozlevčar predlagal, da bi Slovenski oktet v Šentvidu praznoval 20 let svojega delovanja. Takrat se je utrnila misel o taboru pevskih zborov, ki naj bo osrednja prireditev vsakoletnega Kulturnega tedna.

Majhen kraj je Šentvid in omejene so njegove možnosti za organizacijo tako velike prireditve. Toda z največjo zavzetostjo in samozavestjo, s prepričanjem v moč svoje zamisli, z odrekanjem v času največjega dela nam je ob pomoči drugih sodelavcev uspelo izpeljati idejo o Kulturnih tednih, ki jih sestavlja mozaik kulturnih prireditev in ko se ob koncu srečajo vsi, ki jim je pri srcu slovenska pesem. In Slovenci radi pojemo. Pojemo, kadar smo žalostni, veseli, srečni, kadar utegnemo. Nekateri nam očitajo, da gojimo drugo in tretjerazredno petje. Toda gojimo petje in pojemo pesmi, kakršne so nas spremljale vse težke dni, ki jih je preživel naš narod, pojemo pesmi, ki so všeč vsem. In pesem, katero radi pojemo vsi, je gotovo dobra.

Vsako leto smo Kulturni teden posvetili zgodovinskemu dogodku in prazniku, ki je dal naši preteklosti poseben pečat, dogodku, ki je spreminjal našo zgodovino.

Pred 100 leti se je rodil Ivan Cankar, človek, veliki Slovenec, ki mu je zgodovina na predvečer 20. stoletja naložila težko breme slovenskega pripovednika in dramatika. Njemu posvečamo letošnji kulturni teden, pesniku, pisatelju, dramaturgu, reformatorju pisane besede in javnega življenja, ki je vse svoje življenje hodil po skrivnostni poti, želeč z vdanostjo in hrepenenjem doseči čudoviti cvet svojih sanj in ugledati skrivnost sveta, temu slovenskemu sanjaču, popotniku s Klancea, ki mu je bila dana možnost odpirati človeška srca in pogledati vanje, prisluhniti človeškemu trpljenju in videti bodočnost svojega naroda v prebujajoči se socialistični resničnosti velikega sveta.

Zato ni naključje, da pričenjamo letošnji Kulturni teden s Cankarjevim večerom, z večerom slovenske Drame, ki nam bo predstavila eno njegovih najboljših del. Tako se bomo tudi mi oddolžili pisatelju, ki je zvesto, vdano

* Marjan Kotar, dipl. prav., občinsko sodišče Grosuplje, 61290, Yu.

in požrtvovalno služil življenju, a obenem odklanjal svet, v katerem je človek predmet vladanja in zatiranja.

Naj se na koncu zahvalim vsem tistim marljivim Šentvidčanom, ki so, namesto da bi sušili seno, postavljali mlaje, pometali ceste, krasili svoj lepi kraj, in drugim sodelavcem, ki so že od začetka leta zbirali sredstva ali kako drugače pomagali in prispevali svoj prosti čas za organizacijo VII. Kulturnega tedna. Za kaj takega nimamo plačila. Nagrada za vsa odrekovanja bo le v uspešnosti letošnjih prireditev in v spoznanju, da smo potrebovali slehernega sodelavca, ki je vlagal svoj trud za čimboljšo organizacijo te kulturne prireditve.

OBČINSKI PRAZNIK

**ZA
OBČINSKI PRAZNIK
OBČINE**

GROSUPLJE

DNE 29. oktobra 1976

**ČESTITAJO VSEM OBČANOM,
BORCEM,
ORGANIZACIJAM ZDRUŽENEGA DELA
IN KOLEKTIVOM**

OBČINSKA SKUPŠČINA

OBČINSKA KONFERENCA SZDL

OBČINSKA KONFERENCA ZSM

OBČINSKI KOMITE ZKS

OBČINSKI SINDIKALNI SVET

OBČINSKI ODBOR RK

ZDRUŽENJE BORCEV NOV

IN DRUGE DRUŽBENE

ORGANIZACIJE OBČINE GROSUPLJE

Skupaj imamo trenutno 4300 m³ sodobnih proizvodov in izdelkov, ki jih pripravljamo v našem delovnem ljudem zagotovili najboljše delovne pogoje. Sedaj nismo imeli obremenja tudi boljše delovne pogoje.

in poštrevovalno služil življenju, a osebno odklanjal svet, v katerem je človek predmet vladanja in zatiranja.

Naj se na koncu zahvalim vsem tistim marljivim šentvidčanom, ki so namesto da bi sušili seno, postavljali mlaje, pomatali ceste, krāsili svoj kraj, in drugim sodelavcem, ki so že od začetka leta zbirali sredstva ali kako drugače pomagali in prispevali svoj prosti čas za organizacijo Kulturnega tabora. Za kaj takega nimamo plačila. Naj bodo vsi zadovoljni, če bo leto v uspešni spomin ostalo.

GOSTINSKO PODJETJE

»POLŽEVO«

GROSUPLJE

z obrati:

Hotel POLZEVO, VISNJA GORA

Restavracija »OB ČRPALKI«, IVANČNA GORICA

Gostilna »POD LIPO«, STIČNA

Gostilna »NA KLANČKU« ŠENTVID PRI STIČNI

Gostilna s prenočišči »GROSUPELJAN«, GROSUPLJE

Gostilna »PRI MOSTU«, GROSUPLJE

»ADAMICEV HRAM« GROSUPLJE

»BIFE — KEGLJIŠČE«, GROSUPLJE

Gostilna »MAJOLKA«, ŠMARJE-SAP

Gostilna »BRDAVS«, VIDEM DOBREPOLJE

PENZION IVANČNA GORICA

TURJASKI HRAM, TURJAK

nudi vse gostinske usluge in se za obisk priporoča.

LESNINA LJUBLJANA

TOZD »SPLOŠNO MIZARSTVO«

GROSUPLJE

Zgodovina podjetja je pestra, saj seže tja v leto 1947, ko je bilo ustanovljeno z odlokom takratnega Ljudskega odbora Grosuplje. Do leta 1959 so bili tako poslovni prostori kot stroji last zasebnika; podjetje jih je imelo le v najemu. Zato v teh letih tudi ne moremo zapisati večjih uspehov v razvoju. Leta 1959 je takratni krajevni odbor dodelil zemljišče, na katerem se nahajamo sedaj. Toda tu je tedaj stalo le staro gospospodarsko poslopje, ki smo ga morali, še preden smo se lahko vselili vanj, rekonstruirati, oziroma preurediti v prostore, usposobljene za delo. S pridobitvijo lastnih proizvodnih prostorov so bile dane možnosti za hitrejši razvoj, kar se je pokazalo v letih 1950—1966. V tem času smo nabavili tudi nekaj novih strojev in s tem nam je bila dana možnost za prevzemanje zahtevnejših del.

V letu 1957 smo navezali tudi tesnejše stike s trgovskim podjetjem Lesnina, sprva v manjšem obsegu; to sodelovanje pa se je iz leta v leto stopnjevalo. V času poslovanja z Lesnino smo se tudi specializirali za izdelavo notranje opreme hotelov, laboratorijev in lekarn.

V tem obdobju je podjetje zaposlovalo že približno 50 delavcev, predvsem kvalificiranih mizarjev. Leta 1960 smo ustvarili 3 starih milijonov bruto dohodka, in še danes smo se dolžni zahvaliti takratnemu ljudskemu odboru za dodelitev zgoraj omenjenih prostorov, ki so bili temelj našemu nadaljnjemu razvoju.

V letu 1970 je bilo v našem podjetju zaposlenih povprečno 71 delavcev, ustvarili pa smo 685 starih milijonov bruto dohodka in od tega 91 milijonov izločili za poslovni sklad. To pa je bil tudi naš največji uspeh tega obdobja. V istem letu smo pričeli razmišljati o celotni rekonstrukciji podjetja.

Samoupravni organi so sprejeli sklep, da se izdela celoten elaborat za rekonstrukcijo; to delo je opravil Biro za lesno industrijo Ljubljana. Pri omenjenem elaboratu pa je sodeloval tudi nekdanji glavni direktor Lesnine, tovariš Tine Ravnikar.

Kompleten elaborat je bil izdelan v letu 1971, celotna predračunska vrednost pa je znašala 1,5 milijarde din. Zavedali smo se, da celotne investicije ne bomo mogli enkratno izpeljati, zato smo se odločili, da bomo gradili v dveh fazah. Tako smo konec leta 1971 pričeli z izgradnjo proizvodne hale strojnega obrata v izmeri 1300 m² in nabavili tudi nekaj najpotrebnejših novih strojev. Omenjena investicija je znašala 5.600.000 N din, od tega smo dobili 1.500.000 din kot kredit pri LB, pri skladu skupnih rezerv Sob Grosuplje 400.000 din, lastnih sredstev pa smo imeli 3.700.000 din. Omenjena investicija je bila končana v letih 1972—73.

V letu 1974 smo se začeli pripravljati za izvedbo 2. faze rekonstrukcije. Vrednost investicije 2. faze je po predračunu znašala 7.300.000 din in od tega smo dobili pri LB 1.140.000 din kredita, pri OZD Lesnina 3.000.000 din, lastna sredstva pa so znašala 3.160.000 din.

Vrednost vseh investicij prve in druge faze od leta 1971 do 1975 znaša 13.900.000 din. Kot je že omenjeno, smo dobili kredite pri LB za celotno investicijo 2.640.000 din. Lesnina Ljubljana je kreditirala 3.200.000 din; kredit za trajna obratna sredstva pri LB 1.500.000 din; pri skladu skupnih rezerv Sob Grosuplje 850.000 din, lastna sredstva pa so od leta 1971 dalje znašala 7.347.000 din.

V omenjeni investiciji so bili zgrajeni naslednji objekti:

- skladišče za izdelke v izmeri 750 m²
- proizvodna hala strojnega oddelka 1300 m²
- lakirnica in oddelek montaže 1300 m²
- skladišče vnetljivih tekočin 50 m²
- skladišče raznih materialov in medskladiščni prostor 900 m²

Skupaj imamo trenutno 4300 m² sodobnih proizvodnih in skladiščnih prostorov. S tem smo našim delovnim ljudem zagotovili najboljše delovne pogoje, česar pa do sedaj nismo imeli, obenem pa tudi boljše delovne uspehe.

Okrajni ljudski odbor Grosuplje je 27. 8. 1946 ustanovil lokalno gradbeno podjetje DOLENJGRAD s sedežem v Grosupljem. Leta 1952 se je podjetje preimenovalo v DOLENJSKO GRADBENO PODJETJE. V letih 1957 in 1958 je podjetje opravljalo večino del na ljubljanskem področju, kjer je v nadaljnjih letih opravljalo vedno več del.

Pod imenom

SPLOŠNO GRADBENO PODJETJE

GROSUPLJE

pa podjetje posluje od 19. 9. 1961 dalje.

V podjetje kot delovno organizacijo so združene tri temeljne organizacije, in sicer:

- TOZD splošne gradnje s sedežem v Grosupljem
- TOZD kovinsko lesni obrati Grosuplje s sedežem v Grosupljem in
- TOZD projektivni biro s sedežem v Ljubljani.

Za opravljanje administrativno tehničnih in drugih podobnih del je ustanovljena SDS skupne službe.

Podjetje je preko svojih TOZD povezano v SOZD ZIGP IMOS Ljubljana, v okviru katerih izvaja predvsem stanovanjsko gradnjo na velikih soseskah v Ljubljani. V letih od 1964 do konca leta 1974 je podjetje na področju ljubljanske regije zgradilo skupno 3533 stanovanj, preko 70.000 m² poslovnih prostorov in lokalov, preko 2000 garaž, več kot 170 individualnih hiš, vse to pa v lastni režiji in kot investitor za tržišče.

Pri izvajanju del porabi podjetje letno preko 20.000 ton cementa različnih visokih kvalitet, 5000 ton raznih profilov betonskega železa, od tega preko 2000 ton samo za armaturne mreže.

TOZD podjetja so opremljene z modernimi stroji in napravami, kot so: naj sodobnejša črpalka za beton s kapaciteto 70 m³ na uro do 100 m visoko, elektronski stroji za rezanje in krivljenje železa, sodobni orodni stroji, elektronsko vodena betonarna in drugo.

TOZD kovinsko lesni obrati kot izvajalec obrtniških in instalcijskih del, izdeluje tudi opremo in serijske proizvode, kot dvigala in razne vrste podporja, kar vse je tudi v redni prodaji na domačem trgu.

TOZD projektivni biro je sposobna projektirati vse vrste objektov.

Podjetje praznuje v l. 1976 tudi 30. letnico obstoja kot moderno gradbeno podjetje, dosednji uspehi pa dajejo poročstvo za hitro in solidno izvedbo prevzetih del tudi v bodoče.

LET
30
LET

SPLOŠNO GRADBENO PODJETJE GROSUPLJE

knjige in koristite naše grafične usluge.

PROJEKTIRAMO IN IZVAJAMO VSA GRADBENA DELA !

Instalacije Grosuplje

GROSUPLJE

ADAMICEVA 51

TELEFON: 771-031

Podjetje **INSTALACIJE Grosuplje**
je ustanovila skupščina občine
Grosuplje 29. aprila 1964.

Podjetje izvaja
instalacije centralnih kurjav,
vodovoda,
plina,
prezračevanja,
elektrike,
ključavničarstvo,
stavbno kleparstvo in
izolacije.

Knjigovodski biro

GROSUPLJE, p, o,

Biro tisk

Telefon: 771-100, 771-177

OPRAVLJA

- knjigovodske in računovodske storitve za OZD in občane,
- fotokopiranje in prepisovanje za lastne potrebe in potrebe drugih,
- drobne grafične storitve in pravno službo.

Priporočamo se, da nam zaupate v vodenje vaše poslovne knjige in koristite naše grafične usluge.

OBRTNO KOMUNALNO PODJETJE

UNIVERZAL

IVANČNA GORICA

Malo Hudo

Tel. 783-043

GROSUPLJE

ADAMČEVA 21

TELEFON se bavi:

z nizkimi in visokimi gradnjami, adaptacijami, vrši strojne in minerske usluge, ter dobavlja vse peščene agregate.

OPRAVILA

TRANSPORTNO PODJETJE

AVTOPREVOZ

IVANČNA GORICA

Tekoči račun NB Grosuplje 50130-601-31177

Telefon 783-021 — 61295 IVANČNA GORICA 103

Transportno podjetje »Avtoprevoz« Ivancna gorica opravlja vse prevoze s cestnimi motornimi vozili v tuzemskem javnem tovornem prometu.

Cenjenim strankam se priporoča.

STOLARNA DOBREPOLJE

Telefon: 782 008

Telegram: Stolarna Dobrepolje

Tek. račun: 50130-601-31140

Izdeluje vse vrste sedežnega in drobnega pohištva, ter lesne galanderije, nudi žagan les ter vrši razne usluge. Podjetje priporoča svoje izdelke in usluge cenjenim strankam in poslovnim partnerjem.

Garancijske obveze in pogoji

Z garancijo se Slovenijales Stolarna obvezuje, da bo v garancijskem roku, ki začne teči od datuma prodaje, brezplačno odpravil vse napake na pohištvu, ki bodo nastale na vgrajenem materialu ali zaradi pomanjkljive izdelave in ki zmanjšujejo uporabnost pohištva. Napake bo Slovenijales Stolarna odpravil s popravilom, če to ni mogoče, pa z zamenjavo pokvarjenih delov.

Slovenijales Stolarna jamči za pravilno funkcioniranje proizvoda v garancijskem roku.

Organizacija, ki daje v promet sobno pohištvo, ni dolžna poskrbeti za servisno vzdrževanje in potrebne nadomestne dele (Zakon o jugoslovanskih standardih in normah kakovosti proizvodov, člen 51 Uradnega lista SFRJ 2/74).

Garancija ne velja:

- za okvare, ki so nastale zaradi nestrokovne sestave, nenormalne uporabe izdelka ali uporabe v nenormalnih pogojih;
- če na garancijskem listu ni datuma prodaje in žiga prodajalca;
- če je očitno, da je na garancijskem listu datum popravljen.

Pri reklamaciji je treba izpolniti ustrezni del garancijskega lista, ki je priložen artiklu ter garancijski list poslati na naslov: Slovenijales Stolarna — Servisna služba — 61213 Videm Dobrepolje.

Servisna služba bo kupca obvestila o načinu rešitve reklamacije. Višino prevoznih stroškov prizna Slovenijales Stolarna po veljavni železniški in poštni tarifi.

STOLARNA DOBREPOLJE KOMUNALNO PODJETJE GROSUPLJE

Taborska 3

61290 GROSUPLJE

TELEFON 771-037

Stanovanjsko komunalno podjetje Grosuplje je bilo ustanovljeno v letu 1966. Poslovna dejavnost podjetja je gospodarjenje s stanovanjskimi hišami v družbeni lastnini in upravljanje s komunalnimi napravami v naselju Grosuplje. V letu 1969 se je poslovna dejavnost podjetja razširila tudi na upravljanje z vsemi vodovodi na področju občine Grosuplje.

Podjetje opravlja pleskarske in soboslikarske usluge, kami-
onske prevoze, strojne izkope in nakladanja ter vsa dela pri
razširitvi vodovodnih omrežij.

Kmetijska zadruga Stična

sedež Ivančna gorica

Oskrbuje kmetijstvo z vsemi vrstami reprodukcijskih sredstev in gradbenim materialom,

organizira proizvodnjo in promet s kmetijskimi pridelki in živino,

prideluje odlično seme priznanih domačih in tujih sort krompirja,

oskrbuje potrošnike s svežim mesom in znanimi stišskimi mesnimi izdelki,

ima lastno hranilno-kreditno in lastno kmetijsko pospeševalno službo.

Svoje zadružne enote in hranilno-kreditno službo ima zadruga v Radohovi vasi, Šentvidu, Stični, Višnji gori, na Muljavi, Krki, Zagradcu in Ambrusu.

Sveže meso in mesne izdelke iz STIČNE nudimo potrošnikom v lastnih poslovalnicah v Ljubljani, Trubarjeva 57, Karunova 5, Djakovičeva 8, Celovška 85, Krakovski nasip, Rožna dolina c. IX/3, na Igu, Podpeči, Brezovici, Polhovem Gradcu, Škofljici, Smarju-Sap, Grosupljem, Višnji gori, Ivančni gorici, Šentvidu pri Stični, Stični.

Uprava in centralno skladišče pa je v Ivančni Gorici.

TEKSTILNA TOVARNA

MOTVOZ IN PLATNO

GROSUPLJE

Telefon h. c. 771-020

Brzjav Motvoz Grosuplje

Izdelujemo kvalitetne polipropilenske tkanine za embaliranje izdelkov tekstilne, kemične in prehrabene industrije.

Nadalje izdelujemo polipropilenske vreče sukljanka za krompir, čebulo in povrtni- no ter gosto tkane vreče za moko, sladkor in razna semena.

Poleg motvozov in vrvi iz konoplje izdelu- jemo tudi motvoz in vrvi iz polipropilena.

Trava in centaine silabiše pa je v Ivančni Gorci.

ZAVAROVALNICA SAVA

POSLOVNA ENOTA LJUBLJANA, MIKLOŠICEVA 10

Vam nudi vse vrste

- premoženjskih
- življenjskih
- nezgodnih
- kmetijskih in
- transportnih zavarovanj

POSLUŽUJTE SE ZAVAROVALNE ZASCITE

PRI ZAVAROVALNICI SAVA,
POSLOVNA ENOTA LJUBLJANA!

PREDSTAVNIŠTVO GROSUPLJE, TABORSKA 3

Telefon: 771-441

VETERINARSKA POSTAJA

KRIM

GROSUPLJE

skrbi za zdravstveno varstvo domačih živali in reproduk-
cijo govejih plemenic na območju občine Grosuplje in
občine Ljubljana Vič-Rudnik.

PEKARNA GROSUPLJE p. o.

ADAMICEVA 11

TELEFON 771-143 (061) obrat

771-100 uprava

717-177 uprava

PEKA KRUHA IN PECIVA
PRODAJA VSEH VRST
PECIVA, SLAŠČIC
IN DELIKATESNEGA BLAGA

»abc«

TRGOVSKO PODJETJE
TABOR GROSUPLJE

Gozdno gospodarstvo Ljubljana

TRGOVSKO PODJETJE
ERIKLJUB
IZVON-NOVSI

TRST - VIŠNJA

TOZD Gozdni obrat GROSUPLJE

z o. sub. o.

GROSUPLJE, Kolodvorska ul. 1

proizvaja in prodaja vse vrste gozdnih sortimentov, oprav-
lja gozdno gojitvena dela, gradi gozdne ceste ter osnavlja
gozdne plantaže in intenzivne nasade.

INDUSTRIJSKA PRODAJALNA
HANA DO TOVARNIŠKIH CENAH

ISTRA-BENZ

POHISTVENE TKANINE
TKANINE
ERIKSIST TAPETIRIJE
— TOZD VARNOSTNE
— BLAZINE
— PRVICE
— TOZD Gradnje
— TOZD Mehanizacija
— TOZD Inženjerska delavnica
— TOZD Inženjerska delavnica in
— TOZD Inženjerska delavnica

KOPER, VOJKOVO NABR. 10

Trgovsko podjetje z nafto in naftnimi derivati se priporoča
za svoje kvalitetne in hitre usluge na vseh bencinskih
črpalkah in na **BENCINSKI ČRPALKI V IVANČNI GORICI**

TRGOVSKO ZASTOPSTVO
EKSKLUZIVNA ZASTOPSTVA
IZVOZ — UVOZ

JOŽE ADAMIČ

TRST — VIA S. LAZZARO 23-II — Tel. 28-449, 31-996

OZD CESTNO PODJETJE LJUBLJANA

LJUBLJANA, Stolpniška ul. 10

s svojimi temeljnimi organizacijami

- TOZD Vzdrževanje
- TOZD Gradnje
- TOZD Mehanizacija
- TOZD Delavska restavracija in s
Skupnimi strokovnimi službami

opravlja dela, projektiranja, vzdrževanja modernizacije in
gradnje cest z najsodobnejšo mehanizacijo in lastno asfalt-
no bazo.

Postavlja in vzdržuje prometno opremo na cestah.

»abc«

TRGOVSKO PODJETJE

T A B O R G R O S U P L J E

vam nudi v svojih dobro založenih 37 prodajalnah veliko izbiro raznega blaga.

V centru Grosupljega ima specializirane trgovine: tekstila in konfekcije, drogerijskega blaga in kozmetike, tehničnega blaga, pohištva in gradbenega materiala, kakor tudi večjo samopostrežno trgovino.

Blago lahko kupite tudi na potrošniška posojila, ki vam ga odobri podjetje.

Obiščite jih — zadovoljni boste!

INDUSTRIJSKA PRODAJALNA

NUDI PO TOVARNISKIH CENAH

- POHISTVENE TKANINE
- DEKORATIVNE TKANINE
- ROČNO TKANE VOLNENE TAPISERIJE,
- BLAZINE
- PRTICE
- POSTELJNA PREGRINJALA

VELIKA IZBIRA — NASVETI ARHITEKTA
ODPRTO OD 8—19 URE, SOBOTA OD 8—13 URE

dekorativna

LJUBLJANA, CELOVŠKA CESTA 280

KOVINASTROJ

TOVARNA GOSTINSKE OPREME

61290 GROSUPLJE

»abc«

TRGOVSKO PODJETJE

TABOR GROSUPLJE

JOŽE ADAMIČ

Izdelujemo, montiramo in projektiramo opremo za vse tipe kuhinj, slaščičarn, samopostrežnih restavracij in drugih gostinskih ali sorodnih obratov.

Izdelujemo toplotne, hladjene, nevtralne in kombinirane elemente, točilne in druge pulte, samopostrežne in ostale linije. Vršimo razne usluge.

Vsi naši elementi so iz najkvalitetnejše nerjaveče — INOX pločevine

Lastni projektivni biro

Centralna servisna služba

OZD CES
LJUBLJANA

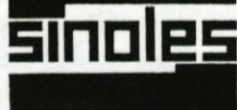
LJUBLJANA, Stolpniška ul. 19

INDUSTRIJSKA PRODALJNA

PROIZVODNO PODJETJE

stavbni izdelki,

notranja oprema, ž. les

The logo for Sinoles consists of the word "sinoles" in a bold, lowercase, sans-serif font. The letters are white and set against a solid black rectangular background.

61296 ŠENTVID PRI STIČNI

telefon 785 008

Izdeluje vse vrste stavbnega pohištva, oken in vrat, hotelsko, laboratorijsko in drugo pohištvo. Nudi tudi žagan les in druge obrtniške storitve. Podjetje priporoča svoje priznane izdelke cenjenim strankam in poslovnim partnerjem.

Ljubljanska banka

litike s posebnim poudarkom na tesnosti,

kompletni asortiment kanalske litine, npr.: taksne cestne pokrove, mreže,
stisne odtoke, lazarske kose, vodovodne armature itd.

Vse litike kovinsko očistimo in opesamo ter po želji kupcevar zasčitimo
proti koroziji. Zaradi sodobne opreme, mehaniziranih postopkov dela
s svojo enoto v Grosupljem in pionirskimi

GRUPNO INSTALACIJSKO PODJETJE

GROSUPLJE, Tabot, obdelava, izdelava, montaža, servis, vzdrževanje, popravila

Cene litikov so brez dvoma konkurenčne saj livarna del svojih izdel-
kov uspešno izvaša

se priporoča za obisk

ZAHTEVATE PROSPEKTE IN NAVODILA — PREPRICATE SE O
KVALITETI

izkajalnost, omogoča in omogoča, da se lahko
kvalitativno in kvantitativno izboljša, kar pomeni, da se lahko
kvalitativno in kvantitativno izboljša, kar pomeni, da se lahko
kvalitativno in kvantitativno izboljša, kar pomeni, da se lahko

Servis in popravila

KOVINASTROJ

TOVARNA GOSTINSKE OPREME

INDUSTRIJSKO MONTAŽNO PODJETJE

LJUBLJANA

LIVARNA IVANČNA GORICA

TELEFON N.C. 783-040

Livarna z lastnim modelno-konstruktivnim birojem, z moderno in s sodobno mehanizacijo za serijsko in izvenserijsko proizvodnjo nudi iz svojega proizvodnega programa;

ulitke iz sive litine z lamelastim grafitom s perlitno strukturo, z natezno trdnostjo do 30 kp/mm²,

specialne ulitke z dodatkom kroma, niklja in mangana specialne debelo in tankostene ulitke,

ulitke s posebnim poudarkom na tesnosti,

kompletni asortimenti kanalske litine, npr.: razne cestne pokrove, mreže, strešne odtoke, fazonske kose, vodovodne armature itd.

Vse ulitke kovinsko očistimo in opeskamo ter po želji kupcev zaščitimo proti koroziji. Zaradi sodobne opreme, mehaniziranih postopkov dela ter solidnosti tehničnega kadra je livarna glede dobavnih rokov zelo solidna.

Cene ulitkov so brez dvoma konkurenčne, saj livarna del svojih izdelkov uspešno izvažata tudi na zunanji trg.

ZAHTEVAJTE PROSPEKTE IN NAVODILA — PREPRIČAJTE SE O KVALITETI

Black & Decker

JUGOSLAVIJA

Podjetje za proizvodnjo in montažo električnih ročnih
orodij, priključkov in pribora

GROSUPLJE (061) 771-021

elektroservice

POZD GROSUPLJE

OBRTNO INSTALACIJSKO PODJETJE

GROSUPLJE, Taborska 3, telefon 771-039

LJUBLJANA, Dolenjska 74, telefon 23-314

Projektiramo, izvajamo in montiramo elektroinstalacije
jakega in šibkega toka, razne naprave z avtomatiko,
strelkovode, trafo postaje, avtomatske telefonske centrale,
skupinske antenske naprave.

Servis in popravila.

LJUBLJANSKE MLEKARNE

LJUBLJANA, Tolstojeva 63, tel. (061) 341-261

Pasterizirano mleko v plastičnih vrečkah in tetrapaku

Sterilizirani mlečni proizvodi v tetrapaku

Jogurti v tetrapaku in plastičnih lončkih

Sladka in kislá smetana

Trdi, poltrdi in sveži siri

Sladoledi na palčkah, sladoledi v lončkih, korneti,

žogice, sladoledi za gospodinjstva in gostince

Vse to so priznani izdelki Ljubljanskih mlekarn, izdelani na modernih strojih in polnjeni v najsodobnejšo embalažo.

TOZD Posestva GROSUPLJE

TOZD Kooperacija GROSUPLJE

Mlekarna STIČNA

Skladišče sirov STIČNA